

T.C.

NİĞDE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE

FOLKLORİK UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Zeynep PITİR

2012 – NİĞDE

T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE
FOLKLORİK UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Zeynep Pıtır

Danışman

Doç. Dr. Faruk Çolak

2012-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. FARUK ÇOLAK danışmanlığında **ZEYNEP PITIR** tarafından hazırlanan "**Orhan Kemal'in Eserlerinde Folklorik Unsurlar**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Anabilim Dalı TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 27.01.2012

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Faruk ÇOLAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hatice İÇEL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kamal DERS

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet ÖZEL
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu araştırma Orhan Kemal'in sanatçı kişiliğinin ve sanatının oluşumunda halk bilimi unsurlarının yerini, yazarın eserlerinden yola çıkarak göstermeyi amaçlamaktadır.

Araştırma, Orhan Kemal'in hayatı, edebi yaşamı ve eserlerinin geniş bir şekilde verildiği giriş bölümü dışında, Orhan Kemal'in, içinde büyüdüğü geleneksel kültürü ustaca kaleme aldığı eserlerinde gördüğümüz folklorik öğelerin incelendiği ana bölüm ve çalışmada ele alınan konuların değerlendirildiği sonuç bölümü olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Orhan Kemal, yargılamadan anlamanın, yukarıdan bakmadan anlatabilmenin, öğreticilik taslamadan eğitmenin ustası olarak insanı en derinden kavrayarak anlatan kalemlerin başında gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Orhan Kemal, folklorik öğeler, folklor, geleneksel kültür.

ABSTRACT

The purpose of this study is to show the place of folkloric elements in the establishment of Orhan Kemal's artistic persona and his art via his works.

The study consists of three chapters. The introduction chapter presents Orhan Kemal's life, his Works and importance in our literature in a comprehensive way. The following main chapter deals with the investigation of folkloric elemets which Orhan Kemal has observed in the traditional culture that he grew up in and masterfully reflected in his works. The last chapter focuses on the evaluation of the subjects taken up in the study.

Orhan Kemal, as the master of the ideas of understanding without judging, explaining without belittling and teaching without acting like a trainer, is among the authors that depict humans by grasping the idea of human first.

Key words: Orhan Kemal, folkloric elements, folklor, traditional culture.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖN SÖZ.....	xvi
KISALTMALAR	xix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
ORHAN KEMAL'İN HAYATI, EDEBİ YAŞAMI VE ESERLERİ	3
1. HAYATI	3
2. EDEBİ YAŞAMI	7
3. ESERLERİ	8

İKİNCİ BÖLÜM

ORHAN KEMAL'İN ESERLERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR	18
1. DİL ANLATIM.....	18
1.1. Kelime Hazinesi	18
1.2. Bedeni Hareketler Dışında Anlatım	49
1.2.1. Mektuplaşma.....	49
2. HALK ŞİİRİ	52
2.1. Âşıklar	55
2.1.1. Âşık İhsâni	55
2.2. Mani.....	57

2.3. Nefes.....	58
2.4. Ninni.....	59
2.5. Türkü	60
3. ANLATMALAR.....	68
3.1. Evliya Menkıbeleri	68
3.1.1. Hz. Ali'nin Rüyası.....	69
3.1.2. Hz. Ömer'in Oğlu	69
3.1.3. Şıhmus'un Ermişliği	70
3.1.4. Uğru Abbas.....	70
3.2. Masallar	71
3.2.1. Masal Motifleri	73
3.2.1.1. Cadı Motifi	74
3.2.1.2. Dev Motifi	75
3.2.1.3. Hamam Anası	77
3.2.1.4. Hayvan Motifi	77
3.2.1.5. Olağanüstülükler Motifi	78
3.2.2. Formeller.....	80
3.2.2.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri.....	80
3.2.2.2. Geçiş Formelleri.....	80
3.2.3. Masal Diyarları	81
3.2.4. Masal Anlatma Geleneği	82
3.3. Fıkralar	83
3.3.1. Nasreddin Hoca Fıkraları.....	84
3.4. Halk Hikâyeleri	85
3.5. Efsaneler	88

3.5.1. Babil Kulesi	90
3.5.2. Kızlar Kayası	91
3.5.3. Roma İmparatoru'nun Kızı Efsanesi	91
3.5.4. Tutankamon Efsanesi.....	93
3.5.5. Ut Efsanesi.....	96
4. KALİPLAŞMIŞ SÖZLER	97
4.1. Atasözleri.....	97
4.2. Deyimler	123
4.3. Ölçülü Sözler Vecizeler.....	150
4.4. Küfürler Argo Sözler	151
4.5. Dualar Beddualar (Alkışlar-Kargışlar)	189
4.6. Yeminler	203
4.6.1. Anne-Baba-Kardeş-Çocuk Üzerine Yapılan Yeminler	203
4.6.2. Hz. Allah, Kur'an-ı Kerim, Din, İman, Nikâh Üzerine Yapılan Yeminler	204
4.6.3. Kur'an'-ı Kerim Üzerine ve Kur'an'a El Basarak Yemin Etme	205
4.6.4. Namus-Şeref Üzerine Yapılan Yeminler	206
5. DAYANIŞMA-YARDIMLAŞMA VE KOMŞULUK-MİSAFİRPERVERLİK	209
5.1. Zekât Hayır İşleri.....	209
5.2. Komşuluk-Misafirperverlik	211
6. HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI İLE İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER	213
6.1. Doğum	213
6.2. Çocukluk Dönemi.....	215
6.3. Sünnet.....	217

6.4. Evlenme.....	217
6.4.1. Kız Görme (Dünürçülük).....	218
6.4.2. Başlık Parası	219
6.4.3. Kırkım (Gelinle Damada Verilen Hediyeler)	220
6.4.4. Gelin Alma.....	221
6.4.5. Gerdek Gecesi.....	223
6.4.6. Çok Eşli Evlilik	224
6.4.7. Kaçarak Evlenme.....	225
6.4.8. Beşik Kertmesi.....	225
6.4.9. Şerbet İkramı	226
6.5. Ölüm.....	227
6.6. Günlük Hayatla İlgili Gelenek Görenekler.....	228
6.6.1. Erkeğin Üstün Tutulması Geleneği	229
6.6.2. Kan Davası (Kan Gütme)	235
7. HALK BİLGİSİ	238
7.1. Halk Hekimliği	238
7.1.1. Basurun Tedavisi	239
7.1.2. Bayılmanın Tedavisi.....	239
7.1.3. Bel Ağrısı ve Balgamin Tedavisi.....	240
7.1.4. Böbreklerin İyi Çalışması İçin.....	241
7.1.5. Cinsel Kuvveti Artırmak İçin	241
7.1.6. Çocuk Doğurma.....	241
7.1.7. Çocuk Düşürme	242
7.1.8. Gelincik Şurubu	242
7.1.9. Halsizliğin Tedavisi.....	242

7.1.10. Havuç Mucizesi	243
7.1.11. İshalin Tedavisi.....	243
7.1.12. Kanın Durması.....	244
7.1.13. Loğusa Kadının Güçlenmesi İçin Pekmez ve Yağ	244
7.1.14. Mide Sancısının Tedavisi	244
7.1.15. Sakalların Gürleşmesi İçin.....	245
7.1.16. Satlıcanın Tedavisi.....	246
7.1.17. Soğuk Algınlığının Tedavisi.....	247
7.1.18. Şişlik ve Morluğun Tedavisi.....	249
7.1.19. Yaraların Tedavisi	249
7.2. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi	250
7.3. Halk Taşımacılığı ve Taşıma Teknikleri	253
7.3.1. At Arabası (Brik)	253
7.3.2. Binek arabası	253
7.3.3. Deniz Taşımacılığı.....	253
7.3.4. Kağnı.....	254
7.3.5. Kaptıkaçtı/Troleybüs	255
7.3.6. Kerusa (Fayton)	255
7.3.7. Lando	256
7.3.8. Tramvay.....	256
7.3.9. Tren.....	257
8. BAYRAMLAR TÖRENLER KUTLAMALAR	258
8.1. Dinî Bayramlar	258
9. İNANIŞLAR	260
9.1. Ahiret İnancı (Cennet-Cehennem İnancı)	260

9.1.1. Cennet.....	261
9.2. Allah İnancı	261
9.3. Cin İnancı	263
9.4. Kıyamet Günü İnancı	263
9.4.1. Kıyamet Alametleri	263
9.5. Muska-Büyü-Fal-Remil-Tılsım.....	266
9.6. Namaz İnancı.....	274
9.7. Rüya İnancı.....	275
9.8. Canlı-Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar	278
9.8.1. Çakır Gözün İyi Sayılmaması İnancı.....	278
9.8.2. Domuz Etine Dair İnanış	279
9.8.3. Dualara Dair İnanış.....	279
9.8.4. Ekmeğin Kutsallığı	279
9.8.5. Gözün Seyirmesine Dair İnanış	280
9.8.6. Her Şeye Duayla Başlama İnancı	281
9.8.7. Heykelin Günah Sayılması İnancı	282
9.8.8. Kahkahayla Gülmenin Yanlış Olduğuna Dair İnanış	283
9.8.9. Kapı Eşiğine Basılmaması Gerektiğine Dair İnanış	283
9.8.10. Kulağın Çınlamasına Dair İnanış.....	283
9.8.11. Kurban ve Adak İnancı.....	284
9.8.12. Nazar-Nazarlık İnancı.....	285
9.8.13. Sigara Külünün Göze Kaçtığı Zaman Uğursuzluk Getireceğine Dair İnanış.....	286
9.8.14. Tenasüh İnancı.....	286

10. HALK TİYATROSU	288
10.1. Gölge Oyunu (Karagöz)	288
11. OYUN EĞLENCE SPOR	289
11.1. Çocuk Oyunları	289
11.1.1. Akrep Dövuşü	289
11.1.2. Arap Kızı	291
11.1.3. Beş Taş Oyunu-Ene Mene Dosi	291
11.1.4. Çelik Çomak Oyunu	292
11.1.5. Çizgi Oyunu	293
11.1.6. Doktorculuk	293
11.1.7. Futbol	293
11.1.8. Gelin-Kadın Oyunu	295
11.1.9. Seksek-Saklambaç-Kaydırak-Kovboyculuk	296
11.1.10. Tahta Tahta Çamaşır Oyunu	296
11.2. Geleneksel Sporlar	297
11.2.1. Cirit	297
11.2.2. Güreş	297
11.3. Büyüklerin Oyunları Eğlenceleri	299
11.3.1. Şans Oyunları	299
11.3.1.1. Altı Kollu İskambil-Pişpirik	299
11.3.1.2. Barbut	300
11.3.1.3. Bom-Blum-Tavla-Domino	300
11.3.1.4. Bul Karayı Al Parayı	301
11.3.1.5. Poker-Bezik-Briç	302
11.3.1.6. Remi	303

11.3.1.7. Tombala.....	303
11.3.2. Kamış Vuruşmak	303
12. HALK DANSLARI	305
12.1. Harmandalı	305
12.2. Horon.....	306
13. GİYİM KUŞAM	307
13.1. Erkek Giyimi	307
13.1.1. Çarliston Pantolon	307
13.1.2. Fes.....	307
13.1.3. Geti	307
13.1.4. İskarpın	308
13.1.5. Kalpak.....	308
13.1.6. Kuşak Bağlama.....	308
13.1.7. Külot Pantolon.....	309
13.1.8. Lapçın	310
13.1.9. Maşlah-Agel-Kefiye	310
13.1.10. Mintan.....	311
13.1.11. Pardösü	311
13.1.12. Potin.....	311
13.1.13. Puşu-Cepken.....	312
13.1.14. Redingot.....	312
13.1.15. Sadakor Ceket.....	313
13.1.16. Sako	313
13.1.17. Şalvar (Kara Don).....	313
13.1.18. Şayak Pantolon	314

13.1.19. Urba	315
13.1.20. Yemeni.....	315
13.2. Kadın Giyimi	316
13.2.1. Çarşaf.....	316
13.2.2. Dökar	316
13.2.3. Emprime	317
13.2.4. Fötr Şapka.....	317
13.2.5. İmperteks	317
13.2.6. Karyoka Pabuç.....	318
13.2.7. Margizet Entari	318
13.2.8. Poplin Entari	319
13.2.9. Potin.....	320
13.2.10. Şalvar	320
13.2.11. Tayyör.....	320
13.2.12. Yeldirme	321
14. HALK SANATLARI VE ZANAATLERİ	322
14.1. Meslekler	322
14.1.1. Afaracılık	322
14.1.2. Arabacılık	323
14.1.3. Avukatlık	323
14.1.4. Ayakkabı Tamirciliği	324
14.1.5. Bakkallık.....	324
14.1.6. Bekçilik.....	325
14.1.7. Berberlik	325
14.1.8. Bıçak Bileyiciliği	326

14.1.9. Çarkçılık	326
14.1.10. Çorap Dokumacılığı	327
14.1.11. Çuval Dikiciliği	327
14.1.12. Definecilik-Antikacılık-Heykelcilik	328
14.1.13. Dokumacılık	329
14.1.14. Dolmuşçuluk.....	329
14.1.15. Eskicilik-İsmarîççılık.....	330
14.1.16. Gaz Ocağı Tamirciliği	331
14.1.17. Hamurkârlık.....	331
14.1.18. Hırdavatçılık	331
14.1.19. İrgathık.....	332
14.1.20. İstidacılık	332
14.1.21. Kahvecilik.....	333
14.1.22. Kalıpçılık	333
14.1.23. Kantarcılık	334
14.1.24. Kundura Boyacılığı.....	334
14.1.25. Lağımcılık.....	335
14.1.26. Marangozluk	335
14.1.27. Muhasebecilik.....	336
14.1.28. Odun Kesiciliği.....	336
14.1.29. Ressamlık.....	337
14.1.30. Sabunculuk	337
14.1.31. Sakacılık	338
14.1.32. Telgrafçılık	338
14.1.33. Yoğurtçuluk	339

15. HALK MİMARİSİ.....	340
15.1. Yapı Teknikleri ve Yerleşik Konutlar	340
15.1.1. Konak.....	342
15.1.2. Ot ve Sazdan Evler (Huğlar).....	343
16. HALK MUTFAĞI	345
16.1. Mutfak Araç ve Gereçleri.....	345
16.2. Yöresel Yemekler	346
16.2.1. Batırık	346
16.2.2. Hereni	347
16.2.3. Mırmırık Çorbası	347
16.3. Sofra Gelenek ve Göreneği	347
16.3.1. Yemek Yerken Konuşmanın Günah Olduğuna İnanılması	347

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ.....	349
KAYNAKLAR	357

ÖNSÖZ

Çok geniş bir coğrafya içerisinde gelişip, kökleri mitlere dayanan Türk Edebiyatı'nın gelişim süreci incelendiğinde geleneksel kaynakların bu gelişim sürecinde çok önemli bir yer tuttuğu kolayca görülebilir. Gerek halk edebiyatı gerekse geleneksel kültürün öteki alanları, Çağdaş Türk Edebiyatı'nı anlamak istediğimizde kesinlikle incelenmesi gereken alanlar olarak değer kazanırlar.

Çünkü bugün bile, insanın çocukluğunda tanıştığı ilk edebiyat ürünleri ninni, tekerleme, masal gibi halk geleneğine dayalı ürünlerdir. Böyle bir gelenek içerisinde yetişen sanatçı, yapıtlarında düşünsel dünyasının derinliklerindeki bu birikimlerin izleriyle tanışıklığını hiçbir zaman yok saymayacaktır.

Bu kaçınılmaz gerçeğe daha bilinçli bir biçimde yaklaşarak iletmek istediği düşünsel ve estetik iletileri halkbilim ve halk edebiyatı ürünlerinden özellikle yararlanarak okuyucusuna ulaştıran sanatçılar da vardır.

Bu bakımdan geleneksel kültürle yakın bir etkilenme içinde olduğu gözlenen sanatçılar, sanatçıyla geleneksel kültür arasındaki ilişkiyi görünür kılmak, bunun sanatçı yaratıcılığına etkisine açıklık kazandırmak isteyen araştırmacılar için çok önemli birer kaynak oluştururlar.

Bu çalışmanın amacı da Orhan Kemal'in eserlerindeki folklorik öğeleri ortaya koymak ve böylece sanatçıyla geleneksel kültür arasındaki ilişkinin çeşitli yönlerini gözler önüne sermektir.

Çalışmamız, Giriş, Orhan Kemal'in Eserlerinde Folklorik Unsurlar ve Sonuç olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amacı ve neden Orhan Kemal'i seçtiğimiz hakkında genel bilgi verilmiştir. Ardından yazarın hayatı, edebi yaşamı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmamızın asıl bölümü Orhan Kemal'in Eserlerinde Folklorik Unsurlar adını taşımaktadır. Çalışmamızın esas kısmını oluşturan bu bölüm, Dil Anlatım, Halk Şiiri, Anlatmalar, Kalıp Sözler, Dayanışma Yardımlaşma ve Komşuluk-Misafirperverlik, Hayatın Dönüm Noktaları ile İlgili Gelenekler ve Görenekler, Halk

Bilgisi, Bayramlar Kutlamalar Törenler, İnanışlar, Halk Tiyatrosu, Oyun Eğlence Spor, Giyim Kuşam, Halk Sanatları ve Zanaatları, Halk Mimarisi ve Halk Mutfağı ana başlıklarından oluşmaktadır.

Dil Anlatım ana başlığı; kelime hazinesi ve bedeni hareketler dışında anlatım, haberleşme gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Kelime hazinesi kısmında günümüzde pek kullanılmayan fakat eserlerde geçen kelimeler tespit edilip, eserlerde geçtiği yerlerle birlikte anlamları da verilmiştir. Bedeni hareketler dışında anlatım kısmında ise eserlerde karşımıza çıkan haberleşme yöntemleri değerlendirilmiştir.

Halk Şiiri başlığı altında âşıklık geleneği hakkında bilgi verilip eserlerde geçen âşıklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserlerde tespit edilen mani, türkü, nefes söyleme geleneğiyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anlatmalar başlığı altında genel olarak efsaneler hakkında bilgi verildikten sonra eserlerde geçen efsane metinleri üzerinde durulmuştur. Evliya menkıbelerinin ne olduğu hakkında bilgiler verilip eserlerdeki metinler aktarılmıştır. Masal hakkında genel bilgiler verilip eserlerde tespit edilen örnekler üzerinde durulmuştur.

Kalıplaşmış Sözler başlığı altında tespit edilen atasözleri ve deyimler eserlerdeki kullanımlarıyla birlikte verilerek açıklanmıştır. Ayrıca eserlerde geçen ölçülü sözler, dualar, beddualar, yeminler, küfürler ve argo sözler tespit edilip değerlendirilmiştir.

Dayanışma Yardımlaşma ve Komşuluk-Misafirperverlik başlığı altında Zekât ve Hayır işleri, Komşuluk ve Misafirperverlik eserlerdeki kullanımlarıyla birlikte açıklanmıştır.

Hayatın Dönüm Noktaları İle İlgili Gelenek ve Görenekler başlığı altında doğum, çocukluk çağı, sünnet, evlenme, ölüm, günlük hayatla ilgili gelenek, görenekler eserde geçen metinler ışığında açıklanmıştır.

Halk Bilgisi başlığı altında halk hekimliği, meteorolojisi, takvimi ve taşıtlarla-taşıma teknikleri değerlendirilmiştir.

Bayramlar törenler-kutlamalar başlığı altında dinî bayramlar, eserlerde geçen metinler etrafında açıklanmıştır.

İnanışlar başlığı altında dinî inanışlar, nazar inancı, rüya, büyü, fal, kurban, adak inancı vb. inanışlar tespit edilerek açıklanmıştır.

Halk Tiyatrosu başlığıyla Karagöz oyunu hakkında bilgi verilerek eserde geçen metin aktarılmıştır.

Oyun Eğlence Spor başlığı altında çocuk oyunları, büyüklerin oyunları eserlerdeki metinler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Halk Dansları başlığı altında eserlerde tespit edilen oyunlar üzerinde durulmuştur.

Giyim Kuşam başlığı altında kadın ve erkek giyimleri gelenekteki kullanımları açıklanarak değerlendirilmiştir.

Halk Sanatları ve Zanaatları başlığı altında eserlerde geçen meslekler tespit edilerek aktarılmıştır.

Halk Mimarisi kısmında halk mimarisi hakkında bilgi verildikten sonra eserlerde tespit edilen konut çeşitleri ve yapı teknikleri değerlendirilmiştir.

Halk Mutfağı başlığı altında eserlerdeki metinlerden hareketle yöresel yemekler, mutfak araç gereçleri, sofrada adabı gibi konular değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde Orhan Kemal'in eserlerinde halk bilimi unsurlarına ilişkin yapılan değerlendirmeler yeniden gözden geçirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Tezimin biçimlendirilmesi ve sonuçlandırılması konusunda bana yol gösteren sayın hocam Doç. Dr. Faruk Çolak'a teşekkür ederim.

Araştırmam boyunca yararlandığım kaynakların yazarları da dâhil olmak üzere, bu çalışmanın ortaya çıkışında katkısı olan kardeşim Sezen'e, ilkokuldan bu noktaya gelene kadar geçirdiğim tüm aşamalarda ellerindeki imkânlar dâhilinde her zaman arkamda olup destekleyen canım babam ve anneme; bu zorlu süreçte benden yardımlarını, desteğini ve sabrını bir an olsun esirgemeyen sevgili Murat Candemir'e ayrıca teşekkür ederim.

Ocak 2012

Zeynep Pıtır

KISALTMALAR

İNCELENEN ESERLER

Arkadaş Işıkları	AI.
Avare Yıllar	AV.
Baba Evi	BE.
Bir Filiz Vardı	BFV.
Bereketli Topraklar Üzerinde	BTÜ.
Cemile	C.
Çamaşırcının Kızı-Küçük	ÇKK.
Dünya Evi	DE.
Devlet Kuşu	DK.
Evlerden Biri	EB.
Eskici ve Oğulları	EVO.
Ekmek Kavgası	EK.
El Kızı	ELK.
Grev	G.
Gurbet Kuşları	GK.
Hanımın Çiftliği	HÇ.
İstanbul'dan Çizgiler	İÇ.
Kaçak	K.
Kırmızı Kúpeler-Babil Kulesi	KKBK.
Kardeş Payı	KP.
Kanlı Topraklar	KT.
Kötü Yol	KY.
Murtaza	M.
Müfettişler Müfettişi	MM.
Nazım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl	NHÜBY.
Oyuncu Kadın-Gâvurun Kızı	OKGK.
Önce Ekmek	ÖE.

Önemli Not	ÖN.
Sarhoşlar	S.
Sokaklardan Bir Kız	SBK.
Sokakların Çocuğu	SÇ.
Serseri Milyoner	SM.
Suçlu	SÇL.
Tersine Dünya	TD.
Üç Kâğıtçı	ÜK.
Vukuat Var	VV.
Yalancı Dünya	YD.
Yazmak Doludizgin-Günlükler ve Şiirler	YDGŞ.
72. Koğuş	YİK.
Yüz Karası	YK.
Yağmur Yüklü Bulutlar	YYB.

DİĞER KISALTMALAR

Adı Geçen Eser	a.g.e.
Adı Geçen Yer	a.g.y.
Cilt	C
Sayı	S
Mecaz	Mcz.
Türk Dil Kurumu	TDK
Türk Tarih Kurumu	TTK
Tarih Yok	t.y.
Ve benzeri	vb.
Ve diğerleri	vd.
Vesaire	vs.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı Orhan Kemal'in eserlerindeki folklorik öğeleri ortaya koymak ve böylece sanatçıyla geleneksel kültür arasındaki ilişkinin çeşitli yönlerini gözler önüne sermektir.

Çalışmamızda neden Orhan Kemal'i seçtiğimiz üzerine şunları söyleyebiliriz:

Orhan Kemal Çağdaş Türk Edebiyatı'nın omurgasını oluşturan adlardan biridir. Öncelikle bu açıdan incelenmesi gereken bir yazar olma niteliği taşır.

Orhan Kemal adı yalnız bu ülkede değil, ülke sınırlarının çok ötesinde de tanınmaktadır. Orhan Kemal'in ilk seçme öykülerinin yer aldığı 'Ekmek Kavgası' 1956 yılında Rusçaya çevrilerek Moskova'da yayınlanmıştır. Orhan Kemal'in eserlerini Azerbaycanlılar, Ukraynalılar, Gürcüler, Kazaklar ve Özbekler de kendi dillerinde okumaktadır. Yapıtları yalnız çevirmenlerin değil araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Sovyet Türkologlarından Svetlana Uturgauri '*Türk Gerçekçiliği'nin Gelişmesinde Yeni Bir Aşama*' başlıklı makalesinde Orhan Kemal'i toplumsal incelemelerin ustası kabul eder ve tespitlerini şöyle dile getirir:

"Orhan Kemal'in toplumsal incelemelerin ustası olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Bu, kuşkusuz yerinde bir değerlendirmedir. Toplumsal koşulların incelenmesi ve gerçekliğin yansıtılmasında usta olan Balzac'ın Orhan Kemal'in en çok sevdiği yazarlar arasında ayrı bir yer tutması rastlantı değildir.

Yazarın, kahramanlarının iç dünyalarına karşı hiç ilgisiz olmadığı açıkça bellidir. Orhan Kemal, bu iç dünyayı kişilerin davranışları, söyledikleri, iç diyalogları ve diyalogları gibi dış belirtileriyle de yansıtır. Orhan Kemal, diyalogları ruhsal çözümleme amacıyla büyük bir ustalıkla kullanarak kahramanların kişiliklerini vermektedir. İç-monologlar dış dünyaya, en çok da örneğin işten çıkarılma, açlık ve hastalık gibi gündelik, basit olaylara karşı tepki olarak

*oluşmaktadır. Yazar, kahramanlarının bu olgular karşısındaki tepkileri, duyguları ve ruhsal durumları aracılığıyla olguların toplumsal içeriğini vermektedir. (...)*¹

Orhan Kemal'in eserleri onun hayatından satırlara taşmıştır. Bu yüzden onun yazarlığını besleyen en önemli kaynaklardan birinin geleneksel kùltür olduğunu söylemek yanlış olmaz. O halkı ve halk kùltürünü çok iyi gözlemleyen ve tanıyan bir yazardır. Kahramanlarını ve yaşadıkları çevreyi tüm gerçeķlięiyle resmetmiştir. Geçimini en zor koşullarda kazanmak zorunda olan, ekmeği için hep bir kavganın içinde yer alan insanların yaşadıklarını dile getirirken Türkiye'nin yakın geçmişine ve onu takip eden şimdişine gerçeķçi bir gözle bakabilmemizi sağlar. Eserlerde geleneğin izlerini göstermek istediğimiz için bu gerçeķlik bizim için son derece önemlidir.

¹ Svetlana Uturgauri, "Türk Gerçeķçilięi'nin Gelişmesinde Yeni Bir Aşama", **Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Türkçesi: Tatyana Moran-Yurdanur Salman, Cem Yaynevi, İstanbul, 1980: 179-208

ORHAN KEMAL'İN HAYATI, EDEBİ YAŞAMI VE ESERLERİ

1. HAYATI (15.09.1914 - 02.06.1970)

Orhan Kemal'in asıl adı Mehmet Raşit Öğütçü'dür. 15 Eylül 1914'te Adana'nın Ceyhan İlçesi'nde doğar. Babası Abdülkadir Kemali o sıra Çanakkale'de, Dardanos'ta topçu teğmenidir. Abdülkadir Kemali 1889'da Osmaniye'de dünyaya gelmiştir. Orhan Kemal'in annesi Azime Hanım ise Adanalıdır. 1889'da doğmuş, rüştiyeyi bitirmiştir. İki yıl kadar memleketinde ilkokul öğretmenliği yapmıştır. İyimser yaradılışlı, tatlı dilli, konuşkan bir kadındır. Belleği güçlüdür. Hikâye anlatmasını bilir ve sever. Zeki ve nüktecidir. Yüzü Orhan Kemal'e benzer. 1961'de Adana'da ölür.

Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali Bey 1920-1923 döneminde birinci B.M.M.'de milletvekilliği, 3 Mayıs 1920'de Vekiller Heyeti'nde Adliye Bakanlığı yapmış ve 26 Eylül 1930'da Adana'da Ahali Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştur. Orhan Kemal o günlere ait izlenimlerini şöyle ifade etmektedir:

“‘Ama ben babamı asıl ‘fırka’ mücadelelerinde tanıdım. Yine böyle günlerdi... Nutuk söyleyenleri niçin alkışladıklarını çok defa bilmeyen sokaklar dolusu insanın kinle, küfür şimşekleriyle yüklü kalabalığı. Kalabalık, kalabalık, hep kalabalık. Aynı parkelere basan iskarpinli, çarıklı veya yalınayakların mahşeri hatırlatan, insanı coşturan müthiş kalabalığı.’”²

“‘Dar bir sokakta, karşılıklı iki konak hatırlıyorum. Becerikli ilkokul öğrencilerinin yaptıkları mukavva konakları hatırlatan bu cumbalı, kafesli, çıkıntılı, tahta saçakları dantelâ gibi işlemeli konaklardan birisi bizim. Burası aynı zamanda babamın ‘Fırka’ binasıydı. Alt kat ağır, beyaz taşlarla döşeliydi. Ben bu alt kattan çok korkardım.’”³

² www.orhankemal.org: (11.01.2011)

³ Asım Bezirci, **Orhan Kemal**, Tekin Yayınları, Ankara, 1984: s.11.

Partisinin kapatılması üzerine 1931’de Suriye’ye kaçan babasının yanına ailece gidince, orta son sınıftaki öğrenimini yarım bırakır. Ailece Beyrut’tadırlar:

“‘Beyrut’ta Fıstıklı tarafında oturuyorduk. Lübnan teb’ası olmadığımız için, babama avukatlık yaptırmıyorlardı. Babam da annemin bileziklerini bozdurdu, on altın lira sermayeyle, Burç Meydanına çıkan aralıklardan birisinde, yüksek bir apartmanın altında, küçük bir lokanta açtı. Babam lokantaya pek uğramazdı. Yemekleri Süreyya adında bir Türk mültecisi pişirir, Niyazi’yle ben de lokantanın garsonluğuyla bulaşıkçılığını yapardık. On yedi yaşındaydım ve hayatımın bu tarzından çok memnundum. Memleket, futbol, Cin Memet ve ötekiler silinmişti. Ortalık yeni yeni ağarmaya başlarken, Niyazi’yle birlikte evden çıkardık. O saatte Beyrut’un yeşil tramvayları bile seyrek işlerdi. Yalnız işçiler, o, dünyanın her tarafında, herkesten az uyuyan, kadınlı erkekli çoluklu çocuklu kalabalık, onlar kümeler halinde ve yollarda olurlardı. Aralarına katılırdık... Tıpkı onlar gibi, ceketlerimiz omuzlarımızda, onların bastıkları parkelere basmak gururu içinde, iş-güç sahibi insanlardık.’”⁴

Daha sonra burada bir basımevine işçi olarak girer:

“‘Vazifem, kâğıt kesme makinesinde kol çevirmektir. Vişneçürüğü fesini daima sol kaşına doğru yıkan ustamsa, zayıf, uzun boylu, dehşetli şakacıydı. Herkese takılır, sık sık kahkahalar atardı. (...) Herkesten evvel işbaşı yapıyor, makinenin bir kenarına ilişiyor, evden getirdiğim esmer somunumu birkaç zeytinle yiyordum. Çok geçmeden öteki işçilerle mürettepler de geliyorlardı ve derhal iş başlıyordu.’”⁵

Bir yıl kadar Suriye ve Lübnan’da kalır. 1932’de Türkiye’ye dönünce, Adana’da çırçır fabrikalarında işçilik, dokumacılık, kâtiplik, ambar memurluğu yapar. 5 Mayıs 1937’de evlenir.

⁴ www.orkankemal.org: (11.01.2011)

⁵ a.g.y.

Orhan Kemal, kızı Yıldız'ın Nisan 1938'de doğumundan yirmi gün sonra askere çağrılır. Bedelci olarak Niğde'ye gönderilir. Orada altı ay askerlik yapacaktır. Tezkere almasına kırk gün kala bir ihbara uğrar. Tutuklanır.

“Kendi deyimiyle ‘komünizmin ne olduğunu bilmediği bir sırada, sırf Nâzım Hikmet ve Maksim Gorki’nin kitaplarını okuduğu öne sürülerek mahkemeye sevk edilir.’ Kayseri VI. Kolordu Komutanlığı’nın 11.10.1938 tarihli son tahkikat kararı uyarınca yargılanır.”⁶

Yargılama, Orhan Kemal'in 27 Ocak 1939'da beş yıla hüküm giymesiyle sonuçlanır. Kayseri, Adana ve Bursa cezaevlerinde yatar. 1940 yılı kışında Bursa Cezaevi'nde Nazım Hikmet'le tanışır. O tanışma anını anılarında şöyle dile getirir:

“‘Müdürün oda kapısında çevik bir gıcırtı, kapı açıldı. Nefesimi kesmiş, gözlerimi kısmışım.. Bir heykel sükûnu içinde, azametli bir mermer heykel bekliyorum... Bir an yüz yüze geliyoruz, sonra göz göze... Mavi mavi gülüyordu. Bu gülüş muhakkak ki bir çocuğu hatırlatıyor. Temiz, taze, sıhhatli ve dost! Bir lahza şaşkın, bekledi. Galiba ne yapması lazım geldiğini ölçtü yahut tanış bir yüz arandı.. Sonra gözüne Necati ilişti herhalde, ona doğru yürümeğe hazırlanırken, Necati ona koştu ve beni tanıttı. El sıkıştık. Ayaklarının topuklarını, hazır oldaki bir er gibi birleştirerek, kendisini teşrifata zorladığı aşikâr bir tarzda ciddileşmeye çalışarak: - Ben Nazım Hikmet! Dedi.’

Bu tanışma, onun sanat yaşamının belirginleşmesinde bir dönüm noktası olur: ‘Benimle inceden inceye uğraşıyordu. O kadar ki, ‘yarı aydın’lığımdan yahut ‘küçük burjuva’lığımdan gelen ‘vıdıvıdıcı’ tabiatımla, birtakım huy ve telakkilerime varana kadar her şeyimle..’”⁷

Orhan Kemal 26 Eylül 1943'te tahliye olunca Adana'ya döner. Karataş'ta toprak taşıma işinde bir ay amelelik yapar. 14 Nisan 1944'te Devlet Demiryollarında ‘muvakkat hamal’ olarak çalışır. Aynı yılın haziranın da Güzel İzmir Nakliyat Ambarı'nda iş bulur. Bir süre sonra bu işten de çıkarılır. 13 Temmuz 1944'te oğlu

⁶ Bezirci, *a.g.e.*, s.18.

⁷ www.orhankemal.org: (11.01.2011)

Nazım doğar. 1945 yılı yazında Orhan Kemal askere çağırılır. Kilis'e giderek, kalan 35 günlük askerlik görevini tamamlar. Çorum'a sürgüne gönderilir. Babasının, dönemin başbakanı Recep Peker'e telgraf çekmesi üzerine, 26 Ekim 1946'da bırakılır.

Adana'ya dönünce sebze nakliyeciliği, Verem Savaş Derneği'nde kâtiplik yapar. Bir süre sonra işsiz kalır. Aralık 1949'da üçüncü çocuğu Kemâli doğar. 17 Nisan 1950'de ailece İstanbul'a yerleşir. Bu göç serüvenini kendisi şöyle anlatmaktadır:

“...Adeta itiliyordum İstanbul'a... Yazı işlerine baktığım, bu sayede kıt kanaat geçinmeye çalıştığım çeşitli derneklerdeki işlerime de şıp diye son verilmişti, iktidara yeni geçen Demokrat Parti'liler tarafından.. Sebep politik miydi?.. Yoksa benden açılacak yer ya da yerlere kendi partililerini mi kayıracaklardı bilmiyorum.. Verem Savaş Derneği, Bağ ve Bahçeler derneği, bir de o zaman ki adıyla Etibba Odası'ndan aldığım paraların toplamı, vergiler çıktıktan sonra ya 160 ya da 180 liraydı.. Bu paradan da olmuştum.. Bir de beni bir türlü İstanbul'a salıvermek istemeyen babam ölmüştü..”⁸

İstanbul'da geçimini yazarlıkla sağlar. Kasım 1957 de dördüncü çocuğu Işık doğar. 7 Mart 1966'da bir ihbar üzerine iki arkadaşıyla birlikte tutuklanır. 'Hücre çalışması ve komünizm propagandası' yaptıkları gerekçesiyle tevkif edilerek Sultanahmet Cezaevi'ne gönderilirler. 7 Nisan'da Türk Edebiyatçılar Birliği, Gen-Ar Tiyatrosu'nda 30. sanat yılı nedeniyle bir jübile düzenler. 13 Nisan 1966'da Orhan Kemal ve arkadaşları tahliye olurlar. 17 Temmuz 1968'de bu davadan beraat eder.

Bulgar Yazarlar Birliği'nin çağırısı üzerine gittiği Sofya'da, tedavi edilmekte olduğu hastanede 2 Haziran 1970'te ölür.

⁸ Bezirci, *a.g.e.*, s.27.

2. EDEBİ YAŞAMI

“Orhan Kemal yazın yaşamına askerdeyken şiirle başlar. İlk şiirleri Raşit Kemali imzasıyla ‘Yedigün’ ve ‘Yeni Mecmua’da çıkar. Bunları, hapisteyken ‘Yeni Ses’, ‘Ses’, ‘Yürüyüş’ dergilerinde yayımladıkları izler. Nazım Hikmet’in etkisiyle düzyazıya yönelir. İlk düzyazısı, Baba Evi romanının bir bölümü olan ‘Balık’ 1940’ta ‘Yeni Edebiyat’ gazetesinde yayımlanır. İlk öyküleri ise Raşit Kemali ve Orhan Raşit imzalarıyla yine aynı gazetede yayımlanır. Bunları, 1942’de ve 1943’lerde, Orhan Kemal imzasıyla ‘Yürüyüş’ ve ‘İkdam’ gazeteleri ile ‘Yurt ve Dünya’ dergisinde çıkan öyküleri izler. Bu yıllarda şiirlerini de yayımlamakla birlikte, asıl çalışmalarını öyküye yöneltir. Öyküleri ‘Varlık’, ‘Gün’, ‘Yığın’, ‘Seçilmiş Hikâyeler’, ‘Yaprak’, ‘Yeni Baştan’, ‘Yeditepe’, ‘Beraber’ gibi dergilerde yayımlanırken; birçok romanı da ‘Vatan’, ‘Dünya’, ‘Ulus’, ‘Son Havadis’ ve ‘Cumhuriyet’ gazetelerinde tefrika edilir.

Kardeş Payı ile 1958, Önce Ekmek’le de 1969 Sait Faik Hikâye Armağanı’nı; yine Önce Ekmek kitabıyla 1969 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü’nü kazanır. Öykü ve romanlarının yanı sıra film senaryoları yazar. 72. Koğuş, Murtaza, Eskici Dükkânı, Kardeş Payı adlı yapıtlarını oyunlaştırır. İspinozlar oyununu yazar. Bu oyunları çeşitli tiyatrolar tarafından sahnelenir. 72. Koğuş oyunuyla 1967’de Ankara Sanat Severler Derneği’nce en iyi oyun yazarı seçilir.

İlki 1972’de verilen (Yılmaz Güney, Boynu Bükük Öldüler), her yıl yazarın ölüm yıldönümünde verilmek üzere, konulan ‘Orhan Kemal Roman Armağanı’ ailesi tarafından düzenlenir.”⁹

⁹ www.orhankemal.org: (11.01.2011)

3. ESERLERİ

Öykü: Ekmek Kavgası, 1949; Sarhoşlar, 1951; Çamaşırcının kızı, 1952; 72.Koğuş, 1954; Grev, 1954; Arka Sokak, 1956; Kardeş Payı, 1957; Babil Kulesi, 1957; Dünyada Harp Vardı, 1963; Mahalle Kavgası, 1963; İşsiz, 1966; Önce Ekmek, 1968; Küçükler ve Büyükler, (ö.s.), 1971. Ayrıca öykülerinden yapılan derlemeler Bilgi Yayınevi'nce dört cilt olarak yayınlandı: I. Yağmur Yüklü Bulutlar, 1974; II. Kırmızı Küpeler, 1974; III. Oyuncu Kadın, 1975; IV. Serseri Milyoner/İki Damla Gözyaşı, 1976. Arslan Tomson, (ö.s.), 1976; İnci'nin Maceraları, (ö.s.), 1979.

Roman: Baba Evi, 1949; Avare Yıllar, 1950; Murtaza, 1952; Cemile, 1952; Bereketli Topraklar Üzerinde, 1954; Suçlu, 1957; Devlet kuşu, 1958; Vukuat Var, 1958; Gâvurun kızı, 1959; Küçücük, 1960; Dünya Evi, 1960; El Kızı, 1960; Hanımın Çiftliği, 1961; Eskici ve Oğulları, 1962 (Eskici Dükkânı adıyla 1970); Gurbet Kuşları, 1962; Sokakların Çocuğu, 1963; Kanlı Topraklar, 1963; Bir Filiz Vardı, 1965; Müfettişler Müfettişi, 1966; Yalancı Dünya, 1966; Evlerden Biri, 1966; Arkadaş Islıkları, 1968; Sokaklardan Bir Kız, 1968; Üç Kâğıtçı, 1969; Kötü Yol, 1969; Kaçak, (ö.s.) 1970; Tersine Dünya, (ö.s.) 1986.

Oyun: İspinozlar, 1965; 72. Koğuş, 1967.

Anı: Nazım Hikmet'le Üç buçuk Yıl, 1965. İnceleme: Senaryo Tekniği ve Senaryoculuğumuzla İlgili Notlar, 1963.

Röportaj: İstanbul'dan Çizgiler, (ö.s.) 1971.

'*Baba Evi*' (**BE.**) (1949) Yazdıklarında kimi zaman biyografik öğelerden de yararlanan Orhan Kemal'in en sevilen kitaplarından biri olan Baba Evi, 'Küçük Adamın Romanı' adlı dizinin ilk kitabı. Çocukluktan gençliğe geçişi edebiyatımızda en iyi anlatan metinlerden biri olan Baba Evi, yine yazarın çok sevilen romanı Avare Yıllar'ın öncesini oluşturuyor. Ancak birbirinden bağımsız olarak da okunabilecek bu romanlar, Orhan Kemal'in tüm yapıtlarındaki o incelikli dünya görüşünün aktarıcısı.

'*Ekmek Kavgası*' (**EK.**) (1949) Orhan Kemal, geçimini en zor koşullarda kazanmak zorunda olan, ekmeği için hep bir kavganın içinde yer alan insanları anlatmıştır. Bu insanların yaşadıklarını, hayran olunası bir yetkinlikle dile getirirken

aydınlığı ve umudu da göz ardı etmemiştir.

‘Avare Yıllar’ (AY.) (1950) Orhan Kemal’in Baba Evi ile başlayıp Cemile ile tamamlanan Küçük Adam’ın Romanı dizisinin ikinci kitabıdır.

Yazar, kendi yaşamöyküsü çerçevesinde, genç bireyin, sorunları olan bir toplumda, düzensiz bir aile içinde, yoksulluk ve acıyla geçen çocukluğunu geride bırakarak bilinçlenmesinin ve kaderinin yönünü değiştirip yaşama sevincini yakalamak için verdiği mücadelenin öyküsünü anlatmıştır.

Yoksulluktan ve babasından bunalıma giren kahramanımız, iki yıl kaldığı Beyrut’tan Adana’ya, babaannesinin yanına dönmüştür. Yeni kavuştuğu başıboş özgürlük içinde sürekli okuldan kaçmakta, gününbirlik işlerde çalışmakta, top peşinde koşmaktadır. Torunu için bir çıkış yolu arayan babaanne, onu İstanbul’un yakınındaki bir küçük kasabada yaşayan halasının yanına göndermek için zor bela biraz para bulur. Delikanlı parayı alıp bir arkadaşıyla birlikte büyük umutlar bağladığı İstanbul’a kaçar. Ancak hayal kırıklığı içinde geri döner. Artık sorumsuz günler geride kalmak zorundadır. Okulu bırakıp bir dokuma fabrikasına girer. Farklı çıkar çatışmalarının yaşandığı yepyeni bir hayatla tanışır, dünyaya bambaşka gözlerle bakmaya başlar ve âşık olur... Tüm zorluklara rağmen yaşamak güzeldir...

‘Sarhoşlar’ (S.) (1951) Hayatın acılarını Orhan Kemal’e özgü, sevecen, mizahi dokunuşlarla hicveden bir öykü kitabıdır. Yoksulluktan kurtulma fırsatını kaçırma pahasına anasını bırakıp gidemeyen; sevdiği yemeği yemeyi bile mutluluk sayan; parasızlık tuzağında çaresiz, ama umut etmekten vazgeçmeyen insanları anlatırken, zenginle yoksulu karşı karşıya getirip, mutluluk elinde olmayana kavuşma özlemi midir, diye de sorabilen kısa öykülerden oluşuyor.

‘Murtaza’ (M.) (1952) Orhan Kemal, Murtaza ile Türk Edebiyatına asla silinmeyecek biçimde damgasını vurmuştur. Yazıldığı günden beri defalarca filmlere, oyunlara konu olan bu karakter, insanın en çapraşık durumlarından birini kara mizahla yüklü bir dille anlatır. Otorite ile doğru kavramı arasında sıkışıp kalan, doğruculuğundan ödün vermemek için çabaladıkça daha çözümsüz durumlara düşen, bu arada gittikçe insanı anlamaktan uzaklaşıp salt ilkelerini savunan bireyin başına gelenlerin acıklı bir güldürüsüdür Murtaza’nın öyküsü.

‘*Çamaşırcının Kızı*’ (**ÇK.**) (1952) Çukurova öykülerinin yanında büyük şehir öykülerinin de yer aldığı bir kitaptır. Öykülerin her biri, mutsuz, ama umutsuz olmayan; bezgin ama düşlerini bırakmayan ve hep dışarıdaki hayatların pırıltısına özenen kişileri anlatıyor. Ucuz romanlarla yerli filmlerin yapay dünyasında, yıldız olma hayallerine yapışan Neriman; yaşama sevincini her an yeniden yeşerten küçük cambaz kız; tüm varlığı olan atı Gümüş’ü takıntı haline getiren Halo, Orhan Kemal’in çok yakından gözlediği insanların günlük dramını aktardığı, buruk ama hayata dair öykülerin kahramanlarıdır.

Orhan Kemal’in hiçbir zaman lanetlemediği, hep anladığı ve affettiği, umutlarından vazgeçmeyen küçük insanların tıkanmış hayatlarını, aşklarını, çaresizliğin getirdiği yozlaşma ve istismarı anlatan uzun öyküsü, Küçük de bu kitabın içinde yer almaktadır.

‘*Cemile*’ (**C.**) (1952) Bir aşk öyküsü olan Cemile, yoksul kesimlerin ayakta kalma çabasını, direnişlerini de dile getiriyor. Boşnak kızı işçi Cemile ile dar gelirli Kâtip Necati arasındaki saf aşkı anlatan Orhan Kemal, arka planda yaşanan yoksulluğa, düşmanlığa, ilkesizliğe karşın dayanışma ve dostluğun gücünü vurguluyor.

‘*Bereketli Topraklar Üzerinde*’ (**BTÜ.**) (1954) Kitap, bir lokma ekmek için kötü iş şartları içinde zehir gibi bir hayatı yaşayanları anlatır.

‘*Grev*’ (**G.**) (1954) İşçilerinin dünyasından seçilmiş bu öyküsünde yazar, her zamanki gibi koyu karanlığın ardındaki umudu, aydınlığı yakalamıştır.

‘72. Koğuş’ (**YİK.**) (1954) İnsan haysiyetinin düşebileceği en dipsiz kuyunun hikâyesidir. Tüm yapıtlarında her şeye rağmen insana olan inancını ve sevgisini korumuş olan Orhan Kemal, bu derin çukura yuvarlanmış olan insanların, en yakınını bile üç kuruşa vurabilecek kadar alçalmış olanların dünyasını bir koğuşun karanlığında anlatırken bile direnişin sesini duyuruyor. Alçalışın bile yok edemeyeceği insanlık onurunu dile getiriyor.

‘*Kardeş Payı*’ (**KP.**) (1957) Karınlarını doyurmak, hayatta kalabilmek için, her yeni güne mücadele ile başlayan, ağzı bozuk, bazen arkadaşını bile harcamaktan çekinmeyen, şarap içerek avunmaya çalışan insanların ve işçilerin öykülerini anlatıyor.

‘*Suçlu*’ (SÇL.) (1957) Orhan Kemal, Suçlu’da hayatın oyunlarına karşı düşleriyle hayalleriyle ayakta kalmaya çalışan küçük bir çocuğun erken ve acılı büyüme serüvenini ele alıyor.

‘*Devlet Kuşu*’ (DK.) (1958) Aşkı ile ailesinin zenginlik özlemi arasında kalan gecekondulu bir gencin hikâyesidir. Yakışıklı Avare Mustafa askerden sonra iş bulamamış, işsiz güçsüz arkadaşlarıyla Taşkasaplı’nın kahvesinde geçirmektedir günlerini. Komşu kızı Aynur’a âşıktır ama ona sunabilecek hiçbir şeyi yoktur. Evlerinin karşısındaki arsada, bir apartman inşaatına başlayan karaborsacı Zülfikâr’ın çirkin kızı Hülya, gördüğü anda Mustafa’ya tutulmuştur. Bu öylesine bir tutkudur ki, sonunda Zülfikâr, Mustafa’yı kızıyla evlenmeye zorlar. Delikanlı buna yanaşmak istemez, ama annesinin baskısıyla, önce karaborsacının yanında çalışmayı sonra da kızıyla evlenmeyi kabul eder. Aslında zenginlik hayalleri onun da kafasını karıştırmıştır. Ancak kısa zamanda kendini satılmış gibi hissederek Hülya’yı terk eder.

Orhan Kemal bu kitabında da, sanayileşme sürecinde kendine yer bulamamış, aylak, yoksul ama fazla çaba harcamadan zengin olma hayalleriyle yaşayan insanları anlatırken; toplumdaki yozlaşmanın ürettiği, gecekondunun karşısına apartman diken yeni zengin karaborsacının da resmini çizmeyi ihmal etmiyor. Zenginlik ve yoksulluk olgularına, insan zaafalarını göz ardı etmeden bakıyor.

‘*Vukuat Var*’ (VV.) (1958) Çukurova’nın zorlu insan ilişkilerini ele alan Hanımın Çiftliği üçlemesinde ilk kitabı olan Vukuat Var değişen sosyal ilişkilerin insanların yaşamlarını ve bilinçlerini nasıl yönlendirip değiştirdiğini ele alan bir romandır. Vukuat Var, toprağını kaybedip yoksullaşan köylülerle gittikçe güçlenen toprak ağaları arasında gerilen ilişkileri ele alırken kadın işçilerin de bu ilişki içinde kimliklerini yeniden oluşturmasına tanıklık ediyor.

‘*Oyuncu Kadın-Gâvurun Kızı*’ (OKGK.) (1959) Orhan Kemal, her zaman emeğin yanında yer alan kalemini kadınların dünyasını dile getirmekte de ustalıkla kullanmıştır. Kadının da emek sahibi biri olarak yer aldığı romanlarında Orhan Kemal, çarkın çarpık dişlerinin arasındaki kavgayı anlatmaya devam etmiştir.

‘*Dünya Evi*’ (DE.) (1960) Baba Evi ve Avare Yıllar’ın genç kahramanı, Dünya Evi’nde, evlilik sorumluluğunu yüklenmiş olarak çıkar karşımıza. Ailesinin yokluğa

düşmeden önceki günlerinin anlarıyla, artık mahkûm olduğu güç koşullar arasındaki çelişki, onu zaman zaman uyumsuzluğa ve isyana itmektedir. İşçilerin arasında yaşadığı halde, kendini onlardan biri gibi hissetmesi zordur. Ekmek parası için mücadele ederken, yeni evlendiği, zeki ve kişilikli Boşnak kızıyla da fikir ayrılıklarına düşmeye başlamıştır. Bir baba dostu tarafından, çalıştığı fabrikada yolsuzluk yapmaya zorlanıp buna yanaşmayınca, iftiraya uğrayarak işten atılır. Kendisi gibi işten atılan bir arkadaşı ve onlara katılan iki kişiyle patrona karşı isyan çıkarmaya kalkışırsa da, sonradan katılanların polis olduğunu anlayınca pes eder. Yeni evliler beş parasız kalmıştır. Karısının kendisine sormadan pamuk toplamaya gitmek üzere avans aldığını öğrenen genç kahramanımız, çok kızar, parayı geri verir ve evi terk eder. Karısına âşık olduğu halde çok öfkeli ve umutsuzdur. Birbirlerinden ayrı, pişman ve birbirlerini özleyerek geçen bir süre sonunda, aşk galip gelir ve genç koca evine döner.

Dünya Evi de tüm kitapları gibi Orhan Kemal'in hayatından yoğun izler taşıyor ve güngörmüş ama yokluğa mahkûm olmuş; yaşamla boğuşurken, ekmekle aşk arasında kalan küçük adamın hikâyesini anlatıyor.

'*El Kızı*' (EK.) (1960) Toplumsal alanda bireyin tüm yönlerini ustalıkla dile getiren Orhan Kemal, yalnızca sokaklarda ekmek kavgası veren insanları değil, evlerin içinde süren aile çekişmelerini de en iyi anlatan yazarlardan biridir. Orhan Kemal'in ev içi yaşamlara ilişkin yazdığı en yetkin kitaplardan biri olan *El Kızı*, toplumun aile içindeki yansıyışını da mükemmel biçimde ele alır.

'*Hanımın Çiftliği*' (HÇ.) (1961) Ağalık sorununu olduğu kadar, sınıfsal çelişkileri de yetkinlikle anlatır. Paranın değişime uğrattığı hayatları, el değiştiren paranın yarattığı çelişkileri, insanın en soylu duygularından biri olan aşkın bile soysuzlaşmasını anlatmaktadır.

'*Gurbet Kuşları*' (GK.) (1962) Orhan Kemal *Gurbet Kuşları*'nda ekmek kavgası uğruna İstanbul'a göçmüş Anadoluluları, bu değişimin rüzgârından nasiplenmeye çalışan açık gözleri ve kendini bu insanların sırtına basarak dönüştüren sistemi anlatmaktadır.

'*Eskici ve Oğulları*' (EVO.) (1962) Eskici ve Oğulları, Orhan Kemal'in, ırgatlık ve el işçiliğinden fabrika işçiliği ve makineleşmeye doğru yol almakta olan toplumda,

gitgide yoksullaşan bir ailedeki kuşak çatışmalarını ve bireyin sıkıntılarını birkaç katmanda anlattığı bir romandır.

Yaşlı, küfürbaz Topal Eskici, el bebek gül bebek büyütülmüş bir ağa torunuyken savaşa gitmiş; Trablus'tan bir bacağı kaybetmiş olarak döndüğünde, hayata çok aşağılardan başlamak zorunda kalmıştır. Öfkeli, uyumsuz kişiliğine ve çocuklarını sürekli itip kalkmasına rağmen, çözülmeye doğru giden ailesini bir arada tutma kaygısıyla, üç kuruş kazanmak için didinip durmaktadır. Çocukları ise babalarının boyunduruğundan kurtulmak istedikleri halde, bir türlü ataerkil aile düzenini kırıp özgür olamazlar. Sonunda her biri kendince bir hayale kapılan aile bireyleri, Çukurova'ya pamuk toplamaya giden büyük oğulla karısının peşine takılır. Sonra... Sivrisinekler, açlık, sıtma... Ancak 'kara gün kararıp gitmez' Orhan Kemal'in kitaplarında, her zaman bir yerlerden sızan bir umut ışığı vardır...

'*Sokakların Çocuğu*' (SÇ.) (1963) Büyük romancının insana yaklaşımını en iyi biçimde dile getiriyor. İnsan sevgisini belli bir politik bakış ile dile getiren Orhan Kemal'in bu romanı unutmamamız gereken değerleri hatırlatıyor.

'*Kanlı Topraklar*' (KT.) (1963) Orhan Kemal'in en önemli yapıtları arasında gösterilir. Yüksek bir tempo, karmaşık olay örgüsü, su gibi akan bir dil... Kanlı Topraklar başarılı karakter analizleriyle, Kayseri kültürünün o dönemlerdeki panoramasını sunar. Anlatımdaki akıcılık ve karakterlerin canlılığı, okuru öyküye dâhil eder.

'*Bir Filiz Vardı*' (BFV.) (1965) İstanbul'un kenar mahallelerinden birinde yaşayan genç bir kızın hikâyesini anlatıyor. Ailesinin üç kızından en büyüğü olan Filiz de, çevresindeki bütün yaşlıları gibi, baba baskısından kurtulmayı, güzel giyinmeyi, sevdiği ve kendisini seven biriyle hayatını birleştirerek mutlu olmayı istemektedir. Ancak ailesinin parasal sıkıntıları; toplumdaki ekonomik dayatmaların getirdiği yozlaşma sonucu ortaya çıkan küçük hesaplar ve kuşaklar arası iletişimsizlik, genç kızı tutsak etmiştir. Herkesin kendisini kullanmak istediğini görmek ve kaderinden kurtulamayacağına inanmak, onu ölümü arayacak kadar umutsuzluğa düşürse de, üniversite öğrencisi, genç bir dokumacının aşkı ona mutluluk umudu getirecektir.

'*Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl*' (NHÜBY.) (1965) Türk romancılığının en önemli

isimlerinden olan Orhan Kemal, Türk şiirinin önemli isimlerinden olan Nâzım Hikmet'i anlatmıştır. Bu çalışma, iki yazarın hapisane günlerini dile getirmektedir.

'Müfettişler Müfettişi' (MM.) (1966) Gerek büyük şehirde, gerekse Anadolu'da yaşayan insanların zaaflarını, açmazlarını, içlerine kısıtıldıkları döngüleri büyük bir ustalıkla anlatan Orhan Kemal, Müfettişler Müfettişi'nde, küçük bir şehrin yaşamını ele alıyor. Kim olduğunu bilmedikleri ama halinden, tavrından bir 'devlet büyüğü' olduğuna karar verdikleri yabancıyla kurdukları ilişki, devletin bu insanlarda uyandırdığı korkuyla karışık saygı ve ayakta kalma telaşları ile bu küçük şehrin insanları Orhan Kemal'in usta kaleminden bir insanlık komedyasına dönüşmüştür.

'Evlerden Biri' (EB.) (1966) Devlet Demiryollarından emekli Sadi Bey'in emekli ikramiyesiyle aldığı ufak evde yaşanan dramı anlatırken, aşağılık duygusu altında ezilen küçük memurları, işçi kızları, zor koşullarda okuyan beş parasız üniversite öğrencilerini, hayallerine yapışarak yaşama sevincini yakalamaya çalışan küçük insanların mücadelesini de hikâye eder. Sadi Bey'in çocuğu yaşındaki Nursen'le müşterek bir hayat hayal ederken tutunduğu en önemli koz olan Cibali'deki ev, hukuk fakültesinde okuyan küçük oğlu açısından sınıf atlamasını kolaylaştıracak bir basamak; küçücük bir memur olan büyük oğlu için köşeyi dönmesini ve sevgilisine mutlu bir gelecek sunabilmesini sağlayacak tek umut; kızı için ise geleceğinin güvencesidir. İki arada bir derede kalan, evdeki varlığını kimsenin umursamadığı anne, çocuklarının arasında ordan oraya savrulurken, bir süre sonra bireysel beklentiler hepsini birbirine düşürüp aileyi darmadağın edecektir.

'Yalancı Dünya' (YD.) (1966) Sinema dünyasının çevresinde kurulan hayaller ve yaşananları anlatmaktadır. Yalancı Dünya bugünün dünyasında yaşananlardan hiç uzak değildir.

'Sokaklardan Bir Kız' (SBK.) (1968) Büyük şehrin arka sokaklarında, hayallerin alınıp satıldığı pavyonlarda, barlarda yaşanan hayatların, muhabbet tellallarının, konsomatrislerin, itilip kalkılan, hor görülen küçük insanların ve özellikle konsomatris Leyla'nın kızı Nuran'ın hikâyesidir.

Kaderi toplumsal koşullar tarafından çizilmiş bir kızın kişiliğini savunarak direnmesini; kızın içinde doğduğu cehennemden kurtulmak için mücadelesini

anlatmaktadır.

‘Arkadaş ıslıkları’ (AI.) (1968) Orhan Kemal, Arkadaş ıslıkları’nda bir kez daha insanın serüvenini ele almaktadır. Arkadaş ıslıkları, genç bir delikanlının aldığı uzun yolu anlatırken bir yandan da arkadaşlarımızın çaldığı o ıslıkların üzerimizde nasıl bir etki bıraktığını da dile getiriyor.

‘Önce Ekmek’ (ÖE.) (1968) Büyükşehir insanının yaşama ve şehre tutunma uğraşısını, kavgasını anlatan öykülerdir.

‘Kötü Yol’ (KY.) (1969) İnsanın yitirdiği onurunu yeniden kazanışını anlatır.

‘Üçkâğıtçı’ (ÜK.) (1969) Valiyi, esnafı, küçük memuru sindirip ağayı bile soyan Üçkâğıtçı, delil yetersizliğinden tahliye edilince, hemen bir partiye kaydını yaptırır ve halk dalkavukluğu yaparak attığı nutuklarla kısa sürede kabul görür. Dini siyasete alet etmekten tutuklandığı halde, milletvekili seçildiği için tahliye edilir ve meclisin yolunu tutar.

Orhan Kemal yıllar önce yazdığı bu kitapta, 1950 seçimlerinde kuşkulu kişiliğine rağmen, iktidar kanadında yer alabilen bir ‘üçkâğıtçı’ tipi çizerken, halk-bürokrat-siyasetçi arasındaki sorunlara ve siyaset kurumunu hâlâ karartmaya devam eden gölgelere dikkat çekiyor.

‘Kaçak’ (K.) (1970) On yıldır ekip biçtiği sahipsiz toprakları ele geçirmenin yolunu bulan toprak ağasını öldürürse topraklarına ele koyabileceği umuduna kapılan Habip, cinayeti işledikten sonra ağanın tüm mülkünün varislerine aktarılacağını öğrenince, çiftliği yakarak kaçır. Kanundan saklanabilmek için bir köye, yedi yıldır tek başına çocuğunu büyötmeye çalışan bir kandin yanına sığınır. İki yalnız ve çaresiz insan arasında büyük bir sevgi doğar. Hacer’e duyduğu aşk Habip’i yumuşatır, şiddet göstererek, yağma yaparak haksızlığa karşı çıkılmayacağını; savaşmanın başka yolları olduğunu fark etmesini sağlar.

Orhan Kemal Kaçak’ta, topraksız köylünün çaresizliğini ve yalnızlığını anlatırken bile, sevginin umudu yeşerten iyileştirici gücünü öne çıkarmıştır.

‘İstanbul’dan Çizgiler’ (İÇ.) (1971) Orhan Kemal’in öykülerine Ferit Öngören’in çizgileri eşlik etmektedir. Bu eserde İstanbul’u ve hayatı iki ustanın ortak

kalemi ile görürüz.

‘Kırmızı Kúpeler Babil Kulesi’ (KKBK.) (1974) Bu kitapta yer alan öykülerinde Orhan Kemal, küçük anların gerisindeki kocaman, geniş, engin yaşama ve sonsuz olan insana dair birçok şey söylüyor.

‘Yağmur Yüklü Bulutlar’ (YYB.) (1974) da kısıtlı hayat koşullarında köşelere sıkışan küçük insanların hevesleri, hayalleri ve yaşama sevinçlerini anlatan öyküler toplanmıştır. Orhan Kemal, sevgili insancıklarını her zamanki sevgisi, hoşgörüsü yanında biraz gülümseyerek anlatmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde, toplumun alt katmalarından ezilmiş çocukları, işçileri, kahvelerde toplanan tiyatro figüranlarını, adliye koridorlarını ve hapishaneleri anlatan *Dünyada Harp Vardı* adı altında toplanmış öyküleri vardır.

‘Serseri Milyoner’ (SM.) (1976) Küçük burjuva özlemleriyle yaşayan İngiliz hayranı Nazif Bey’in, kızı Nilüfer için kurduğu hayaller, kabul etmekte zorlandığı yeni dünya koşullarının çarkında yok olup giderken; kızı sevdanın kollarına değil, kendisine âşık ama hiç sevmeyişi, paranın yücelttiği birine sığınmak zorunda kalır.

Orhan Kemal, *Serseri Milyoner* romanında, hayatın getirdikleriyle hayallerin; insani değerlerle paranın gücünün çatışmasını ve toplumdaki değişimle ortaya çıkan yozlaşmayı anlatırken, daha sonra sık sık konu edeceği toprak sorunlarını da dile getiriyor.

‘Tersine Dünya’ (TD.) (1986) Orhan Kemal, bu romanında insanların rollerini tersine çevirmiştir. Ancak onun amacı salt gülmece olsun diye değildir. Emeğiyle geçinen yoksul insanların sıkıntıları, özlemleri, tutkuları, sözün kısası ‘Orhan Kemal’in İnsanları’ değişik bir anlatım biçimiyle sergilenmiştir.

‘Önemli Not’ (ÖN.) (2009) Orhan Kemal’in *Önemli Notu*’nda hem düzyazılarını hem de yarım kalmış bir eserini buluruz. Böylece bir yazarın dünyasına açılan en dolaysız iki kapıdan geçecek, hiç yayımlanmamış iki metnin sürprizini yaşayacak ve insanın en gerçekçi seslerini dile getiren Orhan Kemal’in edebiyat, siyaset ve yaşam üzerine görüşlerine tanık oluruz.

‘Yazmak Dolu Dizgin’ (YDD.) (2010) Orhan Kemal’in yazı dünyasına tanıklık etmektedir. Okuyucuları tüm yaşamını neredeyse sadece yazarak geçirmiş bir kalem ustasının yazı odasına konuk etmektedir.

‘Yüz Karası’ (YK.) (2011) Elli yıl sonra ortaya çıkan bu roman, Işık Öğütçü’nün önsözüyle hikâyesini anlatmaya başlıyor. Adana’nın fakir bir mahallesinden başlayıp İstanbul’a uzanan bu öyküde fakirlik, büyük umutlar ve haysiyet konuları işleniyor. Birbirinden farklı karakterlerdeki iki kardeşin yaşam mücadelesini; açgözlülük, kısa yoldan köşeyi dönme ve vicdan muhasebesiyle anlatan yazar, her zaman en açık halini anlattığı insanın bu kez yüzünün karasını ortaya çıkarıyor.

İKİNCİ BÖLÜM

ORHAN KEMAL’İN ESERLERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR

1. DİL VE ANLATIM

Bu bölümde Orhan Kemal’in eserlerinde geçen yöresel kelimeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kelimelerin eserlerde geçtiği yerler ve anlamları verilerek; kelimelerin ağızlar sözlüğündeki anlamları ve kullanıldığı yerler tespit edilmiştir. Bu tespit için Türk Dil Kurumu’nun Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü kullanılmıştır. Ayrıca eserlerde bedeni hareketler dışında haberleşmenin nasıl sağlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Kelime ve Kelime Hazinesi

Kelime, ifade etmek istediğimiz düşüncelerin, tavırların göstergesidir. H. Akyol kelimeyi, “*Tecrübelerin hafızada depolanmış şekli*”¹⁰ olarak tanımlamaktadır. Doğan Aksan, “*Kelime adını verdiğimiz işaret, bir kavram, bir de ses yönü olan her dilin kaynaşmış bir düşünce ses bileşimidir, dildeki başka öğelere ilişkili bir anlama ve anlatma birimidir.*”¹¹ Derken, E. Kantemir kelimenin, “*anlam taşıyan ve cümlelerin kurulmasında etken rol oynayan ses ya da ses topluluğu*”¹² şeklinde tanımını yapmaktadır.

Dil, varlığını kelimeler aracılığıyla sürdürür. Bireyler arası iletişimde kelimeler, önemli bir işleve sahiptir. İnsanlar her türlü olguyu kelimelere yüklediği belirli anlamlarla ifade ederler. Aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan insanların kelimelere yüklediği anlamlar (yöreden yöreye ufak farklılıklar gösterse de)

¹⁰ H. Akyol, *Kelime Öğrenimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1997.

¹¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

¹² E. Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Engin Yayınları, Ankara, 1997.

paralellik gösterir ve bu kelimelerin yaşatılması dilin varlığını sürdürebilmesi ve saf kalabilmesi için çok önemlidir.

Orhan Kemal'in eserlerinde kullandığı sözcük dağarcığını oluşturan Güney Anadolu ve kısmen diğer bölgelerin ağızlarından aldığı, günümüzde pek kullanılmayan bazı kelimeler dikkat çekmektedir. Bu kelimeler, anlamları, Anadolu'da kullanıldığı yöreler ve Orhan Kemal'in eserlerinde kullanıldığı yerlere dair bilgiler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Alacık: Üzeri dal veya hasırla örtülen bağ kulübesi, çardak, küçük çadır anlamlarında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamlarıyla Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Kastamonu, Sinop, Tokat, Van, Hatay, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Adana, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Yorulcular mı işi bırakıp ya bir hendeğin içine ya da varsa, bir ağacın gölgesine seriliveriyorlar yahut da alacık denilen küçük çadırların altına çekiliyor, başlıyorlardı beş taş oynamaya.’” (DE. s. 201).

Alesta: Eserde harekete hazır, tetikte anlamında kullanılmıştır. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler sözlüğünde de anlam aynı şekildedir.

“‘Dizler üzerine oturulmuş, marş marş komutu beklenircesine alestaydılar. Açlıktan güçleri azalmış, bir deri bir kemik kalınmış, yüzler büsbütün kurumuş, nefesler titriyordu. İş artık Berbat'tan da çıkmıştır. Komut Kaptan'da. Hâlâ ne bekliyor? Niçin 'Başla' demiyor, önce kendi başlayıp yolu açmıyordu?’” (YİK. s. 34).

Arabuşâ: Arap uşakları demektir. Halk ağzında Arabuşağı şeklinde telaffuz edilir. Arabuşakları Çukurova'ya gelen ilk göçmenlerdir.

“İçimde gittikçe büyüyen biz sızı. Kafamda Cin Memet, Cin Memet'lerin cumbalı, pembe evleri, maçlar yaptığımız tozlu arsalar, kerusa denen faytonlar, 'Dereler, turplar, maydanozlar, soğanlar!!' diye mahalleden geçen Arabuşâ satıcı... Sonra arkadaşların: Kürt Ado, Hocanın oğlu Kertiş Süreyya, Tekin...” (BE. s. 28).

“Sen gözü kara bir kızsın yavrum. Kendi başını da, benim başımı da belaya sokacaksın!”

“Niye sokacakmışım?”

“Oğlan Fellah kızım, Arabuşağı!”

“Olsun.”

“Olsun mu?”

“Tabii olsun. Fellahlar Allah’ın kulu değil mi? (VV. s. 150).

Araklamak: Çalmak anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Ankara yöresinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Kocakarının kıyıda köşede altını maltını yahut parası veyahut da dişe dokunacak antika bir şeyleri niçin olmasındı? Niçin olmasın da Kudret karısından, karısı da Kudret’ten araklıyacak diye şüphelenmesinler?’” (MM. s. 257).

Bayaktan: Demin, az önce anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat, Giresun, Trabzon, Rize, Kars, Urfa, Erzurum, Elazığ, Antep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, İçel, Niğde ve Antalya yörelerinde de bu anlamda kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Adam duydu, geldi:

‘Burda mısın Fattum?’

‘Görüyorsun işte, burdayım!’

‘Bayaktan nerdeydin?’

‘Helâda.’” (VV. s. 351).

Bider: Tohum anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Isparta, Balıkesir, Erzurum, Muş, Malatya, Gaziantep, Maraş, Sivas, Hatay, Yozgat, Niğde, Kayseri, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“‘Fabrikadan biderlik çiğit çekiyor tutmalar da, ordan geliyorum. Hadi dedim bir soluk uğrayayım Reşit’in oraya... E, sizde ne var ne yok bakalım?’

‘Ne olsun Yasin Emmi’ m? Yağımızla kavruluyoruz. Küncü göneni işte...’

‘Allah kuvvet versin, hep öyle.’” (VV. s. 168).

Bir tevîr: Bir tuhaf, bir çeşit anlamıyla Maraş yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Doğru, doğru amma, şimdi büsbütün bi tevîr oldu. Oğluna şunu demiş, bunu demiş; kime ne yahu?’” (EVO. s. 45).

Buğuz etmek: Kırgınlığı sözle belirtmek, sitem etmek anlamında kullanılmıştır. Kelimenin ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Ordu, Giresun ve Trabzon yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Sonra erkek, küçük Tanrı’sıydı kadının. Bundan da geçtim, İstanbul mektebinde okuyan oğluyla kocadaki kızının babasıydı bugünden bugüne, adam. Yapmazdı. Şimdiye kadar evinin aşını, ekmeğini, tatlısını, tuzlusunu, giyimini, kuşamını geri mi komuştu? Hayır. Adama buğuz edemezdi. Onun için...” (MM. s. 80).

Burunlamak: Burnu ile itmek, beğenmemek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla İstanbul, Amasya, Ordu, Artvin, Niğde, Kayseri, Konya, Adana, İçel, Antalya, Edirne yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Hüngür hüngür ağlarken:

- Gelmiyeceğim! diye bağırdım. Bundan sonra hiçbir zaman gelmiyeceğim, sofranıza oturmayacağım... Bana üvey evlat muamelesi yapıyorsun, beni burunluyorsun!” (BE. s. 69).

Cascavlak: Ağızlar sözlüğünde tüysüz anlamıyla Manisa yöresinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Babaannem tutturmuştu:

‘Bu kör olasıca kız bakkalın, manavın, sebzezinin çıraklarıyla konuşuyor. Bunun saçlarını dibinden kesip cascavlak etmeden olmayacak. Onu cascavlak edip oğlana döndüreyim de hiç kimse yüzüne bakmasın!’” (KKBK. s. 6).

Cayırtıyı vermek: Telaşla bağırıp çağırarak korkutmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Gümüşhane yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Kredisi birden yükselivermişti gene. Öyle ya, akşamdan beri memleketi cayırtıyı vermiş bir insanın yâveriymişçesine, adamla hemen hemen yan yana Vali’nin makamına çıkıyordu.” (MM. s. 171).

Cazı: Cadı anlamıyla Adana ve Osmaniye yörelerinde kullanılmaktadır.

Hüs: Sus anlamındadır.

“Adam ürktü:

‘Hüs avrat, yürek soğutma. Hayır dile komşuna hayır gelsin başına...’

‘Teh, hayır dileyecektim. O benim ardından kuyu kazıp gezsün de ben ona hayır dileyim. Oğulları doktor çıktı diye burunları Kafdağı’na vardı diyormuş. Oğulları ne para gönderiyor, ne de iki satırla hatırlarını soruyor diyormuş, yürek soğutuyormuş cazı!’” (EVO. s. 75).

Cığındırık: Etin siniri anlamındadır.

“Gelin işini bitirmişti, kaynanasına usulcacık haber verdi: ‘Et hazır anne...’

Kaynana bakmadan sordu:

‘Cığındırığını aldın mı?’

Almamıştı, alması gerekti.” (EVO. s. 159).

Cırlak: Ağızlar sözlüğünde geveze anlamıyla Manisa, Kocaeli, İstanbul, Gümüşhane, Kars, Niğde ve Tekirdağ yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Yine tıss. Derken kadının evi dolduran küfürlü, cırlak sesi arttı da arttı. Birbirinden ikişer yaş farklı üç oğlu da ortalığa dökülmüştü.” (AI. s. 67).

Cıncık: Camdan ve porselenden yapılmış şey anlamında kullanılmıştır. Kelimenin ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Denizli, İzmir, Balıkesir, İstanbul,

Gümüşhane, Erzurum, Erzincan, Malatya, Urfa, Antep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Niğde ve Adana yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Sonrasına bakın: çizme mizme, külot mülot, kuşak muşak... Ekspres gibi. Garsonlar boş verirler. Seninki dellendir. Lan garson diye bağırır. Garsonlar gene aftos piyos. Derken celallenir.. Lan Allahsızlar, der, biz burada neciyik de boş veriyorsunuz? Adam değil miyik? Tabakları tutar tutar fırlatır. Tabaklarda i... teknil efendi barın zemini beton, tabaklar cıncık. Kırılısana! Yok, kırılmazlar, başlarlar hop hop hoplamaya!’” (VV. s. 58-59).

Cırnak: Üzüm şırası konan büyük teneke anlamındadır, ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Balıkesir yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

Öfelemek: Bir şeyi avuç içinde ezerek ufalamak, dövmek anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Amasya, Tunceli, Elazığ, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Nevşehir, Niğde ve Adana yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Azgın Ağa koca bıyığını elinin tersiyle sıvazladı:

‘Vay kahpe analı vay! Demek bulaşığın biri? Yanılıp şaşıp cırnağıma düşmesin Nuh. Anam avradım olsun öfelerim.’” (M. s. 160).

Cızlamı çekmek: Bırakıp gitmek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Manisa yöresinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Annesinin ağırlasan soluk alışlarını falan unutarak evden fırlamayı düşünüyordu. Bu iş de nasıl olacaktı bilmiyordu ama, bir kolayını bulup cızlamı çekmezse, iki kadın işe onu karıştırabilirlerdi.” (MM. s. 272).

Cip: Hep, bütün, çok anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Burdur, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, İstanbul, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Artvin, Erzurum, Elazığ, Malatya, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Niğde, İçel, Adana, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“... onu diyecektim, bizim herif esasta kötü değil, değil ya, gözü çıksın yokluğun! İlle şu sıralar...”

‘Heye bacım, cip kesatlaştı!’

‘Amaan siz de. Olanda yüküyle var...’” (EVO. s. 69).

Cülük: Kümes hayvanlarının yavrusu, civciv anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Uşak, Çorum, Niğde, Konya, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Özel odacı da Murtaza’ya fena içerliyordu. Az önce Hacer Ana’ya, ‘Bu akılla bu herif burada cülük çıkaramaz!’ demişti. ‘Burası panga mı, kaşmerlik yeri mi? Koskoca Banka Müdürü bile gülüyor. Yakışık alır mı? Ya İkinci Müdür’ün şirnekliği?’” (ÖN. s. 90).

Çağanoz: Küçük su hayvanı anlamındadır.

“Sokağa çıktığımı görünce başladılar:

‘Gelişe bak enayide!’

‘Nerede eski gelişleri, nerede bu...’

‘Ne oldu sana lan?’

‘Akıntı çağanozu gibi gelirdin eskiden. Şimdi?’

‘Şimdi çoluk çocuk etrafını almış kalem efendisi gibi.’” (AI. s. 247).

Çaput: Eski bez parçası anlamıyla kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Denizli, İzmir, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Bolu, İstanbul, Nevşehir, Konya, Adana, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Gaziantep, Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Ankara, Niğde, Maraş, Çorum, Sinop, Samsun, Kastamonu, Zonguldak, Muğla, İçel, Sivas, Malatya, Amasya, Ordu, Trabzon ve Gümüşhane yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Oğlunun vurulduğunu işiten ana, Yaşar’ın yıllar yılı dul, yıllar yılı artık iyice erkekleşmiş kaya kadar sert anası, ‘Amanın uşak, ne demek o? Ne bok

yemekmiş?!!..’ diye yarı şaşkın, yarı çılgın, ta kocası zamanından kalma, Fransız’a karşı kullanıp çara çaputa sarılarak bir kıyıya gizlenmiş demiri paslı çiftiyi kaptı, fırladı.” (KT. s. 376).

Çemkirmek: Karşı gelmek, sert cevap vermek anlamıyla kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Balıkesir, Kütahya, Eskişehir, Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya vs. yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Daha ne olacak? Bitti birazcık kanlanınca tuttu karısını boşadı. Bir şey değil, boşasın, onun bileceği iş ama, karşıma geçmiş, it gibi çemkiriyor. Eh baba, senin de alacağın olsun. Onun dükkânına bir daha gitsin sıkıysa!’” (KT. s. 206-207).

Çıftı: Kötü düşünceli anlamıyla kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon ve Gaziantep yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Zaten yüksek topuklarla eteklik, bluzdan falan şüphelenmişti. Nur’un ağzını aramış çıftı kız saklayı saklayıvermişti.” (BFV. s. 157).

Çimmek: Yıkanmak anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Zonguldak, Sinop, Artvin, Kars, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Tunceli, Malatya, Urfa, Gaziantep, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Uşak, Tokat, Kırklareli vs. yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Ooo Ali! Neredesin yahu?’

Bir kıyıya ilişti. ‘Başımı aldım şöyle Gâvurköyü’ne kadar gittim...’

‘Gâvurköyü’ne mi? Ne yaptın orda?’

‘İrmakta çimdim, karpuz, peynir ekmek yedim...’” (EVO. s. 134-135).

Çipilleşmek: Küçülmüş anlamında kullanılmıştır.

“Şehrin saat kulesi sabahın beşini uzak uzak vuruyordu ki, dondurmacı Baba İlyas, her zamanki gibi beşinci darbede uyandı, trahomdan iyice çipilleşmiş gözlerini odanın loş alacasında gezdirdi: Kerpiç duvarlar, duvarlarda yamalı entari, mintan, iş önlüğü eskileri, bir kenarda Baba İlyas’ın dondurma kutusu, su testisi, süpürge, çivisinden yere düşüp duvar dibinde yığıla kalmış pamuk bulaşıkları içinde siyah iş önlüğü; fabrika iplikhanesinde bankocu kızının eski önlüğü.” (YK. s. 1).

Çir: Kayısı kurusu anlamında kullanılmıştır. Kelimenin ağızlar sözlüğünde meyve kurusu anlamıyla Afyon, Bilecik, Eskişehir, İstanbul, Çorum, Samsun, Amasya, Tokat, Giresun, Artvin, Erzincan, Elazığ, Malatya, Urfa, Antep, Maraş, Sivas, Ankara, Yozgat, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Konya ve Adana yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Güliyordu:

‘Haa, yok canım. Onlar adamı çir gibi yerler. Korkarım. Allah’ımı şaşırtırlar sonra...’” (VV. s. 339).

Çöğdürmek: Kelime eserde fişkırtarak, kavis çizerek işemek anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Kütahya, Kocaeli, Bolu, Çankırı, Çorum, Tokat, Ordu, Erzurum, Malatya, Hatay, Sivas, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, İçel, Antalya, Muğla ve Bulgaristan yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“Bir kenara sesli sesli çöğdürmeye başladı. Korku sidiği. Gülizar da işese fena olmazdı. Döndü:

‘Sen de işe,’ dedi. ‘ Korku sidiğinin içerde kalması doğru değil!’” (HÇ. s. 204).

Çöven: Pastırmanın salçası, çemeni anlamıyla Adana yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Bankacının karısı hayretler içindeydi. Hiç böyle beklemiyordu koskoca Nedim Ağa’nın evini. Şu içinde oturdukları oda en biri. Az önce kahvaltı yapıldığı belli yuvarlak hamur tahtası, üzerinde kirli çay bardakları, peynir ekmek kırıntıları,

kocaman bir çinko tasta pastırma çöveni, doğranmış pastırmalar, yerlere saçılı ekmek ufakları...” (KT. s. 201).

Dehlemek: Eserde başından savmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde ise gözetlemek, gözlemek, dikkatle bakmak, takip etmek anlamlarıyla verilip; Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Eskişehir, Bolu, Çorum, Kocaeli, Samsun, Trabzon, Yozgat, Konya ve Tekirdağ yörelerinde kullanılan bir kelime olduğu belirtilmiştir.

“Bir kız boy atıp gemi de azya aldı mı, onu ne yapıp yapıp el oğluna vermeli, evde daha fazla tutmamalıydı. Zaten harıl harıl çalışıp para kazansa bile hayrı yoktu. Babasına on para olsun vermediğini Cemşir kaç kez söylemiş, kızdan yakınmıştı. ‘İt oğlu itin kızı. Kazanıyor kazanmasına ya, koklatmıyor. Eskiden böyle değildi. Şimdi asi oldu. İbiği mi kızardı ne? Münasibini bulsam, kuyruğuna çalıyı kıştırıp dehleyeceğim!’” (VV. s. 51).

Deyha: İşte, orada, şurada anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Afyon, Manisa, Denizli, Eskişehir, Balıkesir, Bolu, Kastamonu, Artvin, Kars, Erzurum, Erzincan, Malatya, Gaziantep, Maraş ve çevresi, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Nevşehir, Niğde, Konya ve İçel yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Deyha... Eğil benden taraf.’” (C. s. 54).

Dolak: Tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Denizli, Manisa, Afyon, Isparta, Balıkesir, Kastamonu, Çorum, Amasya, Tokat, Malatya, Sivas, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, Adana ve Muğla yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Şaraphanenin tavanı çok yüksektir. Badanaları yer yer dökülmüş duvarlar kir pas içinde. Kir pas içindeki duvarlarda da Trikopis’in kılıcını teslim edişi. Çok eski bir taşbasma resimdir bu. İnsana İzmir Marşı’nı hatırlatır. Kalpaklı, kabalaklı askerler, yorgun, yaralı askerler, bıyıkları düşmüş, terli askerler, dolakları kanlı askerler, ama askerler, hep askerler...” (ÖE. s. 88).

Duruk olmak : Yerleşik hayata geçmek anlamında kullanılmıştır.

“Elinde marangozluk gibi bir zanaatı vardı. Dağlarda, bayırlarda gezip dolaşacaklarına, tepeleri göklere yükselen mavi dağların diledikleri yamacına bir ev çakarlar, yerleşirler, Yörüklikten çıkar, duruk olurlardı.” (KY. s. 23).

Ellâham: Herhalde, galiba, zannedersem anlamlarıyla Yozgat ve Kayseri yörelerinde kullanılmaktadır.

“Topal Eskici’nin karısı ağlamaklı bir sesle, ‘çalışıyor bacım.’ Dedi, ‘çalışıyor amma, ne bileyim ben? Takmış aklına işte. Ağasıgil gideceklermiş, bunun da aklına girmişler ellâham, cahil çocuk ne de olsa, gidecem de gidecem.” (EVO. s. 67).

Esalet: Mahsustan, yalancıkta anlamındadır.

“Yenge yenge... Ulan diyorum esalet yenge dediğin yazının bir çıplağı...” (EVO. s. 68).

Essah: Sahi, gerçek anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Erzurum yöresinde kullanılmaktadır.

“‘Kiim? Fadime’nin oğlu mu? İki satırlık bir mektubu bile kurban ediyormuş. Bana sorun, bana... Lafın kalpı değil essahı bende. Babasının ağzını bıçaklar açmıyormuş!’” (EVO. s. 64).

Evdeci: Çiftçilerde işçilere yemek hazırlayan aşçı anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Hatay, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Odadan sinirli sinirli çıktı. Merdivenleri indi. Birtakım boş arabalar, tarla sürmeye mahsus paslı pulluklar, köten, diskara, biçerdöverlerin bulunduğu avluya geçti. ‘Evdeci’ denilen çiftlik tutmaların oturdukları, üzerleri saz örtülü toprak huğlara geldi. Çapa vakti ırgatların ekmeğini, yemeğini pişiren, inekleri sağan, duvarlara tezek vuran Seyyare Bacı’nın yanında olurdu. Ellilik, kara yağız bir kadındı. Yasin Ağa gibi o da bu çiftliğe Muzaffer Bey’in dedesinin sağlığında gelmiş, yıllar yılı çiftlikten dışarı çıkmamıştı.” (VV. s. 295-296).

Eyleşmek: İkamet etmek, oturmak anlamıyla Erzurum yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“‘Değil.’ Dedi Veli. ‘Hemşerim değil a, eyi oğlan.’

‘Burda mı eyleşecek?’

‘İznin olursa eyleşsin, garip.’” (GK. s. 35).

Fak: Ökse anlamında kullanılmıştır.

“Kuş lastiği, fak ya da... İyi bir fakı olsa gene iş görebilirdi. Fakı kurar, tuttuğu kuşu torbasına atar, akşama kadar dolu kuş olurdu.” (EVO. s. 215).

Fırıldak: Ağızlar sözlüğünde topaç anlamıyla Kayseri yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Kimseye çaktırmadan para istedi. Amca sarı bir yirmi beşlik tosladı. Yirmi beşliği kaşla göz arasında pantolon cebine indirdikten sonra, yarın fırıldağına yeni bir katyon alabilmenin sevinciyle bağladı.” (EVO. s. 36).

Gicimik: Uyuz hastalığı anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Isparta, Denizli, Aydın, Kütahya, Eskişehir, Amasya, Tokat, Malatya, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Konya, Adana, İçel, Mersin, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Hizmetçi ne demek? Adı üstünde hizmetçi. Yani işçi. Sen o romanları elinden bırakmaz, aklını başına almaz, büyüklerinin karşısında ukalalık edersen it uyuz, kendin gicimik, çooook sürünürsün!’” (BFV. s. 246).

Gönenmek: Mutlu ve rahat bir hayat yaşamak anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde de Afyon, Uşak, Isparta, Denizli, Aydın, İzmir, Eskişehir, Isparta, Bolu, Çankırı, Sinop, Samsun, Amasya, Maraş, Hatay, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Yozgat, Nevşehir, Niğde, Konya, Adana, İçel ve Antalya yörelerinde bu anlamda kullanıldığı belirtilmektedir.

“Reşit heyecanlandı:

‘O zaman tadından yenmez. Olmadı mı? Beynine bir kurşun deyyusun...’

‘Tamam. Allah bu, kim bilir... son yaşımızda belki de...’

‘Doğru.’

‘Sürdüğü dem, devran da yeter. Biraz da biz gönenek!’

‘Gönenek ki gönenek.’

‘Seni yanımdan tövbe ayırmam. Dükkânın canı cehenneme...’” (VV. s. 164).

Göyünmek: Üzülmek, kederlenmek, içi yanmak anlamlarında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamlarıyla Çanakkale ve Isparta yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“- Ha haaa... En çok da o Ziraat Bankası müdürü var ya Ziraat Bankası müdürü?

- E?

- Çiftçilerin yüreği ille de ondan pek göyünük!

- Neden? Çifçiye gerekli krediyi vermiyor mu?” (MM. s. 36).

Hacana: Çöpçatan anlamıyla Adana ve Osmaniye yörelerinde kullanılmaktadır.

Pamukaki: Bir çeşit yumak ipliği anlamında kullanılan bir sözcüktür.

“Anamdır dayanamadı, yahu dedi, sandığın dibinde yarım arşın aile bezi kalmıştı, bir iki çile de pamukaki, yeni alma değil. Duyan da bir şeyler beller, şu karşıkilerden utan. İşte avradın dediği diyeceği bu. Ne orospuluğunu koydu, ne hacanalığını..” (EVO. s. 77).

Happap: Ağızlar sözlüğünde takunya anlamıyla Adana yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Nasıl acımazsın, o da insan. Onun da torunları var. o da can besliyor. Görürüm sabahları, gelirler dedelerinin yanına happapla üst başları parça parça. O

da haklı, ben de haklıyım, sen de haklısın. Hepimiz haklıyız. Peki evlat, haksız olan kim?'' (EVO. s. 49).

Hereni: Tencere anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Isparta, Burdur, Eskişehir, Balıkesir, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Sinop, Samsun, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Nevşehir Niğde Konya, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Kamyonların tencere, tava, kazan, çulları, kedileri köpekleriyle alıp alıp, kafile kafile götürdüğü pamuk toplayıcı yerli ırgatlar, çiftlik yapıları, üzerleri saz örtülü hayvan ahırları, damlar, çardaklar, akşamları meleşerek ya da böğüre böğüre yaylımdan dönen sürüler, tencere, hereni denilen kazanlar dolusu sütler, tepsi tepsi kaymaklar, yayıklarda henüz dövülmemiş taze tereyağları...” (KT. s. 257-258).

Höykürmek: yüksek sesle ağlamak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Kırşehir ve Adana yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Topal Nuri baktı ki olacak gibi değil, kalktı, Şahut’la birlikte masaya getirip, iskemlesine zorla oturtular. Bu sefer de bir ağıttır tutturdu. İçini çeke çeke, höyküre höyküre ağlıyor, kendini yerlere atmak geliyordu içimden.” (KT. s. 88).

Irgalamak: Sallamak, sarsmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Çorum, Gümüşhane, Artvin, Adana, Gaziantep, Maraş yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Burada, bu semtte her şey ondan bir parça taşıyor. Her şey öncül. Sütçünün beygirinin bozuk parkelerdeki sesi, henüz kapalı sıra sıra dükkânlar, yarı açık muhallebici, bir saat sonra ırgalana ırgalana geçen Kadırğa-Karaköy otobüsü...” (BFV. s. 259).

İğva: Azdırma, ayartma anlamında kullanılmıştır.

“İşler bozuldukça iki kardeşin de arası açıldıkça açıldı. Başta köylülerin sıska muhtarı, yerlilerin iğvasına uyarak tarlayı, saz örtülü bağ evini, tavukları, kümesi, sabanı, öküzleri falan yok pahasına satıp şehrin yolunu tuttular.” (M. s. 17).

İstifil olmak: Ne halleri varsa görmek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde ise anlaşılmak, hesaplaşmak, yüzleşmek anlamlarıyla Ankara, Kayseri, Niğde ve Kıbrıs yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“*Bey neredeyse gelir, varsın istifil olsunlar!’*” (HÇ. s. 306).

İşkilli: Her şeyden şüphelenen anlamındadır.

“*Fabrika kapısına gitti.*

Murtaza’yı bir an karşısında gören işkilli Ferhat:

“*Ah be Murtaza Efendi,’ dedi. ‘Sormazsın başıma gelenleri!’*” (M. s. 171).

Kabzetmek: Ele almak anlamındadır.

“*Şöyle iki sıra da mermi ver, on sene dağlarda, buz gibi kaynakların başında gezinip dolanayım, yol keseyim, bir iki üç boynuz kırayım... ondan sonra gel ruhumu kabzeyle, ama rahat döseğimde değil, ya harpte, ya da...*” (M. s. 159).

Kamineto: Kelime, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğünde de eserde geçen anlamıyla verilmiştir: Küçük ispiroto ocağı, ispiroluk.

“*Kanlı, canlı, güçlü, cezveyi, kahve fincanlarını aldı, şeker, kahve kavanozunu. Sonra kamineto denilen ispiroluğu.*” (VV. s. 80).

Karsanbaç: Üzerine vişne şerbeti vb. dökülerek yenen rendelenmiş buz anlamındadır. Adana yöresinde kullanılmaktadır.

“*‘Biz burada sıcaktan gelsin karsanbaç gitsin gazoz, dondurma, anca dayanıyoruz sığağa. Orda, gölgesiz yazı yabanda...*” (EVO. s. 41).

Kavsara: İnce tahtalardan yapılan üzüm sepeti anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Çorum’da kullanıldığı belirtilmiştir.

“*Nasıl kalsınlar ki, tutunacakları dal, tek güvenceleri turfandalarıydı. Ankara, İstanbul’da ateş pahasına satılan turfandaları onlar kavsara denilen örme büyük küfelerle komisyoncunun dükkânına döker, çok az bir para, daha çok da*

üzerlerinde alacakları yazılı küçük makbuzlarla yalınayak, kan ter içinde dönerlerdi bahçelerindeki turfandalara.” (KT. s. 251).

Kemlik: Kötülük anlamında kullanılmıştır.

“‘Dedim ya, namuslu adam olduğun yüzünden belli... Bizim tek mil münasebetimiz, namuslu ve helal süt emmiş, ırz ehli kişilerle... Aksi halde...’”

“‘Bizden kemlik mamul etmez... Biz...’” (G. s. 47).

Kenef: Ayakyolu, helâ anlamıyla Afyon ve Gaziantep yörelerinde kullanılmaktadır.

“‘Ne olacak, hiç. Bizim bildiğimiz, sabahleyin erkenden kalkılır, el yüz yıkamadan önce kenefe gidilip çatlanır. Çatlanmadan el yüz yıkanmaz. Usulden değildir, şeriata sığmaz. Evvela çatlanır, sonra el yüz yıkanır!’” (EVO. s. 62).

Kertmek: Yontmak, çizmek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Eskişehir, Çankırı, Yozgat, Ankara, Kırşehir ve Adana yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“‘Dilediğince açılmasın, Reşit, Allah’ı bir bildiği gibi biliyordu kıza tutulduğunu! Hatta ‘Kert şuraya,’ demişti. ‘Eğer dediğim çıkmaz da o oğlan haber gönderip kızı istemezse, ben de hiçbir şey bilmem. Reşit, sende de iş yokmuş, sen de fosun fosunmuşsun de!’ demişti.” (VV. s. 188).

Kerte: Derece anlamında kullanılmıştır, ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Gaziantep yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Murtaza şöyle bir düşündü, haa... sınırdı müdürü onu. Bakalım disiplini sıkı, kurs görmüş, damarlarında dayısı Kolağası Hasan Bey’in mübarek kanı dolaşan bir ast, üstüne karşı ne kerte saygılıydı.’” (M. s. 143).

Kertiş: Kertenkele anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Isparta, Hatay, Kayseri, Niğde, Adana, İçel yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“İçimde gittikçe büyüyen biz sızı. Kafamda Cin Memet, Cin Memet’lerin cumbalı, pembe evleri, maçlar yaptığımız tozlu arsalar, kerusa denen faytonlar, ‘Dereler, turplar, maydanozlar, soğanlar!!’ diye mahalleden geçen Arabuşâ satıcı... Sonra arkadaşların: Kürt Ado, Hocanın oğlu Kertiş Süreyya, Tekin...” (BE. s. 28).

Kesek: Belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Manisa, Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Zonguldak, Sinop, Artvin, Kars, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Tunceli, Malatya, Urfa, Gaziantep, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya ve Kırklareli yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Çok ayıp bir laf söyledi. Cavit hırsından ağlayacak gibi oradan uzaklaşırken, kışkırtıcı, nemli bir kesek parçası aldı, Cavit’in arkasından fırlattı. Fırlattı ama, kesek kulağının dibinden hızla geçti, değmedi.” (EVO. s. 349).

Kıncıfir: Sözünde durmayan, dönecek kimse anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Denizli, Eskişehir ve Urfa yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Birden aklına 946 seçimleri geldi. Herkesin ağzında dolaştığına göre seçimleri kazansalar bile bakalım iktidarı teslim alabilecekler miydi? ‘İsmet vermez!’ deniyordu. ‘Bir kıncıfırlık çıkarır, allem ederi kalem eder, işleri üçkâğıda getirir!’” (ÜK. s. 304).

Kındırık: Aralık anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin Çankırı, Konya, Adana ve İçel yörelerinde bu anlamıyla kullanıldığı belirtilmektedir.

“Eğildi, kındırık kapıdan içeri baktı. Uyuyorlardı. Cemşir, karısı, kızı... İyi ya, onun işi neydi burda?” (VV. s. 331).

Kıranta: Ağızlar sözlüğünde yaşlı (çoğunlukla erkek için) anlamıyla Malatya ve Yozgat yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Gaffar Bey! Bizim deli Atıf’ın yakından tanışı. Bir gece atıf Bey’le buraya gelmiştik. Bunlar da geldi. Bunlar hemen her gece düşerler. Bak, caz harmandalı çalmaya başladı!’

Gerçekten de caz harmandalı çalmaya başlamıştı. Fabrikatör olduğunu öğrendiğim kırantayla gözlüklü arkadaşı cazın önünde harmandalı oynamıyorlardı sözde. İkisi de fitil gibi sarhoş. Kıranta, bir ara yere yuvarlandı. O yuvarlanınca gözlüklü arkadaşı da yuvarlandı.” (AI. s. 178-179).

Kıtal: Vuruşma, birbirini öldürme anlamında kullanılmıştır.

“Habip’e ‘kıtal’inden defalarca söz açmıştı. Hele hapisteki hayatı!” (HÇ. s. 283).

Kotarmak: Bir kaptan başka bir kaba yemek boşaltmak, yemeği kaplara dağıtmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla İzmir, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Bilecik, Kocaeli, İstanbul, Çankırı, Kastamonu, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Rize, Antep, Ankara, Niğde, Edirne ve Kırklareli yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Aman kıymetlensin fukara...’

‘Hadi hele şu pilavları karavanalara kotaralım!’” (BTÜ. s. 192).

Köten: Pulluk, büyük saban anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Çanakkale, Bursa, Çorum, Adana, Samsun, Amasya, Tokat, Kars, Hatay, Sivas, Ankara, Kırşehir ve Kayseri yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“Odadan sinirli sinirli çıktı. Merdivenleri indi. Birtakım boş arabalar, tarla sürmeye mahsus paslı pulluklar, köten, diskara, biçerdöverlerin bulunduğu avluya geçti.” (VV. s. 295).

Kunnamak: Hayvanlar doğurmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Isparta, Burdur, Denizli, İzmir, Kocaeli, Bolu, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat, Elazığ, Malatya, Maraş, Sivas, Kayseri, Niğde, Adana, İçel, Antalya yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“İçini çekti. Güneşe baktı. Karısını hatırlayarak, sesli sesli, ‘Kısır o....u!’ diye söylendi, ‘sen de eller gibi bir iki, üç dene enik kunnayaydın, neme gerekti benim bu sarı sıcaklarda afaracılık?’” (EK. s. 45-46).

Kirmen: Elde yün eğirmeye yarayan araç anlamına gelmektedir. Ağızlar sözlüğünde Afyon, Denizli, Aydın, İzmir, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Çorum, Tokat,

Malatya, Urfa, Maraş, Sivas, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Adana, İçel, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Annesi Bayan Saniye Kuğu, briketleri kırılıp parçalanmış, derme çatma kontrplaklardan bir kümesi hatırlatan evinin önünde, kirmenle yün eğiriyordu.”
(ÖN. s. 216).

Küncü: Susam tanesi anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Bursa, Bolu, Giresun, Trabzon, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Maraş, Antep, Urfa, Hatay, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya, Adana, İçel, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Fabrikadan biderlik çiğit çekiyor tutmalar da, ordan geliyorum. Hadi dedim bir soluk uğrayayım Reşit’in oraya... E, sizde ne var ne yok bakalım?’

‘Ne olsun Yasin Emmi’ m? Yağımızla kavruluyoruz. Küncü göneni işte...’

‘Allah kuvvet versin, hep öyle.’” **(VV. s. 168).**

Mahlûta: Mercimek çorbası anlamındadır.

“Büyük oğul karısına yavaşça sordu:

‘Ne var yiyecek?’

İnce, uzun kadın fısıldadı:

‘Mahlûta. Yağımız da tükendi...’” **(EVO. s. 35-36).**

Maltız: Kömür ocağı anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Diyarbakır’da kullanıldığı görülmektedir.

“Kendini Aytenlerin çürük tahta perdesi önünde buldu. Avlu kapısı açıldı, girdi. Ayten’in Tahmis’teki tuzculardan birinde çuval dikiciliği yapan, kalın bacakları parmak parmak varisli teyzesi maltız başına çömelmiş, cızırdayıp duran tencereyi karıştırıyordu.” **(ÇKK. s. 11-12).**

Maraba: Çiftçi anlamında kullanılmıştır. Kelimenin ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Malatya yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Büyük ağa, ‘Şirnediler beyefendi,’ dedi, ‘nirden icad oldu bu demirkırasi? Irgat, maraba güruhuna kabahatli olduk bayağı. Paramızla irezil oluyok!’” (G. s. 9).

Mavra: “Seyhan Nehri kıyısında, sebze bahçelerine nehirden su veren büyük dolaplar. Dönerken gıcır gıcır inler, susmamacasına. Traşı fazla uzatanlara Adana’da ‘Mavrayı kes!’ derler.”¹³ Ağızlar sözlüğünde gevezelik, boş söz anlamıyla Adana yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“İkinci ordu, üçüncü kolordu malüllerinden başçavuş eskisi Topal Ağa derhal mavrayı kes ve şarabını yuttur!’” (EVO. s. 44).

Mitil: İçine yün, pamuk vb. doldurulan beyaz yastık veya yorgan kılıfı anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde yüz geçirilmemiş yorgan, şilte, minder, yatak anlamlarıyla Çanakkale, Eskişehir, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, Erzurum, Erzincan, Ağrı, Van, Malatya, Antep, Maraş, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Adana, İçel ve Kerkük; yatak kılıfı anlamıyla Samsun, Malatya, Trabzon ve Kırşehir; yorgan astarı anlamıyla Kocaeli, Amasya, Kayseri ve Niğde; minder, yatak, yastık doldurmaya yarayan kırpıntı anlamıyla Hatay; giysi astarı anlamıyla da İzmir yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Zaloğlu pantolonunu, ceketini çıkarıp bir kenardaki incecik, pis mitiline uzandı.” (HÇ. s. 258).

Partial atmak: Abartılı konuşmak, yalan söylemek anlamıyla Kayseri yöresinde kullanılmaktadır.

“Koltuk altlarında elleri, çömeldiği yerde kımıldadı:

‘Ne partallar attı gayri?’” (EVO. s. 71).

Patayı çekmek: Selam vermek anlamında kullanılmıştır.

“Elli sularında kadın komşudaydı. Duydu, geldi:

¹³ Orhan Kemal, *Eskici ve Oğulları*, Everest Yayınları, İstanbul, 2007: s. 44.

‘Ne var be? Ne bağırırsın?’

Murtaza sert bir hareketle esas vaziyete geçti, patayı çekti.” (M. s. 19).

Peren peren olmak: Darmadağın olmak anlamında kullanılmıştır ve ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Sivas yöresinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Aaaah yavrum ah.’ derdi. ‘O dağlar geçilir miydi? Ama Moskof öyle bir gelip geçti ki... Peren peren olduk!’

Eski adıyla, Orhaniyeliymiş: Pestilcizadeler derlermiş onlara. Babası sarı sırmalar işli lacivert urbasıyla minnacık bir telgraf memuruymuş: Raşit Efendi.” (YDGŞ. s. 61-62).

Peşkir: Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu anlamıyla kullanılmaktadır. Ağızlar sözlüğünde Elazığ yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Boynundaki tıraş peşkirini çıkarıp kalktı. Mutfağa yavaşça geçti. Karısı ocağa dayanmış, ağlıyordu.” (KKBK. s. 133).

Saplıcan: Akciğer zarı yangısı, zatürre anlamında kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Eskişehir, Bursa, Ankara ve Adana yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“İçi içine sığmıyordu. Hani gerçekten de yolda olsaydı. İliklerine dek ıslansa, başlasa titremeye, derken bir saplıcan, kafayı vursa, bir ay, iki ay, üç ay... O vakte kadar da şehirli kız...” (VV. s. 378).

Saraka: Ağızlar sözlüğünde alay, eğlence anlamıyla İzmir, Samsun ve Niğde yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Bu Rıza, arkadaşları... Bunlar alırlar tekaüt maaşını, kızları, oğulları çalışır, kirayı verir, tencereyi kaynatırlar. Ooooh, eğlenecek adam ararlar. Senin anlayacağın, seni sarakaya alıyor bunlar. Beni de kendilerine ortak etmek istiyorlar ama yağma yok.’” (ÖN. s. 67).

Sarat: Eserde belirtildiği anlamıyla ağızlar sözlüğünde Erzincan, Van, Bitlis, Diyarbakır, Tunceli, Elazığ, Malatya, Urfa, Gaziantep, Maraş, Hatay, Sivas, Ankara, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Bu aylar, Seyyare Bacı’nın en boş zamanlarıydı. Bulgurluk buğdayları ‘sarat’ denilen iri kalburdan geçiriyor, bir türküyü kendi kendine mırıldanıyordu.” (VV. s. 295-296).

Sarsak: Yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle güçsüz kalarak vücudu titrer gibi sarsılan anlamındadır. Eserde de bu anlamıyla kullanılmıştır.

“Şu minnacık ihtiyar belki de öyledir ama asıl Münevver Hanım teyzenin kocası ayakkabı tamircisi Kadri Amca... Ufacık, tatlı mı tatlı bir ihtiyardır Münevver Hanım teyzenin ‘Sarsak ihtiyar’ı. Hiç de sarsak değil. Asıl Münevver Hanım teyze sarsak. Kibritle sigarasını yakarken elleri nasıl titriyor?” (BFV. s. 139).

Sırt: Giysi anlamındadır. Isparta, Adana, Antalya ve Muğla yöresinde kullanılmaktadır.

“Uzunlar da hani varlıklı insanlar. Sırt mırt alırlar Emine’ye, boynuna beşi birlik. Uzunların Haydar, tezek kardırılmaz Emine’ye, inek sağar sadece. İyi ya, bu İstanbul’un inekleri nerde? Yaylıma hangi yoldan giderler? Yaylıma giderken taksi maksı çarpmaz mı? Sürü dağılmaz mı?” (GK. s. 18).

Sırtarmak: Kavgaya hazırlanmak, dikleşmek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Niğde ve Muğla yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca öfkelenmek, çıkışmak anlamlarıyla Balıkesir ve Niğde’de kullanıldığı görülmektedir.

“‘Konuştum yavrum, konuştum amma nafile. Bunlar kardeş değil Firavun. Dedim ki, kızım dedim, kardeşin böyle böyle diyor, evi satıp bir apartman katına çıkalım, katı dayayıp döşeyelim, kaynatası maynatası gelince yüzümüz gölgelenmesin diyor dedim, it gibi sırtarıverdi!’

‘Sırtarıverdi demek?’

‘Sırtarıverdi yavrum. Ne akılsız insanlar bunlar. İnsan kaz gelecek yerden tavuğu esirger mi? Esirgemez ama gel de anlat!’” (EB. s. 224)

Sıyga: Sorgu anlamındadır.

“*Koştı*:

‘Herifî size matrak bir bekçi diye tanıttım, ama değil galiba.’

‘Ya?’

‘Ya’sını bilemem. Kahve halkını sıygaya çekiyor.’

‘İyi ama kim oğlum?’

‘Valla bir kodaman herhalde... bekçi kılığına girmiş... En iyisi tüyelim!’”

(M. s. 105).

Siftinmek: Zaman geçirmek, oyalanmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Denizli, Bilecik, Amasya, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Adana ve Antalya yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“*Seyyare Bacı içeri girince kesti.*

‘Öyle mi bacı? Ramazan nırde şimdi?’

‘Ne bileyim ben? Kim bilir nerde siftiniyor?’” **(HÇ. s. 169).**

Şif: Ağızlar sözlüğünde pamuktan ayrılmış koza kabuğu anlamıyla Adana yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

‘İki kardeş daracık sokağa girdiler. Ortalık acı acı yanık şif kokuyordu. Büyük oğlunun karısıyla üç çocuğu kapı önünde diler.’” **(EVO. s. 35).**

Şifan: Ağızlar sözlüğünde yulaf anlamıyla Hatay, Sivas, Niğde, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Şimdilerde güçlü kamyonların benzin, mazot kokulu homurtularıyla çektiği; çuval ya da hararlar dolusu tohumlu, tohumusuz pamuk, arpa, buğday, çavdar, küncü, şifanın milyonlarla değerlendirildiği bu büyük, bu ünlü, bu eski, çok eski kentin, ana caddelerinden birine paralel, bozuk parke taşlı bir sokağında, alt altta, üst üstte

dükkânların, daha çok kunduracı, bakkal, mani fatura, berber dükkânlarının arasındaydı eskici dükkânı.” (EVO. s. 7).

Şincik: Şimdi anlamındadır. Bu anlamıyla Bursa ve Maraş yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Bu gurbet illerde n’örecem ben şincik? Bubama ne cuvap virecem? Gafur Ağam beni it eniği gibi azıttı disem, bir terbiyesizlik etmesen ne diye azıtsın dir?” (GK. s. 32).

Şirnek: Yapışkan anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Van-Erciş yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Çoook. Öyle kızıyorum ki!’

‘Kime?’

‘Babama da, ağabeyime de. En çok da babama. O oğlanın öyle şirnek oluşu hep babamın yüzünden. Pis. Şimdi de müdürün avradını yakalamış!’” (VV. s. 39).

Şirnemek: Birine nedensiz, kabadayıcı çatmak, sataşmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Isparta ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Gülizar sımsıkı kucaklamış, bırakmıyordu:

‘Şirneme, şirneme Ramazan... Vallaha ağzını burnunu dağıtır. İn git gece vakti!’” (HÇ. s. 48).

Şirneten: Yüz veren, şımartan anlamındadır.

“O babasına ne deyim ki ne olsun. Bunu böyle şirneten hep o. niye? Kendine, kendi gençliğine benziyormuş.” (EVO. s. 67).

Tapıklamak: Avucunun içi ile arkasına vurmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu kelimenin birini beğenerek arkasını okşamak anlamıyla Çorum, Sivas, İçel ve Kırşehir yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Gene de sordu:

‘Hangi inek Kemal Ağa?’

‘Şuu... Cemşir’in oğlu!’

‘Hamza mı?’

‘Ne boksa.’

Garson arkasını tapıkladı.

‘Uyma Kemal Ağa, sonu iyi getirmez!’” (VV. s. 333).

Taraka: Ağızlar sözlüğünde tahta bölme, tahta perde anlamıyla Samsun yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Yağmur ormana yağıyor, ağaç yapraklarında hışıldıyordu. Ne severdi böyle geceleri! Dışarıda hışırtıyla yağmur, gök gürültüsü, şimşek, hatta yıldırım tarakaları. O, sıcacık yatağındadır.” (KT. s. 320).

Tavsamak: Hızını yitirmek, gevşemek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde de bu anlamıyla Denizli, Kütahya, Eskişehir, Konya yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“Sölezli’ye gelince... Hani hâl değildi onun. Öfkeden bir deri bir kemik, kendi kendini yiyor, para için köye haber üstüne haber yolluyordu. İlk zamanlar para bol bol geldi ama, sonraları tavsadı. İsteyişin sonu gelmiyordu. Zaten bilirlerdi mallarını. Kumara kendini kaptırdı da başladı mı, yutsun, yutulsun, günlerce sürer giderdi.” (YİK. s. 72).

Teliz: Keten ya da kendirden seyrek dokunmuş çuval anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Aydın, İstanbul, Amasya, Erzincan, Ankara, Kırşehir, Konya ve Adana yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Sebze Hali’ndeki dükkânda artık iyiden iyiye kafa tutmaya başlamış olan kuru kâtip! Eskiden sattığı boş tahta sandık, teliz denilen çuval parçaları, hatta sebze paralarından pay verirdi.” (GK. s. 229).

Teps olmak: İşlerin bitip tükenmesi anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Yozgat, Kastamonu ve Tokat yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Arada basar İstanbul’a gideriz!’

‘Bak hele bak...’

‘İstanbul’a yanlarız.’

Reşit ciddilikle, ‘Yanlamak olmaz.’ dedi. ‘Toprak işleri burada ellerin eline bırakılamaz. Yıldan yıla, işlerin teps olduğu kış aylarında...’” (VV. s. 164).

Tiritlenmek: Zenginleşmek, iyi duruma gelmek anlamında kullanılmıştır.

“‘Şu kilimlere bak! Ya şu halılar?’

‘Bu elbiselik kumaşlar da senin mi?’

‘Tabii. Bu entariler de... Birkaç sene senden üst baş istemem artık.’

‘Bayağı tiritlendik desene.’

‘Tiritlendik ya... Ama n’olursun har vurup harman savurmayaalım olmaz mı? Şarabı da bırak. Ben de boş durmam, bir dikiş makinesi alırsak taksitle, dikiş dikmeyi öğrenirim, terziye yapar, ben de para kazanırım.’” (AY. s. 125).

Tutma: Hizmetçi, uşak, işçi anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin Isparta, Kütahya, Malatya, Gaziantep, Maraş, Kayseri, Niğde, Nevşehir, Konya, Adana, İçel ve Antalya yörelerinde bu anlamıyla kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Fabrikadan biderlik çiğit çekiyor tutmalar da, ordan geliyorum. Hadi dedim bir soluk uğrayayım Reşit’in oraya... E, sizde ne var ne yok bakalım?’

‘Ne olsun Yasin Emmi’em? Yağımızla kavruluyoruz. Küncü göneni işte...’

‘Allah kuvvet versin, hep öyle.’” (VV. s. 168).

Uğunmak: Çok ağlamak ya da acıdan kendinden geçip bayılmak anlamında kullanılmıştır. Kelime ağızlar sözlüğünde çok ağlamak, çok gülmekten ya da acıdan kendinden geçip bayılmak anlamıyla Afyon, Burdur, Denizli, Aydın, Ordu, Kars, Çorum, Malatya, Yozgat ve Niğde yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Kadın günler ve günlerce alt evde uğunup durdu. Yemeden, içmeden kesildi, yatağa düştü sonunda.” (VV. s. 127).

Üllüz: Cılız, işe yaramaz, güçsüz anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Çorum, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Sicimle ölçerdi her gün pazılarını.

‘Bak ağabey, şu kadar kalınlaşmış!’

‘Hadi ulan aptal. Bir günde kalınlaşır mı?’

‘Kalınlaşmazmış. Tabii kalınlaşır!’

‘Üllüz sen de...’

‘Sen?’

‘Ben senin gibi üç taneyi...’” (KKBK. s. 25).

Ürya: Düş anlamında gelmektedir. Ağızlar sözlüğünde Isparta, Denizli, Aydın, Manisa, Amasya, Ankara, Niğde ve İçel yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

Bay vermek: Dayanmak anlamındadır.

‘Ürya amma, bırak. Küçük torunum var ya? Onu gördüm üryamda. Kuşpalazına tutulmuş. Doktor, ilaç hak getire. Fukara yavrucuk al al yanıyor, gözler yuvalarından uğramış filcan filcan. Dede dede diye kucağımda can verdi. Gel de dayan, gel de yüreğin bay versin!’” (EVO. s. 50).

Ütüzmek: Oyunda, kumarda yitirmek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu kelimenin İzmir, Tokat ve Niğde yörelerinde bu anlamıyla kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Param yok ağa...’

‘Paran mı yok? Niye yok?’

‘Vardı ütüzdüm!’” (BTÜ. s. 232).

Velense: Kalın ve ağır battaniye anlamında kullanılmıştır.

“Öyle soğuk ki, velense ve kaputumun altında donuyordum.” (YDGŞ. s. 27).

Yadırgı: Yabancı anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Denizli, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Tokat, Çorum, Sinop, Samsun, Gümüşhane, Hatay, Gaziantep, Sivas, Ankara, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya, Adana ve İçel yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“‘Tonunu iki buçuk liradan pazarlık ettik. Yarın sabah erken işbaşı yapacağız. Yadırgı hambalı nasıl işe sokar?’”(KP. s. 9).

Yalap yalap: Parıl parıl, ıslıl ıslıl anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Isparta, Aydın, Çanakkale, Bursa, Kocaeli, Bolu, Giresun, Kastamonu, Van, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Sivas, Ankara, Niğde, İçel ve Kırklareli yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“Kafalar iyice bulunmuş, eller kulağa atılmış, yalçın kayalar aşk, gariplik türkülerinin feryatlarıyla çınlatıyordu. Gece büsbütün derinleşmiş, ay ta uzaklara kaçmıştı. Gümüştenmiş gibi pırıl pırıl, yalap yalaptı.” (YK. s. 50).

Yamışmak: Yapışmak anlamında kullanılmıştır, bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde İçel yöresinde kullanıldığı görülmektedir.

“Dehşetli seviyor, öpüyor. Birisi sevmesin, öpmesin. Hemen, ‘Bir hakkım oldu!’ deyip örüyor oğlanı.

‘Yamışmadan Kemali!’ diyoruz.” (YDGŞ. s. 51).

Yanlamak: Yerleşmek, mekân tutmak anlamında kullanılmıştır.

“‘Giritli’nin dükkânının da canı cehenneme değil mi o zaman.’

‘Tabii yahu. Giritli’nin pis kebabına kim tenezzül eder?’

‘Arada basar İstanbul’a gideriz!’

‘Bak hele bak...’

‘İstanbul’a yanlarız.’

Reşit ciddilikle, 'Yanlamak olmaz.' dedi. 'Toprak işleri burada ellerin eline bırakılamaz. Yıldan yıla, işlerin teps olduğu kış aylarında...' (VV. s. 164).

Yelli: Hızlı anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Isparta, Denizli, Manisa, Çorum, Artvin, Kars, Sivas, Kayseri, Adana yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

"Afaracı Hacı Ali'nin geriden deli deli geldiğini gören ve meseleden haberi olan Selamoğulları'nın kâtibi, az ileride tavla oynayan Ağzıbüyükler'in ortanca oğluna, 'Hüseyin Efendi,' dedi, 'Hacı Ali yelli yelli geliyor vallaha!'" (EK. s. 49).

Yestehlemek: Büyük abdest yapmak anlamındadır. Ağızlar sözlüğünde Çanakkale, Kastamonu, Samsun, Amasya ve Niğde yörelerinde kullanıldığı belirtilmiştir.

"Çokluk olduğunca şairin, yazarın, politikacının büyüğünün başından geçtiğince, Sadi de sanatını politikanın emrine vermekle, mescit duvarına yestehlemiş ve yaka paça, içeri atılmış. İçerde, yani hapishanede yapayalnız." (KKBK. s. 20).

Yeyinti: Ağızlar sözlüğünde genellikle kış için hazırlanan, biriktirilen yiyecek ve hayvan yemi olarak karşımıza çıkan kelimeyi Orhan Kemal de eserinde bu anlamda kullanmıştır.

"Tavukçu beş liralığı salladı.

Gardiyan:

'Ooo... Maşallah!'

'Tabii ya.'

'Ne alacaksınız beş lirayla?'

'Öteberi, yeyinti.'

'Ne yeyintisi?'

'Kuru fasulye, et, soğan, salça, kırmızı biber...' (YİK. s. 28-29).

Yumak: Yıkamak anlamında kullanılmıştır. Kelimenin ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Bilecik, Eskişehir, Kocaeli, Çankırı, Çorum, Ordu, Sinop, Amasya, Samsun, Giresun, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Maraş, Antep, Malatya, Hatay, Sivas, Nevşehir, Yozgat, Kayseri, Ankara, Niğde, Konya, İçel, Antalya ve Muğla yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“‘Ondan sonra isterse akşama kadar yatsınlar. İnsan hiç olmazsa işini gücünü bilir, bulaştığı mullaştığı yur...’” (HÇ. s.211).

Yüksünmek: Bir işi yapmaya istekli olmamak anlamındadır, ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Kırşehir yöresinde kullanıldığı belirtilmiştir.

“Evlendiklerimden yirmi yıl sonra ölümlerden kurtularak doğurduğu tek çocuğu Cevdet’in yüzünden bir deri bir kemik kalmış, içine kapandıkça kapanmıştı ama yine de yorucu, yıpratıcı ev işlerini bırakmamış, bir günden bir güne hâlden yüksünmemişti.” (S. s. 2).

Zağlı: Hızlı giden, güçlü (hayvan için) anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Balıkesir, Eskişehir, Bolu, Çankırı, Amasya, Rize, Malatya, Sivas, Niğde, Adana, İçel ve Muğla yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

“Dövüş hazır, zağlı iki horoz gibi yaklaşır yan yan. Dün gece yarısına kadar Berduş şaraphanesinin ekşi havasında bardağı çeyreklik kırmızı şaraplarla kıpkırmızı kesilerek deli dolu, ama tatlı tatlı konuşan, arada coşup birbirlerinin boyunlarına sarılan, birbirleri için ölüme bile gitmeyen anasına avradına söven, birbirlerini coşkun bir içtenlikle şapur şupur öpen canciğer arkadaşların kapışması ha başladı ha başlayacaktır.” (AI. s. 8).

Zahar: Her halde, evet öyle anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde kelimenin bu anlamıyla Burdur, Tokat, Eskişehir, Kocaeli, Artvin, Van, Erzincan, Diyarbakır, Muş, Elazığ, Maraş, Hatay, Sivas, Kayseri, Niğde ve Adana yörelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Hakkımızda bu hayırlı zahar ki ...” (C. s.27).

Zambır: Sinir, asabiyet anlamıyla Gaziantep yöresinde kullanılmaktadır.

“Topal Eskici’nin karısı:

‘Oğullarından buluyorlar işte.’ Dedi. ‘Oğlum subay oldu diye zambırından geçilmiyordu!’” (EVO. s. 65).

Zındık: Dinsiz, dinden çıkmış anlamında kullanılmıştır.

“Ağa mağa, bey mey... Herif zındıktı ki o kadar olurdu yani. Ne aptes, ne namaz, ne oruç, ne ramazan, ne bayram, ne şu ne bu... Doğru değildi oysa. Allahütealâ bunca mal mülk vermiş, ekmeğini pişkin, atını eşgin etmişti.” (VV. s. 98).

Zırnık : Tutam, elçim, en ufak parça anlamlarında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde de bu anlamıyla Isparta, Aydın, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Giresun, Rize, Artvin, Erzincan, Diyarbakır, Balıkesir, Çanakkale, Eskişehir, Sakarya, Çankırı, Çorum, Samsun, Hatay, Sivas, Kayseri, Niğde, İçel, Kırklareli yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

“Tavukçu zorla iki sigara geçirebilmişti eline:

‘Olabilir mi?’

‘Başka ağalar olsa...’

‘Fakir fukaraya tencere mi kaynatır?’

‘Kurban ederler!’

‘Sölezli kumardan her gün iki yüz, üç yüz alıyor da...’

‘Zırnığını kurban ediyor!’

‘Bizim ağamız onun gibi kazansa bize her gün tencere kaynatıverir!’” (YİK. s. 35).

Zırrıkı: Sürekli ve usandırıcı biçimde çirkin bir sesi taklit eden anlamında kullanılmıştır.

“Emniyet müdürü karakolun harap döşeme tahtaları üzerinde köşeden köşeye gidip geliyordu. Ne yapmalıydı bu zırrıkı adamı? Fen Müdürünün mahallesine vermekle de olmazdı.” (M. s. 88).

1.2. Bedeni Hareketler Dışında Anlatım

Uzakta olan eş, dost, akraba vs. kişilerle sürekli görüşememe, gidip gelememe gibi sorunlar günümüzde teknoloji sayesinde yok oldu sayılır. Telefon, internet gibi yenilikler uzaklıkları yakın etmekte; her türlü ulaşım kolaylığı uzak mesafeleri kısaltmaktadır. Fakat bu gelişmeler yenidir. Önceden insanların birbirleriyle çok farklı şekillerde iletişime geçtiklerini, haberleştiklerini biliyoruz. Özel ulaklar (haberciler) sayesinde haberleşme, mektuplaşma, aynı memlekette yaşayan bir tanıdık vasıtasıyla, daha eskilerde ise posta güvercinleriyle haberleşme bunlardan bazılarıdır. Gelişen teknolojiyle birlikte bunların birçoğu artık kullanılmamaktadır.

Orhan Kemal’in eserleri günümüzden çok fazla eskiye gitmediği; telefonla iletişime geçildiği, ancak yaygınlaşmadığı bir döneme denk geldiği için yalnızca mektupla haberleşme dikkatimizi çekmektedir:

1.2.1. Mektuplaşma

Günümüzde yerini telefonda görüşme, kısa mesaj ve internetteki elektronik iletilerin aldığı; ama bir zamanlar çok önemli bir yeri olan mektuplaşma, sevdiklerinden, tanıdıklarından, akrabalarından vs. uzakta olan birinin, meramını anlatmak, hal hatır sorup bir nebze hasret gidermek için başvurduğu haberleşme yöntemidir.

Orhan Kemal’in eserlerinde mektuplaşma çok sık karşımıza çıkmaktadır. Eserlerde mektuplaşmanın sadece birbirinden uzakta olan insanlar arasında olmadığını görürüz. Erkek veya kız, yalnızca bir ev uzağında olan sevgilisine buluşacakları yeri ve saati haber vermek için ona mektup gönderir. Ayrıca günlerce, aylarca sevgiliye duyulan hislerin kâğıda dökülerek ulaştırılması vs. şeklinde de

mektuplaşmalar vardır. ‘Devlet Kuşu’ adlı eserde sevgililerin birbirleriyle haberleşme şekli şöyledir:

“Kaçıyordu, evet; sabahları erken çıkıp akşam gece yarılarında önce eve gelmemesinin tek sebebi buydu. Kız sanki ‘Sen erkek değil misin? Pusulama niçin cevap vermedin? Seni sevdiğimi yazdığım halde neden boş veriyorsun? Çirkin miyim? Benden çok güzellerle mi konuşuyorsun?’ diye soracakmış gibi geliyordu.” (DK. s. 31).

‘Kötü Yol’ adlı eserde gurbete çıkan İhsan annesinden mektup vasıtasıyla haber almaktadır:

“Ertesi gün şantiye postası, İhsan’ın annesinden ilk mektubu getirdi: Anası artık onun yokluğuna da alışmıştı.” (KY. s. 47).

“Memet Usta elindeki mektubu uzattı:

‘Al bakalım!’

İhsan kaptı, zarfa bakınca da anladı:

‘Annemden,’ dedi. ‘Anneciğimden!’

Zarfi heyecanla yırtıp okumaya başladı.” (KY. s. 78).

Yine ‘Sokaklardan Bir Kız’ adlı eserde birbirinden uzakta olan sevgililerin mektupla haberleştiklerini görüyoruz:

“Gözüne bir postane ilişti:

‘Fikret bir dakika...’

Beyaz perdeden fırlamışçasına yakışıklı Fikret işi anlamıştı. Arkadaşı gene İstanbul barlarından birindeki o kaşar sevgilisine mektup atacaktı!” (SBK. s. 212).

Eserlerde mektuplaşma birkaç yerde daha dikkatimizi çekmektedir:

“Bir köşe başı dükkânından manzara kartpostalları aldım. Yarın çocuklara ve arkadaşlara birer tane atacağız.

Yemek vaktine kadar kartları yazdım. Yarın postaya atacağız.”(YDGŞ. s. 72).

“Kanatları ardına kadar açık sokak kapısında postacı: ‘Posta!’

Komşu:

‘Mektup mu? Kim?’

‘Bay Ahmet...’

Genç tıplı da duymuştu:

‘Bana galiba...’

Genç kız mavi zarfı uzattı:

‘Gözünüz aydın!’

Aldı, yırtarken:

‘Teşekkür ederim,’ dedi. ‘Annemlerden...’” (YK. s. 43).

“Yarı sarhoş Fen Müdürü hiçbir şeye dikkat etmeden doğru odasına gitti, elektriği yaktı, masasına geçti. Bir tutam parşömen kâğıdı çıkardı, o gece pavyonda sarışın bir konsomatris yüzünden bir yüksek elektrik mühendisini pistin ortasında nasıl yumrukladığını, ona neler söylediğini doğudaki can ciğer arkadaşlarından birine ballandırarak, habbeyi kubbe, pireyi deve yaparak yazmaya başladı.” (M. s. 169).

2. HALK ŞİİRİ

İslâmiyet'ten önce ozan, baksı, kam, şaman gibi kişilerce sürdürülen halk şiiri geleneği, İslâmiyet'ten sonra tasavvufî düşünce ve yeni yaşama biçiminin etkisiyle yerini âşıklara, derviş ve abdallara bırakmıştır.

“Âşıklar maddi ve manevi bir sıkıntı sonunda çoğunlukla kutsal sayılan bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen rüyada pir elinden içilen bade ve yenilen bir gıda maddesi ile şiir söyleme kabiliyeti yanında saz çalma ve dini bilgiler öğreildikten başka, dünya ahret sevicecek bir sevgili ile karşılaşır. Halk şairleri gördükleri bu rüya ile olgun bir kişiliğe kavuşurlar. Rüya sonucunda hem Tanrı aşkı hem sevgilinin aşkı ile yanarlar; bunun yanında derin bir din bilgisine sahip olurlar. Uyandıkları anda çok kere bir başka âşık tarafından sorguya çekilirler. Bu sorulara saz eşliğinde kusursuz nazımla ve doğru cevaplar vererek, başlarından geçenleri de anlatarak ‘âşık’ olduklarını ispatlarlar ve çevrelerinden saygı görmeğe başlarlar.”¹⁴

Bunun yanında usta-çırak ilişkisi ile yetişen âşıklar da vardır. Âşığın yanında yetişen kişiler zamanla bu işe vâkıf olur; saz çalmayı deyiş söylemeyi ustasından yavaş yavaş öğrenir.

Pertev Naili Boratav âşıklıkla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur:

“Âşık (halk ozanı, saz şâiri)’ın şâirlik gücünü ve yetkisini düşünde kendisini pirin sunduğu ‘aşk badesi’ni içmekle ve ‘ideal sevgilisi’nin hayalini görmekle kazandığına inanılır. Böyle bir olağan üstü olayla şairlik niteliği kazanmış sanatçıları daha da kuşkusuz ayırt etmek isteyenler onları badeli âşık, hak âşığı sözleriyle nitelendirirler.”¹⁵

Ozan baksı geleneğinin yerini âşıklık geleneğine devretmesi halk şiirinin araştırmacı ve uzmanları tarafından şu şekilde değerlendirilir:

¹⁴ Umay Günay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993: s. 55.

¹⁵ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1992: s. 20.

Bunlardan L. Sami Akalın halk şiirini;

“Orta Asya Türk şiir geleneğini Anadolu’ya getirip günümüze kadar sürdüren sanatçıların yarattığı şiirlerin bütünü.” olarak tanımlar ve Türk halk şairlerini şöyle sınıflandırır:

- 1) *Din ve Tasavvuf Şairleri.*
- 2) *Köylü Şairleri.*
- 3) *Kasaba Şehir Şairleri.*
- 4) *Yeniçeri Şairleri.*
- 5) *Göçebe Şairler.”¹⁶*

Pertev Naili Boratav ise şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“XIII-XV.’inci yüzyıllar arasındaki dönemde Halk şiirini yalnız bu ikinci bölüm (Tekke şâirleri) sanatçılar temsil ediyorlar; Daha doğrusu yaratmalarının bütünüyle din ve tarikat dışı halk şiirinin temsilciliği diye nitelendireceğimiz sanatçılardan bize kadar bir şey ulaşmamıştır. (...) Onların yaratmalarında yalnız din ve tarikat konuları ile sınırlanmış olmadıklarını da unutmamak gerekir. XVI. Yüzyıldan sonra din ve tarikat dışı bir halk şiiri akımı güç kazanıyor. Yüz yıllar ilerledikçe bu akımın temsilcisi olan adların sayısı da artıyor. (...) Din ve tarikat konularından esinlenen ve sanatlarını yalnız dünya dışı düşünen hizmetine bağlayan ama gene de seslerini halk çevrelerine duyurmak isteyen şâirler âşık şiirine paralel yeni bir akımın temsilcisi olarak beliriyorlar. Yunus Kaygusuz Hacı Bayram, Eşrefoğlu... gibi ilk dönemin ünlü şairlerinin izinden giden bu sanatçıları edebiyat tarihçileri ‘Tekke Şâirleri’ diye adlandırılırlar.”¹⁷

Mehmet Yardımcı, halk şiirini değerlendirirken şu ifadeleri kullanır:

“Dinî mahiyetteki tasavvufî halk şiiri XI. Yüzyılda Fergana, Buhara ve Horasan’da şeyhlerin çoğalıp şehirden şehre ilahiler okuyarak dolaşan dervişlerin meydana çıkmasıyla ve Türklerin bu dervişleri eski ozanlara benzetmeleriyle başlamıştır. Halkın, âşığı ‘Hak âşığı’ sayması bundandır. (...) Bu edebiyat türü ile

¹⁶ L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980: s. 127.

¹⁷ Boratav, *a.g.e*, s. 21-22.

tasavvufî düşünceleri çeşitli yönlerden ele alan birçok tarikat kurulmasına yol açılmış bu düşüncelerle Anadolu’da serbest görüşlü ilahi bir aşk felsefesi tarzı meydana gelmiştir. (...) Tekke edebiyatı âşıklarının ana amacı tarikat düşüncesini yaymak, din büyüklerine ve Tanrı’ya övgülerde bulunmaktır”¹⁸

Umay Günay ‘Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi’ adlı eserinde halk şiirini şu şekilde değerlendirir:

“İslâmiyet’ten önce ve sonra halk arasında nazım, daima ezgili ve müzik aleti eşliğindedir. Anonim, Âşık ve Tekke Şiiri her zaman ezgiyle okunmuştur. Çok kere de müzik aletinin eşliği söz konusudur. Başlangıçta kopuz ve türevleri şiire eşlik ederken zaman içinde müzik aletleri bağlama, çöğür, ney, mey, kudüm, tambur, kaval, düdük vb. gibi farklılaşmış fakat şiir hiçbir zaman müzikten ayrılmamıştır. (...) Orta Asya Türk Edebiyat geleneğine dayalı üç edebiyat tarzında da başlangıcından bu yana şiir büyük ölçüde doğmaca yaratılmış, hafızalarda muhafaza edilmiş, sözlü nakille yayılmıştır.”¹⁹

Saim Sakaoğlu halk şiirinin kaynağı meselesini şu şekilde ifade eder:

“Türk saz şiirinin birinci derecede yazılı kaynağı cönklerdir; diğer yazılı kaynaklar arasında bize ışık tutacak olanların sayısı ve oranı son derece azdır. Bu konuda belki en fazla bilgiyi Evliya Çelebi’nin ‘Seyahatname’sinde bulabilmekteyiz; ancak Çelebimize güvenmenin derecesi ne olacaktır? Ama onu kaynak olarak almak zorunda olduğumuzu da unutmamalıyız.”²⁰

Ayrıca Erman Artun, âşıkların, âşık şiirinin Türk kültüründeki yerini ifade ederken şu değerlendirmelerde bulunur:

“Âşık şiirinde öğreticilik vazgeçilmez bir özelliktir. Âşık güncel konuları halkın ilgisini canlı tutacak biçimde işler. Onlar yaşadıkları toplumun sözcüleridir.

¹⁸ Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara, 1999: s. 380-381.

¹⁹ Günay, *a.g.e.*, s. 5-6.

²⁰ Saim Sakaoğlu, ‘*Türk Saz Şiirine Genel Bir Bakış*’, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara, 1989: s. 106.

Toplumsal ortak norm değerlerini şiirlerinde günlük olaylarla bağ kurarak anlatırlar.”²¹

Bu genel bilgilerin ardından ‘halk şiirini’ Orhan Kemal’in eserlerindeki yeri açısından değerlendirmeye çalışalım:

2.1. Âşıklar

2.1.1. Âşık İhsâni

Asıl adı İhsan Sırlıoğlu’dur. 1932 yılında Diyarbakır’da doğar, küçük yaşta şiir yazmaya başlar.

“İhsâni iki yaşında iken babasını kaybeder ve annesi tarafından sıkıntılı ve yoksul bir ortamda büyütülür. Çalışmak için sürekli diğer köylere ve şehirlere gitmeye başlar. On yedi yaşındayken İstanbul Büyükçekmece Mimarsinan Köyü’nde maden ocağında çalışmaya başlar. Maden kapanınca lastik fabrikalarında çalışır daha sonra Erzurum’a askere gönderilir. Askerlik sonrası kendi kendine saz çalmaya başlar. Sazı ile Anadolu’yu dolaşmaya başlar

Âşık İhsâni türkülerini Güllüşah ismindeki hayali bir kıza söylemektedir. 1957 yılında Uşak Şeker Fabrikası’nda çalışmaya başlar. Uşakta bir hapishane müdürü ona senin Güllüşah’ı bulduk der, kız her ne kadar İhsani’nin hayallerindeki Güllüşah değilse de bu kızla evlenir. İhsâni ona da saz çalmayı öğretir ve Âşık İhsâni ve Güllüşah olarak şehir şehir dolaşmaya başlarlar.

İlk kez 1958 yılında radyoda türkü söyler. 1963’e dek geleneksel türküler söyleyen Âşık İhsâni, sonraki yıllarda özellikle politik ağırlıklı türkülere yönelir. Ömrünün bir bölümü hapishanelerde geçer. Türkiye ve Türkiye dışında birçok konser verir.

Değişik halk hikâyelerini de toplayıp anlatan Âşık İhsâni’nin ‘Kerem ile Aslı’, ‘Âşık İhsâni ve Güllüşah’ gibi bir çok türkülü hikâyesi bulunmaktadır.

Âşık İhsâni Diyarbakır’da ölür ve orada toprağa verilir.

²¹ Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara, 2001: s. 49.

Şiirlerini, 'Ağalı Dünya' (1964-65, 2 cilt), 'Yazacağım' (1966), 'Bakalım Hele' (1967), 'Bak Tarlanın Taşına' (1974), 'Vur Ağanın Başına' (1975) adlı kitaplarda toplamıştır. 'Dünden Bugüne Âşık İhsâni' (1976), 'Düş Değil Bu' (1993) ve tüm şiirlerini topladığı 'Bıçak Kemikte' (2002) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Ayrıca 1973 yılında çıkardığı 'Ozan Dolu Anadolu' adlı antoloji ile gezi izlenimlerinden oluşan 'Beyaz Köle' (1985), adında kitapları bulunmaktadır."²²

Orhan Kemal'in günlüklerinden ve şiirlerinden oluşan 'Yazmak Doludizgin' adlı eserinde Âşık İhsâni karşımıza çıkmaktadır. Orhan Kemal Âşık İhsâni'nin sesini duyduğu zaman kendisinde uyandırdığı duyguları şu satırlarla ifade etmiştir:

"Sabah saat sekiz. Sofra Radyosu'nda Türk müziği.

Behiye Aksoy, ardından Âşık İhsâni'nin, 'Biliniz' isimli şiiri. Müthiş. İkisi de biz. Budur işte. Bu bir dert gibi, insanı fena yapıyor.

Gene Âşık İhsâni'den 'Rabbim, Rabbim, hep Rabbim,' hem çaldı, hem okudu. Fena değildi." (YDGŞ. s. 79).

Orhan Kemal'in 'Yüz Karası' adlı eserinde Memet'in gurbete çıkarken bindiği kamyonunda bir de âşık bulunmaktadır:

"Tam bu sırada kamyonun sandıkları üzerinde unuttukları âşığın yanık sesli sazı kasnağına kasnağına vurmaya başlayınca, umi Cemal olan eski okul arkadaşı coştı:

'Yaşa âşık, nur ol!'

Âşık da coştı:

'Sen de nur ol kandaş, hep olalım...'

Çaldı, çaldı, çaldı. Memet'in gözleri yaşarmıştı. Anası fukara anası içinden mahzun yüzüyle ona bakıyor, sanki 'Beni ne diye koyup gittin Memetim!' demek istiyordu.

²² <http://ozanlar.biz/ihsani/biyografi.html>: (11.01.2011)

(...) Kafalar iyice bulunmuş, eller kulağa atılmış, yalçın kayalar aşk, gariplik türkülerinin feryatlarıyla çınlatıyordu. Gece büsbütün derinleşmiş, ay ta uzaklara kaçmıştı. Gümüştenmiş gibi pırıl pırıl, yalap yalaptı.” (YK. s. 50).

2.2. Mani

Anonim halk şiirinin en yaygın nazım şekli olan ‘mani’ tek dörtlükten oluşan, (aaba) şeklinde kafiyelenen ilk iki dizesi hazırlık olan, asıl anlatılmak isteneni son iki dizede veren bir nazım şeklidir.

Araştırmacıların maniler üzerine ileri sürdükleri görüşlerden bir kaç şunlardır:

Doğan Kaya ‘Anonim Halk Şiiri’ adlı eserinde mani için şunları söylemiştir:

“‘Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, sevda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, yedi heceli, müstakil dörtlüklü anonim şiirlere ‘mani’ denir.’”²³

Pertev Naili Boratav maniye şu şekilde tanımlamıştır:

“‘Gerek dili gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmış olan mani, en çoğu yedi heceli ve aaba düzeninde uyaklı bir dörtlük olarak gösterir kendini. ...’”²⁴

Mani Orhan Kemal’in ‘Arkadaş Işıkları’ adlı eserinde şu şekilde karşımıza çıkmıştır:

“Geri dönüp geleceğini bilsem, ne derlerse desinler, vız. Ama kuş kafesten uçtu, geri dönmez artık. Kafesin kapağını ben açtım, kendi ellerimle, ben ‘Kış!’ dedim ona. İçimden, içimin ta derinliklerinden bakıyor.

²³ Doğan Kaya, **Anonim Halk Şiiri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999: s. 10.

²⁴ Boratav, **a.g.e.**, İstanbul, 1992: s. 170-178.

Bir yaralı kuş idim

Dalına konmuş idim

Niçin bana kış dedin

Ben senin olmuş idim

Doğru. Benimdi o, benim olmuştu. Ne diye ‘Kış!’ dedim sanki? Nereye uçtu? Kimim kafesine? Nasıl bulurum? Bilmem gerek, bulmalıyım!’ (AI. s. 137).

Orhan Kemal’in farklı bir eserinde mani aşağıdaki şekliyle verilmiştir:

“‘Hiç şüphən olmasın Bestami Efendi amca...’

Gözlerinin içi güldü ilkin, sonra başladı şıkıdık şıkıdık göbek atmaya. Bir ara:

‘Ne kendi etti rahat

Ne halka verdi huzur.

Yıkıldı gitti cihandan

Dayansın ehli kubur!’ dedi ilave etti:

‘Ele güne karşı sevincimi belli etmem yakışık almaz değil mi?’

‘Zannederim...’” (KKBK. s. 310-311).

2.3. Nefes

Nefes, ilâhilerin Alevi-Bektaşî âşıklarınca yazılanlarına denmektedir. Konusu genellikle tasavvuftaki vahdet-i vücud, Alevi-Bektaşî ilkeleri, tarikat kurallarıyla ilgilidir. Dili sade bir Türkçe olan nefesler biçim olarak koşmaya benzemektedir. Bununla beraber şekil ve içerik olarak ilâhiye benzer. Bu sebeple nefeslere ilâhinin Bektaşîlerdeki karşılığı denir. Dörtlükler halinde hece ölçüsünün 7, 8, 11’li kalıpları

ile ya da az da olsa aruzla yazılanlara rastlanmaktadır. Dörtlük sayısı 3-7 arasında değişmektedir. Fazla da olabilir.

Nefes yalnızca ‘Kaçak’ adlı eserde karşımıza çıkmaktadır. Bektaş, sarhoşken sürekli aynı nefesi söylemektedir; kahve sahibi Gafur ise Bektaş’ın kaldığı yerden nefesin devamını getirmektedir.

“Afyonkeş Bektaş’ın, dilinden hemen hemen hiç düşürmediği; daha çok da mastorken boyuna tekrarladığı ‘Medet ey derkli Senem, derdine derman ola mı?’ nefesini tekrarlayarak az şekerliye cezve indirdiği sıra kahve sahibi Gafur, bıraktığı yerden sözlerinin ardını getirmişti.” (K. s. 99).

2.4. Ninni

Ninniler tarih boyunca hemen her toplumda var olmuştur. Anne çocuğunu bazen kucağına, bazen dizine, bazen de beşiğine yatırıp onu avutmak için ninni söyler.

Mehmet Yardımcı ninniye şöyle tarif eder;

“Ninni, çocuk emzirilip karnı doyurulup, kundaklandıktan sonra sallanıp uyutulmaya çalışılırken, yatırılmasından uyumasına kadar veya ağlamasının azalmasıyla artmasına göre sallamanın hızı artırıldığı gibi annenin sesi veya söyleyişin ses tonu da artar azalır. Ninniler çocuk uyutmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen ezgilerdir.”²⁵

Ali Berat Alptekin ise ninniye:

“Ağlayan çocuğu susturmak veya uyku saati gelen çocuğu uyutmak için anne kucağında, dizinde veya beşikte söylenen ezgilerdir.”²⁶ şeklinde tarif eder.

Amil Çelebioğlu da ‘bir çeşit türkü’ olarak değerlendirdiği ninniye şöyle tanımlar:

²⁵ Yardımcı, *a.g.e.*, s. 53.

²⁶ Ali Berat Alptekin, ‘Ninni’, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. VII, İstanbul, 1990: s. 63.

“Ninniler, en az iki üç aylıkken üç dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallatarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir.”²⁷

Çocukların uyutulması için belli ezgiyle söylenen türkülerden olan ‘ninni’ yalnızca bir eserde karşımıza çıkmaktadır. ‘Kaçak’ adlı eserde ninni söyleyen bir anne sesi dikkat çekmektedir:

“Yan odada huysuzlanan bir çocuk, sallanan bir beşik ve ninni söyleyen bir annenin genç sesi.” (K. s. 63).

2.5. Türkü

Türküler genellikle bir olay ya da bir heyecan üzerine doğmaktadır ve dilden dile dolaşarak farklı coğrafyalara yayılmaktadır. Bu nedenle zamanla asıl sahipleri unutulur ve anonimleşir. Türkülerin anonimleşmesinde, göçler, kervanlar, gurbete gidişler ve gezgin halk şairlerinin faaliyetleri rol oynar.

Cem Dilçin ‘Örneklerle Türk Şiir Bilgisi’ adlı eserinde türküyü:

“Türlü ezgilerle söylenen bir anonim halk şiiri nazım biçimidir.” şeklinde tanımlar ve şöyle devam eder: *“Söyleyeni belli, kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türküler de vardır. Türkü her iki bölüğe de girebildiğinden halk edebiyatının en zengin olanıdır. Türkü bentleri yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür ki bent adı verilir. İkinci bölüm ise her bendin sonunda yinelenen nakarattır. Bu bölüme ‘bağlama’ veya ‘kavuştak’ da denir. (...) Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle doldurur.”²⁸*

²⁷ Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul, 1995: s.9.

²⁸ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları, Ankara, 2004: s. 289.

Nevzat Gözaydın'ın türkü üzerine tespitleri şu şekildedir:

“‘Anadolu’muzda öteden beri türküler mühim hadiseler üzerine yakılır. Mesela genç bir adam vurulur veya genç bir gelin ölür yahut da genç bir kız kaçırlılır. Buna benzer birçok hadiseler halkın ruhunda müşterek bir acı, bir heyecan uyandırırsa ondan istifadeye kalkan hassas ruhlu insanlar hemen bir türkü yakarlar ve bu türkülerde o türkülerde ilham eden hadise neyse anlatılır. (...) Ekseri bu türkülerin yakıcıları belli olmaz.’”²⁹

Türkü Orhan Kemal'in eserlerinde bir çok yerde karşımıza çıkmaktadır:

‘Bereketli Topraklar Üzerinde’ adlı eserde gurbete çıkan Pehlivan Ali'nin söylediği yanık türkü ortamdaki herkesi etkiler:

“Birer sigara yaktıktan sonra birdenbire boşanan Pehlivan Ali elini kulağına attı:

Enginli yüksekli kayalarımız

Gamınan yoğruldu binalarımız

Doğurmaz olaydı analarımız

... ” (BTÜ. s. 9).

Yine aynı eserde bu defa Kılıç Usta bir türkü mırıldanmaktadır:

“Kılıç usta güldü. Gergin derili yüzünden ter sızıyordu. Yusuf’a bakmadan mırıldandı:

Martinim omzumda

Yali giderim yali

Sorarsa beni vali

Tonyaliyim Tonyali” (BTÜ. s. 135).

²⁹ Nevzat Gözaydın, ‘*Anonim Halk Şiiri Üzerine*’, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara, 1989: s. 25-26.

Tarla işçileri çapa yaparken aynı tempoda gidebilmek için hep bir ağızdan bir türkü söylemektedirler:

“Kazmaların hep birlikte kalkıp inebilmesi için hep birlikte söylenen türkü ise ovaya yayılıyordu:

Kalanın ardına eherler dâri

Eherler biçerler sararlar yâri

Yar bana göndermiş ayvaynan nari”

Orhan Kemal bu türkünün açıklaması olarak ise;

“Kalenin ardına ekerler darı

Ekerler biçerler sararlar yâri

Yâr bana göndermiş ayvayla nari” (BTÜ.s.184). mısralarını aktarır.

“Nasırlı kocaman avucunda ufaladığı esrarla kalın bir çifte kâğıtlı sigara sardı. Pehlivan Ali’den aşırıldığı kibritlerle sigarasını ateşledi, sonra da yıldız dolu göğe yan gelerek, bozuk Türkçesiyle bir türkü tutturdu:

Kez saçlareme saçlareme

Yoor, yoor, yor ammen

Hoynar homiz başlareme

Yoor yor yor ammen.

Kez sizi aler kaçerem

Yoor yoor yor ammen

Kıyl olmaz kardeşlerem

Yoor yoor yor ammen”

Orhan Kemal, ilk iki dördlüğünü kullandığı türküyle, bize Pehlivan Ali’nin dünyasını, duygularını yansıtmıştır. Türkünün ardından ise türkünün daha iyi anlaşılabilmesi için şu mısraları aktarmıştır:

“Kız saçların saçların

Yar yar yar Amman

Oynar omuz başların

Yar yar yar Amman.

Kız seni alır kaçarım

Yar yar yar Amman

Koymuyor kardeşlerin

Yar yar yar Amman” (BTÜ. s. 251).

‘Grev’ adlı eserde bir delikanlı hapishane parmaklıklarına dayanarak yanık bir türkü söyler:

“Esmer bir delikanlı da alnını koğuşun pencere demirine dayayarak, ‘Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar’ türküsünü tutturdu.” (G. s. 24).

‘Baba Evi’ adlı eserde kahraman bir Çukurova türküsü söylemeye başlar ve aklına vatanı gelir:

“Oltamın yanına geldim. Kamışı sıkıştırdığım gibi duruyordu. İpi topladım. Oltaya yeni bir solucan taktım, kurşunu denize tekrar fırlattım.

Ufuk hala mosmordu. Bir Çukurova türküsü tutturdum. Aklıma vatanım geldi...” (BE. s. 36).

‘Cemile’ adlı eserde yazar türkünün kaynağını, hissettirdiklerini çok güzel ifade etmiştir. Metinden de anlayacağımız gibi Orhan Kemal türküyü evrensel bir anlam yükler.

“Dilinde türkü, öyle iştahla, öyle canlı yıkıyordu ki. Etrafa neşeli köpükler saçılıyordu. Türkü zaman zaman yükseliyor, zaman zaman alçalıyor, arada duruverdikten sonra tekrar başlıyordu. Boşnakça bir halk türküsüydü bu. Bu türküde bir Avşar kilimindeki renklerin cümbüşü vardı. Bu türküde hasret vardı, bu türküde arzu, bu türküde aşk... Bu türkünün motifleri Hint’te, Çin’de, Kazablanka’da, New York’ta, Po Vadisi’nde, Güney Amerika bozkırlarında, Orta Anadolu’da da vardı. Bu türkü insanlığın hasretlerini, arzularını belirten nakışlarla işli bir türküydü. Ama

Cemile bunu ne zaman, nerede, kimden öğrendiğini bilmez, sadece söyler, söylerken coşar...” (C. s. 80).

‘Kötü’ Yol adlı eserde İncesulu Kara Memed yanık bir bozlak söyler:

“Beton amelesi İncesulu Kara Memed eli kulağa attı:

‘Yeşiiiiil kurbalaaaar!

Öter göllerdeeeee...

Anasız babasız

Kalduum çöllerdeee...’

Kara Memed’in yanık, erkek sesi baraka penceresinden büyük şehrin aydınlık, pırıl pırıl apartmanlarına uzanıyor, pencerelerde kadın, erkek başları peydahlanıyordu.

İhsan’ın içi de alıp alıp vermekteydi.

‘Kaldım çöllerde!’

Bu bozlak galiba en çok İhsan ve İhsan gibileri için söylenmiş olmalıydı.”

(KY. s.148).

Türkülerin Orhan Kemal için önemi aşikârdır. O, hiç beklemediğimiz bir anda romanının bir yerinde elini kulağına atmış türkü söyleyen biri çıkarır karşımıza:

“Balık tutmak için denize gittikleri ara sokaklara benzeyen daracık sokaklardan geçmişlerdi. Bozuk parkeli caddeler, gene sokaklar, gene cadde ve birdenbire Küçükpazar. Bir Ermeni çarşısıydı ama, eli kulağa atmış biri, bir Anadolu türküsü tutturmuştu:

‘Turnam nerden geliyor

Aslı Maraş’tan.

Kanadın ıslanmış

Yağmur yaştan...’

.....’” (BFV. s. 170-171).

Farklı bir eserde radyoda çalan türküler karşımıza çıkmaktadır:

“Gecenin ileri bir saati. Radyoda bir türkü:

Cigaramın dumanı

Yoktur yârin imanı.

Yâr, böyle bir yâr vardı adamın içinde, çok gerilerde kalmış. (...)

Az önce radyodaki türküde hatırladığı Bursalı bile silinmiştir. Yıllar yılı tanıdığı, sevdiği, beğendiği kadınların tümü. O vardı şu an. Bir başka türkü geldi oturdu diline:

‘Evvel yârin sevgilisi ben idim.

Şimdi uzaklarda kalan ben oldum, ’ gibi bir şey.

Bir sigara yaktı adam alevlere karşı.

Cigaranın dumanı

Yoktur yârin imanı

Yâr, imansız yâr, kırmızı küpeli, mavi mantolu, lapa lapa karların altında çevik adımlarıyla koşup gelen yâr. Sarı pardösüsüyleydi bir gün de, ayrılırken şöyle demişti:

‘Kanarya gibiyim, gidiyorum!’ Ve radyoda bir başka türkü:

Süzül güzel süzül de gel

Deli gönlüm hep seni ister” (KKBK. s.179/182-184).

‘İstanbul’dan Çizgiler’ adlı eserde yine radyoda çalan bir türkü karşımıza çıkmaktadır:

“Radyodaki türküler boyuna değişiyor ‘Değişiyor ama, yapmak istediği etki hep aynı: Ela gözlü yâr, hasretlik, bu illerden gitme tehdidi, gariplik, ağlama, uğunma... Türkülerimize bu ‘melal’ fena sinmiş.” (İÇ. s. 110).

Orhan Kemal, ‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserinde yalnızca türkü değil türkünün hikâyesini de vermektedir. Türkü ve anlatılan hikâye eserde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Önce mırıltı halinde, sonra da kalın erkek sesiyle eski, çok eski bir türkü tutturdu, kendisi de şaştı buna. Vay anasını, nerden nereye! Taa dedesinin günlerinde işittiği, sonraları da unutuverdiği bir türkü:

‘Ayvalı ’ya vardılar.

Masaları kurdular,

İki aptal bir oldu.

Gergerliyi vurdular

Baygın Gergerlim.

Ayvalı ’da gül biter,

Dalında bülbül öter

Deyyus Aptalın oğlu

Beş bıçak vurdun yeter

Baygın Gergerlim

Ayvalı köşe köşe.

Elinde kara şişe

Deyyus Aptalın oğlu

Elin dibinden düşe

Baygın Gergerlim.’

Gözlerinden yuvarlanan damlalar kırmızı sakalından da tekerlenerek aşağılara iniyordu. Herkes bu şimdiye kadar hiç duymadığı türkünün etkisi altındaydı.

(...)

Büyük oğul eşeledi: ‘Kim bu Gergerli baba?’

Hemen cevap vermedi, kadehine rakı koydu, sulandırdı, kırmızı bıyıklarını tombul yumruğunun sırtıyla sıvazladı.

‘Bu türkü yetmiş seksen senelik, belki de daha eski bir türkü oğlum. Bu Gergerli, adı Hasan, Gergerli Hasan çok yakışıklı delânni imiş. Bilmem hangi ağa, desiseynen işret meclisine davet ettiriyor. Aptallara para veriyor. Yanında da yeğeni var, adı Abdurrahman. O da yiğit oğlan. Aptallar kalabalık, yirmi otuz kişi belki. Vaziyet danışıklı dövüş tabii, hır çıkıyor aralarında. Gergerlidir. Bismillahirrahmanirrahim, belindeki kamaya el atıp çekiyor. Aptalların üstüne. Hamle eyliyor, aptallar kaçıyorlar, ortada koca masa. Gergerlidir kamayı masaya verince, kamadır tahtaya saplanıyor. Çeker çeker çıkmaz. Ulan aman, çıkmaz. Aptallardır çeviriveriyorlar, yer misin yemez misin? Kalbura çeviriyorlar fukarayı. Abdurrahman bir yaklaşıyor, korkup kaçıyor. Ardından silahları çeviriyorlar, üç kurşun yiyor da ölmüyor efendi. Sonra Payas Kalesi’ne sığınıyor. Eski adamlar böyleydi işte!’

Durdu, rakısını yudumladı, türkünün son parçasını mırıldanmaya başladı:

‘Yaslan Gergerli yaslan

Kara toprakta paslan

Analar doğurmadı

Senin gibi bir aslan.

Baygın Gergerlim.’” (EVO. s. 166-167-168).

3. ANLATMALAR

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde geçen evliya menkıbeleri, masal motifleri, formelleri, masal diyarları, Nasreddin Hoca fıkraları, halk hikâyeleri ve efsaneler tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.1. Evliya Menkıbeleri

Keramet gösterdiğine inanılan kişilere, velilere, ermişlere evliya denilmektedir. Evliyaların kerametlerini anlatan kısa hikâyelere ise menkıbe adı verilir.

“Tekke- tasavvuf edebiyatı araştırmalarında çok önemli bir yere sahip olan menkıbeler, sadece tekke-tasavvuf edebiyatı araştırmalarında değil, genel halk edebiyatı araştırmalarında da başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır.

(...)

İslâm dünyasında 9. Yüz yıldan itibaren tasavvuf cereyanının görülmeğe başladığı, 11. Yüz yıldan beri de tarikatların teşekkül ettiği malumdur. Bu gelişmeye paralel olarak, bir velî'nin kerâmetlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkıbeler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar ilk önce tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. 13. Yüz yıldan başlayarak, tek bir velî hakkındaki menkıbeleri toplayan ve kendilerine Menâkıb, Menâkıbnâme veya bazen de Vilâyetnâme denilen müstakil eserler doğmuş İslâm âleminin her tarafında okunur olmuştur.”³⁰

Orhan Kemal'in eserlerinde karşımıza çıkan menkıbeler şunlardır:

³⁰ M. Öcal Oğuz, Metin Ekici, Mehmet Akça vd., *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006: s. 20.

3.1.1. Hz. Ali'nin Rüyası

'Murtaza' aldı eserde Hz. Ali'nin menkıbesi şöyle anlatılmaktadır:

"Cıgarasını tazeleyen şişmen aşçı:

'Bir zamanın behrinde,' dedi. 'Hazreti Ali bir rüya görür...'

Heyecanlar birden arttı. İskemleler ustaya yaklaştırıldı:

'E... ne görür bakalım Kenan Usta?'

'Hayırdır inşallah de, ayı!'

'Ayı başını çiğnesin. Çiğne İlyas.'

'Kesin be. Evet Kenan Usta?'

'... görür ki, mağrıpla maşrık arasında iki deniz, iki kazana akar ha akar. Lakin ne sular tükenir, ne de kazanlar dolar: Hazreti Ali, mübarek, şaşar bu işe. Gider Resulü Ekrem Efendimize, ya Resulullah, der, bu gece böyle böyle bir rüya gördüm. Bu ne ola ki?

'Resulü Ekrem Efendimiz gülümser. Der: Ya Ali, gördüğün rüya şu ki, 1300'den sonraki hükümetlerin ne karnı doycak, ne de milletin parası tükenecek.'"(M. s. 198).

3.1.2. Hz. Ömer'in Oğlu

'Eskici ve Oğulları' aldı eserde Hz. Ömer'in menkıbesi şöyle anlatılmaktadır:

"Hazreti Ömer'in oğlu Mısır'da şarap içer. Mısır'da döverler. Lakin Ömer, halifenin oğludur, iltimas geçmişlerdir diye sofradan kaldırır. Ağzında lokma varmış çocuğun. Yut o lokmanı der. Yutar. Yüz sopa vurun. Altmışınıcı sopada çocuk ölür. Ölüsüne de kırk sopa. Oğlunu rüyasında görür: Allah senden razı olsun baba, ben burada çok rahatım, der. Hey yavrum hey, bu dünyanın yamulan dingiline bakma. Ne adamlar gelmiş geçmiş..." (EVO. s. 201)

3.1.3. Şıhmus'un Ermişliği

‘Vukuat Var’ adlı eserde Cemşir ve Zehra Şıhmus’un eşeğe gözüktüğünü ve ayaklarını bağlayıp hayvanı yürüyemez hale getirdiğini düşünmektedir.

“İkisi de eşeklerindeydi, eşekleri de yan yana, uslu uslu gidiyordu. Üç gün önce gene su yüzünden tartılmış, kazmalar kürekler kapılıp birbirlerinin üzerine yürümüştü aileleri ya, aralarında bunun sözü bile olmamıştı. Bol yıldızlı gökyüzünden, yıldızlardan, cinlerden, peri padişahlarından, ölülerden, öldükten sonra yeniden dirilineceğinden söz edilirken, Şıhmus’un ermişliğinden... Tam da Şıhmus’un ermişliğinden söz edilirken, eşi birdenbire ürkmüş, yolun ortasında çakılıp kalmıştı. Kocas -o sıra kocası değildi- eşiğinden atlayıp yardıma koşmuştu. Ne yapsa boş. Eşek ön ayaklarıyla dimdik, yularından çekilmek değil, çıpkıyla kıcına kıcına vurulduğu halde adımını bile atmıyordu.

Sakin gözüne bir şeyler gözükmüş olmasındı?

Ne olabilirdi?

Şu olabilirdi ki, Şıhmus’tan söz etmişlerdi. Belki de Şıhmus hayvanın gözüne gözükmüş ya da ayaklarını bağlayıp hayvanı yürüyemez hale getirmişti!”(VV. s. 28).

3.1.4. Uğru Abbas

‘Bereketli Topraklar Üzerinde’ adlı eserde Uğru (hırsız) Abbas’ın kim olduğu, menkıbesi şöyle anlatılmaktadır:

“Sabaha kaç saat vardı acaba? Çevresindeki saatli birinden bunu öğrenecekmişçesine bakındı, sonra gözlerini yeniden gökyüzüne çevirdi. Kaynaşan yıldızları gördü bu kez. Yıldızlar kaynaşıyordu gökte. Yedi kardeşleri aradı, buldu. Kırık leğençeyi aradı. Derken Samanyolu. Samanyolu’ndan akli bir zamanlar nenesinin anlattığı Uğru Abbas’a gitti. Nenesinden duyduğuna göre Uğru Abbas hırsızdı. Bir kalbur saman çalmış, kaçarken samanlar saçılmış, gökteki saman yolunun esası buymuş. Nenesi anlatmıştı, bir gece Adana’da, yazın, damda.” (BTÜ. s. 263)

3.2. Masallar

Masal üzerine bugüne kadar pek çok araştırmacı bir şeyler söylemiş ve masalın birçok tanımını yapmışlardır. Çeşitli kaynakların ve araştırmacıların masal hakkında verdiği birbirinden farklı tanımların bazıları şu şekildedir:

Öncelikle Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe Sözlük'te masal şöyle tanımlanır:

*“Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların ve tanrıların başından geçen olağan dışı olayları anlatan hikâye.”*³¹

Şemsettin Sami masalla ilgili şu tanımlı vermektedir:

*“Adab ve ahlak ve nasayihe müteallik küçük hikâye (masal bundan galattır).”*³²

Ferit Devellioğlu: *“Terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye”*³³ şeklinde açıklamıştır.

Yeni Rehber Ansiklopedisinde: *“Günlük hayattan sıyrılarak insanların muhayyilelerinde tabiat ve gerçek dışı âlemdede yaşattığı kahramanların hikâyesinde sözlü nesir türü.”*³⁴ diye tanımlanmıştır.

Yeni Türk Ansiklopedisinde: *“Olağanüstü olağandışı ve hemen hemen tamamı hayali olaylara ve kahramanlara yer veren halk hikâyeleri, sözlü anonim halk edebiyatının bir türüdür.”*³⁵ şeklinde tanımlanmıştır.

Ziya Gökalp masalı:

*“Masal perileri ve devleri, muhtevi olsun olmasın zamanı ve mekânı muayyen olmayan esrarengiz bir muhitte cereyan eden hikâyelerdir.”*³⁶ şeklinde açıklamıştır.

³¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: s. 1510.

³² Şemsettin Sami, *Kamus-i Türkî*, İstanbul, 1996: s. 1289.

³³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1993: s. 625.

³⁴ Yeni Rehber Ansiklopedisi, C.13, İstanbul, 1994: s. 276.

³⁵ Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1985: 2216.

Pertev Naili Boratav:

*“Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı.”*³⁷ diye tanımlamıştır.

Saim Sakaoğlu masal hakkında:

*“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür”*³⁸ derken,

Bilge Seyidoğlu ise masalı *“Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan sonunda yedi içti muradına erdiler yahut onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü; biri anlatana, biri dinleyene, biride bana gibi belirli sözlerle sona eren zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü.”*³⁹ olarak değerlendirir.

Umay Günay masal hakkında:

*“Asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi bir arada kendisine has bir atmosfer ve üslupla kendi mantık silsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatılır.”*⁴⁰ değerlendirmesini yapmıştır.

³⁶ Rıza Filizok, *Ziya Gökalp’in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 1991: s. 94.

³⁷ Boratav, *a.g.e.*, s. 75.

³⁸ Saim Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007: s. 2.

³⁹ Bilge Seyidoğlu, *‘Masal’*, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. VI, İstanbul, 1995: s. 149.

⁴⁰ Umay Günay, *‘Masal’*, Türk Dünyası El Kitabı, C.3, Ankara, 1992: s. 321.

Ali Berat Alptekin:

*“Masal nesirle söylenmiş ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası olmayan, tamamen hayal mahsulü olan mensur bir türdür.”*⁴¹ der.

Şükrü Elçin masalı:

*“Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası ve hikâyesi.”*⁴² diye açıklar.

Son olarak Ema Şimşek’te masalı:

*“Genellikle özel kişiler tarafından kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.”*⁴³ şeklinde açıklamaktadır.

Masallar Orhan Kemal’in eserlerinde motiflerden birinin ya da birkaçının bir arada kullanılmasıyla, ya da formellerin kullanılmasıyla karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1. Masal Motifleri

Motif, masalın en küçük unsurudur. Her masalda mutlaka en az bir tane motif bulunmaktadır.

Tompson, motifi şöyle tanımlamaktadır: *“‘Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur.’”*⁴⁴

Alman masal araştırmacı Max Lüthi de motifi şöyle tanımlamaktadır: *“‘Kendisini gelenekte koruma gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsurudur.’”*⁴⁵

⁴¹ Ali Berat Alptekin, *Taşeli Platosu Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002: XI.

⁴² Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993: s. 368.

⁴³ Ema Şimşek, *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, II C., Ankara, 2001: s. 3.

⁴⁴ Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara, 1973: s. 15.

⁴⁵ Saim Sakaoğlu, *a.g.y.*

Orhan Kemal'in eserlerinde aynı anda birden fazla masal motifi görürüz. Orhan Kemal masal motiflerini kullanırken bir masal metni şeklinde vermemiştir; çünkü Orhan Kemal insanın dünyasını izlerken masallardan da yararlanır ve insanların yarattıkları düş dünyalarının bir bölümünü masallar yoluyla görünür kılar.

'Avare Yıllar' adlı eserde dost meclisinde benzetme yapmak amacıyla zikredilen bir masal motifi karşımıza çıkmaktadır:

"O, bir Abdülfettah var, Gülistan'ın kocası, hatırladın mı? Tütün dizmeye gelirdi hani, gümüş soyka... Onun kocası işte. Görme şimdi, lord olmuşlar. Dün adam yerine koyup karşına almadıkların, bugün birer yedi başlı dev kesilmişler... N'apacan? Köyünü geçene kadar ayıya dayı diyecen. Sakalına göre tarak vurdum kahrolasıcının." (AY. s. 49).

"Hayvanın kaybolmasını bekledi. Sonra yoluna devam etti."

"El mi yaman, bey mi? Küçücük dağları sen mi yarattın? Ejderha olsan, beş kuruşluk bir kurşunla tamam!" (HÇ. s. 295).

3.2.1.1. Cadı Motifi

Cadı, "Masallarda geçen, doğaüstü güçleri bulunan ve bu güçleri çoğu kez kötülük yapmakta kullanan genellikle çirkin kadın."⁴⁶ olarak tanımlanır.

Türk folklorunda cadılara ilişkin inanışlar, yörelere göre farklılıklar gösterir.

"Yaygın inanışa göre cadı kötülük yapmaktan hoşlanan, kirli, dağınık saçlı, dişleri ve tırnakları uzun, çirkin bir yaratıktır. (...) Cadıların bazı olağanüstü güçleri vardır. Bu güçleri kullanarak insanlara istediklerini yaptırırlar. Bu güçlerini insanları hasta etmek, yeni doğmuş çocukları öldürmek, loğusaların sütünü kaçırmak, hayvanlara zarar vermek için de kullanırlar. (...) Çok ender olmakla"

⁴⁶ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.4, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 2113.

birlikte iyi yürekli cadıların varlığına inananlar da vardır. Bunlar bazı kişilere, isteklerinin gerçekleşmesi için yardım ederler.”⁴⁷

‘Sokakların Çocuğu’ adlı eserde cadı motifi şu şekilde tasvir edilmektedir:

“Ben korkuyorum. Ben o kuşun sesinden de korkuyorum. İshakkuşu mu ne? Mezarlıkta ötermiş. Ölüler. Ölüler camlara tırmanamaz. Ölüler kefenle mi çıkar mezardan? Peri padişahının kızı sarayda yaşar. Ölüler saraylara giremez mi? Ölüler rüyalara girer. Cadılar da pencere camlarını tırmalarlar. Pencere camları karanlık. Artlarında cadılar. Cadıların uzun uzun kocaman dişleri var. Saçları taraz taraz. Cadılardan da korkuyorum. Bak işte yine ishakkuşu. O kuş. Yoksa bir yerlerde bir cadı iç mi çekiyor? Cadının kocası olmaz mı? Olursa, rakı içer mi? Babam gibi nara atar mı? Ya cadının komşuları? Kocası cadıyı dövünce ağlar mı? sus anneciğim. Ben seni çok seviyorum.” (SÇ. s. 5-6).

3.2.1.2. Dev Motifi

Dev, “*Olağanüstü büyüklükte, çok güçlü, iyi veya kötü masal yaratığı.*”⁴⁸ olarak tanımlanmaktadır.

Orhan Kemal’in eserlerinde dev, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Arap olarak tasvir edilmektedir. Ayrıca yedi başlı dev motifi de karşımıza çıkmaktadır:

“İhsan Ağabey’le deniz kıyısındaki harabede, sırtları yıkık bir duvara dayalı, cadılardan, yedi başlı devlerden, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Araplardan, Kafdağları, Kafdağları ardındaki peri padişahının kızından, şehzadelerden konuşuyorlardı. İhsan Ağabey öyle biliyordu ki bütün bunları...” (SBK. s. 22).

“Tünellerin karanlık, korkunçluğu üzerinde durulurdu. Bu tünellerde belki de yedi başlı devler, ejderhalar yahut da cinler, şeytanlar bulunurdu.” (SBK. s. 73).

⁴⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, *a.g.y.*

⁴⁸ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 648.

“Peri padişahları, şehzadeler, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Araplar, hamam anaları, billur ırmakların kaynaklarını tutmuş yedi başlı devler, zümrüt çayırılar, sihirbaz değnekleri, cadılar, küp uçuranlar yıllarca sürüp gitti.

Nilüfer beş yıllık ilkokulu bitirip ortaokula başladığı yıllara kadar bu masallardan kendini alamadı.” (SM. s. 45).

“Topal Duran’la Telli Cumali, Bakkal Himmet’in meyhanesinden içeri girdiler. Bembeyaz duvarlar üzerine acı kırmızı, acı yeşillerle Şahmeranlar, uçan melekler, güneşlerin battığı kim bilir nere denizlerinin yarısı balık, yarısı denizkızları, hurma ağaçları, hiç ilintisi yokken yedi başlı devler, devlere karşı yalın kılıç saldıran agelli kefiyeli yiğitler.” (K. s. 116).

“Bir gün Tenekeci Sezai alt eve kapanır, itikâfa çekilir. Kırk gün, tam kırk gün kırk gece Vel’âdiyâti esmâsını çekecek; her gün bir tane eksilmek üzere kırk kara zeytinle, günde iki bardaktan fazla su içmeyecektir.

Alt evin toprak zeminine yedi ayetelkürsi ile genişçe bir daire çizer. İçine oturur. Elinde doksan dokuzluk tespih... Kapı kapalı, baca tıkalıdır. Başlar (Vel’âdiyâti daphan) esmâsına.

Otuz altı mı, kırk sekiz saat sonra mı, başlar tavan çatlamaya, duvarlar, oturduğu toprak sarsılmaya... Tavan çatladıkça, duvarlarla toprak sarsıldıkça çoğalır, Tenekeci Sezâi’nin de çeneleri zangır zangır titremeye başlar.

Tenekeci Sezâi’ye demişlerdi ki; bu hallerden sonra duvar yarılacak, ya bir dudağı yerde, bir dudağı gökte zebellah bir Arap, ya at sürüleri, ya da ak sakalı göbeğinde bir pirifâni karşına dikilecek. Ne istediğini senden soracak!

Tabii o zaman Tenekeci Sezai de imparator kızının mezarının bulunduğu yeri öğrenecek.” (S. s. 63).

“Filiz gittikçe koyulaşan orman gecesinin denizcesine çarpan havası içinde böcek çıtırtılarından korka korka karşılık vermemeliydi. Aklına cinler gelmeliydi, periler, yedi başlı devler sonra. Daha sonra akrepler, yılanlar, çıyanlar. Yarasalar fırt diye geçmeliydiler gözlerinden.” (BFV. s. 147).

3.2.1.3. Hamam Anası

Hamam, yıkanılan, banyo yapılan yerdir. Ayrıca, “Birçok insanın bir arada yıkanabildiği, çeşitli bölümlerden ve bölmelerden oluşan, halka açık büyük tesis.”⁴⁹ olarak tanımlanmaktadır. Hamam anası ise kadınlar hamamında çalışanların başı olarak bilinmektedir. Aynı zamanda “İri yarı kadın.”⁵⁰ anlamına da gelmektedir.

‘Grev’ adlı eserde kahramanımız Hamam Anası’nı bir masalda dinlediğini söylemektedir.

“O yoldan ne zaman geçsem onu orda, onarılmakta olan ihtiyar caminin rüzgâr tutmayan merdivenlerinde oturur görürdüm; aklıma hemen ‘Hamam anası’ gelir. Hayatımda tek bir hamam anası görmediğim hâlde, şişirilmiş benzeyen bu yusyuvarlak Arap karısı bana hamam anasını hatırlatır.

Hamam anası nedir? Gerçekten var mıdır? Varsa nasıl şeydir? Bilmem. Böyle bir masalı nerde, kimden, kaç yaşında dinlemişimdir? Bunu da bilmem.” (G. s. 87).

3.2.1.4. Hayvan Motifi

‘Vukuat Var’ adlı eserde hayvan motifleri göze çarpmaktadır:

“Sonunda Kabak Hafız ağır ağır konuştu:

‘Yemyeşil, zümrüt gibi yeşil bir çayırılıkta oturmuşuz. Sular şırıl şırıl akıyor, dallarda bülbüller, isketeler, kanaryalar şakıyor, kınalı kekikler, turaçlar, ebabiller, zümrüdü anka kuşları salına salına dolaşıyorlarmış.’ (VV. s. 84).

Yine ‘Avare Yıllar’ adlı eserde de hayvan motifleri dikkatimizi çekmektedir:

“Mosmor bir sabah, bütün vidaları gevşemiş, kötü kötü gıcırdayan, on kişilik bir kaptıkaçtıya yirmi kişi tıkları, doğduğum, kargası bol kasabanın yolunu tutuyorum. Yıllardan beri çiftliğe ilk defa gideceğim. Orada kimleri bulacağım acaba? Uzun kış gecelerinde bize peri padişahı, cin, Zümrüdüanka kuşları, yılan,

⁴⁹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1014.

⁵⁰ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, a.g.y.

çıyan, üfürükçü kocakarılar dolu masallar anlatıp sıcacık yatağımızda içimize tatlı tatlı ürpertiler veren Senem Bacı'yı mı? Bize çiğ patlıcan yemesini öğreten evdecinin sümüklü oğlunu mu? Yoksa kardeşim Niyazi'yle dutun dallarına asıp terbiye etmeye kalktığımız tavukları mı?" (AY. s. 58-59).

3.2.1.5. Olağanüstülükler Motifi

'Baba Evi' adlı eserde çocukların kendilerine anlatılan masallardan etkilendiklerine dair bir örnek görüyoruz; çocuklar gördükleri yılanın gözlerinden alev fışkırdığını anlatarak kahramanlık taslamaktadırlar. Yılanın gözlerinden alev fışkırması olağanüstü bir durumdur.

"Ben bu çiftliklerde neler hatırlamam!"

Bazı günler şehirli misafirler gelirdi... Çiftlik avlusundaki ulu dutların altına masalar kurulur, bol bol tereyağı, süt, taze yumurta ikram edilirdi. Sonra annem, misafir hanımlara çiftliği gezdirir, ikindiüstü de al, yeşil, mor, sarı, beyaz bostanlara dağılırlardı.

Biz de misafir çocuklarıyla yarı karı-kocalık oynar, ya dağılırdık tarlalara... Kızlar eteklerini tuta tuta, kirpi saçlı, haşarı oğlanlar da iskarpinlerinin uçlarına basa basa ve bin bir sual, bin bir ukalalıkla önden giderlerken, güneşin altında hazla akan sarı bir yılanını görünce çılgılığı basarak, annelerinin yanına kaçarlar, kendilerine su içirilir, sonra yılanı yılanın çatal dilinden, onlara nasıl kovaladığından, yılanın nasıl ılık çaldığından, gözlerinden fışkıran alevden bahsederler, Niyazi'yle beni de buna inandırdıklarını sanarak, kahramanlık satarlardı." (BE. s. 20).

Masalların çocukların rüyasına girdiğine dair bir örneği aşağıdaki metinde görüyoruz. Korkunç yüzlü büyücü kadının padişahın kızını kelebek yapması olağanüstülük olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Gözlerinden yağmur gibi yaşlar dökerek yumruklarını dişledi, sonra uyudu kaldı. Rüyasında yılanlar, fare sürüleri, padişahın kızını kelebek yapan korkunç yüzlü büyücü kadını gördü. Sabahleyin ter içinde uyandı." (KKBK. s. 9).

Bilindiği gibi periler Türk halk masallarında en sık karşılaşılan doğa üstü varlıklardandır. Orhan Kemal'in eserlerinde masal motifleri içinde perilerle ve peri padişahlarıyla çok sık karşılaşırız.

“Tekrar dalarlardı. Babacığı nerden bilirdi peri padişahının üç oğlunu? Görmüş müydü? Görmüşse nerde görmüştü? Ejderhayı iki ağabeyi değil en küçüğün öldürüp, güzel kızı kurtarışını Nuran çılgın gibi alkışlar, coştukça coşardı ki, birden hiç hesaba katmadıkları bir şey, annesi, buz gibi yüzüyle odalarının kapısında beliriverirdi.” (SBK. s. 74).

“Niçin kırdan değiliz dedeciğim?”

‘Uyudum. Ben de aldım getirdim karyolana.’

‘Peki dedeciğim, peri padişahının kızı ne oldu sonra?’

‘Nerde kalmıştık?’

‘Sarı saçlı, mavi gözlü şehzade kılıcını çekti, hain peri padişahının askerlerine hücum ettiydi.’

Dede, kırdan dizinde uyuyakalan torununa anlattığı masalın gerisine devam ederdi.” (SM. s. 22).

“Genç kız, yanaşmalığı, fakirliğine filan kulak asmadığı bu güzel erkeği deli gibi sevmeye başlayınca, peri padişahının kızının Keloğlan'ı sevmesi, padişah babanın da razı olmaması gibi çiftlik sahibi gazaba gelmiş, yanaşmayı çiftlikten kovmuştu.” (S. s. 252-253).

“Ben bilirim enişte. Bende Hazreti Ali büyüğü var. Ben şeytanırracimin arkadaşım. Şeytanırracim beni Kafdağları'na götürdü. Bu efsunu ordan, peri padişahının büyücüsünden kaptım. Anşa size yaramaz. Anşa size töbe yaramaz.” (GK. s. 287).

3.2.2. Formeller

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde geçen masal formelleri değerlendirilmiştir.

Masallarda tekrarlanan kalıp sözlere formel adı verilmektedir. Saim Sakaoğlu 'formelleri' şöyle açıklar:

“Masalların belirli yerlerinde bir takım sözler yer alır. Bu sözleri hemen her usta anlatıcı kullanmak ister. Bu sözler daha masalın asıl olaylarının başlamasından önce görülür ve yine masalın olayının bitmesinden sonra da devam eder. Unutma ve yanlışlık gibi sebeplerle biraz bozulmuş olarak görülseler bile aslında bir kalıptan çıkmış gibi görünen sözlere ‘formel’ yani kalıp sözler adını veriyoruz.”⁵¹

3.2.2.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri

Masalın asıl olayına geçmeden önce anlatıcının dinleyicileri masala hazırlamak amacıyla söylediği kalıp sözlerdir. Giriş formeli bir yerde karşımıza çıkmaktadır. O da daha önce belirttiğimiz gibi masalın anlatıldığı sırada değil bir sohbet ortamında geçmektedir:

“On beş işçi Halkevi'nin mermer merdivenlerine sıra sıra oturdular.

Salih Topal, ‘Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...’ diye başlayınca işçilerde bir canlanma oldu.

‘Eee Topal kardeş...’

‘Anlat bakalım!’” (G. s. 42).

3.2.2.2. Geçiş Formelleri

Bu formeller bir olaydan diğerine geçişi sağlar. Anlatıcı bunlar sayesinde dinleyiciler üzerindeki etkisini canlı tutar. Yine bu formelde masal motiflerinde

⁵¹ Sakaoğlu, *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007: s. 57.

olduğu gibi masal metni içinde değil günlük kullanım sırasında karşımıza çıkmaktadır.

“Babaannemin titreyen dudaklarında Elham, Kulhüvallahü, Allahülâ... Annemle halalarım kireç kesilmişlerdi. Bense, sanki uçuruma iteleyecekmiş gibi babaanneme sarılmıştık.

Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik... Tahta konakları, kurşun kubbeleri ve simsiyah selvileriyle birdenbire önümüzde yükselen bir şehre vardık.” (BE. s. 14).

“Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik; çiçeği burnunda, yeni asfaltlar, el sürülmemiş, dönülüp bakılmamış, topuk söken sakız gibi çamuruyla dar sokaklar geçtik.” (İÇ. s. 27).

3.2.3. Masal Diyarları

Masal diyarları; Çin, Hindistan, Maçın, Fizan, Kaf Dağı vs. olarak sıralanabilir.

Orhan Kemal’in eserlerinde en çok adı geçen masal diyarı Kafdağı’dır.

“İhsan Ağabey’le deniz kıyısındaki harabede, sırtları yıkık bir duvara dayalı, cadılardan, yedi başlı devlerden, bir dudağı yerde bir dudağı gökte Araplardan, Kafdağları, Kafdağları ardındaki peri padişahının kızından, şehzadelerden konuşuyorlardı. İhsan Ağabey öyle biliyordu ki bütün bunları.” (SBK. s. 22).

“‘Allah’ımız ne yapsın bendeki öteberiyi? Onun hazineleri var Kafdağı’nın ardında. Allah’ımız bu... ’” (BTÜ. s. 282).

“Belki Leman Hanım aksilik etmez, işi yokuşa sürmezdi. Trikolarda çalışan bir kızı daha yükseğine mi verecekti? Ablasının bir sözünü hatırladı: ‘Kadının burnu Kafdağı’nda. Nursen’i zengine, çok zengine verecekmiş.’” (EB. s. 76).

“Bütün sevgisini Nilüfer’e vermişti. Kız kaçıp odasına geldikçe kollarının arasına alır, sıkar, öper, sever, sonra da başının dizine koyup saçlarını okşayarak başlardı masala.

Ne renkli masallardı bunlar!

Peri padişahları, Keloğlan, Kafdağları, Çini-Maçın...

Çini-Maçın nerdeydi, Kafdağları nerede?” (SM. s. 44).

3.2.4. Masal Anlatma Geleneği

Saim Sakaoğlu ‘Masal Araştırmaları’ adlı eserinde masal anlatma geleneği ve masal anlatıcısı üzerine şunları söylemektedir:

“Masalı herkes anlatamaz. Her masal anlatıcısını da ‘masalcı’ olarak kabul edemeyiz. Masal anlatmak da, tıpkı hikâyeye anlatmak, türkü söylemek gibi bir kabiliyet meselesidir. Nasıl ki 3-5 saat içinde saz çalmayı öğrenmek mümkün değilse, şöyle böyle bilinen 3-5 masalı anlatmakla da masalcılık öğrenilemez. Masalı tam bilmek kadar onu iyi anlatmak da gerekli şartlardandır.

(...)

İyi bir masalcı her şeyden evvel kendisini karşısındakine kabul ettirmek zorundadır. Anlatışındaki açıklık ve devamlılık masalcıyı bize sevdirebilir.”⁵²

‘Baba’ Evi adlı eserde masal anlatma geleneğiyle karşılaşırız. Burada masal geleneğinin bir çocuğun düş dünyasını nasıl biçimlendirdiği dikkatimizi çekmektedir.

“Yemekten sonra sofrayı evin hanımıyla hizmetçiler yardımlaşa kaldırırlar, sonra sıra kuru üzüm, incir, ceviz içi, incir pestiline gelirdi. Evdecinin karısı esmer, fakat canlı bileğine dar gelen gümüş bileziğiyle oynayarak masallar anlatırdı.

Bu masalları ne kadar severdik!

Yedi başlı müthiş devler, cadılar, cinler, periler, bir dudağı yerde, bir dudağı yukarıda Araplar, Zümrüdü Anka kuşları, padişahlar, padişah kızları, sihirbazlar ve şehzadelerle dolu masallardı. Gecenin adamakıllı ilerlediği saatlerde uzaklardan çakal sesleri başlardı. Gecenin içinde havlamalar halinde gelen bu sesler ne müthişti!

⁵² Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 130.

Evdekinin karısı derdi ki:

- Bu çakallar yıрмаğı yüze geçer, çütlüğe girerler... Gözlerinden procektor saçılır... Tavuklara bir baktılar mı, patır patır düşerler tavuklar dallardan... Gözlerinde büyü var çakallerin...

Kardeşimle titreşerek, sarılır, daha sokulurduk birbirimize. Yorganı tepemize çekerdik, nehrin öbür tarafından gelen ve gittikçe yaklaşan çakal havlamalarını, terleten bir korkunun ürpertileri içinde dinlerdik. Bu kemik gıcırıltıları yahut masallarından fırlamış cadılarla sesler, mezarlarında kefenleriyle dolaşan hortlakların, sihirbazların ulumaları gibi gelirdi bana.” (BE. s. 19-20).

3.3. Fıkralar

Fıkranın ne olduğu konusunda çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Dursun yıldırım fıkrayı şöyle tanımlamaktadır:

“Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak’aları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemî söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tip’e bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad, diyebiliriz.”⁵³

Pertev Naili Boratav ise fıkraları şu şekilde değerlendirir:

“Bu kümedeki anlatılar fıkra, latife, nükte ve birçok hallerde de sadece hikâye deyimleriyle gösterilirler. Bunlar da tıpkı hayvan masallarında olduğu gibi kısa, hatta onlardan daha yoğun bir anlatı tekniği uygulanmıştır. Sırası düşünce herhangi bir düşüncüyü örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yazıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılır bu hikâyeler. (...) Asıl özellikleri bitişte nüktenin bütün gücünü

⁵³ Oğuz vd., *a.g.e.*, s. 144-145.

duyurmak için ‘veciz’ olmalarıdır. (...) Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa bunlar yaşadıklarına şüphe olmamakla beraber gerçek biyograf yaları hele kendilerine en çok yakıştırılan fıkralarda anlatılanların gerçek yaşamlarıyla ilişkileri kesin olarak hiçbir zaman bilinmeyecek kadar menkıbenin sırrına yerleştirilmiş kimselerdir.”⁵⁴

3.3.1. Nasreddin Hoca Fıkraları

Son derece zeki ve hazır cevap bir fıkra tipi olan Nasreddin Hoca’yı Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin ortak hazırladıkları eserde şöyle anlatırlar:

“Sadece güldürme amacı gütmeyiz. Onlarda eğlendirirken eğitecek ve düşündürecek hususlar da vardır. Hoca fıkralarında toplumun aksayan yönlerini göz önüne sermiş ve her türlü haksızlığın karşısında olmuştur.”⁵⁵

Abdurrahman Güzel ise Nasreddin Hoca’nın manevi yönünü şöyle ifade eder:

“Nasrettin Hoca, sağlam bir İslam inancına, köklü bir dinî bilgiye, ciddi bir ahlaki yapıya, atmosferik bir tasavvuf kültürüne sahip, halk diliyle; Salih, mübarek, veli bir kişidir. Hoca inancında taassuba kaçmaz. İbadeti duayı, Allah rızası için yapar, bunları şahsi menfaatine alet edenleri ise o çok zarif mizah metoduyla irşad etmeye çalışır. Buna mukabil gerçek ve faziletli İslam inancına bir imanla bağlanır.”⁵⁶

Orhan Kemal’in yalnızca ‘Vukuat Var’ adlı eserinde Nasreddin Hoca zikredilmektedir:

“Araboğlu güldü:

‘Demek inanmıyorsun?’

‘İnanılır mı lan?’

⁵⁴ Boratav, *a.g.e.*, s. 85-87.

⁵⁵ Saim Sakaoğlu- Ali Berat Alptekin, *Nasreddin Hoca*, Ankara, 2009: s. 51.

⁵⁶ Abdurrahman Güzel, *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004: s. 356.

‘Şerefsizim hem kırılmamış hem de attığı tabak hop deyip önüne oturmuş!’

‘İyi oğlum, aşk olsun mantarına...’

‘Herifi Nasreddin Hoca yapıp çıktınız!’

‘O ne i... tabakmış öyle ki hop deyip...’

‘Lastik belki de...’

‘Olur olur arkadaş!’” (VV. s. 59).

3.4. Halk Hikâyeleri

Halk edebiyatında, sözlü nesir halk ürünlerinin zengin bir kolu da halk hikâyeleridir. Genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı anlatılarak kuşaktan kuşağa geçen ürünlerdir.

Çeşitli kaynaklar Türk Halk Edebiyatı anlatı geleneğinin en önemli türlerinden biri olan halk hikâyesi için şu tanımları yapmaktadır:

*“Halk hikâyesi, hikâyeleri, Türk Edebiyatı nesirleri içinde XVI. yüz yıldan görülmeye başlanan, genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir ifade tarzı ile dinleyicilere karşı anlatılarak nesilden nesile intikal eden, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren hikâyeler: Köroğlu, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin vb.”*⁵⁷

“Hikâye türünün, en eski ve anonim olanları. Destandan modern hikâyeye geçiş yolunda çok önemli bir durak sayılabilir. Olağanüstü yönleri ve manzum bölümleri bulunuşu da bundandır. Bizde Dede Korkut Hikâyeleri, bu türün, hikâyeden çok destana yakın olanları için tipik bir örnektir. Orta Asya’da başlayan hikâye geleneğimiz, Anadolu’da günümüze kadar sürüp geldi. Bizde halk hikâyelerini daha çok âşıklar anlatır, hikâye içindeki şiirleri de türkü gibi, saz çalarak söylerler. Hikâye anlatmayı meslek edinenlere ‘kıssa-han’ da denir. Türk halk hikâyesi edebiyatı İslâmiyet’ten sonra Ortadoğu’nun ortak konularını da işledi. En tanınmış

⁵⁷ Türkçe Sözlük, C.2. TDK Yayınları, &. Baskı, Ankara, 1981: s. 57.

*halk hikâyelerimiz: Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Leyla ile Mecnun gibi aşk hikâyeleri ve Köroğlu Kan Kalesi, Battal Gazi gibi epik hikâyelerdir.”*⁵⁸

Fuat Köprülü halk hikâyelerinin kaynağını üçe ayırmaktadır. Bunlar şöyledir:

“1). *Eski Türk an’anesinden geçen mevzular. Dede Korkut, Köroğlu gibi.*

2). *İslam an’anesinden geçen dinî mevzular. Mevlid, Menakıb-ı Seyyid Battal Gazi, Fütühi’ş Şam Fütüh’i Afrikiyye, Hz. Ali Cenklere, Hz. Hamzanın kahramanlıkları, Eba Müslim Horasani Kıssaları, Hallacı Mansur Şeyh, San’an gibi tanınmış Sufilere ait manzum ve mensur birçok kitaplar.*

3). *İran an’anesinden geçen ekseriyette dinî olmayan ve bazen de zahiri bir İslami renge boyanmış mevzular (İran yoluyla geçen Hint mevzuları da bu devre girebilir) Kelile ve Dine, Şehname gibi.”*⁵⁹

Şükrü Elçinin Halk hikâyeleri tasnifi ise şu şekildedir:

“1). *Türk kaynağından gelenler: Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu ve kolları ile ilgili hikâyeler Âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri ve bozlaklar bu gruba girmektedir.*

2). *Arap-İslam kaynağından gelenler: Leyla ile Mecnun, 1001 gece, Ebamüslim, Gazavat-ı Ali, Veysel Karani, Battal Gazi, Danişmentname vs.*

3). *İran Hint kaynağından gelenler: Ferhat ile Şirin, Kelile ve Dimne vb.”*⁶⁰

Orhan Kemal’in eserlerinde halk hikâyesi metinleriyle karşılaşmıyoruz. Sadece eserlerinin çoğunda halk hikâyesi kahramanları karşımıza çıkmaktadır. Arap Üzengi, Tahir’le Zühre, Arzu’yla Kamber, Karacaoğlu’la Kara Kız, Köroğlu’yla Ayvaz karşımıza çıkan halk hikâyesi kahramanlarıdır.

Orhan Kemal’in eserlerinde halk hikâyesi kahramanları bazen duvarda asılı bir resimde, bazen de bir dost meclisinde sohbet ederken kullanılan bir benzetmede karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁸ L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984: s. 127.

⁵⁹ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, C.I., Ankara, 1986: s. 366–371.

⁶⁰ Elçin, *a.g.e.*, s. 444 – 445.

‘Avare Yıllar’ adlı eserde kahve duvarında asılı Arap Üzengi resmi dikkati çekmektedir:

“ Bazen beni hiç ilgilendirmeyen şeylerden söz açılırdı. Müthiş bir sıkıntı içinde gerinir, esner, çapraz düşen kapıdan kahve duvarındaki Arap üzengi resmine dalar, çardağın direklerini sayardım.” (AY. s. 60).

‘Evlerden Biri’ adlı eserde duvardaki taş basma Arap Üzengi resminden halkın Arap Üzengi’yi gözünde nasıl canlandırıldığını görüyoruz:

“Bir parça da kıskançlıkla, karşı duvardaki taş basma Arap üzengi resmine baktı. Kulakları halkalı, eli demir mızraklı bir Habeşi, üzerine atlayan kaplana karşı koyuyordu.” (EB. s.27).

‘Vukuat Var’ adlı eserde halk Zaloğlu’nu giyimiyle kuşamıyla, yiğit duruşuyla Köroğlu’na benzetmektedir:

“Karşiki küçük esnaf kahvesine, hep o erkeği hatırlatarak gitti. Herkes ona bakıyordu. Az önce onun üzerine konuşulmuş, gülünmüş, hatta kahkahalar atılarak yarenlikler edilmişti:

(...)

Gene kahkahalar yükseldi. Zaloğlu öfkeden titriyordu.

Halkçılardan biri, ‘Lakin,’ dedi, ‘çok yakışıyordu!’

Bir başkası:

‘Köroğlu’ya benziyordu şerefsizim...’

‘Halis koç bıyık. İnsanın eli varır da keser mi o güzel bıyığı?’

‘Canım yiğitlik kılla olsa, tabakhaneye nur yağardı!’

‘Doğru.’

‘Şalvarı, Trablus kuşağı duruyor.’

‘Bes çizmeleri yeter!’

‘Doğru. Yiğit adamın yiğitliğine bes çizme yeter!’” (VV. s. 119).

Yine ‘Vukuat Var’ adlı eserde bu defada Hamza Köroğlu’na benzetilmiştir:

“Hamza, ona çok yakışan, onu erkekten çok güzel bir kıza benzeten mor puşuyu gene ‘Köroğlu’nun Ayvaz’, gibi başına sarmış, puşunun püsküllü ucunu sol kaşına düşürmüştü.” (VV. s. 404).

“Demışti. Cezaevinde iki gün evvel ziyaretine gittikleri Hamza başına Köroğlu gibi sardığı patlıcan moru ipek Trablus kuşağını düzelterek, ‘Amman Reşit Emmi,’ demışti, ‘tam zamanı. İte köpeğe meydan vermeden gidin!’” (HÇ. s. 152).

‘Murtaza’ adlı eserde yine halk hikâyelerinin ünlü kahramanları zikredilmektedir:

“Bu iki resmin hemen yanı başında, ‘he’sinden ağlayan ‘ah ey minel aşk!’ levhası... daha sonra, halk masallarımızın ünlü kahramanları: Tahir’le Zühre, Arzu’yla Kamber, Karacaoğlu’la Kara Kız, Köroğlu’yla Ayvaz. Palabıyıklı Köroğlu yanında kız yüzlü Ayvaz’ı atla geliyorlar. Köroğlu’nun eli yatağanın sapında, Ayvaz’ın kucağında saz. O sıra yanından geçtikleri bir gül fidanının dalında bir bülbül şakıyor, mavi göklerde de köpük kadar hafif, beyaz bulutlar.” (M. s. 128).

3.5. Efsaneler

Efsane sözcüğünün anlamı sözlüklerde şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır:

“Masal, asılsız hikâye hurafat.”⁶¹

“Halkın hayalinden şekillenerek ağızdan ağza dolaşan konusu çok kere olağanüstü özellikler taşıyan hikâyelerdir.”⁶²

“Efsane, doğa olaylarının akıldışı, olağanüstü açıklamalarla anlatılan biçiminden doğar.”⁶³

⁶¹ Şemsettin Sami, *Kamus-i Türkî*, Efsane Maddesi, 1317: s.136.

⁶² Osman Nuri Ekiz, *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Efsane Maddesi*, İstanbul, 1984: s.72.

⁶³ Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1975: s. 99.

*“Bir olayı akıl dışı olağanüstü yolda gelişmiş gösteren söylenti. Genel anlamda masal olmayacak şey asılsız hikâye.”*⁶⁴

Ansiklopedilerde karşılaştığımız kimi efsane tanımları ise şöyledir:

*“Olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen ya da bu tarihsel olayı gerçekte olduğu gibi değil de gerçekten uzaklaşarak öyküleyen anlatı türü.”*⁶⁵

*“Edebiyatta, tabiat üstü nitelik gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin ve şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere verilen isimdir.”*⁶⁶

Şükrü Elçin efsaneyi şöyle ifade eder: *“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen, zamanla inanç, adet, an'ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masaldır.”*⁶⁷

Saim Sakaoğlu,

“Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır, umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur. Kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır.

*Efsane... Çocukların bazen zevkle dinledikleri bazen de içindeki olayları çözemedikleri için, soru yağmurunu başlattıkları hemen daima bir inancı da peşinde getiren küçük hikâye. (...) Efsaneler eski hayatımızın her anında bizimle beraber olan anlatmalardır; ancak bu ilgi günümüzde biraz azalmış bulunmaktadır.”*⁶⁸ demektedir.

⁶⁴ Akalın, *a.g.e.*, s. 93.

⁶⁵ Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 4. Baskı, C.2, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987: s. 424.

⁶⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Efsane Maddesi*, C.3, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978: s.7.

⁶⁷ Elçin, *a.g.e.*, s. 314.

⁶⁸ Saim Sakaoğlu, *Efsane Araştırmaları*, Konya, 1992: 25-29.

Pertev Naili Boratav ise,

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusudur; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır. Hikâye ve destana yaklaşır. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopuk kendine özgü üslup niteliklerini sanatlık süslemeleri yitirince sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur. (...) Efsaneyi masaldan ayırt etmeye yarayan bir özellik de onun sonun acıklı bitmesi -zorunlu değilse bile- olağandır. Buna karşılık biliyoruz ki masal her zaman sonu tatlıya bağlanan bir anlatı türüdür.” der ve efsaneleri şöyle tasnif eder:

“1. Yaradılış Efsaneleri.

2. Tarihi Efsaneler.

3. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler.

*4. Dinlik Efsaneler.”*⁶⁹

Efsane metinleri Orhan Kemal’in eserlerinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

3.5.1. Babil Kulesi

Babil kulesi, *“Yaradılış’a göre, Nuh’un torunlarının, gökyüzüne tırmanmak için kurdukları kuledir.*

*Kutsal kitabın Babil Kulesi’ne ilişkin bölümünde anlatılan, bir çok kattan meydana gelen ve son katında bir tapınak bulunan Büyük Babil Kulesi, gökyüzünü egemenliği altına almak isteyen insanın kendini beğenmişliğini simgeler. (...)”*⁷⁰

⁶⁹ Boratav, *a.g.e.*, s. 98-100.

⁷⁰ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.3, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1166.

Dünyanın birçok yerinde kutsal kitaplarda ve yerel efsanelerde bahsi geçen, Tanrı'ya ulaşmak için inşa edilen Babil Kulesi'nin yapılışı ile ilgili rivayet 'Grev' adlı eserde şu şekilde anlatılmaktadır:

“Yok canım. Dünyamızın, hiç olmazsa bizim kendi dünyamızın hâli. Annem, ‘Kim kiminnen, değirmenci suyunnan,’ derdi. Sahiden de öyle. Rivayet ederler ki Babil’de meşhur bir kule yapılırken yetmiş iki buçuk milletten işçi çalışmış. Öyle bir zaman gelmiş ki kimse kimsenin dilinden anlamaz olmuş. Dünyamızın, insanların hâli, Babil Kulesi’nin inşası sırasındaki Babil’in hâline benzemiyor mu?” (G. s. 129).

3.5.2. Kızlar Kayası

Kızlar Kayası, Konya’da bir efsane olarak yüzyıllardır dilden dile dolaşmaktadır.

‘Oyuncu Kadın-Gâvurun Kızı’ adlı eserde Konya-Meram’ a ilk defa giden Nazmiye gecenin içinde beyaz kayaları birden görünce ürker. Nazmiye’ye bu beyaz kayaların ne olduğu şöyle anlatılır:

Kızlar Kayası efsanesi şu şekilde verilmiştir:

“Birden gecenin içinde beyaz beyaz kayalara rastladılar. Nazmiye ürktü. Anlattılar: ‘Kızlar Kayası’ deniyordu bunlara. Bir devrin birinde, bir gelin alayı buradan geçerken, gelinin aptes bozacağı gelmiş. Bir kenara çekilip işini bitirmiş. Sonunda da, taharetlendiği elini yıkamadan ekmeği tuttuğu için o anda yalnız gelin değil, tüm kâfile oldukları yerde taş kesilmişler!” (OKGK. s. 6-7).

3.5.3. Roma İmparatoru’nun Kızı Efsanesi

‘Sarhoşlar’ adlı eserde Tenekeci Sezai’nin tek gayesi Roma İmparatoru’nun kızı Jorget’in mezarını bulmaktır; çünkü mezarın Misis topraklarında olduğunu düşünmektedir. Bunu tek düşünen kendisi değildir. Eserde halk arasında anlatılan efsane şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Tenekeci Sezai, muska yazar, şeytan kovalar, remil atar, avuç içindeki çizgilerden keşfi istikbalde bulunur.

(...)

Bununla beraber, Tenekeci Sezai'nin ciddi bir tek gayesi vardır: Bilmem hangi Roma imparatorunun kızı Jorget'in mezarını bulmak!

Rivayete göre, bu kız yilandan çok korkarmış. Vasiyetinde demiş ki: ‘Ben ölürsem,’ demiş, ‘benim cesedimi altından bir tabuta koyduktan sonra gömsünler!’

Öyle yapılmış. İmparator kızının cesedi, altın bir tabuta konulup gömülmüş...

Tenekeci Sezai, bu mezarın Misis toprağında olduğunu duymuştur. Bunu yalnız Tenekeci Sezai değil, İngiliz Ali'ler, Ziyamatlı Kadir'ler, Sıçramazın Hasan'lar ve daha nice niceleri duymuştur...” (S. s. 62-63).

“Bir gün Tenekeci Sezai alt eve kapanır, itikâfa çekilir. Kırk gün, tam kırk gün kırk gece Vel'âdiyâti esmâsını çekecek; her gün bir tane eksilmek üzere kırk kara zeytinle, günde iki bardaktan fazla su içmeyecektir.

Alt evin toprak zeminine yedi ayetilkürsi ile genişçe bir daire çizer. İçine oturur. Elinde doksan dokuzluk tespih... Kapı kapalı, baca tıkalıdır. Başlar (Vel'âdiyâti daphan) esmâsına.

Otuz altı mı, kırk sekiz saat sonra mı, başlar tavan çatlamaya, duvarlar, oturduğu toprak sarsılmaya... Tavan çatladıkça, duvarlarla toprak sarsıldıkça çoğalır, Tenekeci Sezâi'nin de çeneleri zangır zangır titremeye başlar.

Tenekeci Sezâi'ye demişlerdi ki; bu hallerden sonra duvar yarılacak, ya bir dudağı yerde, bir dudağı gökte zebellah bir Arap, ya at sürüleri, ya da ak sakalı göbeğinde bir pirifâni karşına dikilecek. Ne istediğini senden soracak! Tabii o zaman Tenekeci Sezai de imparator kızının mezarının bulunduğu yeri öğrenecek.” (S. s. 63).

3.5.4. Tutankamon Efsanesi

“Tutankamon MÖ 1333-MÖ 1323 yılları arasında hüküm sürmüş bir mısır firavunudur. Hayatı hakkında az şey bilinmesine rağmen dokuz gibi çok genç bir yaşta tahta çıktığı bilinmektedir. Tut tahta çıktığı sıralarda babasının yeni bir din yaratma tutkusu nedeniyle Mısır çalkantılı günler geçirmekteydi. Akhenaton olarak bilinen babası, inanç sistemini ve kendisinden önce süre gelmiş binlerce yıllık alışkanlıkları değiştirmişti. Bu değişim birçok vatandaşı ve rahibi kızdırmıştı. Tutankamon’a ise yönetmek için kaos ve öfke içinde bir Mısır kalmıştı.

Tutankamon’un doğumda aldığı isim aslında “Aten’in Yaşayan Sureti” anlamına gelen “Tutankaton” idi. Babası hala gizemini koruyarak Akenaton olarak bilinir ancak bazı deliller III. Amenhotep’i işaret etmektedir. Annesi de aynı ölçüde gizemli olsa da Kiya olarak bilinmektedir.

Tutankamon’un güzel bir çocukluk geçirmiş olduğu düşünülmektedir. Gençlik yıllarını muhtemelen avlanarak, yüzerek ve ders çalışarak geçirmiştir. Mezarının söylediklerine göre satranca benzeyen oyunları sevmekteydi. Birçok çocuk gibi politikayı sevimsiz bulmakta ve bu yüzden de açık alan eğlencelerini sevmekteydi. Çocuk olmanın doğallıyla babasının öğretileri ve politikasıyla pek ilgilenmemişti. Mezarında bulunan koltuk değneklerine bakılırsa oldukça sorunlu bir çocuktü. Babasının ölümünden sonra Tutankhaton tahta geçti. Nefetiti ve Akenaton’un kızı, kendi üvey kardeşi Ankhsenpaton ile evlendirildi. Tahta geçtikten sonra babasının tek tanrılı güneşe yani Aton’a tapılan yeni dinini destekledi. Birkaç yıl sonra Tutankhaton Akhenaton tarafından yasaklanmış çok tanrı inancını geri getirdi. Hemen ardından da ismini Tutankamon, karısının ismini ise Ankhesenamon olarak değiştirdi. Adları Amon’a karşı olan inançları sayesinde değiştirildi ve bu da muhtemelen eski Mısır’ı özleyen rahiplerin öfkesini dindirmişti. Sonradan ise babasının kurduğu başkent Amarna’yı Teb ve Memfis’teki yeni başkente taşıdılar. Bu hareket muhtemelen yüksek bir mevkiye sahip olan danışmanları Ay tarafından Mısırlılara ve rahiplere her şeyin eski haline döndüğünü göstermenin bir yolu olduğunu önermişti. Eski inançları yerine gelince ve başkent taşınınca Kral Tut, Amon’a olan inancını göstermek için görkemli şölenler düzenledi. Tutankamon eski

tanrılı din yerine geldiğinde sadece bir çocuktı, fakat bu küçük yaştaki bir çocuk bu kadar büyük kararları alabilir miydi? Dışarıdan bakıldığında belli olmasa da bir danışmanı vardı. Muhtemelen büyük kararları Ay aldırıyordu. Ay ve Hermhab tahtın arkasındaki asıl kişilerdi. Eski tanrılıların yerine gelmesi ve Kral Tut'un adının değişmesinin nedeni bu olabilir miydi? Belli ki Akenaton ardında zavallı bir ülke bırakmıştı. Kral Tut'un onuncu hükümdarlık yılında, Mısırlılar Hititlilerle savaşa girmişti. Bu karşılaşma sırasında Tutankamon birden öldü. Nasıl öldüğü bir muamma olarak kaldı, ancak öldürüldüğünden şüphelenilmektedir. Kral Tut ardında erkek bir varis bırakmadı ve doğan çocuklarda zaten ölü doğmuştu. Tutankamon 18 ya da 19 yaşında öldü. Akenaton'un sarayında yüksek mevkili olan Ay, firavun olarak tahta hak iddia etti. Ay, ülkeyi sadece dört yıl yönetebildi ve tahta çıktıktan kısa bir süre sonra da öldü.”⁷¹

Orhan Kemal'in 'Grev' adlı eserinde Tutankamon'a kin tutan bir kadın karşımıza çıkmaktadır. Kadın kocasının ölümünden Tutankamon'u sorumlu tutar ve kocasının diyetini ister. Karşılık alamamak kadını öfkelenendirir ve hayatını Tutankamon'dan öç almak için beklemekle geçirir; Mısır medeniyetinin yıkılmasını bile Tutankamon'un kendisine yaptığı haksızlığa bağlamaktadır.

Efsane eserde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Yanına gidip kendimi tanıtsam, hele kocasını sorsam, başlar ağlamaya. ‘Ah o Tutankamon,’ der. ‘Allah ona rahat yüzü göstermesin!’

Eşleşsem, Tutankamon'la ne alışverişi olduğunu sorsam, iki gözü iki çeşme, başlar İzis'li, Oziris'li, Apis'li bir şeyler anlatmaya. Binlerce yıl öncenin Mısırcasıyla konuşur.

Ne dediğini anlamam ama ne demek istediğini bilirim:

Ehramlardan birinin tam tepesine iyice yerleştirilmek istenen zırlı bir taş yerinden fırlayıp kocasını ezmiş. Kadın o gün bugün bir daha evlenmemiş. Gitmiş hükümdar Tutankamon'dan kocasının diyetini istemiş. Hükümdar ‘Ne?’ demiş. ‘Diyet mi? Ne demek o?’

⁷¹ www.eskimisir.net: (05.03.2011)

Kadıncağz anlatmaya çalışsa da, hükümdar bu, dertlinin derdinden ne anlar? Gülermiş:

‘Yıkıl karşımdan!’

Çok açık bir haksızlıktır bu. Arap karısı yıkılmış karşıısından, fakat yılmamış, vazgeçmemiş davasından. Hükümdarı Allah’a havale etmiş. İddiasına göre, Mısır medeniyetinin yıkılması, hükümdarın bu haksızlığındandır. Günün birinde Tutankamon’un anasından emdiği süt burnundan fitil fitil gelecek. Kadın hep bu yüzden Musa’yı beklemiştir. Musa’ya da İsa’ya da şikâyet etmiştir Tutankamon’u. Kocasının öcünü alabilmek için önce Musevi, sonra İsevi olmuştur. Muhammed’i beklemesinin sebebi de budur. Bedir gazvesinde Müslüman askerlere su taşımış, ‘Lılı lı!’ diye bağırarak onları cesaretlendirmiştir.

Ali onu uzun uzun dinlemiş, sabır tavsiye etmiş. Eğer şehit edilmeseydi Tutankamon’dan hesap soracağa benziyordu.

Muaviye’yi hiçbir zaman sevmezdi. Hele Yezid’i asla!

Sonraları Arap ordularıyla köhne Bizans’ın sağlam surlarına dayandı. Galata’ da ki Arap Camisi’nin avlusunda askerlere un çorbası kaynatan odur. O gün bugün İstanbul’da kaldı. Fatih’in atının nallarını öptü. Bizans hamamlarında Fatih’in yorgun askerlerinin arkalarını keseledi, buzlu şerbetler ikram etti onlara...

Bütün bunlar niçindi?

Tutankamon’dan hesap sorabilmek için!

Fatih Sultan Mehmet, ‘Boş bir zamanda uğra!’ demişti.

Boş zamanı olmadı. Günün birinde göçüp gitti. Ondan sonra gelenler pek ilgilenmediler. Dilekçesi Kubbe altına havale edildi. Hâlâ ordadır.

Fakat bekliyor. Sabırla, kinle, inatla bekliyor. Biliyor ki bir gün gelecek, o gün bütün dilekçeler hasır altından çıkacak, hasırların tozu altında kalmış haklar sahiplerine iade edilecek.” (G. s. 88-89).

3.5.5. Ud Efsanesi

‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserde udun nasıl yapıldığına dair bir efsane şöyle anlatılmaktadır:

“... bu ut, sağ Taberî’de okuyanlar anlattı, İskenderi Zülkarneyn zamanında çıkmış. O zamanlar bir hayvan ölmüş. Karnını marnını itler parçalamış. Karnındaki bağırsaklardan biri ip gibi gerilekalmış. Kurumuş da güneşte. Yel vurdukça öter ha ötermiş. İskender’in adamı görmüş bunu, iki ağacın arasına germiş...” (EVO. s. 202).

Bunların dışında ‘Cemile’ adlı eserde efsane kahramanı ‘Lokman Hekim’in zikredildiğini görürüz.

“Ne diyon bre ağa... Lokman Hekim’in yi dediği...” (C. s. 40).

‘Kaçak’ adlı eserde ise yine efsane kahramanlarından olan ‘Şahmeran’ karşımıza çıkmaktadır:

“Topal Duran’la Telli Cumali, Bakkal Himmet’in meyhanesinden içeri girdiler. Bembeyaz duvarlar üzerine acı kırmızı, acı yeşillerle Şahmeranlar, uçan melekler, güneşlerin battığı kim bilir nere denizlerinin yarısı balık, yarısı denizkızları, hurma ağaçları, hiç ilintisi yokken yedi başlı devler, devlere karşı yalın kılıç saldıran agelli kefiyeli yiğitler...” (K. s. 116).

4. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde geçen atasözleri, deyimler, ölçülü sözler-vecizeler, küfürler ve argo sözleri, alkışlar ve kargışlar (dua-beddualar), yeminler (antlar) tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır. Atasözleri ve deyimlerin anlamları tespit edilirken Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kullanılmıştır.

4.1. Atasözleri

Türkçede manzum ve mensur olarak ve çeşitli edebî sanatlarla meydana getirilmiş olan atasözleri Şükrü Elçin tarafından,

*“Nazım, nesir, her iki şekli ile, eski tecrübeleri ‘tam bir fikir’ kompozisyonu içinde teşbih, mecaz, kinaye, tezâd... gibi edebî sanatların kudretinden faydalanarak süslü, kapalı olarak veya bazen açık, mecazsız hususiyle yetişecek gençlere aktaran sözler”*⁷² diye tanımlamaktadır.

Atasözleri Türkçe Sözlükte: *“Atasözü uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darb-ı mesel.”*⁷³ şeklinde açıklanır.

Ömer Asım Aksoy ise biçimi ile ilgili şunları söyler: *“Her atasözü belli bir kalıp içinde belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz.”*⁷⁴

Abdurrahman Güzel, atasözlerini şöyle değerlendirir:

“Asırların süzgecinden geçerek günümüze ulaşmış özlü mecazi sözlerdir. Atasözlerinde edebi sanatlardan mecaz, cinas, tevriye, istiare, kinaye tezat gibi birçok söz sanatı vardır. Kelime ve cümle yapısı bakımından da çok sağlam bir

⁷² Oğuz vd., *a.g.e.*, s. 148.

⁷³ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: s. 155.

⁷⁴ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1981: s. 19.

yapıya sahiptirler. (...) Atasözlerinde inandırıcı, büyüleyici bir üslup bulunmaktadır.”⁷⁵

Bazı atasözlerinin sözlerinin değişik kullanılması onların yapısının bozulduğu anlamına gelmez. Farklı bölgelerde farklı kullanımlar karşımıza çıkabilir. Ömer Asım Aksoy ‘Atasözleri ve Deyimler sözlüğü’ adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Atasözlerinin donmuş bir kalıp olduğunu söylemiştik. Bazı atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atasözü olarak tanındığından değişiklikler donmuş olma kuralına aykırı sayılmaz.

Örneğin;

‘Denize düşen yılana sarılır.’ Sözüünün;

‘Denize düşen yosuna sarılır.’

Biçimi de vardır; ama denize düşen balığa ya da samana sarılır gibi bir biçimi yoktur.... Bazı atasözleri ayrı ayrı bölgelerde değişik biçimler almış olabilir. Bu da yukarıdaki kuralın bozulmuş olması demek değildir. Bu gibi atasözlerin o bölgelerde kalıplaşmış özel bir biçimi var demektir.”⁷⁶

Orhan Kemal’in eserlerinde atasözleri, genellikle aktarılan konuya uygun olarak öğüt vermek, pay çıkarmak, yol göstermek amacıyla kullanılmıştır. Eserlerindeki kişiler, konuşmaları sırasında sık sık atasözlerine başvurular. Bu, içinde bulundukları kültürün doğal bir sonucudur. Yazarın eserlerindeki kişileri konuştururken atasözlerini kullanması, yakından gözleme olanağı bulduğu bir tutumun eserlerine yansması olarak değerlendirilmelidir. Bunları yazarın eserlerinde geçen, daha kolay görülebilmesi için alfabetik olarak sıraladığımız ve koyu yazıyla aktaracağımız atasözü örnekleriyle göstermeye çalışalım.

⁷⁵ Abdurrahman Güzel, *Dinî Tasavvufi Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004: s. 847.

⁷⁶ Aksoy, a.g.y.

‘Aç it fırın duvarını deler.’ Aç kimsenin karnını doyurmak için önüne çıkan engellerin tamamını aştığını ve istediğini elde ettiğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“‘Ticaret dedik evladım. Hem bırak şu erkekliği merkekliği. Herifler yallah deyince otuz kuruş kırdılar. Sen olsan benim yerimde ne yapardın?’

Refik Bey gibi yapardı ama, gene de,

‘Sen tükürdüğün tükürüğü yaladın!’ dedi.

Refik Bey aldırış etmedi. Elini sarı keten pantolonunun cebine soktu, çıkardı.

‘Her koyun kendi bacağından asılır!’

Parayı sıkıştırdı. Hamalbaşı avucundaki paraya gözücuyla baktı: Eh, fena değildi. Gene de,

‘Hamallara ne cevap vereceğim?’ dedi.

‘Her koyun kendi bacağından asılır dedim ya aslanım!’

‘Ya beni dinlemezlerse?’

‘Ne olur? Baskına mı gelirler?’

‘Aç it fırın yıkar!’

‘Eh o zaman da keskin sirkenin zararı küpünedir!’” (KP. s. 11).

“‘Vız gelir!’ dedi, ‘ölümünden öteye köy yoktur ve aç itlerin fırın yaktığını bilir misiniz?’” (YYB. s. 97).

‘Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.’ Atasözü işi bozulan kişinin umutsuzluğa düşmemesi gerektiğini, Tanrı’nın onu daha iyi bir işe kavuşturacağına inanması gerektiğini belirtmek için kullanılmıştır.

“En kısa zamanda İstanbul’a, ağabeyinin yanına dönecekti!

Zaten irtibat hâlindeydiler. Ağabeyi, avukat kocasından dul kalan kız kardeşini sabırsızlıkla bekliyordu. Gelmeliydi. Ölenle ölünmezdi. Allah bir kapıyı kapadıysa başka bir kapıyı açardı.” (ELK. s. 317-318).

‘Allah sağ gözü (eli) sol göze (ele) muhtaç etmesin.’ Atasözü Tanrı kimseyi kimseye, en yakınlarına bile muhtaç etmesin anlamında kullanılmıştır.

“Kadının çektiği yana ağır ağır yürüdü.

‘... bu zamanda sağ gözden sol göze fayda yok. Ayağını senin için kırmadı. Kim ona kulübünü değış de kendine düşman kazan dedi?’” (ÇKK. s. 44).

‘Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.’ Atasözü kimseye eziyet edip ahını alma, sonra yaptığın kötülüklerin cezasını ömür boyu çekersin anlamındadır.

“Kendinin de evladı vardı. O da günün birinde kaynana olacaktı. Onun için eziyet etmemeliydi. Ah almanın iyi bir şey olmadığını biliyordu.

‘Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste...’ diye bir söz vardı.” (ELK. s. 94).

‘Anasına bak, kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak, bezini al.’ Atasözü bir kızın karakterini öğrenmek isteyenler, anasının durumunu göz önüne alırlarsa aldanmamış olurlar şeklinde bir vurgu yapmak amacıyla kullanılmıştır.

“O zaman ihtiyar kadın öfkeden çıldıracak hale gelir, ‘Yılan,’ derdi, ‘ne olacak yılan yavrusu! Astarına bak bezini al, anasına bak kızını al!...’” (SM. s. 15).

‘Arayan Mevla’sını da bulur, belasını da.’ Atasözü iyiyi amaçlayanlar iyiye, kötüyü amaçlayanlar ise kötüye ulaşırlar anlamında kullanılmıştır.

“‘Kim ooo?’

‘Affedersiniz efendim, buralarda...’

‘Kiralık ev mi?’

‘Evet.’

‘Boşuna aramayın bulamazsınız!’

Bulup bulamayacağımız daha belli değıl. Arayan Mevla’sını da bulur belasını da bulur. Bulacağız, bulmak zorundayız.” (İÇ. s. 20).

‘Armut dalının dibine düşer.’ atasözü bir kimsenin önce yakınlarına yararlı olacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Ot kökü üzerinde göverir, armut dibine düşer, katran istendiğinde kaynatılsın olmazdı şeker. Nuran’da anasına çekmişti!” (SBK. s. 86).

‘Aslını saklayan (inkâr eden) haramzadedir.’ Atasözü kişinin yoksul, görgüsüz bir aileden gelmekle değersiz olmayacağını, toplum içindeki yerini kendisinin kazanacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Beriki homurdandı:

‘Sana ne?’

‘Aslını yitirene haramzade derler aslanım!’

‘Müjdeyi ağama sen vermedin ya!’

‘Ben diyorum bayram haftası, sen diyorsun mangal tahtası!’” (YİK. s. 20).

‘Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.’ Atasözü küçük de olsa bir takım belirtilerin önemli olaylara işaret olabileceğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“Güldü:

‘Öyle saçma şey olur mu? Koskoca fabrika yıkılır mı?’

‘Şaban’la berabermişsiniz, çok hırslı konuşmuşsunuz hatta yemin etmişsiniz!’

Ciddileşti:

‘Böyle bir şey yok diyorum size!’

‘Ateş olmayan yerden duman tütmez!’

‘Ne demek istiyorsunuz?’ Aliş:

‘Gayet basit,’ dedi. ‘Size bunu yaptırmayacağız!’

‘Ben buna karar verirsem nasıl mani olursunuz?’ Hep bir ağızdan:

‘O zaman görürsün,’ dediler.

Genç adam kısa kesti. İş sarpa sarabilirdi. En iyisi böyle bir şeyin olmadığına inandırmaktı. Dilinin döndüğü her şeyi söyledi. Tatlı tatlı, inandırıcı şekilde.” (DE. s. 196-197).

‘Atlar tepişir, arada eşekler ezilir.’ Atasözü büyüklerin çatışmasından küçükler zarar görür anlamında kullanılmıştır.

“Köylü, efendilerin kapışmasını fırsat bilerek, duraklardan birinde atlayıverdi. ‘Atlar tepişir, arada eşekler ezilir!’ diye düşünmüştü.”

“Otobüsün içindeyse efendilerin çekişmesi sürüp gidiyordu.” (İÇ. s. 195).

‘Bana dokunmayan yılan bin yaşasın’ atasözü birçok kimsenin kendisine kötülüğü dokunmayan kişiye ilişmek istemez anlamında kullanılmıştır.

“Olabilirdi, her şey olabilirdi. Gerçi çiğ yememişlerdi, karınları ağrıyıyordu ama, gene de ne şeytani görmek, ne de salâvat getirmekten yanaydılar. Onlara değmeyen yılan bin yaşasındı. Hazır rakılarını içmişler, karınlarını doyurmuşlardı. Eğlenmeye gelince, eh eğlenecekleri kadar da eğlenmişlerdi. Daha ne duracaklardı?” (MM. s. 23).

‘Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır.’ Atasözü iyilik küçük de olsa unutulmaz anlamında kullanılmıştır.

“‘Rastgele çırak almam ben ama, bizim yaşlı montör arkadaşın hatırını kıramadım...’

‘Boş ver hatıra Gönüle be usta!’

‘Doğru ama, olmuyor işte. Eski arkadaşım. Birlikte tuz, ekmek yedik. Bir kahvenin kırk yıl hatırı var derler...’” (SÇ. s. 93).

‘Canı yanan eşek attan yüğrük olur.’ Atasözü zarara veya kötülüğe uğrayan kimsenin acısını çıkarmak için aşırı çaba harcayacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Paranızı kestiler, işten de attılardı...’

‘Haa,’ dedi Irgatbaşı. ‘O mesele mi? Canım canı yanan eşek, attan ileri gider!’” (BTÜ. s. 233).

‘Çalma elin kapısını çalarlar kapını.’ atasözü kimseye kötülük yapma yoksa onlar da sana aynı kötülüğü yaparlar anlamında kullanılmıştır.

“‘Ne yapalım hemşerim? Surat etsen de etmesen de iş olacağına vardı bir sefer. Yemeyenin malını yerler. Dünya bu. Men Dakka duka. Çalma elin kapısını, çalarlar kapını!’” (KY. s. 99).

‘Çivi çivi söker.’ Atasözü güçlü bir şey, kendisi güçlü olan başka bir şeyle veya durumla etkisiz bırakılır anlamında kullanılmıştır.

“İçerdik be. Çivi çivi söksün, başımızdaki ağrıyı yapan rakı ya da şarap mı? Hangisi ise, onu söksün diye haydi yeniden rakı ya da şarap.” (KKBK. s. 18).

‘Dağ dağ üstünde olur, ev ev üstünde olmaz!’ Atasözü aynı evde oturan iki aile arasında er geç birtakım anlaşmazlıkların çıkacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“O gece, ondan sonraki geceler keseye el sürdürmediler. Ama onlar da az gelirlili insanlardı. Hemen hepsi çalışıyordu. Sonra, ‘Dağ dağ üstünde olur, ev ev üstünde olmaz!’ dı. Ne yapıp yapıp bir iş bulmalıydım.” (YYB. s. 81).

“Anlıyordum. Ya surat etmiş, ya laf dokundurmuş ya da benimkinde gizli, oğluna bize dair atıp tutmuştur da benimki iştmiştir! Öyle ya, dağ dağ üstünde olur da ev ev üstünde olmaz diye boşuna dememişler. Dahası var, oğullarının yakın arkadaşı diye, yeni evlilere ne diye boyuna yatak, yorgan, daha çok da çarşaf paralatsınlar?” (AI. s. 21).

‘Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.’ atasözü ne kadar uzak düşmüş olurlarsa olsunlar, insanların günün birinde birbirleriyle karşılaşabileceğini belirtmek için kullanılmıştır.

“Daha ‘Beni ne diye arıyorsun?’ falan demeye kalmadan:

‘Gel bakalım Cevdet Ağabey!’ dedi. ‘Kavuşmaz dağ dağa, ama kavuşur insan insana!’” (SBK. s. 349).

‘Davul bile dengi dengine diye çalar.’ Atasözü evlenecek kimselerin birbirlerine denk olması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Niyesi var mı be? Tekmil kartala kaçmış. Sense kız gibi çocuksun. Davul bile dengi dengine dermiş.’” (HÇ. s. 235).

“‘Doğru anam doğru. Erkek dediğin... değil mi amma? Giydirmiş, kuşatmış, yedirmiş, içirmiş... Genç, taze kadın mesela... Herif bulmuş kırk beşi... Develerin çanı bile dengi dengine dermiş. Madem hakkından gelemeyecen, ne demeye alırsın yazının cahilini? Al adetten kesilmiş birini, hizmetçin gibi dolansın dursun evin içinde!’” (ÇKK. s. 115).

‘Davulun sesi uzaktan hoş gelir.’ Atasözü işin içinde olmayanlar o işi kolay veya kârlı sanırlar anlamında kullanılmıştır.

“O günleri yeniden yaşamaya başlamıştı.

‘Allah böyle günleri bir daha göstermesin Nuri Bey? Bakıyorum yeniyetmeler harp marp diye patırdatıyorlar da, hey yavrum hey, diyorum içimden. Uzaktan davulun sesi hoş gelir. Harbin içine girin de ondan sonra göreyim sizi...” (KT. s. 92).

‘Demiri tavında dövme.’ atasözü işi zamanında ve uygun durumda yapmanın gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“Uzun bir sessizlik oldu. Reşat parayı hemen almak fikrindeydi. Bedia Hanım’sa, hemen verebilirdi ama adam parayı alır, işi görmeden tüyerse?

Reşat, ‘Haydi,’ dedi. ‘Durma. Demiri tavında dövelim!’

‘Yani?’

‘Yanisi, Bogos’u yok. Sökül mangırları!’” (KY. s. 102).

“‘Mutfağı, suyu, her şeyi var.’

‘İşte onu bilmiyorum. Öğreniniz, kolay. İsterseniz gidip bakalım?’

Demiri tavındayken dövmek gerekti.

‘Uzak mı?’ diye sordu.

‘Epeyce. Atlarınız bir arabaya... ’’ (ELK. s. 286).

‘Denizdeki balığın pazarlığı olmaz!’ Henüz elde olmayan bir nesnenin alımı, satımı üzerinde konuşulmaması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“İki duman da biz alalım be yahu. Bizim de paramız olur elbet bir gün, Allah bu... ’

‘Senin nerden paran olur?’

‘Dünya bu oğlum. Kaptan’ın aklında mıydı?’

‘Boş ver. Denizdeki balığa pazarlık olmaz!’

‘Denizdeki balığa değil. Belki de bugün olur... ’

‘Nasıl? Kimden alacaksın?’

Fısıldadı:

‘Berbat’tan.’

‘Ölme eşeğim ölme de yaz gelsin... ’’ (YİK. s. 53).

‘Derdini söylemeyen derman bulamaz.’ Atasözü insan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir anlamında kullanılmıştır.

“Çok ayıp, çok utanılacak bir şeymiş, herkesten saklanması gerekliymiş gibi, kara kuru arkadaşına öyle bir baktı ki, kara kuru, ‘Niye?’ dedi. ‘Ayıp mı? Derdini söylemeyen derman bulamaz!’” (İÇ. s. 46).

‘Deveden büyük fil var.’ Herhangi bir konuda söz sahibi olanlardan daha büyük, daha yetkili biri mutlaka vardır anlamındadır.

“Ağaçlar sevinç içindeydiler:

- Ulan bu müfettişi buraya Allah mı gönderdi dersiniz?

- Tabii yahu.

- Ona ne şüphe?

- *Deveden büyük fil var oğlum...*
- *Devlet, Ziraat Bankasını niye açtı?*
- *Çiftçi vatandaşlarıma kana kana avans, kredi açsın diye!*
- *Bitti.*
- *O kadar.*
- *Vali bey şimdi ayıklasın pirincin taşını bakalım.” (MM. s. 27).*

‘Eceli gelen (yaklaşan) köpek cami (mescit) duvarına (avlusuna) siyer (işer)’ Atasözü herkesin üzerine titrediği, kutsal saydığı şeyi kötüleyen, bozan kimsenin mutlaka kötü bir sonuçla karşılaşacağını vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“Çayını tekrar yudumladı, sigarasından duman aldı:

‘Oldum akilden delu. Karardı gözlerum, tuttum bir taksi doğru şehre. Derler eceli gelen köpek siyer cami duvarına. İndum taksiden, gördüm Rahmi’yi candarmaların arasında, getirirler mahkemeden. Var bir güzel Brovniğim belimde...’” (YİK. s. 39).

‘Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.’ Herkesin ölümü için bir sebebin var olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

“‘Ecel arkadaş ecel. Eceli biliyor musun? Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane demişler. Ne orospu kasığında yatmıştır o ecel!’” (BTÜ. s. 370).

‘Ele verir talkını, kendi yutar salkımı.’ Atasözü kişinin kendisinin inanmadığı ve tutmadığı öğütleri başkalarına kolayca verdiğini belirtmek için kullanılmıştır.

“‘Peki, ne yapmam lazım?’

‘Bir parça da kendini düşünmen. Ele vereceksin talkını, kendin... Salkımın en irisini, en kocamanını yutacaksın. Kural bu. Fırsattan faydalanacak, çalacaksın satırı.’” (KT. s. 103).

‘El ile gelen düğün bayram.’ Herkese birden gelen sıkıntı ve felakete katlanmak, yalnızca bir kişiye gelene katlanmaktan daha kolaydır anlamında kullanılmıştır.

“Hüseyin Yorulmaz’ın gözleri parladı.

Salih Topal, ‘Elnen gelen düğün bayram!’ dedi, ‘Aldırma, cambaza bak!’”
(G. s. 36.).

‘El öpmekle ağız aşınmaz.’ Çok önemli bir iş için bir kimseye ricada bulunulabileceğini, hatta yalvarmak gerekirse yalvarılabileceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Ne mi yapalım? Kapıcıya varalım. El öpmekle ağız kirlenmez, öyle değil mi Hasan?’” (BTÜ. s. 40).

‘Eski çamlar bardak oldu.’ Devir değişti, eski tutumların değeri kalmadı anlamında kullanılmıştır.

“‘Aman yavrum bakma sen babana. Oku. Hevesin de var, bırakma okulcuğunu. Biz bugün varsak, yarın yokuz!’

Elindeki eki attı.

Babası hiç olmazsa annesinin çamaşıra, tahtaya falan gitmesini istiyor, zorluyordu. Gecelerde dinlemişti kavgalarını gözyaşları içinde:

‘Babanın savcı olduğu devirler tarihe karıştı hanım. Eski çamlar bardak oldu, bardak!’

‘Bağırma. Komşulardan utan. Ele güne karşı rezil olduğumuz yeter!’” (ÖE. s. 2-3).

‘Gemisini kurtaran kaptan.’ Atasözü güç bir duruma düşüldüğünde ne yapıp edip kendisini kurtaran için söylenmiştir.

“‘E patron, biz?’

Döndü. Komik:

‘Sizden bana ne ulan?’

‘Öyle mi olduk şimdi usta?’

‘Gemisini kurtaran kaptan oğlum!’

‘İyi ya, bana göre hava hoş...’” (KY. s. 213).

‘Görünen köy kılavuz istemez.’ Atasözü ne kadar gizlense de gerçeklerin ortada olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“‘Yavaş konuş.’ dedi.

‘Yavaş, hızlı. O adam olmaz!’

‘Ne biliyorsun?’

‘Görünen köy kılavuz istemez. Gidecek, ağzının başına bela olacak. Ben bunu bilir bunu söylerim!’” (YK. s. 48).

“‘Böyle şeyler gözle görülebilir miydi? Kafalar hemen işlemeye başlıyordu.

‘O kadından her şey beklenir!’

‘Tabii kardeş.’

‘Kocasızdı diyelim, adamın annesi niye gidiyor evine?’

‘Niye yalnız kalıyorlar?’

‘Hiç canım. Gözle görmeye lüzum var mı?’

‘Görünen köy kılavuz ister mi?’” (S. s. 121).

‘Güneş balçıkla sıvanmaz.’ Atasözü herkesin bildiği gerçeğin inkâr edilemeyeceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Kızım, herifin arabasına bindiğini herkes gördü. Güneş balçıkla sıvanmaz. Hatta Necla giderken, söyleyin o aptala dedi, mahkemeye verirse birinci şahit benim dedi!’” (BFV. s. 236).

‘Herkesin bir derdi var, değirmencininki su.’ Atasözü herkesin kendi yaşayışı ile ilgili bir derdinin olduğunu, bir kişinin derdinin ötekinkine benzemeyeceğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“‘Yok canım. Dünyamızın, hiç olmazsa bizim kendi dünyamızın hâli. Annem, ‘Kim kiminnen, değirmenci suyunnan,’ derdi. Sahiden de öyle. Rivayet ederler ki Babil’de meşhur bir kule yapılırken yetmiş iki buçuk milletten işçi çalışmış. Öyle bir zaman gelmiş ki kimse kimsenin dilinden anlamaz olmuş. Dünyamızın, insanların hâli, Babil Kulesi’nin inşası sırasındaki Babil’in hâline benzemiyor mu?’” (G. s. 129).

‘Her koyun kendi bacağından asılır.’ Atasözü kişinin kendi davranışlarından sorumlu olduğunu, hatasının cezasını kendisinin çekeceğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“İyi günlerin has ahbabları da kaçıyorlardı. Sohbetimizden hoşlanılmıyor, can sıkıyorduk.

‘Nesine lazımdı babamın? Dünyayı o mu düzeltereçti? El için kendine zarar vereceğine... Her koyun kendi bacağından asılır...’” (AY. s. 51).

“Kız araya girdi:

‘Yeğenin demek sen demek değil ya baba! Haysiyetsizlik maysiyetsizlik. Erkek değil mi amcam? Haysiyetsizlikse kendine. Sen niye canını sıkıyorsun? Her koyun kendi bacağından asılır demez miydin?’” (K. s. 198).

‘Her kuşun eti yenmez.’ Herkes zorbalığa boyun eğmez, buna karşı gelecekler de çıkar anlamındadır.

“Hacer’le Habip güldüler.

Bir saat içinde çaylarını içip, Hacer, babayla oğlu gene evde yalnız bırakıp, yolu tuttu. Bir gün içinde kasabada kahraman oluvermişti. Yolda rastladığı bildik, gördük, tanıdık, hatta tanımadıkları ‘Geçmiş olsun,’ diyor, iki yanlarını kolladıktan sonra da ekliyorlardı: ‘Ellerine sağlık, ne iyi ettin Hacer Hanım. Anlasın her kuşun eti yenmediğini!’” (K. s. 216).

‘İki el bir baş içindir.’ Sadece kendi geçimini sağlayabilenler, başkalarına yardım edecek durumda değildir anlamında kullanılmıştır.

“‘Sen tapıyorsun da iyi mi getiriyor? Pakize’ye bak. Feleğe şuncacık minneti yok karının. Bende onun gibiyim. İki el bir baş içindir. Aha, iki elim var benim de. Kocaya mocaya ihtiyacım yok!’” (VV. s. 199).

‘İş bilenin kılıç kuşananın.’ Atasözü her şey, onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışır anlamındadır.

“Kebapçı Tahsin şöyle bir düşündü: Bundan kantarcıya neydi? İş bilen, kılıç kuşananındı. Bal tutan elbette parmağını yalayacaktı. Adam olsun, kantarcı da açsındı gözüünü. Gözüünü açmıyorsa, ne diye başkalarının açık gözleriyle uğraşıyordu?” (KT. s. 41).

‘İtin duası kabul olsaydı gökten kemik yağardı.’ Atasözü aşağılık kişinin istediği olsaydı, dünya yalnız kendisinin işine yarayan, başkalarını rahatsız eden şeylerle dolardı anlamında kullanılmıştır.

“‘Ay sen o zamana kadar mı yaşayacaksın?’

‘Helbet, ne sandın?’

‘Allah yazdıysa bozsun!’

‘Köpek. İtin duası kabul olsaydı, gökten kemik yağardı...’

‘İt sensin!’

‘Ne? Ben mi? Bana mı, söylüyorsun?’” (ELK. s. 93-94).

‘İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir.’ Atasözü tanrı bir durumun iyiliğe dönmesini dilemişse bunu yapacak kimse işin üstüne gelir anlamındadır.

“Büyük oğul memnunlukla güldü.

‘Hastaya kar sorulur mu bre Hurşit Efendi... (Kardeşine döndü) Görüyon ya Ali, iyi olacak hastanın ayağına doktor kendiliğinden gelirmiş...’” (EVO. s. 78).

‘Horozu çok olan köyde sabah geç olur.’ Karışanı çok olan işlerden sonuç güç alınır anlamında kullanılmıştır.

“Birtakım moda cereyanlara uyarak halkın büyüklerine karşı duya geldiği saygıyı, alçak gönüllülüğü, bağlılığını sarsmamalı. Yazık olur memlekete. Horozu çok olan köyün sabah geç olur.” (DK. s. 74-75).

‘İki gönül bir olunca samanlık seyrân olur.’ Birbirini sevenler için zenginlik önemli değildir anlamında kullanılmıştır.

“‘Neye sevilmesin? İki gönül bir olduktan sonra samanlık seyrân olur derler bre oğlum.’” (C. s. 14).

‘İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara.’ Atasözü birinden bir şey isteyen utanır ancak isteği yerine getirmeyen daha çok utanmalıdır şeklinde bir vurgu yapmak için kullanılmıştır.

“Adam bunun böyle olacağını biliyordu. Karısına, ‘Gidip minnet etmeyelim. Onlar yaralı parmağa işemez, beni kovar movar...’ demişti de karısı, ‘Kovarsa telin dökülmez ya. İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara!’ diye dayatmıştı.” (G. s. 109).

‘İş bilen kılıç kuşananın.’ Atasözü her şeyin onu gereği gibi kullanmasını bilene yakışacağını belirtmek için kullanılmıştır.

“‘Kim bilir,’ dedi birisi, ‘Reşit Emmi bu. Kırk tarakta bezi var.’ (...)

‘Ne huylanıyon kız? Becerikli adamın kırk tarakta da seksen tarakta da bezi olur.’

‘Doğru. İş bitirenin, kılıç kuşananın!’” (HÇ. s. 62).

‘İti an, taşı eline al (çomağı hazırla)’ Saldırgan biriyle karşılaşma olasılığı bulunan kimsenin kavgaya hazır olması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“Kabak Hafız yataktan fırladı. Gülizar da. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Sağa sola koşuştular. Sonra heyecanla fısıldadı:

‘İti an taşı eline al!’ şu aşağıya giriver sultanım!’” (HÇ. s. 185).

‘İtle çuvala girilmez.’ Atasözü edepsiz ve saldırgan bir kimse ile bir konu üzerinde tartışmanın ve kavgaya tutuşmanın doğru olmadığını vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“Dışarda bağırp çağırma, saz, mani, harf atmalar sürüp gidiyordu. Hacer’in ağzı kara komşuları uyanmış, çoğu don paça, pencerelere, kapılara çıkmışlardı. İçlerinde gece bu vaktinde şu rezalete içerleyerek içten içe tuu lanet okuyanlar da yok değildi. Ne var ki, ufacık oğluyla tek başına bu çekilmez yaşamı göğüslemeye çalışan kadına arka olmaktan çekiniyor, itle çuvala girmekten sakınıyorlardı.

Topal Duran’ın hoşuna gitmekte fayda umanlarsa yangına körükle gidiyorlardı.” (K. s. 43-43).

‘İt ürür, kervan yürür.’ Gerçekleşmesi doğal olan işler engellenemez anlamındadır.

“Habib yeniden fısıldadı:

‘Aldırma bacı. İt ürür, kervan yürür!’

Hacer içini çekti:

‘Doğru amma...’

‘Amması maması yok. Sus!’

‘Susabilsem, temelli, bir daha hiç ses veremeyecek hale gelip temelli susabilsem de Allah canımı alıverse...’

Habip’in kötüsüne gitmişti:

‘Ağzını hayra aç. Bak çocuğun da varmış...’

Hacer karşılık vermedi.” (K. s. 43).

‘İyilik at denize at, balık bilmezse Halik bilir.’ Atasözü karşılık beklemeden iyilik yap anlamında kullanılmıştır.

“Hacer şimdi artık bir dişi kartaldı. Ne olursa olsun, neden ne çıkarsa çıksındı. Şu yaşamaktan geçmiş görünen namuslu insana yardım elini uzatacak, ona yaşamayı sevdirecekti. Ama kötüsü çıkar, görenler olur, yeniden dile düşerdi. Yukardaki içini biliyordu. Kulu bilmezse bilmesindi. Anasından çok işitmişti, ‘İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir’di.” (K. s. 45).

‘Kara gün kararır kalmaz.’ Atasözü insanın sıkıntılı zamanının sürüp gitmeyeceğini, arkasından iyi günlerin de geleceğini anlatmak için kullanılmıştır.

“‘Allah bu,’ diye mırıldandı. ‘Kara gün kararıp gitmez!’” (HÇ. s. 254).

‘**Karınca, zevali gelince kanatlanır.**’ Kişi durumunun gereklerine aykırı taşkınlıklarda bulunursa artık düşecek demektir anlamındadır.

“‘Eee... karınca kanatlanmayınca zeval bulmaz derler. Eh Müçteba, alacağın olsun Müçteba. Ben de bunu senin yanına korsam...’” (EB. s. 217).

“‘Lacivert kostümü, yumurta ökçe sarı iskaripini, gök mavisi ipek gömleği, kan kırmızısı kravatı, millete koydukça koyuyordu. Güngörmüş, ömür sürmüş yaşlılarsa bıyık altından gülüyorlardı. ‘Karınca kanatlanmayınca zeval bulmaz!’” (YYB. s. 133).

‘**Katranı kaynatsan olur mu şeker?**’ atasözü kişinin, kendi özünü veya asıl özelliklerini değiştirmiş gibi görünse de asla değişmeyeceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Ot kökü üzerinde göverir, armut dibine düşer, katran istendiğinde kaynatılsın olmazdı şeker. Nuran’da anasına çekmişti!’” (SBK. s. 86).

‘**Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.**’ Büyük çıkarlar beklenen durumlarda küçük fedakârlıklar yapılmalıdır anlamında kullanılmıştır.

“‘Konuştum yavrum, konuştum amma nafile. Bunlar kardeş değil Firavun. Dedim ki, kızım dedim, kardeşin böyle böyle diyor, evi satıp bir apartman katına çıkalım, katı dayayıp döşeyelim, kaynatası maynatası gelince yüzümüz gölgelenmesin diyor dedim, it gibi sırtarıverdi!’

‘Sırtarıverdi demek?’

“‘Sırtarıverdi yavrum. Ne akılsız insanlar bunlar. İnsan kaz gelecek yerden tavuğu esirger mi? Esirgemez ama gel de anlat!’” (EB. s. 224).

‘**Kedinin boynuna ciğer asılmaz.**’ Bir kimseye, kullanıp zarar vereceği, kendine mal edip ortadan kaldıracığı şeyin emanet edilmeyeceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“İç geçirdi:

‘Dur bakalım, hele o gün gelsin de...’

‘Vallaha karışmam Ramazan. Kedinin boynuna ciğer asılmaz!’” (VV. s. 287).

‘Keskin sirke küpüne zarar verir.’ Öfkeli, sert kimsenin zararının kendisine olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

“Topal Duran:

‘Diyorlar neye amma, nereye saklanabilir? Bizim kasaba gibi birbirine tutkun kasaba mı var? Saklansa bile kokusu çabuk çıkar. Lakin şu çavuş... hı emmi?’

‘Kulak asma. Keskin sirkenin zararı küpünedir derler!’” (K. s. 123).

‘Kırkından sonra azanı teneşir paklar.’ atasözü yaşlandıklarında ahlakları bozulanların bir daha düzelemeyeceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Ne olacak? Kırkından sonra azanı teneşir paklar derler. Buysa altmışını aşmış. Yetmişine merdiven dayamış...’” (EB. s. 215).

‘Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçır (varır) ya zurnacıya.’ atasözü evlenme çağındaki kızı büyükleri uyarmazlarsa kızın uygun olmayan birisiyle evleneceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Demem o ki, kızınızı pek başıboş bırakıyorsunuz. Hani malum ya, bir kızı kendi keyfine bırakırsan ya davulcuya varır, ya da zurnacıya derler...’” (EB. s. 249).

‘Kızını dövmeyen, dizini döver.’ Atasözü çocuğunu gerektiği gibi eğitmeyen kişinin ileride çok pişman olacağını vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“‘Avrat kısmı değil mi, anam olsa şüphelenirim. Kafalarından yumruğu eksik etmeye gelmez. Kızını dövmeyen, dizini döver.’” (C. s. 50).

‘Korkulu rüya görmektense uyanık durmak yeğdir.’ Atasözü tehlikeli bir işe girişmektense o işin sağlayacağı kazançtan vazgeçmek daha iyidir anlamında kullanılmıştır.

“‘Evet evet, elindekini o atmadan atmayacaktı! Baştakiler herhangi bir düzeni olmazdı Allah’ın izniyle ama, gene de ne olur ne olmaz, korkulu rüya görmektense uyanık durmak daha akıl kârıydı.’” (ÜK. s. 8).

‘Körler memleketinde tek gözlü kraldır.’ Atasözü hepsi bilgisiz olan bir çevrede azıcık bilgisi bulunan başa geçer anlamında kullanılmıştır.

“‘Sana da tavsiye ederim, insanları şuurlandırıp gözlerini açmaya kalkışma. Bunun sana hiç faydası olmaz. Tam tersi, zararı olur. Körlerin arasında şaşı, badem gözlüdür!’” (KT. s. 14).

‘Kör satıcının kör alıcısı olur.’ Atasözü herkes dengiyle iş yapar anlamında kullanılmıştır.

“‘Ana sözü dinleseydin, yolun kıyasından dönerdik biter giderdi. Dinlemedin. Az mı oğlum dedim, yavrum dedim. Bu kız senin dengin değil. yol yakinken defet başından. Kör bakanın kör alıcısı olur. O da kendine münasibini bulur, dedim, nafile... ’” (ELK. s. 81).

‘Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.’ Atasözü yardım hep en zor anda gelir anlamındadır.

“‘Elbette bilmeliydi kadrini kıymetini. Kim bilir, belki de Allah bana acıdı da Naciye’yi vasıta yaptı. Teyzem ne derdi? ‘Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez kızım! Derdi. Doğru... ’” (ELK. s. 93).

‘Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.’ Güç ve yeteneğini yitiren insanın, basit ve kendini bilmezlerce aşağılanacağını belirtmek için kullanılmıştır.

“Annem:

‘Hey Allahım,’ diyordu: ‘kurdu kocattın, köpeklere maskara ettin. Dün karşısında lahavle diyemeyenler... ’” (AY. s. 51).

‘Lafla peynir gemisi yürümez.’ Atasözü şöyle yaparım, böyle yaparım demekle yapılması gereken işin yapılamayacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Sülo:

‘Ulan,’ dedi, ‘ben de bir laf söyleyeceksin sandım. Keriz! Başladın mı gene aç tavuk rüyalarına?’

‘Arpaya kavuşuncaya kadar göreceğiz bu rüyaları oğlum.’

‘İyi ama, lafla peynir gemisi yürümez ki...’

‘Yürümez tabii.’

‘Bitti.’” (DK. s. 42).

‘Maşa varken elini ateşe sokma.’ Başka birine yaptırılacak tehlikeli bir işi kişinin kendisinin yapmaması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“Aksakallı, tecrübeli ihtiyar, ‘Aferin’ diyordu. ‘Böyle işte. Maşa dururken ateşi ne diye elle tutmalı?’” (HÇ. s. 262).

‘Mezar taşı ile övünülmez.’ Atasözü kişinin geçmişteki atalarıyla değil ancak kendi değeri ile övünmesi gerektiğini anlatmak için kullanılmıştır.

“Kaya Ali’ye çıkıştı:

‘Kabartsana yatağı lan!’

Kaya Ali sertçe döndü:

‘Ben lan değilim!’

‘Nesin ya?’

‘Muhtar oğluyum.’

‘Mezar taşıyla övünme boş ver!’

‘Seni alakadar etmez. Ağam kabart desin kabartayım. Kabartayım mı ağa?’” (YİK. s. 23-24).

‘Minareyi çalan kılıfını hazırlar.’ Atasözü kolay kolay gizlenmeyecek kadar büyük bir yolsuzluğu yapan kimsenin, sorumluluktan kurtulma yollarını önceden düşünmesi gerektiğini vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

“Çingene atıldı:

‘Ahmet’ten, Hasan’dan, Bagos’tan...’

‘Var mı böyle biri?’

‘Minareyi çalan kılıfını hazırlar!’

‘Kokusu çıkmaz mı?’

‘El birliğiyle olursa çıkmaz.’ (DK. s. 254).

‘Ne oldum dememeli ne olacağım demeli.’ Atasözü kişi bugün içinde bulunduğu parlak durumun sürüp gideceğini sanmamalı, yarın kötü bir duruma düşeceğini hatırdan çıkarmamalıdır anlamında kullanılmıştır.

“‘Zamanında neler gördük neler... Nelerden geri kaldık! Evimizin içi güm güm gümlendi. Hey gidi günler hey. Masal oldu... İnsan neydim dememeli, ne olacağım demeli...’” (YDGŞ. s. 41).

‘Ne şeytanı gör ne salâvatı getir.’ Atasözü gücün yetmediği işe kalkışılmamalı, kalkışılırsa da başkalarından medet umulmamalıdır anlamında kullanılmıştır.

“Aradan yıllar geçmiş, görevden alınışında başrolü oynayan o zamanki vekille müsteşardan başka derece derece memurlar, seçeceği semtte oturmuyorlarsa bile, aksi tesadüfler olabilir, karşılaşılabilirlerdi. Gerçi aradan yıllar geçmiş, yağmurlar yağmış, yarıklar kapanmıştı ama, ‘Ne şeytanı görmek, ne de salâvat getirmek’ taraflısıydı.” (DK. s. 76).

‘Otu çek köküne bak.’ atasözü kişinin kimliğini öğrenmek için soyunu sopunu bilmenin gerek olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.

“Ot, kökünün üstünde göverirdi. Ne belliydi bunun da babası, dedesi gibi davranmayacağı?” (BTÜ. s. 75).

‘Öfke baldan tatlıdır.’ Öfkeye kapıldığında bağırıp çağırarak insanı rahatlatır anlamında kullanılmıştır.

“İç geçirdi.

Ne diye, ah ne diye şu deyyusu gebertmemişti? Demek insan bu, ya da bunun gibi çılgına döndüğü anlarda cinayet işliyordu? Boşuna, ‘Öfke baldan tatlıdır...’ dememişler!” (K. s. 192).

‘Öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser.’ Koruyanı, yardım edeni bulunmayan kişinin, işini kendi başına görmek zorunda kalacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Meseleyi anasına açmalıydı artık. Kıza evde kim bilir nasıl eziyet ediyorlardı ki, zavallı acı acı yakınıyor, kaçmaktan söz ediyordu. Sinemaya gittikleri gün yoktu bu tür yakınmaları. Kemal gelecek yıl askere gidecekti. Askerden dönünceye dek kız bekleyecek, ondan sonra evleneceklerdi. Evlenmelerinde de usul, erkândan çıkmayacaklar, Kemal anasını gönderip kızı istetecekti. Verirlerse ne âlâ, vermediler mi, günah onlardan gidecekti. İkisi de on sekizlerini bitirmiş olacaklarından, kanunun tanıdığı haktan faydalanarak, nikâh dairesine gidecek, göbeklerini elleriyle keseceklerdi.” (VV. s. 139).

‘Öküz öldü, ortaklık bozuldu.’ Atasözü iki ortak veya taraf arasındaki yakınlığın dayandığı sebep yok olduğunda bu yakınlık da çözülür anlamında kullanılmıştır.

“Kudret Yanardağ, ‘kenef karı’sının geldiğini, görüşmek istediğini biliyordu, hatta bir de randevu istemişti ama, ne çıkacaktı onu karşısına alıp konuşmaktan? Öküz ölmüş, ortalık ayrılmış, mahkeme kararını vermiş, birbirlerine yabancı olmuşlardı.” (ÜK. s. 275).

“‘Neyin olur senin bu?’

‘Benim mi? Hiçbir şeyim. Anası uzaktan hısımım olurdu, o da sizlere ömür. Öküz öldü ortaklık ayrıldı hesabı. Buraya kalkıp geleceğine babası gibi Çukurova’ya varaydı. İstanbul’un toprağı altın belliyorlar. Dilenci doldu İstanbul’un sokakları, meydanları tüm!’” (GK. s. 43).

‘Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz.’ Her şeyini kaybetmiş olan kişinin düşmanına bir şey kaptırmaktan korkusu olmayacağını belirtmek için kullanılmıştır.

“‘Aaaamaaan bre emmi,’ dedi. ‘Ölmüş eşeğin kurttan korkusu mu olur?’”

(BTÜ. s. 103).

‘Parayı veren düdüğü çalar.’ Atasözü para harcadığında insan istediğini elde edebilir anlamında kullanılmıştır.

“‘Orda ne yapıyordunuz? diye sormuş bulundum.

İkisi birden:

‘Sana ne?’ dediler.

Sonra biri yanıma geçti, öteki öbür yanıma. Sağımdaki:

‘Parayı veren düdüğü çalar oğlum!’ diye elime vurdu.” (ÇKK. s. 84).

‘Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın.’ yararlı bir şeyi elde etmek için sonuna kadar uğraşılmalı, direnilmelidir anlamında kullanılmıştır.

“‘Sizin de canınız sağ olsun. Pilavdan dönen kaşığın sapı kırılsın!’” (C. s. 57).

‘Rahvan at kendini yorar.’ Bir işi işgüzarlık ederek veya gereksiz yere üstünde durarak uzatanın zararının kendisine olacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“‘Atın aptalı rahvan, adamın aptalı pehlivan olur. Sen de pehlivansın, aptalsın yani...’” (BTÜ. s. 248).

‘Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.’ Sabretmesini bilen kişi olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı kazanır anlamında kullanılmıştır.

“‘Ağası belki de kendi gibi doktor yapardı bacısını da. Olmayacak ne vardı? Sabır ile koruk helva, dut yaprağı da atlas olmuyor muydu?’” (YK. s. 15).

‘Sen ağa ben ağa, koyunları (inekleri) kim sağa?’ Atasözü herkes kendisini buyurucu durumda görür, iş yapmakla yükümlü saymazsa ortadaki işi kim yapar? Şeklinde bir vurgu yapmak amacıyla kullanılmıştır.

“‘Sonra, her okuyan köşeye çekilip rahat etse... Yani sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa!’” (BTÜ. s. 363).

‘Suç samur kürk olsa kimse üstüne almaz.’ Atasözü kimse suçlu olduğunu kabul etmek istemez anlamında kullanılmıştır.

“‘Evlerdim, ayrıldım...’

‘Ne diye?’

‘İmtizaç edemedik...’

‘İmtizaç ne demek?’

‘Mizaçlanmış tutmadı, anlaşılmadık...’

‘Suç hanımda tabii değil mi?’

‘E kızım, suç samur kürk olsa kimse sırtına giymez derler!’” (BFV. s. 210).

‘Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.’ Atasözü önemsiz kişi, önemli kişiye küsse önemli kişinin umrunda bile olmaz anlamındadır.

“‘Akşam eve gelmedi. Babasının da kulağı duydu sanki, sanki umrunda oldu. Darılan yatağını ayrı sersin. Hiç kimseye mudaram yok. Bir bu kadar daha yaşayacak değilim. Sittin sene gelmesin isterse. Ne ararım, ne sorarım. Tavşan dağa küsmüş de dağın haberi olmamış. Baba evine küsen evlada uğurlar olsun.” (EVO. s. 105).

‘Tencere dibin kara, seninki benden kara.’ Atasözü kötülük, kusur yönünden sen benden daha betersin anlamında kullanılır.

“Kediyen köpek gibiydiler. El adamı değil mi? Doğrusu mu olur? Gözleri çıksın. Kâtip boş sandıklarla telizleri satıyor, cebine indiriyor dediydi. Kâtip de, yalan diyordu, boş sandıklarla telizleri satalım, parasını bölüşelim diyor da ben yanaşmıyorum dediydi. Amaan, tencere dibin kara, seninki benden kara hesabı. İt işi domuz derisi...” (GK. s. 245).

‘Tevekkülün gemisi batmaz (eşegini kurt yemez)’ Atasözü gereken tedbirleri aldıktan sonra daha fazla titizlik göstermeyip, sonucu Tanrı’nın dileğine bırakan kimsenin rahat edeceğini ifade etmek için kullanılmıştır.

“Yasin Ağa bu gece neşeliydi ama gene de ciddileşti:

‘Oğlum, yavrum, sabırlı ol. Tevekkülün koyununu kurt yememiş. Yasin Emmi’nin yaşı ohooo... Benim bes kulağımın dibi kalmış bu yaşa kadar. Ne derler, yol yoluyunan, orman baltaynan!’” (VV. s. 264).

‘Tilkinin dönüp dolaşacağı yer kürkçü dükkânıdır.’ Atasözü bir kişi ne kadar farklı yerlerde yaşarsa yaşasın, ne kadar farklı işlerle uğraşırsa uğraşsın, bağlı bulunduğu çevreye veya işe dönmek zorunda kalır anlamında kullanılmıştır.

“‘- Ağlama, hiç ağlama. Tilkinin dönüp dolanıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır. İşte buraya kertiyorum, Semâ, erkeklerden alımını alıp da buraya gelmez, elimize ayağımıza kapanmazsa eşek gibi anırırım ibret-i âlem için!’” (MM. s. 250).

‘Ummadığın taş baş yarar.’ Atasözü küçük veya önemsiz şeyler de çoğu kez büyük etkiler yapabilir anlamında kullanılmıştır.

“Hacer’in yüreği yeniden çarpmaya başlamıştı. Şu yabancı sakın Topal Duran’ın adamı olmasındı? Biliyordu, değildir, adam yaralı, halsiz, kendi derdine düşmüşün biriydi, ama gene de kim bilir? Bu dünya tuhaf bir dünyaydı. Hiç umulmadık taşlar baş yarıyordu.” (K. s. 51).

‘Vakitsiz öten horozun başını keserler.’ Atasözü her sözün yerinde ve zamanında söylenmesi gerektiğini, zamansız ve yersiz söylenen sözlerin büyük zararlara yol açabileceğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“Geçen yıldan bu yana huyu değişmişti kızın. Para filan verdiği yoktu. Yani biti kanlanmış, gözü açılmış, akli başına gelmişti. Demek ki vakitsiz ötmeye başlamıştı... Vakitsiz öten horozunsa boynunu vurmak vacipti!” (VV. s. 124).

‘Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli.’ Buranın şartlarına uymalı veya buradan ayrılmalı anlamında kullanılmıştır.

“‘Benim huyum bu. Ben sinirli bir kadını. Ya bu deveyi güdeceksiniz, ya bu evden, bu diyardan gideceksiniz. Gitmek mi istiyorsunuz? Cehenneme kadar yolunuz var...’” (EB. s. 79).

‘Ya devlet başa ya kuzgun leşe.’ Sonunda büyük bir başarıya ulaşmak için yok olma tehlikesi bile göze alınır anlamındadır.

“‘Bundan böyle,’ dedi, ‘anca beraber, kanca beraber. Seni bizim önümüze Allah çıkardı. Sen garip, biz garip. Senin sahibin Allah, bizim sahibimiz Allah...’

Adam kadının elini, traşlı yüzüne sürdü:

‘Doğru.’

‘Ya devlet başa derdi annem, ya da kuzgun leşe. Buradan kurtulmak nasipse, çeker gideriz başka, uzak büyük şehre!’” (K. s. 155).

‘Yarası olan gocunur.’ Bir işte sorumlu aranırken kusuru olan kimse telaşa düşer anlamındadır.

“Biri, yanındakilere fısıldadı:

- Vali sabah sabah makamına gitti!

- Deme?

- Şerefsizim ki ha!

- Yarası olan gocunur!

- Gocunur ki gocunur...

Akşam poker, bezik partisinde gene avuç dolusu kaybederken. ‘Herifin geldiği haberi’ üzerine daha fazla kaybetmekten kurtulan fabrikalardan biri, Vali’yi hiç sevmeyen, her zaman el altından aleyhinde atıp tutan partili bir müteahhide:

- Laf aramızda, haber Vali üzerinde yıldırım tesiri yaptı! dedi. Neye uğradığını bilemedi. Eli ayağı çözüldü.” (MM. s. 127-128).

‘Yerin kulağı var.’ Atasözü gizli konuşulan bir şey umulmadık bir yoldan başkalarınca duyulabilir anlamında kullanılmıştır.

“Nedim Ağa hâlâ ciddiye:

‘Haberim var, biliyorum ama, üçümüz arasında kalacak, çok gizli bir şeydi güya. Yerin kulağı olduğunu ne çabuk unuttun?’” (KT. s. 61).

“‘Boş ver böyle boktan laflara!’

‘Benden şüpheleniyor musun?’

‘Şüphelenmiyorum ama, yerin kulağı var oğlum!’” (SC. s. 184).

‘Zararın neresinden dönülse kârdır.’ Atasözü sürüp giden zararlı bir işten ne kadar erken vazgeçersek daha sonra uğrayacağımız zararı o kadar azaltmış oluruz anlamında kullanılmıştır.

“‘Suss!’

‘Ne var, gene komşular mı?’

‘Hayır, kız uyanıktır belki, duyar, ayıp olur!’

‘Duysun, duysun be! Neyimeydi benim evlenmek? Hem de koskaca bir savcı kızıyla? Çalışan bir kadın yeterdi de artardı bana. Sırt sırta verir, birbirimize yük olmadan...’

‘Evet, öylesi daha iyiymiş ama, geçti.’

‘Geçtiyse, zararın neresinden dönülürse kârdır. Madem kızının okumasını istiyorsun, tahtaya git, çamaşıra git, aşçılığa git. Beni düşünme, kızını düşün!’

(ÖE. s. 2-3).

4.2. Deyimler

Orhan Kemal’in eserlerinde günlük konuşma dili içinde deyimlerin de oldukça sık kullanıldığı görülür.

Deyimler atasözleri gibi kalıplaşmış sözlerdir. Her deyimın ifade ettiği bir anlamı vardır. Çoğu mecazlı sözlerdir; ancak gerçek anlamda kullanılmış deyimler de vardır.

Şükrü Elçin deyimleri:

“Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler”⁷⁷ şeklinde ifade eder ve deyimleri şekil ve mana diye ayırır

⁷⁷ Oğuz vd., *a.g.e.*, s. 151.

mana bakımından şu şekilde açıklamaktadır:

“Deyimler atalar sözünde olduğu gibi soyut kavramları açıklamak için somut kavramlara başvururlar. Deyimleri teşkil eden kelime guruplarında benzetme yoluyla yapılanların hepsi veya biri gerçek anlamlarının dışında ve fakat anlam içindedirler (...) Deyimlerdeki hayaller çok defa mantık dışı ve mübalağalıdır. Deyimler bazen süslü bazen boş sözlerdir...”⁷⁸

Orhan Kemal’in eserlerinde geçen deyimler ve bu deyimlerin kullanım anlamları şu şekildedir:

Abayı yakmak: Aşırı içimde gönül vermek, tutulmak, âşık olmak.

“Birkaç yıl içinde kız daha da büyür, kenarda iyi kötü biraz parası olur, Mihal de iyiden iyiye kıza abayı yakardı.” (OKGK. s. 152).

İçini dertli dertli çekti.

“O karı olmasa, şu hani nerdeyse abayı yaktığı karıyı şuradan kaptığı gibi... Ama, belki gene de bir şeyler düşünecekti.” (MM. s. 86).

Ağzını hayra aç!: Kötü ihtimaller söz konusu olduğunda ‘Tanrı korusun’ anlamında kullanılan bir söz.

“‘Allah gecinden versin bacım. Ağzını hayra aç.’” (C. s. 72).

Ağzının suyu akmak: Çok Beğenip istemek, imrenmek.

“‘Filiz Abla’na git!’

‘Necla!!!’

‘Git, git. Böyle erken erken benim için gelemezsin ama, unutma ki Necla kül yutmaz!’

‘Necla diyorum!’

⁷⁸ Elçin, *a.g.e.*, s. 644.

‘Ağzının suyu aktı değil mi?’ (BFV. s. 136).

Ağız yapmak: Birini kandırmak, yanıltmak amacıyla duygularını, düşüncelerini olduğundan başka türlü gösterecek biçimde konuşmak.

“‘Cigaralar da ölü şeyine dönmüş. Yak bakalım Erol!’

Canı dehşetli çektiği halde gene de:

‘Zahmet ettin be Hasan Ağabey...’ dedi.

‘Yak hadi yak.’

Aldı. Altındış’ın ateşinden yakarken, Altındış takıldı:

Canı dehşetli çektiği halde gene de:

‘Zahmet etmeymiş... Ağız mı yapıyorsun lan bize?’ (AY. s. 53).

“‘Az önce en küçük kardeşi Fatma’yı kucağına alıp gütmeden ağız yapmıştı: ‘Memat oğlum. Biraz otur şurda. Bir yere kadar gidip geleceğim!’” (YK. s. 10).

Altından çapanoğlu çıkmak: Girişilen işte başa dert olacak bir durumla karşılaşmak.

“Ama adam gizliden gizliye, hiç kimseye çaktırmadan ‘Gel!’ yapıyordu eliyle. Bir şeyler gizliydi bu ‘Gel!’ in altında, muhakkak. Çünkü ne zaman, kim böyle çevresine çaktırmamaya çalışarak ‘Gel!’ yapmışsa, altından çapanoğlu çıkmıştı.” (BFV. s. 25).

“Hiç sevmiyordu şu arada hem kendi coşup, hem de milleti coşturmasını. Altından çapanoğlu filân çıkmazdı çıkmaya ama, ne lüzum vardı? Zararı gene kendisine dokunuyordu.” (MM. s. 37).

Anasından emdiği sütü burnundan getirmek: Birine bir iş yaptırırken çok sıkıntı çektmek.

“‘Geldin gene, geldin beni buldun gene. Sabahtan beri anam ağlıyor benim. Bu üç yüz balya akşama kadar hem tartılacak, hem de teslim edilecek.

Anamızdan emdiğimiz burnumuzdan geliyor. Biz senin gibi yayla yaylayıp keyif çatmadık bütün yaz!’” (KT. s. 5).

Arabanın tekerine taş koymak: Güçlük çıkarmak.

“Berbat’ın aklı başına geldi, karanlık düşüncelerinden kurtuldu. Çayını tıngır mıngır karıştırmaya başladı. Ama şu herifi mutlaka, mutlaka marizlemeliydi. Marizlemezse tekerine boyuna taş koyacak, işlerini bozacaktı. İşlerininse bozulmaması lazımdı.” (YİK. s. 37).

“Biletçi anlamıştı işi. Biletsiz taşıyamayacaktı. Gökten Hazreti Allah bile inse de. ‘Şevki, yavrum bana bağışla!’ dese, gene de bağışlamayacak, bu numaracının tekerine taş koyacaktı.” (ÖE. s. 99).

Astarı yüzünden pahalı olmak (pahalya gelmek): Bir işin ayrıntılarına harcanılan para veya emeğin elde edilen sonucun değerini aşması.

“İç çekti. Bu hiç de istenecek şey değil. Eli yüzü kan içinde, üstü başı toz toprak, karakola gitmek, şoförden davacı olmak... Üstelik, sağındaki müşterilerle şoförün yanındakiler de herhalde şoförden yana olurlardı. O zaman şoför, ‘Bana hakaret etti Komiser Bey!’ der, hakaretin şeklini anlatır, müşterilerde onu desteklerdi ki, hem iki buçukluğun üstü kalırdı, hem de şoföre hakareten kovuşturma başlayabilir, astarı yüzünden pahalya gelirdi.” (ÖE. s. 94).

Aşık atmak: 1). Yarış etmek, yarışmak. 2). Boy ölçüşmek.

“Topal hızla kalktı. Nedim Ağa gülerek yolunu kesti:

‘Nereye?’

‘Bırak ağa, sende bu ermişlik varken, seninle aşık atılmaz, bırak gideceğim. Her şeyi biliyorsun bre herif!’” (KT. s. 154).

‘Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.’ Hasmin pek önemsenmediğini belirtmek için kullanılmıştır.

“Şarap bardağını aldı, kaldırdı:

‘Ateş olsa düştüğü yeri yakar!’

'Kim?' dedi genç kız.

'Üvey baban!'

'Öyle deme. Her tarafta kolları var. Çok korkuyorum İhsan.'" (KY. s. 168).

'Atın ölümü arpadan olsun.' Çok sevilen bir şey yapılırken veya sevilen bir yiyecek yenilirken sonuç kötü de olsa zor veya kötü şeylere katlanılır anlamında kullanılmıştır.

"Genç kız iki gazoz şişesi alırken:

'Gene boğaz olmayasınız?'

Haşim Ağa:

'Atın ölümü arpadan olsun.' Dedi." (K. s. 122).

"Bir ara Ferdane Hanım:

'Bey,' dedi, bey... 'Geceyi unutuyorsunuz galiba?'

Aldırmadı:

'Atın ölümü arpadan olsun be hanım...'

'Ya gene sancılanırsanız?'

'Alka yahut bir avuç karbonatın canı sağ olsun.'" (DK. s. 74-75).

Ayıkla pirincin taşını: Bir işin pek karışık ve içinden çıkılmaz durumda olduğunu anlatmak için kullanılan bir söz.

"Ağaçlar sevinç içindeydiler:

- Ulan bu müfettişi buraya Allah mı gönderdi dersiniz?

- Tabii yahu.

- Ona ne şüphe?

- Deveden büyük fil var oğlum...

- Devlet, Ziraat Bankasını niye açtı?
- Çiftçi vatandaşlarıma kana kana avans, kredi açsın diye!
- Bitti.
- O kadar.
- Vali bey şimdi ayıklasın pirincin taşını bakalım.” (MM. s. 27).

Baltayı taşa vurmak: Farkında olmayarak birine dokunacak sözler söylemek, pot kırma.

Şapa oturmak: İçinden çıkılması güç bir duruma düşmek.

İpliği pazara çıkmak: Kötü nitelik ve suçları ortaya çıkmak.

“Müdür ciddileşti.

‘Tahsilin ne?’

Genç adam yutkundü, işte şimdi baltayı taşa vurmuş, şapa oturmuştu.

‘Orta üçten belgeliyim!’ dese, teknil palavralarının ipliği pazara çıkacak, adamın kafasında yarattığı ‘Değer’ i bir darbede yıkacaktı.” (DE. s. 193).

Başına çorap örmek: Birine, haberi olmadan kötü duruma düşürücü davranışta bulunmak.

“‘Hoppala. Oğlunu müdafaaya mı başladın şimdi de?’

‘Başlamadım ama, katil, canı de değil.’

‘Sen onu böyle kayırıyor musun kayırmıyor musun? O yarın senin başına ne çoraplar örür, görürsün!’

‘Yanlış anlamayın Doktor Bey, kayırmıyorum. Kayırmıyorum ama, ne olduysa annesinin ölümünden sonra oldu diyorum!’” (S. s. 140).

Başına vur, ağzından lokmasını al: Uysal ve sessiz kimseler için kullanılan bir söz.

“İç çekti:

‘Vallaha Nuri Bey kafamı karıştırdın adamakıllı...’

‘Karışsın kantarcı, karışsın ki durulduğu zaman artık eski, aptal, ensesine vur, lokmasını ağzından al hâlinde kurtulasın! Çünkü sen bu hâlinle neye benziyorsun, biliyor musun?’ (KT. s. 101-102).

Başını taştan taşa vurmak: Çaresiz kalarak çok pişman olmak.

“‘Ah deli kafa,’ dedi. ‘ah deli kafa... Bin türlü erkeğin arasında yetişmiş bir kız. Başını taştan taşa vuracaksın, ama...’

Ona neler anlatmadım.

‘Yok yok yok,’ dedi, ‘ben böyle şeylere ön ayak olamam, Allah yazdıysa bozsun. Ne üstümün gereği...’” (AY. s. 119).

‘Battı balık yan gider.’ İşler kötü gittiğine göre artık istenildiği gibi davranılabilir anlamında kullanılmıştır.

“‘Belki de dediğini yaparım.’

‘En iyisi o. Nasıl olsa battı balık yan gider bizim hayatımız.’

‘Zarım bir tutarsa... ha?’

‘Belki de tutar oğlum. Tutarsa bana ne alıverirsin?’” (YİK. s. 54).

Beyninden vurulmuşa dönmek: Beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntü ve şaşkınlığa uğramak.

“‘Bir şey işittik büyük hanı, çok canımız sıkıldı. Mazhar Bey bir bar kızının uğruna Nazan Hanım’ı terk mi ediyor?’ diyorlar. Beynimden vurulmuşa döndüm. Ayol, nereden çıkardınız bunu? Benim hiçbir şeyden haberim yok. Gül gibi karısını ne diye terk etsin, dedim de, bana gülüverdiler!’” (ELK. s. 137).

Bir çuval inciri berbat etmek: Düzelmekte olan bir durumu yersiz, yanlış davranışlarla bozmak.

“Başçavuş:

‘Cahillik,’ dedi. ‘Ah cahillik!’

Haşim Ağa masaya yaklaştı:

‘Söyle çavuş, kim vurmuş yeğenimi? Kim vurduysa söyle de dünyayı zindan edeyim, söyle!’

Başçavuş bir sır verircesine:

‘Öylesi değil ağa,’ dedi. ‘Sus. Yeğenin bir çuval inciri berbat etti!’

‘Ne oldu?’

‘Ne olacak, ormanda Hacer’e rastlamış senin anlayacağın. Ondan sonrasını tahmin edersin...’” (K. s. 188).

(Bir işe) burnunu sokmak: Gerekmeden her işe karışmak.

“Her şeye burunlarını sokmak zorundadırlar sanki...

Sivrilmek, üne kavuşmak için tutunmayacakları dal yoktur. Bugün böyle, yarın şöyle, öbür gün de daha başkası...

Anadolu’da, daha çok da Çukurova’da böylelerine ‘aştan çıkan nane çöpü’ derler.” (ÖN. s. 172).

(Bir işten) yüz (yüzünün) akı ile çıkmak: Bir işi kendi saygınlığını yitirmeden eksiksiz ve başarılı olarak yapıp bitirmek.

“Ev sahibi evine yorgun argın geldi. Soyunup dökünecek, elini yüzünü, ayaklarını yıkayacak, nasırını jiletle kestikten sonra karyolasına sırtüstü uzanacaktı. Buna çok ihtiyacı vardı. O gün, belki de her günden çok yorulmuş, milli korunma ekiplerinin üst üste baskınından yüzünün akıyla sıyrılıp çıkıncaya kadar imanı gevremişti.” (KP. s. 56).

Biti kanlanmak: Sıkıntı içinde yaşayan bir kişi para ve varlık yönünden güçlenmek.

Çanak yalamak: Dalkavukluk etmek.

“Dün kapımızda çanak yalayıcılığı yapan adam, bugün bana kafa tutuyor. Ulan it, itoğlu it, ben senin ağzını burnunu kırardım ama, ne fayda, büyük bulunmuş bir sefer. ...’

‘Daha ne olacak? Bitti birazcık kanlanınca tuttu karısını boşadı. Bir şey değil, boşasın, onun bileceği iş ama, karşıma geçmiş, it gibi çemkiriyor. Eh baba, senin de alacağın olsun. Onun dükkânına bir daha gitsin sıkıysa!’” (KT. s. 206-207).

Boyunun ölçüsünü almak: Kendi yetersizliğini, beceriksizliğini anlamak.

“Adettir...

Yeni bir sanatçı ortaya çıkmadan önce kendinden öncekilere veryansın eder. Sonra çıkar ortaya. Ya boyunun ölçüsünü alıp bir daha ötmek üzere susar ya da eleştirmeci olur.” (ÖN. s. 173).

Burnundan kıl aldirmamak: Kendisine söz söyletmemek, çok huysuz olmak.

“‘Yapma.’ Dedim.

Sözümü dinledi. O kadar ki, iyice ciddileşti hatta. Sonra da çakmağını denize fırlattı. Bütün neşesi uçup gitmişti.

Kocakarı da bunu beklermişçesine yerine oturmuştu.

‘Şimdi de küstü,’ dedi. ‘Kuyruklarından da kıl aldirmazlar!’” (AY. s. 130).

Ciğeri beş (on) para etmemek: Değersiz, aşağılık bir kimse olmak.

“Berbat’sa istemiyordu bir şeyler anlatmasını. Çaylarda çabucak içilmeli, adembabalar defolup gitmeliydiler yataklarına da Kaptan’la yalnız kalmalıydılar. Hem ne lüzum vardı masrafa? Yemek, sigara, çay... Ciğerleri iki para etseydi bari pislerin!” (YİK. s. 36).

‘Çam sakızı çoban armağanı.’ Verilen bir armağanın sunulduğu kimseye değerine uygun olmadığını ve verenin gücünün ancak buna yettiğini özür yollu anlatmak için söylenmiştir.

“Tabii icabını icra ettik ama, asıl bugün buluşup... Çünkü bana göre hava hoş. Ben gemimi nerde olsa yürütürüm. Seni düşündüm. Dedim: Ağam da faydalansın şu sebilden. Ne yapalım? Çam sakızı, çoban armağanı. Ağamıza ikram edecek başka şeyimiz yok ki. Kuvvetimiz buna yetiyor...” (KT. s. 132-133).

Dağdan gelip bağdakini kovmak: Sonradan geldiği bir yerde, kendinden önce gelen kişinin yerini almaya çalışmak.

“Düşündü, uzun uzun düşündü, annesinin niçin, neye içerlediğine cevap bulamadı.

Tek cevap, olsa olsa, gelinini kıskanmasıydı. Hemen hemen bütün kaynanalar gibi, ‘Dağdaki gelmiş, bağdakini kovuyor!’ gibilerden, el kızının oğlunu çekip almasına içerliyordu.” (ELK. s. 31).

Dişinin kovuğuna bile gitmemek: Yiyecek çok az gelmek.

“Kel mıstık paralara şöyle bir baktı:

- Ne kadar?

- Üç yüz.

- Ne olacak?

- Herif’e

Küçümseyerek güldü:

- Herif dilenci mi be?

- Az mı?

- Dişinin kovuğunu bile doldurmaz! Yüz yirmi kiloluk herif. O biçim adam,

iki yüzle, üç yüzle, doyar mı?” (MM. s. 45).

Dolap çevirmek: Hile ve dalavere ile iş yapmak.

“Kantarıcı, ‘Gitme,’ dedi.

‘Gitmeyse, anlat. Her şeyi anlat bana. Onunla hangi işte birleşip dolap çevireceksiniz? Ya anlat ya da ... ’” (KT. s. 121).

Dudak bükme: Bir şeyi beğenmediğini, küçümsediğini belli etmek, umursamamak, pek aldırış etmemek.

Canını dişine takmak: Her tehlikeyi göze alarak işe girişmek. Bütün gücünü harcayarak yapmak.

“Gene hayallere daldı gitti: Atlayıp gitmiş İstanbul’a, Fener ya da Beşiktaş’a girmiş. İlk hiç önemsememişler. Hatta dudak bükmüşler. Aldırmamış, egzersize çıkmış. Antredir ikiye ayırıp, iki takım halinde çift kaleye başlatmış. Canını dişine takarak oynamış, göstermiş kendini ama, gene pek aldırmamışlar.” (YK. s. 25).

Dananın kuyruğu kopmak: Beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek.

“‘Evet, ama, o öyle sanıyor. Güya o gün, hani arabasına binmiştiniz ya?’

‘Ay siz gördünüz mü onu?’

‘Necla bile gördü. Zaten dananın kuyruğu o günden sonra koptu ya!’”

(BFV. s. 235).

Dereyi görmeden paçaları sıvamak: Gerektiğinden çok önce veya henüz ortada hiçbir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak.

“Bakmıyor bile anne:

‘Duyduk.’

‘Benim kadar bir kız arıyorlar!’

‘Ne olmuş arıyorlarsa?’

‘Gidip çalışırım fena mı?’

‘Dereyi görmeden paçaları sıvama!’

‘Neden?’

‘İşe girdin mi? Yarın başlıyor musun?’” (BFV. s. 9).

Dut yemiş bülbüle dönmek: Neşe ve konuşkanlığını yitirmek, susmak.

“Şaban dut yemiş bülbül gibi susuvermişti. İşin içindeki bit yeniğini sezmişti.” (DE. s. 188).

“‘Bar karıları böyledir. Candan dost ararlar kendilerine. Barda güler söylerler amma, yalnız kaldılar mı da dut yemiş bülbüle dönerler. Düşün ha düşün...’” (ELK. s. 126).

Elifi mertek sanmak: Çok cahil olmak.

“Kantarıcı iç çekti:

‘Elifi görse mertek sanır hâlbuki...’

‘Doğru. Senin okumuşluğunsa ondan fazla.’” (KT. s. 97).

Eline yüzüne bulaştırmak: Bir işi gerektiği gibi yapamamak, başarısız olmak, becerememek.

“‘Ne bileyim ben yahu? Herifin arkasından kuyu kazar durursun. Hazır şüpheli bir durum da var. Açıkçası, sen de başkaları gibi bir külah kap istedim. Baltayı taşla vuracağını, eline yüzüne bulaştıracığını bilir miydin?’” (KT. s. 69).

Elini sallasa ellisi (başını sallasa tellisi): Birinin karşı cinsten birçok insanı kolaylıkla elde edebileceğini anlatan bir söz.

“Türkmen kızını aramasın, ‘fütür getirmesin’ diye anası, ‘Yabanın dağlısı da merak edilir mi, hey oğul?...’ dedi, ‘Daha gençsin, elini sallasan ellisi, mendilini sallasan tellisi gelir!’” (EK. s. 102).

Elini veren kolunu alamaz: Kendisine iyilik yapıldığında devamını fazlasıyla isteyen kimseler için kullanılan söz.

“Kaptan kısa kesmek istedi:

‘Boş ver.’

‘Boş ver ama, başa çıkamazsın sonra. Bunlara elini veren kolunu alamaz!’

‘Boş ver dedim ya...’

‘Bunlar Allah’ın cebinden peygamberi çalarlar. Bir sefer alıştılar mı bitti. Sendeki yürek zaten muhallebi, boyunlarını büktüler de başladılar mı ağlamaya dayanamazsın. Bırak, Allah’ın acımadığına sen mi acıyacaksın? Elimizdeki parayı çarçur etmeyelim...’

Kaya Ali’nin başköşeye sermekte olduğu yatağın yanına geldiler.

‘Bunlar analarını boyar da babalarına satarlar!’” (YİK. s. 23-24).

‘El mi yaman bey mi?’ Baştaki ne kadar güçlü görünürse görünsün asıl gücün kişinin kendisinde olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

“Hayvanın kaybolmasını bekledi. Sonra yoluna devam etti.

‘El mi yaman, bey mi? Küçük dağları sen mi yarattın? Ejderha olsan, beş kuruşluk bir kurşunla tamam!’” (HÇ. s. 295).

Gözdağı vermek: Sonradan verilecek bir ceza ile korkutmak, yıldırma, tehdit etmek, caydırmaya çalışmak.

“Komiser, iki tarafı barıştırmıştı. İhsan Efendi memnun, sevinç gözyaşları döküyordu. Komiser, ‘Haydi,’ dedi, buyurun. Bunlar olağan işler. Yalnız İhsan Efendi, git, oğlunu bul, gönder bana. Yahut da haber ver bize yerini, biz bekçi, daha iyisi polisle getirtelim...’

‘Doğru. Biraz gözdağı verin, gözü yılsın!’

‘Merak etmeyin, merak etmeyin...’ (S. s. 141).

Gözünü budaktan sakınmamak: Tehlikeli işlere atılmaktan çekinmemek.

“- Lâkin herifin oturuşuna bak, oturuşuna!

- Halis müfettiş...

- Müfettiş dediğin dağ gibi olacak, gözünü budaktan sakınmayacak!

- Top ’nan bile devrilmeyecek be!’ (MM. s. 28).

Gözünün üstünde kaşın var dememek: Birinin her davranışını hoş görmek.

“Onların avlu kapısından zayıf, uzun boylu, harap kıyafetli bir takım erkekler girer, beyaz başörtülü kadınlar çıkar, şüpheli, yahut hırslı bakışlarıyla delikanlılar geçer önünden. Fakat hiç kimse, ‘Gözünün üstünde kaşın var!’ demez.” (AY. s. 96).

‘Hangi dağda kurt öldü.’ Birisinden beklenmeyen bir davranış görüldüğünde şaşma ve sitem bildirmek için kullanılır.

“‘Vaay Kemal Ağa, buyurun... Hangi dağda kurt öldü yahu? Ben de merak ediyordum nerelerde diye... hoş geldin, sefalar getirdin. Geç otur, şöyle!’” (ÜK. s. 113).

Har vurup harman savurmak: Düşüncesizce ve hesapsızca harcamak, bol bol harcayıp tüketmek.

“‘Tiritlendik ya... Ama n’olursun har vurup harman savurmayalım olmaz mı? Şarabı da bırak. Ben de boş durmam, bir dikiş makinesi alırsak taksitle, dikiş dikmeyi öğrenirim, terzilik yapar, ben de para kazanırım.’” (AY. s. 125).

Hoşafın yağı kesilmek: Söyleyecek söz, verecek karşılık veya yapacak bir şey bulamayacak duruma düşmek.

“Fakat bir anda kadınlarla yeni yetişme, kabadayı kızların kuvvetli kolları arasında kalıvererek hoşafının yağı kesildi. Bir silkindi, iki silkindi; baktı ki olacak gibi değil, ‘Poliis’ falan diye bağırmanın da faydası yoktu. Buralar şehrin dışıydı. Allahın bol, kulunun az olduğu yerler. En iyisi anlamaktı galiba. Yelkenleri indirdi.” (TD. s. 26).

İçine ateş düşmek: Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

“Annem, ‘Altan Oteli’nde, baban öyle tembih etti.’ Diyor. Vay anam vay... İçime ateştir düşüyor. Kime kızacağımı bilmiyorum. Aklımda bin bir ihtimal. Otel gibi malum bir yerde, yirmi yaşında genç bir kadının yapayalnız oturması...” (YDGŞ. s. 18).

İçine kurt düşmek: Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulananmak.

“Cevdet dikkat kesildi:

‘Ne dedi?’

‘Dutun altına gelersen öğrenirsin!’

Ne diyebileceğini kestiriyordu ama gene de kurt düşmüştü içine. Erol, Kayhan, Ayla, Şinasi ve ötekiler kafasında kaynaşmaya başladılar.” (S. s. 52-53).

İki ayağını bir pabuca sokmak: Birini bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak.

“Gitmişti. Ahmet tek başına kalmıştı meyhanede. Aksi gibi müşteri öyle bastırmıştı ki, iki ayağı bir pabuca girmişti. Bir yandan şarap doldurup getir ver, bir yandan meze koştur, bir yandan hesap al...” (ELK. s. 390).

İki cami arasında kalmış beynamaz: İki yoldan hangisini tutacağını şaşırmış kimse.

“Onlar erkek, bense kızım, evde kalmış bir kızım dedi hatta geçende de,

hem kendi ağladı, hem de beni ağlattı. Bakıyorum üçü de haklı. İki cami arasında kalmış beynamaza döndüm. Kime ne dert anlatacağımı şaşırdım.” (EB. s. 192).

İler tutar yeri kalmamak: Çok dağınık, kötü, bozuk veya berbat bir duruma gelmek.

“Kantarci gene sabahın beşinden, az önceye kadar fabrika içlerinde her yana koşmuş, yorgunluktan ileri tutar yeri kalmamıştı.” (KT. s. 35).

İşin rengi değişmek: Konu başka biçimde gelişmek, öncekinden farklı davranmaya başlamak.

“Bu sefer kahkahalarla güldüler. Daha beter kızdı:

‘Ne gülüyorsunuz yahu? Oyunağınız mı var sizin?’

Ulan ha sen, ha o. Çingene evinde musandıra!’

‘Hadi be siz de... Ağamın yüz elli lirası geldi bugüne bugün!’

‘Nerden?’

‘Anasından.’

O zaman işin rengi değişti. Satılık döşekler gösterildi, değerlerinin çok üstünde fiyatlar istendi. Kaya Ali gözüne kestirdiği bir döşek, bir yastık, bir yorgandan ağasına söz açtı.” (YİK. s. 21).

İş sarpa sarmak: İş, içinden çıkılması zor bir duruma girmek.

“Güldü:

‘Öyle saçma şey olur mu? Koskoca fabrika yıkılır mı?’

‘Şaban’la berabermişsiniz, çok hırslı konuşmuşsunuz hatta yemin etmişsiniz!’

Ciddileşti:

‘Böyle bir şey yok diyorum size!’

‘Ateş olmayan yerden duman tütmez!’

'Ne demek istiyorsunuz?' Aliş:

'Gayet basit,' dedi. 'Size bunu yaptırmayacağız!'

'Ben buna karar verirsem nasıl mani olursunuz?' Hep bir ağızdan:

'O zaman görürsün,' dediler.

Genç adam kısa kesti. İş sarpa sarabilirdi. En iyisi böyle bir şeyin olmadığına inandırmaktı. Dilinin döndüğü her şeyi söyledi. Tatlı tatlı, inandırıcı şekilde." (DE. s. 196-197).

Kabak çiçeği gibi açılmak: Utangaçlıktan çabucak sıyrılarak aşırı ölçüde serbest davranmak.

"Yıldız'ın dişçi kalfası olmasına bayıldım. Memaîh bir taraftan bu işe hazırlanırken, bir taraftan da okuması lazım, sen de o yaştayken pek haylazmışsın, sonra kabak çiçeği gibi açıldın, Yıldız da sana çekmiş herhalde." (NHÜBY. s. 124).

"Bir an düşündü. Votkayı filan unutmuştu.

Vay anasını, karısı içeri düşeli daha birkaç gün olmuştu, demek kabak çiçeği gibi açılmışlardı da eve hovarda alıyorlardı?

Eve koştu. Kocasını işkillendirmemek için sordu." (TD. s. 95).

Kabak tadı vermek: Aşırı tekrarlanması, sürdürülmesi yüzünden bir şeyden doyunluk, yorgunluk veya bıkkınlık duyarak onu istemez duruma gelmek.

"'Bana bak bana! Sen artık kabak tadı vermeye başladın. Laf dokundurmakla, arkadan atıp tutmakla hiçbir şey elde edemezsin. Yaylaya gidiyor, maaş zammı, ikramiye alıyorsam bu benimle mal sahibinin bileceğimiz şey. Sana ne? Nedim Ağa'nın otağı mısın? Hem şunu da unutma: Bir insanın değeri, gördüğü işle ölçülmez. Ölçülseydi, eşeklerin tanesi bin altına olurdu. Bilmem, ne demek istediğimi idrak edebildin mi?'" (KT. s. 26-27).

Kancayı takmak: Bir kimsenin kötülüğü için uğraşmak.

“Kudret Bey kazara o gece lokantaya gelmedi mi? Masasındaki boş yere hiç, ama hiç kimse oturamazdı. Böyle bir gün, kaymakamla arkadaşları gelmiş, o masaya oturmak istemişlerdi de, lokanta sahibi, özür dileyerek, o masanın önceden tutulduğunu ileri sürmüş, koskoca kaymakamla arkadaşlarını başka edasıyla giren, önceden tutulduğu söylenen masaya geçince, kaymakam hop kalkmış hop oturmuş, o günden sonra ‘kâtip parçası’na kancayı takmıştı. Hele milli günlerden birindeki bir olaysa bu kancaya tüy dikmişti.” (MM. s. 167-168).

Kan kusup kızcılık şerbeti içtim demek: Çok eziyet çektiği halde durumunu iyi göstermek.

“Arkamdan seslendiler.

‘Fabrikada çalışır, karını çalıştırırsan kes bizimle merhabayı!’

Aldırış etmedim. ‘Kan tükürsem bile kızcılık şerbeti içtim.’ Demem isteniyordu. Bıkmıştım olduğumdan başka görünmekten...” (AI. s. 25).

Karda yürüyüp izini belli etmemek: Kimsenin sezemeyeceği biçimde gizli iş çevirmek.

“‘Babası azarla diyor. Deli miyim? Yörüylen atın başına vurulur mu? Cemşir miyim ben? Kaçın kurasıyım? Lakin eferim, kurnaz kızmış... Ben gidiyorum, hadi...’

‘Nereye?’

‘Dükkâna. Kimseye bir şey söyleme. Karda yürüyüp izimi belli etmeyeceğim. Cemşir’e bile bir şey demedim...’” (HÇ. s. 61).

Karnı zil çalmak: Çok acıkmış olmak.

“Derken Kemali:

‘Baba, gel!’

‘Ne Var?’

‘Güreşelim!’

‘Yazı yazıyorum oğlum.’

‘Sıkıysa gelsene! Korktun, değil mi? Nasıl? Nasıl korkuttum!’

Kalktım. Tuş yapıp geldim.

Aferin bana!

Karnım zil çalıyor. Kahvaltıya ineceğim.” (YDGŞ. s. 45).

Kaş yapayım derken göz çıkarmak: İşi düzelteyim derken büsbütün bozmak.

“Kendini koltuğa bıraktı. Şaşırmıştı. Ne türlü davranacağını kestiremiyor, kaş yapayım derken göz çıkarmaktan korkuyordu. Ne olursa olsun, kaybolan yüzüğü bulmuştu ya!” (ELK. s. 158).

Kefeni yırtmak: Ağır bir hastalıkta ölüm tehlikesini atlatmak.

“Bilmem ama, ünlü bir deyimle, galiba bu kez de kefeni yırttık!

Yani dördüncü ameliyattan sonra hastaneden taburcu edildim.” (KKBK. s. 35).

Kırk tarakta bezi olmak: Birçok işi veya ilişkisi olmak.

“‘Kim bilir,’ dedi birisi, ‘Reşit Emmi bu. Kırk tarakta bezi var.’

(...)

‘Ne huylanıyon kız? Becerikli adamın kırk tarakta da seksen tarakta da bezi olur.’

‘Doğru. İş bitirenin, kılıç kuşananın!’” (HÇ. s. 62).

“Bir ara adımlarını açıp, bundan böyle de boş vermeyi, daha doğrusu boş verir gözükmeyi aklından geçirdi. Her erkek hep aynı teknikle elde edilemez ki. Her erkeğin tavlanma şekli vardı. Kimi para, kimi tatlı söz, kimi tam tersi

hakaret... Bu da bir başka çeşidi olmalıydı. Şaşıırıyordu bu adama sonra. İtin, uğursuzun, üçkâğıtçının biri olan karısına bu ne sadakatti böyle? Karısı namuslu, dürüst, evine bağlı olurdu da, namuslu bir erkek namusunu karısı için saklar, üstüne titrerdi. Hâlbuki Bitirim Leyla anasının gözü, kırk tarakta bezi olan bir suya batmazdı.” (TD. s. 81).

‘Kimin tavuğuna kış demişiz.’ Yaptıklarımızla ve söylediklerimizle kimi rahatsız etmişiz anlamındadır.

“Okumadı, işi haylazlığa döktü diye bir evlada ‘Yüz karası’ demek doğru muydu? ‘Yüz karası’ olup da ne yapmıştı? Kimin tavuğuna kış demişti bunca yıl? Kahrı kendineydi.” (YK. s. 11).

‘Köprüden (köprüyü) geçene kadar ayıya dayı derler.’ Kişinin işini gördürünceye kadar yardım beklediği kimseyle iyi geçindiğini belirtmek için kullanılmıştır.

“O, bir Abdülfettah var, Gülistan’ın kocası, hatırladın mı? Tütün dizmeye gelirdi hani, gümüş soyka... Onun kocası işte. Görme şimdi, lord olmuşlar. Dün adam yerine koyup karşına almadıkların, bugün birer yedi başlı dev kesilmişler... N’apacan? Köyünü geçene kadar ayıya dayı diyecen. Sakalına göre tarak vurdum kahrolasıcının.” (AY. s. 49).

Kör itin öldüğü yer: Çok uzakta olan yer.

“Kadın kesti attı.

‘Gidemem. Sızılı bir kadının ben. Sabah sabah kör itin öldüğü yerlerde işim yok!’” (EVO. s. 88).

Kulağını bükmek: Bir sorun karşısında dikkatli davranması için uyarıda bulunmak.

“Hacer Hanım gene belirdi:

‘Kocanın kulağını bükmüşler, ayağını denk al!’ dedi.

Nazan merakla sordu:

‘Niçin bükmüşler?’

‘Sana o kadar söylüyorum!’...

‘Çamura çökmüş eşek gibi düşünme de giydir çocuğu!’” (ELK. s. 84).

Kulağını doldurmak: Bir kimseye başkasından bilgi almadan önce konu üzerinde bilgi verirken kendi düşüncesini aşılama.

“Ağlamak geçti yüzünden:

‘Bilmiyorum kim, babamın kulağını doldurmuşlar ...’

‘Ne diye?’

‘Yaşlı birisiyle konuşuyor diye...’” (BFV. s. 262).

Kokusu çıkmak: Gizli tutulan bir iş anlaşılması.

“‘Ahmet’ten, Hasan’dan, Bagos’tan...’

‘Var mı böyle biri?’

‘Minareyi çalan kılıfını hazırlar!’

‘Kokusu çıkmaz mı?’

‘El birliğiyle olursa çıkmaz.’” (DK. s. 254).

Kulak asmak: Önem vermek, dinlemek.

“Topal Duran:

‘Diyorlar neye amma, nereye saklanabilir? Bizim kasaba gibi birbirine tutkun kasaba mı var? Saklansa bile kokusu çabuk çıkar. Lakin şu çavuş... hı emmi?’

‘Kulak asma. Keskin sirkenin zararı küpünedir derler!’” (K. s. 123).

Kurum satmak: Böbürlenmek, büyüklenmek.

“Yalnız. Bobi, bütün bunları kadına inceden inceye anlatmamış mıydı?

Anlatmadiysa, Fatma'da gereği gibi arkadaşlarına anlatamaz, sevdiği adamlar onlara gereği kadar kurum satamazdı.” (YİK. s. 82).

Kuyruk sallamak: Yaltaklanmak.

“‘Amaaan. İyi olsam ne ki, bundan sonra it olup kuyruk mu sallayacağım?’” (C. s. 25).

Külâhları değiştirmek (değişmek): Tehdit ederek bozuşmak.

“‘Ağamızın yatağıyla şaka yok arkadaşlar! bak, sonra külâhları değiştiriz.’” (YİK. s. 71).

“- Kudret, vallahi karışmam. Külâhları değiştiriz!” diyordu ama, akli fikri de İfakat'ta. Kadına bayıldığından değil, çamurlaşıvermesinden. O kibar, o hatırını dirhem sayan kadın, şimdi iyice değişmiş, Kudret Yanardağ'a kapris üstüne kaprise başlamıştı. (MM. s. 268-269).

Küplere binmek: Çok öfkelenmek

“Bıçak bileyicisi komşunun karısı Hediye:

‘- Başını boş bırakma Dursun abla!’ demişti. Neden dersen, benim emmim tamam yetmiş yaşındaydı, karısı çocuk doğurmuyor diye bir göçmen karısına kaptırdı kendini; ondan da bir çocuğu oldu mu sana? Tamam. İzinnamesiz eski avradı küplere bindi ya, neye yarar?’” (MM. s. 48).

Mim koymak: 1). Unutulmaması için işaret koymak; 2). Önemli bularak üstünde ısrarla durmak.

“Tavukçu uzun, sivri burnuyla sustu ama, mim koydu. Sorduracaktı ona ‘Kenef’i.” (YİK. s. 47).

Nabzına göre şerbet vermek: Birinin hoşuna gidecek, gururunu okşayacak yolda davranmak.

“Annesine sordu:

‘Gene neler uydurdun herife de böyle yumuşadı?’

Kadın güldü:

‘Ne yapayım kız? O bir deli, sen iki. Aranızda şaşkırdım kaldım. Nabzına göre şerbet verdim ki, her zaman gidip gelesin... ’’ (YD. s. 37).

Nuh deyip, peygamber dememek: İnat etmek, ayak diremek.

“Babaannemden bütün mahalle korkardı. Bir şeyi yapmaya karar verdi mi, dünya dünyaya geçse sözünden caymaz, Nuh der, peygamber demezdi.” (KKBK. s.6).

Ocağına incir dikmek: Birinin evini barkını dağıtmak.

“Topal Nuri onu göz ucuyla kolluyor, huzursuzluğunu fark ediyordu ama, aldırdığı yoktu. Onu ağaya gammazlamış, ocağa incir diktirmeye çalışmıştı. Yıllar yılı ardında kazdığı kuyulara gelince...” (KT. s. 82).

Pire için yorgan yakmak: Pireye kızıp yorgan yakmak.

“İflahsızın Memed bayağı sevinmişti gidişine. Tanıyanlar çok aksi olduğunu, pire için yorgan yaktığını, başkaları için başını derde soktuğunu, hatta ‘Yeşiller’le jandarmalardan dayak yediğini söylemişler, ‘Bu olmasa işimiz yoluna girer!’ demişlerdi.” (GK. s. 361).

Pireyi deve yapmak: Önemsiz bir olayı büyütme.

“Sorma başıma gelenleri... Oyalanmamın sebebi, son vilâyette işlerimin ters gitmesinden. Az kalsın bir çuval inciri berbat ediyorduk...”

- Pis bir arabacı musallat olduydu. Lânet herif, pireyi deve yaptı. Şehre bir cayırtı.” (MM. s. 221-222).

Pişmiş aşı su katmak: Yoluna girmiş olan bir işi bozmak.

“‘Bana dediği efendi,’ diye mırıldandı.

Adamın gene tepesi attı. Ulan bin kere söylemişti ki, kızla arama girme, arka çıkma ona, kayırma diye. İşte gene araya girmiş, pişmiş aşına su katmıştı.” (YD. s. 16).

Postu sermek: Gittiği yerde uzun süre kalmak.

“Bütün gün balon satar, kundura boyacılığı yapar iş bulursa duvar örür, hangisi olursa olsun, fabrikada çalışır, musluk, ayakkabı tamir eder, kesekâğıdı yapar... velhasıl delinmedik kabağa girerdi yolsuz kaldığı zamanlar. Girer, üçün beşin yoluna bakar, paralandı mı da, bütün paralarını bitirinceye kadar meyhaneye sererdi postu.” (YK. s. 34).

Sakalina göre tarak vurmak: Birinin hoşlanacağı biçimde konuşmak veya davranmak.

“O, bir Abdülfettah var, Gülistan’ın kocası, hatırladın mı? Tütün dizmeye gelirdi hani, gümüş soyka... Onun kocası işte. Görme şimdi, lord olmuşlar. Dün adam yerine koyup karşına almadıkların, bugün birer yedi başlı dev kesilmişler... N’apacan? Köyünü geçene kadar ayıya dayı diyecen. Sakalina göre tarak vurdum kahrolasıcının.” (AY. s. 49).

“Dükkâna gelinceye dek ölçtü biçti. Sonunda bu işe olmuş gözüyle bakmaya başladı. Dayısının da hazmı kolaydı. Yasin Ağa’nın sakalina göre tarak vurdu mu, yaşlı adam da ondan yana oluverirdi. Hele birkaç kitapla gitti mi, tamamdı.” (VV. s. 56).

Saman altından su yürütmek: Belli etmeden iş çevirmek, ortalığı karıştırmak.

“Topal hep aynı hırsla, ‘Et,’ dedi, ‘benden sana izin, et. Elinden geleni ardına koyma, acıma bana. Pişmiş aşına su kat, saman altından su yürüt...” (KT. s. 99).

Şeytana pabucu ters giydirmek: Çok kurnaz olmak.

“Vay efendim, Emniyet Müdürüyle Vali birleşmişler, şehrin para babası tüccar, fabrikatör, ya da hazır yeyicilerini poker, briç paketlerine düşürüp,

dayanıyorlar içkiyi, ondan sonra da söğüşle Allah söğüşle! Niçin? Kerli ferli fabrikatörler, tüccar, iş adamları çocuk muydular ki, Emniyet Müdürü, Vali onları kandırsın. Her biri şeytana pabucu ters giydirirlerdi dürzülerin, kanmasınlar.” (MM. s. 50-51).

“Evet, annesi şeytana pabucu ters giydirecek cinstendi, biliyordu ama, gene de bu kadarını uyduramazdı.” (ELK. s. 164).

Tabanları kaldırmak: Koşarak kaçmak.

Taş atıp kolu yorulmamak: Bir kazancı hiç yorulmadan sağlamak.

“Karşılara baktı. Yüzü dehşet ifade ederek ayağa fırladı:

- Polis geliyor!

Tabanları kaldırdı. Ördek sürüsü gerilerde kalmıştı. Bir köşe, bir köşe daha, toz oluvermişti adeta. Sonra ağırlaştı paraları saydı: Dört yüz altmış küsur. Paralarını yüzüne gözüne sürdü:

- Allah bin bereket versin. Taş atıpta kolum mu yoruldu?” (TD. s. 119).

Taşı gediğine koymak: Gerekli bir sözü tam zamanında ve yerinde söyleyerek karşısındaki kimseyi susturmak, zekice davranmak.

“Şurda burda lafı gelince, hemen taşı gediğine koyuverirdi: ‘...Tohtur oldular, mehendis oldular, abukat oldular da ne?’ derdi.” (C. s. 31).

“İnsanlar vereceklerine aslan, alacaklarına kuzgundurlar, değiştirip, alacaklarına aslan, vereceklerine kuzgun hâline, çevirtebilir, aka kara, karaya ak dedirtebilirsiniz!’

Pek bir şey anlaşılmamıştı. Cin bakışlı gazeteci yine de taşı koyuverdi gediğine:

‘İnsanlar vereceklerine aslan değillerdir beyefendi, kuzgunlar da, alacaklarına aslan kesilirler!’” (ÖE. s. 57).

Taşı sıkça suyunu çıkarır: Birinin vücutça çok güçlü olduğunu belirtmek üzere söylenen söz.

“Murtaza dehşetle döndü:

‘Kes çeneni derim Arap!’

‘Uzun lafın kisası, öyle olmasam, yani taşı sıkıp suyunu çıkarmasam, yüzbaşım yanına alır mıydı?’

‘Helbeet... Sonra?’” (ÖN. s. 33).

Tefe koymak: Biri hakkında alaylı dedikodu yapmak.

“Alt evde, banyodan henüz çıkmış genç adamın sesini duydu:

‘Ne o? Aliş’ler mi geliyor?’ Genç kadın da dinledi, duydu.

‘Geliyorlar,’ dedi. ‘Çabuk giyin, vallahi bizi tefe korlar!’” (DE. s. 107).

Tereyağından kıl çeker gibi: 1). Her türlü mecburiyetten, mükellefiyetten ve sorumluluktan kolayca sıyrılarak. 2). Bir işi kolayca yaparak, becerikli bir biçimde.

“ - Hiç merak etme şekerim, dedi. Ben her şeyleri tereyağından kıl çeker gibi hallederim.” (MM. s. 185).

Turnayı gözünden vurmak: Umulmadık bir kazanç veya çıkar sağlama imkânı ele geçirmek.

“Seyyare Bacı’nın dışarı çıktığı bir ara, ‘Turnayı gözünden vurduk!’ dedi.” (HÇ. s. 168).

Tuşa getirmek: 1). Güreşte hasmı sırtüstü yere sermek; 2). Mcz. yenmek, mağlup etmek.

“‘Hadi lan hadi, fiyaka sökmez bize. Ben bizim mahalledeki İdris’i bile tuşa getirdim!’” (ÖE. s. 48).

Tuzu olmak (karışmak): Katkısı olmak.

“Şehrin kıyısındaki küçük şaraphane gene toplanılmıştı o akşam. Şarapçıdan başka hemen herkes ağzına geleni söylüyordu. Şarapçıysa sadece dinliyor, söze karışmıyordu. Çünkü Savcılıkta ifade vermiş, Herif’in ele

geçmesinde tuzu karışmıştı ama hâlâ bilmiyordu Savcıya bu haberin nasıl uçtuğunu.” (MM. s. 293).

Yangına körükle gitmek: Gerginliği, uzlaşmazlığı artıracak biçimde davranmak.

“Böylesine iyi bir insanı, tutmuş, ağaya gammazlamıştı! Onun yerinde başkası olsa, kendi olsa hatta, ne yapardı? Ağa, ‘Kovalım!’ mı dedi? Yangına körükle gidercesine, ‘Tamam ağa, münasip. Gitsin!’ i basardı.” (KT. s. 81).

Yaralı parmağa işlemek: En küçük bir yardımı bile esirgemek.

“Tavukçu, İzmirli, Beton filan çevresini sevinçle aldılar. Bu Kaptan, ah bu Kaptan ne adamdı, ne bulunmaz adamdı! Öl dese ölürlər, gidin filanı vurun dese ikiletmezlerdi. İnsanlardan yüzde doksan dokuzunun karşılıksız, yaralı parmağa bile işlemeyeceği bir dünyada o...” (YİK. s. 65).

Yelkenleri suya indirmek: Direnmekten vazgeçip karşısındakinin dediğini benimsemek, kabul etmek.

“Bir silkindi, iki silkindi; baktı ki olacak gibi değil, ‘Poliis’ falan diye bağırmanın da faydası yoktu. Buralar şehrin dışıydı. Allahın bol, kulunun az olduğu yerler. En iyisi anlaşılmaktı galiba. Yelkenleri indirdi.” (TD. s. 26).

Yüzünü kara çıkarmak: Birini utandırmak.

“Kadının göğsünden kamayı çekmiş çıkarmışlardı. O, ne bir an oluk gibi boşanan kanın, ne de acıyan yarasının farkındaydı. Suçunu biliyordu. Efesinin yüzünü kara çıkarmıştı. Yaralamak değil, öldürse yeri ydi.” (OKGK. s. 16).

Yüz verince astar istemek: Kendisine gösterilen küçük bir ilgiden şımararak geniş yetki elde etmeye, daha çok yarar sağlamaya çalışmak.

“Tavukçu:

‘Su koyuvermeyin! Yüzü bulunca...

‘Astarı da ister bunlar!’”(YİK. s. 69).

Zılgıt yemek: Azar işitmek.

“Kaya Ali’nin aklından neler geçebileceğini kestiren Berbat’sa, karşısındaki bu engeli ne yapıp yapıp ortadan kaldırmak için en uygun anı kolluyordu. İtoğlu itin Kaptan’a güvendiğini biliyordu. Kaptan’la dargın oldukları sıra az zılgıtını yememiş, az yalvarmamıştı. Berbat gene o Berbat’tı, gösterecekti ona o Berbat olduğunu!”

Zıvanadan çıkmak: 1). Çok sinirlenmek, öfkelenmek. 2). Aklını yitirmek, çılgın gibi davranmak. 3). Denetlenemez duruma gelmek.

“Derken iş cıvıdı, millet zıvanadan çıktı:

- Helâl olsun beyefendi, helâl olsun sana emdiğin süt!

- Helâl olsuuuuun!!!

- Allah seni, senin gibileri başımızdan eksik etmesin!!!

- Etmesiiin!!

- Allah seni çoluğuna, çocuğuna bağışlasın!! (MM. s. 34).

4.3. Ölçülü Sözler Vecizeler

“Atasözlerine yakın olan ancak söyleyeni belli olan özlü sözlere ‘vecize’ denir. Vecizelerin de sözlerinin yeri değiştirilemez.”⁷⁹

Orhan Kemal’in ‘Önemli Not’ adlı eserinde Mevlana’nın şu sözleri dikkat çekicidir:

“İlk, 72. Koğuş’un galasına gittiğim gece, Ankara’da, ASİ’te görmüş, tevazuundan ötürü de çok sevmiştim. Değil yapmadığı, yaptığı şeylerde bile övünmekten kaçan insanları severim. Bu bakımdan şu sözlere hayranımdır:

⁷⁹ Oğuzhan Atlı, *Kemal Tahir’in Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde, 2011: s.107.

‘Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol!’” (ÖN. s. 330).

‘Arkadaş Islıkları’ adlı eserde Ziya Paşa’nın şu dizeleri karşımıza çıkmaktadır:

“Ne öyle diyordu hanımağa, ne de böyle. Pek pek, usulca gülümsemekle yetiniyordu. Kart horozunsa aldırıldığı yoktu:

‘İç bade güzel sev var ise aklı şuurun

Dünya var imiş vaki yok olmuş ne umurun.’” (AI. s. 41).

‘Avare Yıllar’ adlı eserde Namık Kemal’e ait şu dizeler karşımıza çıkar:

“‘Boş şeylerle uğraşma!’ tavsiyesinde bulunuyordu. Gözlerini yükseklere dik, oraya ulaşmak için oku! Ve hemen ilave ediyordu:

Yüksel ki yerin bu yerin değildir.

Dünyaya geliş hüner değildir.” (AY. s. 85).

4.4. Küfürler ve Argo Sözcükler

Argo, bir dildeki sözcüklerin biçimlerini bozarak, anlamlarını değiştirerek oluşmaktadır.

Ferit Devellioğlu Türk Argosu adlı eserinde argoyu şöyle tanımlamaktadır: *“Toplumda belli bir gruba veya sosyal bir sınıfa mahsus olan ve genel dilin koynunda asalak bir kelime hazinesi bulunan konuşma sistemleri.”*⁸⁰

Argo Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi’nde:

*“Bir toplumda geçerli genel dilden ayrı, ama ondan türemiş olan, yalnızca belirli çevrelerce kullanılan, toplumun her kesimince anlaşılmayan, kendine özgü sözcük, deyim ve deyişlerden oluşan özel dil.”*⁸¹ şeklinde açıklanır.

⁸⁰ Ferit Devellioğlu, *Türk Argosu*, Aydın Kitabevi, 6. Baskı, t.y.: s.9.

⁸¹ Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, C.2 ve C.10., Ankara, 1998: s. 266.

Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedisi'nde:

*“Aynı meslek veya topluluğa (atölye, okul, kışla vb.) mensup olan şahısların benimsedikleri özel terimlerin bütünü. -Kaba konuşma, kültürsüz ve aşağı tabakanın ağzı.”*⁸² şeklinde tanımlanmaktadır.

Yazın Terimleri Sözlüğü'nde ise :

*“Başiboşlar, hırsızlar gibi toplum düzeninin dışında kalan kişilerin kendi aralarında kullandıkları özel dil, bu dili belirleyen sözcük ve deyimler. - Aynı meslekten olan kişilerin kendi aralarında kullandıkları özel sözcük ve deyimler.”*⁸³ olarak tanımlanmıştır.

Orhan Kemal küfürler ve argo sözleri çok yoğun kullanmıştır. Küfürler ve argolar adeta Orhan Kemal'in olmazsa olmazıdır.

Orhan Kemal kişilerinin konuşmalarıyla kişilikleri arasında kendine özgü bir bağlantı kurar. Yalnızca kişilerin konuşmalarıyla bile bağlı oldukları değerleri, nasıl bir iç dünyaya sahip olduklarını çıkarabiliriz. Bu bağlamda, Orhan Kemal'in kahramanlarının yaşadıkları çevre ve bu çevrenin kültürel ortamı düşünüldüğünde argoların Orhan Kemal'in eserlerinde neden çok yoğun kullanıldığını anlamak zor değildir.

*“Kocasına baktı. O da istemezdi zaten bunu. Fakir fukaraya **fiyaka** yapmayı sevmezdi. O, bu değil ya, ille doğum!”* (DE. s. 23).

“‘Deli. Hanımın yanına saltanatla mı gidilir?’

‘Hırpani mi gidilir ya?’

*‘Hırpani gidilir tabii. Yoksa hanıma **fort mu atmak** niyetindesin?’*” (DE. s. 81).

“‘Nedir o elindeki?’

⁸² Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.1, t.y.: s. 643.

⁸³ Tahir Nejat Gencan, Haydar Ediskun - Baha Dürder - Enver Naci Gökşen, *Yazın Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1998: s. 16.

‘Bu mu? Mektup.’

‘Ne mektubu?’

‘Aşk!’

‘Kimden?’

‘Betina’dan!’

‘**Zırrıkı**. Gâvurluğa mı heves ediyon?’” (DE. s.88).

“O kız bu babanın mıydı? Bu babaninsa, o niye şeytanın alt kıcıydı da, babası aptaldı? **Kapma** demeye dili varmıyordu. Çünkü kızı tıpkı babası gibi iri yarı, kalıplıydı. Kaşı, gözü de benziyordu. Kapma olmaya kapma değildi.” (HÇ. s.217).

“Afyonkeş Bektaş’ın, dilinden hemen hemen hiç düşürmediği; daha çok da **mastorken** boyuna tekrarladığı ‘Medet ey dertli Senem, derdine derman ola mı?’ nefesini tekrarlayarak az şekerliye cezve indirdiği sıra kahve sahibi Gafur, bıraktığı yerden sözlerinin ardını getirmişti...” (K. s.99).

“‘Okumam yok. Bilmiyor musun?’

‘Biliyorum.’

‘Biliyorsun da ne diye...’

‘Soruyorum değil mi? Bu da benim zevkim ağa! Sen nasıl fabrikaanla, milyonlarınla bize **caka satıp** zevkleniyorsan, biz de...’

Ağa yumuşak kahkahalarla uzun uzun güldü.

‘**İt oğlu it!**’ dedi. ‘Şu **nekreliğin** olmasa...’

‘Çoktan **sepetlerdin** değil mi?’

‘Yok, gözünün yaşına bakacam bir de...’” (DE. s.57-58).

“Bul karayı al parayı’cı Bitirim Leyla ortalarda bir şeyler dönmekte olduğunu çakıyorsa da ateş almadığından **şuvallyamıyordu**.” (TD. s. 24-25).

“Kupkuru Reşit, ‘Hoşe’ dedi. ‘Hoşe Kurban!’

'Hele ver şu zıknabutları.'

Berber Reşit çekmecedan el aynası, cımbız, bıyık yağı kutusunu aldı, getirip Cemşir'e verdi." (VV. s. 2).

"Genç adam alındı belli etmedi. Parası, malı mülkü olmayanların haysiyetlerini feda mı etmeleri lazımdı? Odacı, kapıcı, dokumacı, küçük kâtip... Bütün küçük insanlar meteliğe kurşun atıyorlarsa şahsiyetsiz, silik mi yaşamalıydılar?" (DE. s. 119).

"Sarı demirleri pırıl pırıl karyola, mavi ipek yüzlü yorgan, misafirlere dağıtılacak loğusa şerbeti... Öyle küçük, öyle değersiz şeylerdi ki. Bütün bunlarla karısının etrafa caka satmak değilse bile, hoş görünmek istemesini anlıyor, hak veriyor, ama anladığı, hak verdiği şeyleri satın almak için kendi içinde kaybolmaya yanaşamıyordu." (DE. s. 113-114).

"Genç adam sözünü kesti:

'Bunları hangi romanda okudun?'

'Dalgama taş atma şimdi. Görmüyor musun? Heyecanlarımın zirvesindeyim.'" (DE. s. 127).

"Ooooh, ne güzel dünya, insanlar ne iyiydi!

Aklına bakkal geldi. Paydosta gitse, bir beşlik uçlansa. 'Baba dostu' ve bolca maaşın şerefine felekten bir gece çalsalar mıydı?'" (DE. s. 127).

"Aliş'in kafasında şimşek çaktı:

'Ulan desene ki bu da avantanın yolunu buldu?'

Güllü'ye döndü:

'İnandın mı bu martavala?' diye sordu.

'Hangi martavala?'

'Kocasının maaşının artacağı martavalına?'" (DE. s. 139-140).

"Şaban bir anlık şaşkınlıktan sonra:

'Ben ulan değilim,' cevabını verdi.

'**Ulansın, hem de ulanın kösnüğüdür!**'" (DE. s. 156).

"Demek isminin Rıza olduğunu söyleyen adam 'Sivil' di? Vay anasını... İlk adımda **çelmeyi yemişti** ha? Demek şu 'ihtilal' işine gerçekten sarılıp işi ciddi tutacak olsa, yanmıştı? Bu işin çok zor, çok büyük, öyle her önüne gelenin kıvrıvereceği bir 'Çocuk oyuncağı' olmadığını anlıyordu. Şaban'a gidip durumu anlatmalı, 'Herift' **sinek etmenin** yolunu bulmalıydı." (DE. s. 187).

"Eliyle genç adamı çağırdı.

'Aklıma **kıyak** bir fikir geldi.'" (DE. s. 190).

"Yarı yarıya dolu oturakta bir şarılta başladı. Sidik çok fena kokuyordu ama ne çıkardı? Yabancıların değil ya, çocuklarıyla kocasının.

'Bitti mi?'

'Bitti.'

'Yat yerine de **zıbar** hadi!'" (DK. s. 14).

"Gerçi dünyada kendisini çok seven, üstüne titreyen, babasına karşı onu bir ana kartal gibi koruyan oydu ama, zaman zaman da **dalgasına taş atmadan** duramıyor muydu, yoksa mahsus değil de, öyle mi denk geliyordu?" (DK. s. 16).

"'Ne için, sorarsın bir de? Bilmezsin yok cebimde **metelik**? İçtim çay, gelme idin olacaktım rezil!'" (DK. s. 28).

"Sülo akrabalarının topuna birden basıyordu **gamatoyu**." (DK. s. 36).

"Bölüşmeleri doğru olmazdı. Ayı gayrıya ne lüzum vardı? Dükkânda yer içer, ara sıra kafayı çektikten sonra, artan parayı biriktirirlerdi.

'Bu oyun **marsık kokuyor!**'

'Anlamadım?'" (DK. s. 38).

"'Fena diyen kim? Kurt dumanlı havayı sever oğlum. Atikali'ye kadar Allah ne veriyse, ufaktan ufaktan... Atikali'den sonra **inek biletçi** tak, gelmez

mi? Allah belasını versin yokluğun. Tam **sotasında** kızı bırakıp...

‘Atladın mı?’

‘Yok canım. Atlayıp da **zilliğimi** belli eder miyim kıza? Pozisyon meselesi. Kafamda derhal şimşek çaktı, dedim ki biletçiye, bey kardeşim dedim, bozukluğunuz var mı? ‘Ne kadar?’ diye sordu. Yüz lira dedim. Biletçide yüz lira bozuk olur mu?...” (DK. s. 41).

“Kaz adımlarıyla bahçe kapısına yürüdü. Sülo koştu:

‘Kahvecinin **mangırını** ver de öyle gidelim!’

‘Kahve mangırınız da mı yok be?’

‘Yok ya inek, var mı?’

‘Vay **kerizler** vay...’

Cebinden çıkardığı gümüş bir tek liralığı uzattı:

‘Götür sen ver de **tırlılığınız** büsbütün belli olmasın!’” (DK. s. 51).

“‘Fena tabii. **Gebeşin** biri. Ne diye yanına gidecekmişim. Gittim diyelim, geçen gün karısıyla kızı bize gelmişler, benim, boktan resim var ya, kız görmüş...” (DK. s. 130).

“Avare:

‘Boş ver,’ dedi.

‘Niye?’

‘Bana gelmez!’

Sülo araya girdi:

‘Sana gelmezse bize **ciro et** oğlum... Nasıl Çingene?’

‘Valla bana sorarsan, **mangırın** hatırı için, yetmişlik de olsa eyvallah ağabey! Sence Taşkasaplı?’” (DK. s. 131).

“Avare güldü:

'Ne domuzluğum olacak yahu...'

'Ulan ben sana kaçırma filan derdim de sen numara yapardın bana, haybeci!'' (DK. s. 132).

"Hülya göz kırptı:

'Nasıl? Pasör mü?'

Sesini alçaltan Şükran:

'Bey babanızdan fırsat yok ki,' dedi.

'Niçin?'

'Çocuğa göz açtırmıyor!'' (DK. s. 144-145).

"Bu tür gençleri avucunun içi gibi biliyordu. Kendilerine benzeyen uygunsuz arkadaşlarıyla buluştular mı, başlarlardı atıp tutmaya: 'Kızı tapon ama, babasının mangırı var. Söğüşlüyorum enayileri!'' (DK. s. 149).

"Sülo ekledi:

'Mangıra konacağız ulan kolay mı? İnsan mangır hatırı için seksenliğe bile tav olur be!'' (DK. s. 155).

"Mustafa sordu:

'Eve dönünce annene ne cevap vereceksin?'

Öyle cesurdu ki:

'Bırak şimdi bunu,' dedi. 'Anneme vereceğim cevap, pöh...'

'Fitili almıştır değil mi?'

'Alırsa alsın.''' (DK. s. 222).

"'Hızlı gidince çabuk sarhoş oluyorum Sülo. Sarhoş olunca da gebeş herifi unutuyorum. Demek mahalleli de adamakıllı tiye alıyor?'

'Hem de nasıl!'' (DK. s. 226).

"Hasan Ağabey hâlâ ayakta, sordu:

‘Sana da elbise yaptıracaklar tabii?’

Avare güldü:

‘Yalnız ben değil, bizimkiler de adamakıllı **tiritleniyor!**’” (DK. s. 173).

“‘Babacığım, biz Mustafa’nın arkadaşlarıyız. Arkadaşlarımızın bu en mesut gününü kutlamaya geldik, bu **haybeciler** bizi içeri bırakmıyor. Ne yani **façamız** bozuksa insan değil miyiz? İçerdeki davetliler bizden daha mı şey yani...’” (DK. s. 190).

“‘Peki,’ dedi, ‘ne zaman gidelim?’

‘Sana kalmış bir şey. Sen ne zaman istersen.’

‘İyi ya. Gideceğimiz gün, sabahleyin ben sana pencereden **akoz ederim**, sen de...’

‘Akoz ne demek?’

‘Haber veririm yani...’ (DK. s. 109).

“Birinde usulcacık sokulup bir budak deliğinden içeri baktı. Kestirdiği gibi, işçiler barbut atıyor, boyacı Bayram da **mano alıyordu!**” (DK. s. 91).

“‘Peki, gidelim hadi, gel!’ dese, ağzı süt kokan çocuğun nasıl kıpkırmızı kesilerek çevresine şaşkın şaşkın, bakınacağını, daha sonra da kalabalığa karışıp **voltasını alacağını** gayet iyi biliyordu.” (SBK. s. 7).

“Ama öyle başka arkadaşlarının belahlıları gibi **metazori** değil.”

(SBK. s. 8).

“Bir bahane uydurur ya da geçenki gibi **saparta yemekten** korkarak gelmez diye içi gitti ama, genç adam ne bahane buldu, ne de hatta çekindi.” (SBK. s. 194).

“‘Kim? Mühendisin **zamazingosu** mu? Egafta!’

Mühendisin genç karısını kim ‘**Egafa**’ geçirmişse başlardı nasıl geçirdiğini bire beş on, bazen yüz katarak anlatmaya.” (SBK. s. 244).

“Liman dışındaki Baba’nın küçük şaraphanesine gitti.

Ufacık ama şipşirin bir meyhaneydi. Sahibi Yahya Kaptan, eski, kurt denizcilerden. Kocaman burnuyla gece gündüz sarhoş, **nekre** bir adamdı ki, çeşitli şilep ya da vapurlarla hemen hemen dünyayı dolaşmıştı.” (SBK. s. 256).

“Beriki homurdandı:

‘Sana ne?’

‘Aslını yitirene haramzade derler aslanım!’

‘Mijdeyi ağama sen vermedin ya!’

‘**Ben diyorum bayram haftası, sen diyorsun mangal tahtası!’**” (YİK. s. 20).

“Bu sefer kahkahalarla güldüler. Daha beter kızdı:

‘Ne gülüyorsunuz yahu? Oyuncağınız mı var sizin?’

Ulan ha sen, ha o. **Çingene evinde musandıra!’**

‘Hadi be siz de... Ağamın yüz elli lirası geldi bugüne bugün!’

‘Nerden?’

‘Anasından.’” (YİK. s. 21).

“Bunlar ecir takımı bey, sen benden iyisini bilirsin. **İtin çenilemesi kemiğedir.** Atalım ağızlarına bir kemik gevelesinler.” (HÇ. s. 132).

“‘Boş ver ama, başa çıkamazsın sonra. Bunlara elini veren kolunu alamaz!’

‘Boş ver dedim ya...’

‘Bunlar **Allah’ın cebinden peygamberi çalarlar.** Bir sefer alıştılar mı bitti. Sendeki yürek zaten muhallebi, boyunlarını büktüler de başladılar mı ağlamaya dayanamazsın. Bırak, **Allah’ın acımadığına sen mi acıyacaksın?** Elimizdeki parayı çarçur etmeyelim...’

Kaya Ali’nin başköşeye sermekte olduğu yatağın yanına geldiler.

'Bunlar analarını boyar da babalarına satarlar!'

Kaya Ali 'ye çıkıştı:

'Kabartsana yatağı lan!''' (YİK. s. 23-24).

"Tavukçu, 'Kaya Ali maldan anlamaz...' dedi, 'doğru, değil mi Fitol?'

Upuzun, sipsivri Fitol:

'Ne anlayacak? Gezdiği Antep, yediği pekmez!'

'Eline para teslim etmeyin...'

'Niye?'

'Gözden sürmeyi çeker dinime imanuma...'

Berbat güldü:

'Hanginiz çekmeksiniz itoğlu itler? Yankesiciler, karmanyolacılar!''' (YİK. s. 25-26).

"Dizler üzerine oturulmuş, marş marş komutu beklenircesine alestaydılar. Açlıktan güçleri azalmış, bir deri bir kemik kalınmış, yüzler büsbütün kurumuş, nefesler titriyordu. İş artık Berbat'tan da çıkmıştır." (YİK. s. 34).

"'Başka ağalar olsa...'

'Fakir fukaraya tencere mi kaynatır?'

'Kurban ederler!'

'Sölezli kumardan her gün iki yüz, üç yüz alıyor da...'

'Zırnığını kurban ediyor!'

'Bizim ağamız onun gibi kazansa bize her gün tencere kaynatıverir!''' (YİK.s. 35).

"Kaya Ali'nin aklından neler geçebileceğini kestiren Berbat'sa, karşısındaki bu engeli ne yapıp yapıp ortadan kaldırmak için en uygun anı kolluyordu. İtoğlu itin Kaptan'a güvendiğini biliyordu. Kaptan'la dargın oldukları sıra az zılgıtını yememiş, az yalvarmamıştı. Berbat gene o Berbat'tı,

gösterecekti ona o Berbat olduğunu!

Berbat'ın aklı başına geldi, karanlık düşüncelerinden kurtuldu. Çayını tıngır mıngır karıştırmaya başladı. Ama şu herifi mutlaka, mutlaka marizlemeliydi. Marizlemezse tekerine boyuna taş koyacak, işlerini bozacaktı. İşlerininse bozulmaması lazımdı.” (YİK. s. 37).

“Tavukçu uzun, sivri burnuyla sustu ama, mim koydu. Sorduracaktı ona ‘Kenef’i.

“‘Hiç canım. Bende bir onluk vardı, beş de Kaptan’dan iyi ettiydim, hepsi bu. Bak dinle Kaptan, ya gelir ya gider. Sölezli’nin zarı çok kırık bugünlerde. Anam avradım olsun şöğüşleyen şöğüşleyene!’” (YİK. s. 49).

*“Tavukçu parayı kapıp fırlarken, ötekiler peşi sıra seğirttiler. Berbat da en geriden. Seraserileri kollayacak, Kaptan’a **madik atmalarına** engel olacaktı. Seraseriler önde, Berbat arkada, merdivenler inip yarı karanlık dehlizler geçtiler. Tel örgünün yanında Katil Hilmi’ye rastlayan Berbat saygıyla durdu. Hilmi yirmi dört yıla hükümlü olduktan başka, cezaevinde bıçağı en keskin kabadayıydı.” (YİK. s. 57).*

“Kaya Ali içini çekti:

*‘Ah be başefendi, sizin yanınızda hiç **piyasamız yok...**’*

‘Yok tabii. Piyasası olan adam ot otlar mı? Çöp tenekesinden karnını doyurur mu?’” (YİK. s. 60).

“‘Oda senin benim gibi insan!’

‘Eskiden korkardın ya?’

*‘Sen şimdiye bak. **Mangırımız** var oğlum.’” (YİK. s. 61).*

*“Ertesi, daha ertesi günler de Kaptan’ın **şeytanı gür, kılıcı keskin oldu.** Tarla, ev, dükkânlarından başka zeytinlik sahibi Sölezli hop kalkıp hop oturuyordu.” (YİK. s. 64).*

*“Beton kısa kesmek için, ‘**Cıngarı bırakın.**’ dedi. ‘Camlar takılsın da ister*

çerçevesi, ister çerçevesiz. Yeter ki takılsın!’” (YİK. s. 69).

“Kıkırtıyla güldüler. Kapı gardiyanın kupkuru karısı kadın gardiyan, elindeki yün örgüden başını kaldırıp arkasına baktı:

‘Ne o gene, **aygır kokusu almış kısırak gibi kişnediniz?**’

Yeni bir kişneme.

‘Tuh size. Utanmıyorsunuz değil mi?’” (YİK. s. 74).

“Yalnız. Bobi, bütün bunları kadına inceden inceye anlatmamış mıydı? Anlatmadıysa, Fatma’da gereği gibi arkadaşlarına anlatamaz, sevdiği adamlarla onlara gereği kadar **kurum satamazdı.**” (YİK. s. 82).

“‘Sigaram var. Lakin, n’olur yani bir gün biz de birer **mekik yersek?**’

‘**Ananın dini olur.** Ver kibriti... Mekik yerse n’olurmuş? **Taşlı köylü boylarsın n’olacak?**’” (AY. s. 19).

“‘Bu elbiselik kumaşlar da senin mi?’

‘Tabii. Bu entariler de... Birkaç sene senden üst baş istemem artık.’

‘Bayağı **tiritlendik** desene.’” (AY. s. 125).

“‘Pişti’de çaylar gene onda kalınca, Allahlı kitaplı **gamato salladı** kahvenin rutubeti alacakaranlığına. O sıra ocakta çay bardaklarını yıkayan kahveci ocaktan ok gibi fırlayıp ‘**Gamatoyu hangi ineğin**’ salladığını sorunca da şafak attı. Kahvecinin Allahlı kitaplı küfüre şakası olmadığını bilirdi. Bilirdi ama sırtı sırtına üç gündür otuz altı çaydı yutulduğu!...” (ÇKK. s. 9).

“Kıza bakmıyordu. Dirseklerine kadar sıvalı montgomerisi, kabarık sarı saçlarıyla kocaman bir horozu hatırlatıyordu. Sonunda:

‘Etmem.’ dedi, ‘merak etme.’

‘Parayı götür güzellikle ver.’

‘Hadi sen **voltanı al** bakalım artık!’” (ÇKK. s. 19).

“Kahveci, Ayten’in babasını da tanırdı annesini de. Annesi tütüne gidip

gelirken az takılmamıştı. Kızı gibi **findıkçıydı** ilk zamanlar. Bir gün Doklardaki Bolulu Memet'le... Sonra işi uydurmuş, evlenmişlerdi. O zamanlar, yani Ayten'in annesi dal gibi, findıkçı kızken, **teyzesi sağlamcıydı**.

'Yapsın be Altındış? Yok, yok işte!'

'Yok mu? **Yalı kazığı gibi be ayı oğlu ayı**. İhtiyar anasının çalıştığı fabrikada çalışsa olmaz mı?'

'Doğru ama...'

'Futbolsa, orda da var, hem de **daniskası!**'

Piştî oynayanlar da söze karıştı:

'Pazar günü gördük Eyüp sahasında futbolunu!'

'Gördük ki gördük...'

'İki metreden topu sokamadı kaleye be!'

'Beş yaşındaki çocuk sokardı.'

'Bırak beş yaşındakini, kör olsa sokar şerefsizim...'

'**Hayvan**. Boş kaleye şu asılıyor!'

'Orda hafif bir iç...'

'Tamam.'

Altındış:

'Umumi kaptan ifrit oldu,' dedi. 'Ne anasını bıraktı sövmedik, ne avradını!'

'Bir daha takıma almazlar bunu.'

'Takıma mı? **Ense kökünü görürse** takımı görür bir daha.''' (ÇKK. s. 31).

"Altındış sigarasının izmaritini bir fiskeyle fırlattı:

'Top **fulso** yapar, karı **fulso** yapar...'

Kalktı:

'Hastir lan, inek!'

'İnek mi? Benim adım Erol değil, Ayten isimli sevgilim yok beni boynuzlayan!'

'Bana ne Ayten'den? Nikâhlım mı?'

'Olmasın. Aftosun değil mi?'

'Bana göre hava hoş oğlum. Yoksuz kaldım mı mangır pasa ediyor, canım istedikçe de koynuma giriyor. Daha ne?'" (ÇKK. s. 33).

"'Bu futbol da fasarya be...'

'Spor oğlum...'

'Ben fasulye demedim.'" (ÇKK. s. 43).

"Revirin hastalarından bazıları bu iş yapıyorlardı zaten. Aralarına Recep de katılınca, müthiş bir rekabettir başladı. Recep bu işte olanca zekâsını kullanıyordu. Cezaevi doktoruyla da arası iyiydi, ahabptılar. Ne yaptı yaptı doktoru kafesledi, rakiplerini taburcu ettirip kurtuldu." (ÇKK. s. 89-90).

"Ama Nesrin... Nesrin cingöz mü cingöz!

Kunduracının oğlunu öyle bir maneje getirmiş ki... Bir gece, Bozdoğan Kemerî'nin orda kunduracının oğluyla gezerken bekçiye mahsustan yakalatır kendilerini, karakola giderler. Doktor muayenesi filan, kunduracının oğlunu hapse attırır. Çünkü yaşı küçüktür Nesrin'in. Nesrin mahsustan böyle yapar. Nesrin cin gibidir. Ama Nevin..." (ÇKK. s. 122).

"Ama içlerinden o sarı, o parlak oğlanı unutamıyor. Pembe pembe yanakları vardı piçin. Adam adam gelse belki, ama zorla öpmek isteyip de işi metazoriye dökünce, bir itmişti, haydi hendeğe. Durur mu? Yakalasalar parçalarlardı ama nerde?" (ÇKK. s. 133).

"Başgardıyan bıçak ve esrar aramak için gelmişti. İçeriye usulcacık girip hastaları yataklarında bastırmak istiyordu. Fakat böyle yaygaraya verilip ortalık

ayağa kalkınca, tabii hastalar çoktan işi anlamış, şimdiye kadar bıçaklar da, esrarlar da **zula** edilmiş olacaktı. Buysa, kapının geç açılması yüzündendi.” (EK. s. 10-11).

“Ali eskiden beri bir şeye imrenirdi: Mahalle bekçisinin, fabrika kapıcısı Arnavut Recep’le ahbaplık etmesine Çoğu gece paydoslarında rastlamıştı, iş başı yapanlara paydos edenlerin kalabalığı çekilip ortalık ‘**mayna**’ oldu mu, kapıcı ile bekçi sandalyelere kurulurlar, mevsimine göre çay içer, dondurma yer, sigaralarını tütürerek dereden tepeden konuşurlardı. Ali’de bundan sonra böyle yapacaktı.” (EK. s. 13).

“Dışarıdan bakan hiç kimsem yok. Laf aramızda, çamaşırların bitlendi. Bu yüzden kimse beni yanına sokmuyor, beni **burunluyorlar**. Hem de karnım hiç doymuyor. Bir tayını bir solukta yiyiveriyorum, bitip gidiyor. Şurda kırk gün bir cezam kaldı. Dışarda ödeşiriz. Beni ciddi olarak sevdiğini anlayayım ki, bana bir kalıp sabunla iki somun gönder!” (EK. s. 25).

“Dilberler Sekisi’nde esrarkeşlerle **cura çekti**. Çakıt’ta rakı içti, eli kulağa atıp yıldızlara karşı Antep halk havalarını haykırırken, aklına Kilis bağlarında ırgatlık eden ve o....u kızını hatırladıkça, alt dudaklarını ısırıp içini çeken, mavi yemenili anasını düşünüp ağladı.” (EK. s. 53).

“Etini satmakla kazanamıyordu çokluk. Kiminle gitse, ona **cıklık yapıyorlar**, dövüyorlar, kara donunun cebindekileri alıyorlar, dehliyorlardı. O da işi esrar satıcılığına döktü. Bir erkek gibi sövmesini, usta bir esrarkeş gibi çifte kâğıtlı sarmasını öğrendi. Bilek gibi kalın çifte kâğıtlısından öyle bir duman alırdı ki, sigara yarıya iner, simsiyah gözbebekleri kayar gider, sırtüstü devrilir, toprağa düşen kolları saatlerce hareketsiz kalırdı.

Sonraları **tülekledi**..” (EK. s. 54).

“‘Karşıdaki çocuk mu lan? Beni tutacan o mahanaynan deel mi? Kandırdığın çocuğu getir de...’

‘Vallaha tutmayacam... Eğer tutarsam, anamın babamın ölü yüzünü...’

*‘Sen o **martavalları** git de dedene yuttur...’*

‘Vallaha para verecem sana, beri gel!’” (EK. s. 98).

*“İki defa evlenmişti... İlk karısı bir Türkmen kıızıydı. O zaman babası, anası sağdılar... Kendisi ‘adeta’ bir erkekti, ne elden ileri, ne âlemden geri... Lakin anası, ‘Türkmen gızı oğlumun dengi değil!’ diye **burunlardı.**” (EK. s. 102).*

*“Afyonkeş Bektaş’ın, dilinden hemen hemen hiç düşürmediği; daha çok da **mastorken** boyuna tekrarladığı ‘Medet ey dertli Senem, derdine derman ola mı?’ nefesini tekrarlayarak az şekerliye cezve indirdiği sıra kahve sahibi Gafur, bıraktığı yerden sözlerinin ardını getirmişti.” (K. s. 99).*

“Kalçaları, beli, göğsüyle fıçıyı hatırlatan esmer kadın homurdandı:

*‘O sarı sıcaklarda zehirli sıtmaya yakalanmazsa iyi. Anası ana değil ki. Aladağ’dan serin **soyka!**’” (K. s. 121).*

“Genç kız iki gazoz şişesi alırken:

*‘Gene **boğaz olmayasınız?**’*

Haşim Ağa:

‘Atın ölümü arpadan olsun.’ Dedi.” (K. s. 122).

*“Topal Duran’ın amcası Haşim Ağa’nın yüzünden düşen bin parça oluyordu. Son yaşında bu da mı gelecekti başına? Sen tut, amcanın şerefini hiçe sayarak, beş paralık bir çamaşırcı karının ardında dolan, yüz bulama, sonra da işi yokuşa vur, kadını zorla yola getirmeye çalış, getireme, üstelik bıçak yeyip ‘**Şipşak**’⁸⁴ a düş!” (K. s. 197).*

“Depo sahibi kantarının başındaydı. Bakmış, aldırmamıştı.

Bolulu,

*‘**Bizi ipledği yok...**’ dedi.” (KP. s. 12).*

⁸⁴ **Şipşak mahkemesi:** Suçüstü mahkemesi.

“Asık yüzler, akları kanlı gözler sinirli sinirli çevrildi:

‘Ne yapalım?’

‘Niye varıp **yakasını destelemiyorsunuz? Kahpe avratlıdan niye sormuyorsun?’**” (KP. s. 15).

“Ev sahibi evine yorgun argın geldi. Soyunup dökünecek, elini yüzünü, ayaklarını yıkayacak, nasırını jiletle kestikten sonra karyolasına sırtüstü uzanacaktı. Buna çok ihtiyacı vardı. O gün, belki de her günden çok yorulmuş, milli korunma ekiplerinin üst üste baskınından yüzünün akıyla sıyrılıp çıkıncaya kadar **imanı gevremişti.**” (KP. s. 56).

“Oğlu kahveden içeri girmişti:

‘Geldim oğlum, geliyorum... Bastonumu da verin...’

Oğlunun önüne düştü, kahveden çıktılar. Arkalarından kahkahalar patladı.

‘Adamakıllı **tozutmuş** fukara!’

‘Böyledir bu meretin sonu. Allah geçinden versin ama, yakındır. Neden dersen, bizim Beytullah’ın babası da tıpkı böyleydi. Yiyecek vermiyorlar, bir muayene. Demiş bırakın, istediğini yesin...’

‘Yemiş mi?’

‘Dünyayı yemiş be!’

‘Sonra?’

‘Sonra, **çekti cartayı!** Yemese de çekecekmiş ya...’” (KP. s. 74).

“Akşam kocasından **zapartayı yiyince**, bakkalinkine öfkesi arttı. Değildi, çirkin değildi işte ondan. Güzeldi hatta. Çok daha güzeldi hem de sarı saç, mavi göz makbul müydü sanki? Karakaş, kara göz çok daha makbuldü. Elbette makbuldü. Peki, mademki makbuldü kocası ne diye...” (KP. s. 118).

“Çok geçmeden, yani bir buçuk, iki saat içinde, bütün hapishaneye yayılmıştı: Savcılığın bir yazısına göre, Nâzım Hikmet geliyormuş!

Necati, 'Ulan.' dedi, 'ağzında mercimek ıslanmazmış!'" (NHÜBY. s. 9).

"İşin hoşu, para zoruyla elde edilen Çingene bilmem kim, Nâzım'a gelmiş, 'Nâzım Abi... Böyle böyle de, ben boş verdim abim... Öyle **mangizleri** çok gördük biz, yazık değil mi Nâzım Abime benim... Keriz, beni **haybeci** zannetti. Sıkıysa kendin vursana! gibilerinden, fısıldamış..." (NHÜBY. s. 50).

"'Aklıma ne geliyor biliyor musun, şeytan diyor, öldür şunu... Neden dersin, insan öldürünce böylesini öldürmeli. Biz, ne... Vuruyoruz bir **fasaryayı**, yat Allah yat... Amma bunu öldürdün mü, bütün dünya gazeteleri yazar, hem de namın tarihlere geçer...' "

'Yok canım.' demiş üçüncüsü, 'Nâzım Ağabey o... Adamın eli varır mı vurmaya?'

Bunu bana, o kısmın temizliğine bakan bir Adem Baba haber vermişti.

'Aman Kemal Ağabey, söyle Nâzım Ağabey'e, kollasın kendini... **Dönmüş nevirleri enayilerin, çakarsın ya!**' demişti." (NHÜBY. s. 51).

"Beyoğlu neresi Çemberlitaş nere! Cepte **metelik nanay**. 'Atla Çemberlitaş Sineması'na ver şu kartı, hesaba karşılık para vereceklerdi. Al çabuk gel. Ulan ben de bilirim atlayıp, alıp, çabuk gelmesini. **Hurt**. Sorsana **mangırın** var mı diye? Sormazsın! Karıların yanında **fiyakan** bozulur. Sorsan bile yok mu diyeceğim onların önünde? (...)

Tıngırı yoktu şu sıra. Ama çabucak kartı götürüp, Çemberlitaş Sineması'ndan paraları alıp gelmesi de gerekli. Eskiden ne iyi, tramvaylar vardı. Ne diye kaldırmışlardı sanki tramvayları? Mangır nanay mı? **Tırıl mısın?**"(ÖE. s. 34).

"'Ulan **kayarto**, evde yemeği kim pişiriyor? Çocuğun bezlerini kim yıkıyor?

Ortalığı kim süpürüyor?'" (ÖE. s. 38).

"'Hadi lan hadi, **fiyaka sökmez** bize. Ben bizim mahalledeki İdris'i bile **tuşa getirdim!**'" (ÖE. s. 48).

“Esnedi, cumartesi öğleden sonra, Pazar günü bütün gün ne eğlenmişler, ne eğlenmişlerdi. Yayınevinin sahibi cumartesileri yayınevine hiç uğramadığı için, saat birde **kirişi kırmış**, atlamıştı Kadıköy vapuruna, haydi arkadaşlarının yanı.” (ÖE. s. 51).

“Şarapçı Memet üstüne mi yürürdü? Elindeki taşla suratına bir tane. Kan içinde yuvarlanırken, toparlasa palamarı. Polis, karakol falan deyinceye kadar, **alır voltasını**. Zaten İstanbul’da duruculardan değil. Çeker gider, Edirne mi olur, Kırıkkale mi...” (ÖE. s. 90).

“Yukardaki donuk yıldızların ışığıyla gözleri parladı. Tamamdı, tamam. Bu en iyisiydi. **İnek**, o kadar insanın içinde tut yakamdan, hooop, kapı dışarı. **Ulan** ben sana ekmek verdim, ekmek! Sen kaç paralık adamsın da beni kapı dışarı ediyorsun? **Kafanın pekmezini akıtayım da gör!**” (ÖE. s. 91).

“‘Aman ne bayağı espri. Evladım espri zeki insan harcı. Sense...’

‘Bense?’

‘**Kaşalotun** birisin be!’” (ÖE. s. 93).

“Gözü yeniden dikiz aynasındaki şoförün **‘it’** yüzüne ilişti:

‘Allah belanı versin!’ diye geçirdi. **‘Hayvanoğlu hayvan**. Suratından belli ne bok olduğun. Haram zıkkım olsun, yiyeme inşallah. İlaç parası yap. Hem de varsa en sevdiğin çocuğuna!’” (ÖE. s. 95).

“‘Beyefendi’ karşılık verecekti, bir başka ‘beyefendi’ vakit bırakmadı:

‘Doğru söylüyor bey beyefendi, tabii. Sen onun **küffü müsün?**’

‘Ne demek o?’ dedi bir başkası.

Daha başka kravatlı, ‘Bey bellisiz, meydan ıssız’ yapıştırdı.” (ÖE. s.100).

“Bu sözlerden pek hoşlanan Turgut Şen **cilaya geldi**⁸⁵, bardağını ‘enayilerin şerefine’ kaldırdı.” (S. s. 10).

⁸⁵ Cilaya Gelmek: Neşelenmek.

“Uzatmayalım, kaç para istiyorsun? dedi. Bir beşlik olsa yeter , dedim. Ama, dedi, bir daha buralara uğramayacaksın! Uğramam, dedim. Ananın babanın ölü yüzünü öper misin uğrarsan, dedi, babam yok, ananın ölü yüzünü öpeyim ki, dedim. Beşliği **pasa etti.**” (S. s. 42).

“Paraların arasından yeni bir onluk çıkardı:

- **Kısa kes de Aydın havası olsun...**” (S. s. 21).

“- Emret abla, fındık kabuğuna gireyim... Hooop, bu değil, bu da değil, bu. Bunu bulan **mangırı** kazanıyor!” (S. s. 22).

“Meryem büsbütün meraklandı:

- Ne sorması? Yoksa aklıma gelen gibi mi?

- Nedir aklına gelen?

- Elinden bir kaza mı çıktı?

-Yok canım, benim elimden değil. Değil ama, az kalsın **deriyi tuzlayacaktık...**” (S. s. 29).

“Bitirim Leyla’nın kafasında az önceki vurup, vurulmalar... Kim kimi vurmuştu acaba? Elinde pırıl pırıl Brovning’iyle Müteahhit Ayşe’nin bitirim Leman’ı **mıhlaması** gerekirdi. Şayet böyle bir şey oldıysa, Leman vurulup deriyi tuzladıysa canı cehennemeydi. Yok Ayşe’yi temizlediyse, en azından bir on beş yılla ‘**Aslan yatağı**’nı boylardı ki, her iki halde de Leyla’ya göre hava hoştu.” (S. s. 32).

“Naime hala ferahlamıştı:

- Hele öyle söyle, dedi. Baktım, benim Menekşe’ye kötü baktı. Hemen bozuldum. İnkârdan gelmese şipşak hemen **şişlerdim**. Benim için bundan sonra dışarı çıkma, hayata kavuşmak, yani at olup kuyruk sallamak yok. Menekşe için yakarım dünyayı. Tabi bu arada **deriyi de tuzlamak** varsa kaderde, ne yapalım?” (S. s. 58-59).

“- Ne olacak? Palabıyık’ın karısı yakın arkadaşımıdır, **pireyi sekitmez**. Patronuna gelince, o ondan beter. Yetmişindedir ama, genç erkek görmesin.

Mahvolur. Elde edemezse hastalanır. Mamañih, sen hem yakışıklı erkeksin hem de kafan çalışıyor. Muhasebeci kariya he diyeceğine, zengin kariya he de daha iyi...” (S. s. 78-79).

*“Bir ara adımlarını açıp, bundan böyle de boş vermeyi, daha doğrusu boş verir gözükmeyi aklından geçirdi. Her erkek hep aynı teknikle elde edilemez ki. Her erkeğin **tavlanma** şekli vardı. Kimi para, kimi tatlı söz, kimi tam tersi hakaret...” (S. s. 81).*

“Bir an düşündü. Votkayı filan unutmuştu.

*Vay anasını, karısı içeri düşeli daha birkaç gün olmuştu, demek kabak çiçeği gibi açılmışlardı da eve **hovarda** alıyorlardı?” (S. s. 95).*

“Adam, oğlunu şimdiye kadar tanıyamamış olduğunu yeni anlamıştı. Meğer ne cin şeymiş bu?

*- O beni avucuna alamaz ama ben onu alırım. Ben gencim. Hatta kendimi nikâhla aldırırım, yani onun kocası olurum. Ondan sonra, iki gecede **taşlı köyün yolunu tuttururum** ona alimallah!” (S. s. 110).*

“Karşılara baktı. Yüzü dehşet ifade ederek ayağa fırladı:

- Polis geliyor!

***Tabanları kaldırdı.** Ördek sürüsü gerilerde kalmıştı. Bir köşe, bir köşe daha, toz oluvermişti adeta. Sonra ağırlaştı paraları saydı: Dört yüz altmış küsur. Paralarını yüzüne gözüne sürdü.” (S. s. 119).*

*“‘Aboo’su var mı Reşit Emmi? Adamı dinden imandan çıkarıp kıza bindiriyorlar. Şu belediye aptesanesine girdik, işiyek dedik bir iki. Birden bir kravatlı, efendi yani... Ayağına basmışık. Çüş, dedi. Bir baktım, laf bana! Nevrim döndü ki o kadar olur. Derhal yapıştım yakasına. Dedim bu **çüş** bize miydi lan **gav gav**? Dedi ayağıma bastın. Dedim, belle ki bastık, n’olacak? Gık dese **Habibini şaşıracam** ki Allah Allah. **Alesteyim** tekmil. Lakin demedi, **çakalladı** vaziyeti enayi, bastı gitti. Gitti ya, çüş lafı da tam koydu. Bıraktım işlemeyi, düştüm peşine. Kalağinoğlu fabrikasının yamacında kavuştum, **desteleyiverdim***

yakasını. Dedim cevap ver lan, sen kime **çüş** dediydin? Hık mık derken **sağlı sollu iki Miralay** ki, şakırtısını ben kendim bile beğendim!’” (VV. s. 17).

“‘Çoook. Öyle kızıyorum ki!’

‘Kime?’

‘Babama da, ağabeyime de. En çok da babama. O oğlanın öyle **şirnek** oluşu hep babamın yüzünden. Pis. Şimdi de müdürün avradını yakalamış!’” (VV. s. 39).

“‘Bak hele bak. Demem mi?’

‘Ne dedi?’

‘Ben **kirişi kırayım** öyleyse dedi, kırdı... ’” (VV. s. 46).

“İşçi mahallelerine sapan çamurlu, dar sokağa girdiler. Elektriksiz sokak, köhne tahta perdelerle çevrili harap evler kalabalığının arasında uzuyordu. Karanlık pencereleriyle evler çoktan uykuya varmışlardı.

Bir ara **cilaya gelen** Hamza müthiş bir **nara** attı:

‘Oooooooooof Allaaaaaaaaaah!’” (VV. s. 46).

“Güllü ‘O ne?’ dedi içinden. ‘Kime göz etti o? Bana mı? **Bok** suratlı. **İ... yılışıyor...** Senin bu yılıştığını Kemal görmeli şimdi, it! Sen Kemal’in kesip attığı tırnak olaman be! Kemal senin gibileri **ot diye yer...** ’” (VV. s. 50).

“... Kız dediğin de neydi? Erkek kısmının zevk aracı! Kadınların güzellikleri erkekleri içindi. Sonra, erkeğin güzeli, çirkini, yakışıklısı, yakışıksızı da olmazdı. Erkek erkekti kadın da kadın. Oğlan gerçekten kıza **abayı yakar** da iş kıvamına girerse, Cemşir bir iki demez, kızını bu ufak tefek ama soylu delikanlıya verirdi. Vermeliydi de... Kız birden boy atıp gelişmiş, **gemide azıyı almıştı**. Bir kız boy atıp gemi de azıya aldı mı, onu ne yapıp yapıp el oğluna vermeli, evde daha fazla tutmamalıydı. Zaten harıl harıl çalışıp para kazansa bile hayrı yoktu. Babasına on para olsun vermediğini Cemşir kaç kez söylemiş, kızıdan yakınmıştı. **‘İt oğlu itin kızı**. Kazanıyor kazanmasına ya, **koklatmıyor**. Eskiden böyle değildi. Şimdi asi oldu. **İbiği mi kızardı** ne? Münasibini bulsam, **kuyruğuna çalıy**

kıstırıp dehleyeceğim!’” (VV. s. 51).

“Cemşir’e baktı. Ohoo... Onun dünyadan haberi yoktu. Memo’ya yaslanmış, **sızmıştı** bile. ‘Allahlık!’ diye geçirdi. ‘Herif gittikçe **hampolaşıyor**. Ye, iç, yat, kalk, şişiyor boyuna. Dünya yansa içinde hasırı yok!’” (VV. s. 52).

“Ağa mağa, bey mey... Herif **zındıktı** ki o kadar olurdu yani. Ne aptes, ne namaz, ne oruç, ne ramazan, ne bayram, ne şu ne bu...” (VV. s. 98).

“Gülizar kırıtarak, ‘Ne biçim hoca?’ dedi. ‘Öyle bir bakıyor ki, insan ürküyor Allah vermiye...’

‘Pireyi sekitmez, zampara deyyus. Hocaymış, Allah adamıymış. Laf!’” (VV. s. 104).

“‘Aynayla dargın mısın it? Şu çizmelere, şu külot pantolona, hele şu pala bıyığa bak. Yumruk kadar adamsın, nedir bu **caka?**’” (VV. s. 112).

“Cesareti arttı. Madem çekinmişlerdi yoluna çıkmaya, o çıkmalıydı önlerine. Bunun içinde tutmalıydı kızın evinin yolunu. Çat kapı, çağırmalıydı kızı. Ama işler sarpa sarar, birkaç kişinin yumruğu, bıçağı tabancasıyla karşılar, dövüşmek gerekirmiş...

‘Adaaam sen de...’ diye mırıldandı. ‘Allah ya onlara verir, ya bana. **Doğuran kısarak utansın!’” (VV. s. 149).**

“Cemşir ne yapacağını şaşırmış, donup kalmıştı. Böyle olmasını istememişti oysa, ama olmuştu işte. ‘**Yedi denizin dışarı attığı**’ denilen cinstendi demek?” (VV. s. 157).

“Cemşir başını salladı.

‘Bunca kız büyüttüm, hiçbir bir günden bir güne asilik etmedi bana bu **itten** başka. Kime çekmiş bu **soyka** bilmem ki!’” (VV. s. 158).

“Muzaffer Bey’le aşık atacak değildi. Hükümet, devlet Muzaffer Bey gibi ona da çalışsın isteyemezdi kuşkusuz. O, günde temiz bir yüzlük kazansa **kuyruğu balmumuna dönerdi** ki, tadından yenmezdi hani.” (VV. s. 161).

“Can sıkıntısını parçalayıp içinden çıkmıştı. Birden bir hafiflik, bir neşe,

*bir canlılık... Bütün mesele, Muzaffer Bey'in **cartayı çekip**, fani dünyaya gözlerini yummasındaydı.*" (VV. s. 163).

*"Reşit'in sivri burnunun ucu hazla parlıyordu. Gerçekten de 'Ne adam!' dı. Yıllar yılı Cemşir'e kırk sekiz kilosuyla sahip olan... Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'ninkini de Ali'ye giydiren, gerektiği zaman **fındıkkabuğuna girip koca develeri iğnenin deliğinden geçiren** bir adamdı.*" (VV. s. 182).

*"Dilediğince açılmasın, Reşit, Allah'ı bir bildiği gibi biliyordu kıza tutulduğunu! Hatta 'Kert şuraya,' demişti. 'Eğer dediğim çıkmaz da o oğlan haber gönderip kızı istemezse, ben de hiçbir şey bilmem. Reşit, sende de iş yokmuş, sen de **fosun fosuymuşsun** de!' demişti.*" (VV. s. 188).

"Kızına sarılıp onu yüklü göğsünün üstünde sıktı:

'Yavrum,' dedi Boşnakça. 'Güllüm benim!'

*Güllü birden **pirelendi**. Annesinin kara kara bakışı, 'Yavrum benim. Güllüm!' derken gözlerinde yuvarlanan damlaları yadırgadı.*" (VV. s. 196).

"Yasin Ağa bu gece neşeliydi ama gene de ciddileşti:

*'Oğlum, yavrum, sabırlı ol. Tevekkülün koyununu kurt yemezmiş. Yasin Emmi'nin yaşı ohooo... Benim bes kulağımın dibi kalmış bu yaşa kadar. Ne derler, **yol yoluyunan, orman baltaynan!**'"* (VV. s. 264).

"Seyyare Bacı pek öyle namaz kılmaz, oruç tutmazsa da, gene de dini bütün geçinirdi.

*'Tövbe de kız.' dedi. '**Sütü bozuk** mu bu Allah vermeye?'*

'Sen biliyon mu onu? Gâvırdan bile kötüdür!'

*'Heye, **eline eteğine pis derler** amma, insan yeğeninin avradına...'"* (VV. s. 297).

*"'Amma demiyor **itoğlu it**. Biznen **sidik yarıştırıyor**. Alt tarafı bir Fellah parçası. Sakıza tapan insanlardan hayır mı gelir?'"* (VV. s. 321).

"Kebapçı Giritliyle garsonları kapıya dek gelmişler, uğurluyorlardı:

‘Güle güle ağalar, bereket versin, iyi akşamlar!’

Sonra Giritli, dükkânına çekilirken, ‘Gidin, i...ler,’ dedi. ‘Kafa şişirdiniz be!’”

“Huyu böyleydi. Yüze karşı diller döker, arkadan basardı **gamatoyu**.”

(VV. s. 328).

“Gülüyordu:

‘Haa, yok canım. Onlar adamı çir gibi yerler. Korkarım. **Allahımı şaşırtırlar sonra...**’” (VV. s. 339).

“‘Neyin olur bu **ukala dümbeleği**?’

‘Kim?’

‘Deminki, seni bana tavsiye eden!’

‘Hiiiç...’

‘Nasıl hiç? Binmeyeceği katıra yem takmaz o be!’” (YYB. s. 53).

“Mustafa’ya gelince, o da işlerin ‘**mayna**’ oluşuna seviniyordu. Çünkü, mesela, ‘...Sen kim oluyorsun da tekme atıyorsun **eşşoğlu**...’ falan diye ‘şu pis Âdem baba’ yüzünden kovulur, gene 72’nci Koğuşu **boyalayabilirdi**.” (YYB. s. 60-61).

“Rakımı yudumladım, yeni işinde neler yapacağımı kurmaya devam ettim: İyi **yedirtmiştim** oğlana **kılığının fasaryalığını**. Yemiş, yutmuştu bile.” (YYB. s. 85).

“Musa, ‘Kızın yanında heç **piyasan yoğmuş** bre herif! dedi. **Aftos piyas geçti**. Ben olsam, bacağına bastığım gibi...’” (C. s. 52).

“‘Bu kız senden erkek arkadaş. Seni tövbe **piyasaya almıyor!**’” (C. s. 52).

“‘Bacısı da, o bacısı yok mu, kardaşından bes beter. Ağa kâtibi kovdu diye görsen, yüzünün eğrisi dizine indi. Ağaya bile **çemkirdi** be!’” (C. s. 57).

“‘Ulan, huyumu bilirsin. **Cart curta** gelebilir miyim ben hiç?’” (C. s. 68).

“*Naralarsa gittikçe yaklaşıyordu:*

‘*Atalım atalım!*’

‘*Nereyeee?*’

‘*Herkesi sevdiğinin kucağınaaa!*’

‘*Eheeeeeeyyy!!!*’ (C. s. 86).

Cemile, ‘*Güllü, bacım... **Dehle** şunu gitsin!*’ dedi.” (C. s. 87).

“*Cemile, ‘N’oldu **soyka kız?**’ diye sordu.*” (C. s. 98).

“‘*Cartayı çekmiştin çoktan!*’” (C. s. 135).

“‘*Hepimizinki de bir ekmek derdi oğlum. Cigaraları ben veriyorum der de kapıcının gözüne o girer, biz kenarda kalırız. Yusuf’u bilmez misin?*’

‘*Bilmez olur muyum? **Tatavacının biri!***’” (BTÜ. s. 38).

“‘*Emmin olsa bu işe ne derdi Yusuf?*’

‘*Ne mi derdi? Sabırlı olun derdi. Gurbete düşen insanın başına her bir şey gelir. **Arabamızın tekerine taş koyuyorlar.***’” (BTÜ. s. 41).

“*Odacı usulcacık:*

‘*İ...e,*’ dedi. ‘*Ben sana **bana madik olmaz** demedim mi?*’

‘*Ne madiği?*’” (BTÜ. s. 86).

“*Irgatbaşı kaşığı etli pilava daldırırken, ‘Tez geleydin **zırto,***’ dedi. ‘*E... hayrola?*’” (BTÜ. s. 222).

“*Çocuk, kumarcıların barbut attıkları hendeği eliyle gösterdi:*

‘*Orada!*’

‘*Ne yapıyor?*’

‘*İp topluyor!*’

‘*Yoksa oda mı oynuyor?*’

Mano almak.” (BTÜ. s. 228).

“‘Yarın köy yerine vardı mı, dinle gayri. Usta oldum diye **fort atar** gezer!...’” (BTÜ. s. 311).

“İyice yumulmuştu gözleri, açamıyordu. Açsa cayır cayır yanıyordu. ‘**Mank**’ denilen cinsten koyu bir sersemlik içindeydi.” (BTÜ. s. 349).

“‘Emmim derdi ki, siz siz olun, şehirlinin sakalına göre tarak vurun derdi. Şehirlinin merakı, **partal atmak**⁸⁶.’” (BTÜ. s. 361).

“Bir iskemle çekip otururken, ‘Ne bileyim yahu?’ dedi. ‘Kocasıyla atışır suç bizim, oğlundan **saparta** yer suç bizim... Şu evden cehennem olup gidemedim vesselam!’” (EB. s. 22).

“Kapıyı çalar, girmek ister de Leman Hanım kapıya gelir bırakmazsa? O zaman bir Göğüs, dalması gerekirdi içeriye. **Çaçaron kadın**, kocasını şerrinden bucak bucak kaçırmış kadın, çığlığı basıverirse? Bekçi zaten yakınlarda. Koşar gelir. Haydi karakola. Karakolda komiser, polisler...” (EB. s. 77).

“Vazgeçti. Sadece aldı havluyu, odasının yolunu tuttu. Yaşlı kadın bayağı gönül koydu oğlunun şu **nobranlığına**. Koskoca annesiydi havlu tutan, insan hiç olmazsa bir teşekkür etmez miydi?” (EB. s. 89).

“O her sabah dudaklarını boyadıkları harabeye gelince Ayla, ‘Yeter,’ dedi. ‘Sabah Sabah seni dinleyecek değiliz.’ Nurcan’a döndü. ‘Ver bakalım şu **zamazingoları** kız!’” (EB. s. 96).

“Şu fakülte bir bitse... Bitse ama, Avrupa mavrupa **fasarya** gibi geliyor bana. **Moruk** keçi gibi ayak diriyor ev için.” (EB. s. 153).

“‘Abla, ağabey... Geç bir yaprak. Babama gelince... Onu da geç! Evim, evim, evim diye tutturmuş. Sanki **dünyaya kazık kakacak**. Ulan nasıl olsa **cartayı çekip gideceksin...**’” (EB. s. 225).

“Döndü, Pehlivan Ali. Kıs kıs gülüyordu. Kahvesine geliyordu besbelli. Tam da köşeden çıkmıştı.

⁸⁶ **Partal atmak:** Övünmek.

'Eyvallah Ali,' dedi.

'Bakıyorum benim kahvede sabahiyeye es geçmiş, **cızla mı çekiyorsun?**'"
(EB. s. 231).

"'**Fiyakasına bak gebeşin...**' dedi, 'bir dene patlatsam yarısı boşa gider.'" (G. s. 6).

"Salih Topal, 'Aşk olsun,' diye aklından geçirdi, 'herif tümüne de **aftos piyos geçiyor!**' (G. s. 37).

"Yolda Hüseyin Yorulmaz, 'Ulan amma da **partal attın ha!**' dedi." (G. s. 39).

"Büyük bir ciddilikle masanın başına geçti, uzun uzun **manyeto etti**. Manyeto ederken gözü Mevlüt'ün kuru parmaklarına ilişince içi sızladı." (G. s. 48).

"Yazar **Nusret'in tıraşına** bıyık altından gülüyordu. Tıraşı bir ara öyle azıttı ki, o anda yanında başka kimse olmadığından, masanın bir kenarında duran Hormobin kutusuna göz kırptı." (G. s. 118).

"'Doğru,' dedi adam. 'Zaten bakma canım, **fasaryanın biri...**'"
(G. s. 161).

"Bir yanda Fellahlar, bir yanda Rumlar, Ermeniler, öte yanda Türkler... Hepsi de zifır gibi sarhoş, hepsinin de kanı kaynıyor. Bıçaklar, kamalar, altıpatlar alesta... Kabil miydi ufak, ufacık bir **falso**; yani Rum kızı şu saatte çıkacakken, bu saate kalsın?" (G. s. 181).

"'Niçin olacak? Kazanmak için müşteriye **kazık atmak**, malı satın alırken de **madik oynamak** lazım. Böyle şeylerse oldu bitti elimden gelmez. Bizim birkaç yüz, deve oluverdi!

Cemşir keyifli keyifli gülüyordu. Reşit kıcını kaşıyarak kalktı.

'Nazarınız değecek, **fallikler!** Hadi gidiyorum ben...' (HÇ. s. 60).

"'Çok bile. Yakında **deriyi tuzlarsın**. Tuzlarsın bu gidişle amma, kısa

kessen de **dalgamıza baksak!**''' (HÇ. s. 141).

“Muhsin Usta anlamıştı. Kızmadı. Kadının **dalgasına taş atmak** da istemedi.” (HÇ. s. 150).

“Şimdi iş değişti. Ramazan mamazan çıktı aradan. Yasin bile çıktı. Herifin candan adamı yok. Sakalının altına vaktiyle gerek ki, **külâh kapak**. Bir kenarda durmaynan hiçbir şey ütemeyiz. Sen karışma. İşi bana bırak. **İşi pişirecek benim**, sen değilsin!” (HÇ. s. 152).

“Demişti. Cezaevinde iki gün evvel ziyaretine gittikleri Hamza başına Köroğlu gibi sardığı patlıcan moru ipek Trablus kuşağını düzelterek, ‘Amman Reşit Emmi,’ demişti, ‘tam zamanı. **İte köpeğe meydan vermeden gidin!**’” (HÇ. s. 152).

“Zaloğlu içini çekti:

‘Ne bileyim **cılk olduğunu?** Allah adamı dedik, bir cahillik ettik. Meğer herif... ’” (HÇ. s. 175).

“‘Cilama dokunma Reşit Emmi!’” (HÇ. s.268).

“‘Fukara mı? **Yalakçı** be! Eniştenin yüzüne gülüyor, yanlıyor çiftliğe. Ne hinoğlu hin o... ’” (HÇ. s. 269).

“Ferahlamıştı. İyi bir varta atlatmıştı neyse.” (HÇ. s. 280).

“**Ulan** sahiden de **bir boka yaramazmış** senin **allamelğin**.” (HÇ. s. 342).

“Antranik dükkândaydı. **Kalantor** bir müşteriyi **kafese sokmakla** meşguldü.” (OKGK. s. 134).

“Niyazi işin iç yüzünü anlattı. Sonunda, ‘kız çok **fiyakalıymış**...’ dedi.

‘Kimden duydun?’

‘Bir komşusu var, Antranik diye, o anlattı...’

‘İyi ya, patrona **akoz edelim**, hemen iş verir!’”(OKGK. s. 160).

“Sigara onda, içkilerin çeşidi onda, köylerden kente tozlu kollar gibi

uzanan toprak yollarda kara yağız ameleleri **mandepsiye bastırıp**, üçkâğıt **dümeniyle** soyup soğana çevirmek ondaydı!” (KY. s. 2).

“Nuran, ‘Film yıldızı!’ dedi.

‘Evet, film yıldızı. Seni ben film yıldızı yapabilirim. Annene, hele o **kakavan** ağabeyine boş ver. Onlar seni basit bir ev kadını yapmak istiyorlar. Ben her şeyi biliyorum Nuran. Boş ver onlara!’” (KY. s. 59).

“‘Sen de iç.’

‘İçmem.’

‘Niçin?’

‘Canım istemez. Bir masa başına geçip, sıcak mezeler, salatalar filan olmadan...’

Bir apaş, **apaş kadın gibi**, ‘Hanım evladı.’ Dedi. ‘Sıcak meze, turşularla rakıyı haminnen de içer. Erkeklik, rakıyı sigarayla içebilmektedir!’” (KY. s. 69).

“Bedia Hanım’ı adamakıllı bir korku sarmıştı:

‘Ayyy,’ dedi.

‘Korkacak bir şey yok. Bir ihtimal olarak yani. Yoksa **çiğ adam** değildir. Elbette **kendi çıkarına dümen tutacak...**’

Uzun bir sessizlik oldu. Reşat parayı hemen almak fikrindeydi. Bedia Hanım’sa, hemen verebilirdi ama adam parayı alır, **işi görmeden tüyerse?**

Reşat, ‘Haydi,’ dedi. ‘Durma. Demiri tavında dövelim!’

‘Yani?’

‘Yanisi, Bogos’u yok. **Sökül mangırları!**’” (KY. s. 102).

“Reşat dışarı çıkmıştı bile:

‘Ayten,’ dedi, ‘Nuran’ı, yalnız bırakma!’

Çirkin, ama göğüsleri, kalçaları dolgun genç kız güya espri yaptı:

‘Merak etme Reşat Ağabey. Sen olmadığın zamanlar **zarına bakıyorum!**’

Nuran ‘zarına bakma’nın ne demek olduğunu anlamamıştı ama, kızın babasıyla Reşat anlamış, pek beğenmiş, kahkahalarını atmışlardı.” (KY. s. 127).

“Amma da hareketli bir gün geçirmişti! Fakat asıl mühimi, İhsan ‘**kenefi**’nin İstanbul’a kadar uzanmasıydı. Kız kardeşini de bulduğuna göre, ya alır cehennem olur gider ya da Reşat’ı buluncaya kadar arardı.” (KY. s. 199).

“İri gözlerini sertçe yeşil yeşil çevirdi:

‘Ne var?’

‘**Niye itleniyorsun?**’

‘Ağzını topla!’

‘İtleniyorsun işte!’” (BFV. s. 9-10).

“‘Sen delisin ha kız. Vallaha delisin!’

Abla değil de ‘kız’ demesine büsbütün kızdı:

‘Deliyim evet. Haftalığımı aldım mı başlarsın ama, köpek gibi yaltaklanmaya!’” (BFV. s. 11).

“Arkadaşları telaşla:

‘Filiz değil miydi Filiz?’

‘Tamam!’

‘Yanındaki kimdi?’

‘Kim olacak, **zamparasıdır!**’” (BFV. s. 93).

“Kocakarı, Nur’la Filiz’e hışım gibi bakıyordu. Başını salladı bir ara Filiz ürktü karının bıyıklı sakallı yüzünden: ‘... ah **kancıklar**, ah **kahpeler**, ah **fingirdek yellozlar**... Adamları birbirine düşürdünüz encam değil mi?’” (BFV. s. 111).

“Bu saatte babası mutlaka gelmiş olurdu. Gelmiş olur, belki de sarhoştur gene, Filiz’i sorar. Annesi ne karşılık verirdi acaba? Gelmedi dese ‘Niye?’, geldi dese ‘Hani?’. Belki de Maşa eve gelmişti. O zaman işler büsbütün sarpa sarar,

*madem işi bıraktın bu saate kadar nerelerde gezip dolaştın? Nerelerde **sürttün** diye başladılar.” (BFV. s. 219).*

“Sertçe baktı tilki bakışlı adama.

Adam elini geri çekti.

Biletçinin sert sesi:

*‘Bana bak **Dazgırlı!**’*

Adam korkuyla baktı.” (BFV. s. 220).

*“‘Burasını, çalıştığı patron müesseselerinden biri sanıyor gibi geldi bana. O müesseselerde pek bir şeyler bilmeye ihtiyaç yoktur **hoppala cuppalaların**. Bu da o biçim!’” (BFV. s. 277).*

*“‘**Papara yiyeceğiz** diye turba koparıyor idim. Sofraya oturdular. Nazım’la Yıldız hırslıyorlar.” (YDGŞ. s.33).*

*“Mesele anlaşılmıştı. Demek bir sevgili bulmuştu o da? Kim bilir, belki de yaşlı, ama hâlâ hızını yitirememiş, ateşli bir şen dul, ya da inadına **kaknem**, ancak çok fakir gençlerin kahrını çekebilecekleri cinsten yaşlı biri.” (YK. s. 70).*

“‘Ben de öyle görüyorum aynasız!’

‘Sakin Tıbbiyeli su koyuvermesin?’

‘Ne gibi?’

*‘Hani kızıyla **aşna fışneydi** ya!’” (YK. s. 88).*

*“‘Ne kalmıştı şurda? Pek pek iki yıl. İki yıl sonra gösterecekti şapkasını eğip **zort çekenlere**.” (YK. s. 2).*

*“‘Yarın doktor olsun da görün. Ana, baba, kardeş... Belki de İstanbul’da kalır, takar bir İstanbul **finyoşunu** koluna, tamam!’” (YK. s. 7).*

*“Topacık oğlan çevresine korkuyla bakıyordu. Kızın anası çıkıverse **tabanları hemen kaldıracaktı**. Kimse gelmeyince tekrar üstüne yürüdü, saçını tuttu, sağa sola salladı itti. Fatma kış üstü yere düşmüştü. Canı yandığından değil, yapayalnız kalmanın korkusu içindeydi. İki sıra kerpiç, kararmış tahta*

evlerin arasındaki daracık sokağı yaygaraya boğuyordu ki, bir adam çıkıverince köşeden oğlan tabanları yağladı.” (YK. s. 19).

“Aslında ne meyhaneci, ne de başkaları aykırı bakmamış, içki, ya da meze verip vermemekten söz açmamışlardır.

Açmamışlardır ama, ‘Yandan Çarklı’nın **zagonu** budur. Fiyakayla gelecek, mangırlarını meyhaneciye fırlatacak, günlerdir yarım bardak şarap bir porsiyon sosise hasret ‘Fakir fukara’yı toplayarak içebildikleri kadar içecekler, yiyebilecekleri kadar yiyecekler, sonra para bitecek. Meyhaneci kesecek postayı. ‘Fakir fukara’ ufaktan ufaktan voltasını alacak. ‘Yandan Çarklı’ kıpkırmızı burnuyla gülümseyerek evinin yolunu tutacak!” (YK. s. 35).

“- Elbette âşığım, canım sağ olsun. Senden, sizlerden neyim eksik? Ben senin gibi **fitini fittoni**’leri daha çoook cebinden çıkarırım, Mart kedisi!

- Mart kedisi sensin, dedi, Alev. Kart kedi!

- Ne var **sokak süpürgesi?**” (MM. s. 271).

“Ta öbür baştan kısık bir ses:

- Niye?

- Kendine müfettiş süsü vermiş **dürzü**...

- Vermişse yatmayaydınız!

- Sen yutmadın mı?” (MM. s. 294).

“Kadın ne kızmıştı, ne de boş vermeyi düşünmüştü:

- Sen otelci misin? Dedi. Seni hangi kadın aldatabilir?

Koltukları kabardı. Şu gözleri şaşı, mendebur, **çiroz** karısı işitseydi... İkide birde ‘Gemi aslanı!’ derdi. Kalıp, kıyafetini görenler seni bir adam sanarak heves ederler ama, içine girmeye görsünler. Benden başka her kadın taktırır sana, her kadın, her kadın.” (MM. s. 92).

“Vay efendim, Emniyet Müdürüyle Vali birleşmişler, şehrin para babası tüccar, fabrikatör, ya da hazır yeyicilerini poker, briç paketlerine düşürüp,

dayanıyorlar içkiyi, ondan sonra da söğüşle Allah **söğüşle!** Niçin? Kerli ferli fabrikatörler, tüccar, iş adamları çocuk muydular ki, Emniyet Müdürü, Vali onları kandırsın. Her biri şeytana pabucu ters giydirirlerdi **dürzülerin**, kanmasınlar.” (MM. s. 50-51).

“**Çakmışlardı** ‘Manzara’ yı. Bıyıkaltından gülüyorlar, bunu kadından saklamaya çalışıyorlardı ama, salkıyamamışlardı. Yalnız, İdris Bey’in sağında oturmakta olan erkek Suratlı, genç özentisi içindeki kırk beşlik kadın somurtmuş, somurtunca da alabildiğine **gudubetleşmişti.**” (MM. s. 182).

“Bu biçare, bu bağrıyanık, bu fedakâr milleti pis lokantalarda avuç dolusu para karşılığı sözümona doyurmağa, itlerin bile yatmadan önce düşüneceği **palasparelerin** arasında yatırmağa ne hakkınız var?” (MM. s. 67).

“- Haa, şu, evet. Lüzumundan fazla geveze adam. İnsanı âdeta şüpheyeye düşürecek şekilde **ıvıt ıvıt soruyor**, eşeliyor...” (MM. s. 75).

“‘Şehvar mı? Ayyy... evlere şenlik... o ne yenmez yutulmaz şey öyle ayol! Allah sabırlar versin Kudret beye. Doğrusu hâzâ erkek. Yere çak çakılır. Öyle beyefendinin **küffümü** o pastal?’

Aaaah ah, nasıl hatırlamazdı o köşkü? Paşa kayınbabasından kalma, saçakları dantelâlar gibi işli, **çingir çingirdi.** Kudret’in babası, paşa babasının lândo’suyla gelirdi eve. Başında hasırlı, vişne çürüğü fes, ayaklarında kaloş potin... ya bıyıkları? ‘Sülüs var’ gibiydi.” (MM. s. 217).

“‘Amma da yaptın be Nihat? Maşallahın var. İçimizde en çok kazanan sensin. Evin mülk, işlerin **keka**...’

Doğruydu. Evi mülktü, işleri **kekaydı.** On yıl hiç çalışmasa yetecek parası vardı.” (ELK. s. 349).

“Karısı karşısındaymış gibi mırıldandı:

‘Göreceksin, sen de göreceksin, memleket de. Yalnız sen değil, Nedim Ağa da **hurt** belliyor beni, hımbıl belliyor, pısırik belliyor. Bellesin bakalım.

Yarın hizmetimi öğrenince utanır düşündüklerinden, basar aferini!’” (KT. s. 40).

“Eşeklerin senden çok daha namuslu vazife yaptıklarını unutma! İnsan ise eşek değildir. İnsan insandır. **Bel bel bakma yüzüme**, ne demek istediğimi anlamaya çalış!’” (KT. s. 97).

“Topal da bunu geceler gecesi düşünmemiş değildi. gerçekten de Şehnaz onun karısı olsa da Nedim Ağa’yı birlikte **kafese koysalar!** Evet, bu çok şerefsizce bir iş olurdu şüphesiz ama, kim ne bilecekti? Maksat ulaşılması gerekli yere ulaşmaktı.” (KT. s. 164).

“‘Dün kapımızda **çanak yalayıcılığı** yapan adam, bugün bana kafa tutuyor. **Ulan it, itoğlu it**, ben senin ağzını burnunu kırardım ama, ne fayda, büyük bulunmuş bir sefer. ...’

‘Daha ne olacak? Bitti birazcık kanlanınca tuttu karısını boşadı. Bir şey değil, boşasın, onun bileceği iş ama, karşıma geçmiş, **it gibi çemkiriyor**. Eh baba, senin de alacağın olsun. Onun dükkânına bir daha gitsin sıkıysa!’” (KT. s. 206-207).

“‘Fena mıydı? Ben o zaman bu arabayı yeni almıştım. Daha önce gece şoförlüğü yapıyordum. Atardık **gacoları**, ver elini Bebek, Emirgân daha öteleri. Polis mi? Cart Vatan Cepheli vesikası, üstelik selam dururdu polisler!’” (KKBK. s. 122).

“Kabzımal **pirelenmişti**. Birden şoförün omzunu dürttü:

‘Beni şurada indiriver evlat.’

Araba durdu, adam indi. Şoför, ‘**Pirelendi enayi,**’ dedi. ‘Tanırım **madrabazdır.**’” (KKBK. s. 123).

“İkisinin de favorileri yanaklarının ortalarına kadar uzanıyordu. Saçlar doğru dürüst tıraşlı değil, ense iyice uzun, kabarıktı. Boyunlarda **apaş işi** kırmızı mendiller irice bağlanmış.” (KKBK. s. 137-138).

“‘Hayır birader, yabancıya taşıtalım dersin ona da müsaade etmezler!’

‘Yaa, ne demezsin birader?’

‘**Tröst kurmuşlar** aralarında!’

‘Bunların haddini bildirmeli!’

‘Mahallenin suyu onların keyiflerine bırakılamaz!’” (KKBK. s. 215).

“Onun için, yazıktı kadına. Zehir bile olsa, amcasının tapon kızını **egaya düşürebilmek** için dişini sıkacak, amcasının sözünden milim dışarı çıkmayacak, beladan kaçacak, dayılık, vur kır, rakı, şarap, votka, esrar, afyona elveda, amcasının istediğince ‘Adam’ olacaktı. Olacaktı ki kız egaya düşsün. Düştü mü ondan sonra artık Allah ne verdiyse...” (KKBK. s. 248).

“Bu küçücük, bu hayli pis şaraphanede kimdi bu ‘**Kalantor?**’ Hâkim, umum müdür yahut herhangi bir taşra valisi mi? ...” (KKBK. s. 273).

“Dempsey, ‘Sonra?’ dedi.

‘Sonrası... Bir hamle ettim. Bileği geçti elime hık mık. Bırakır mıyım? Anladı kurtuluşu yok, kapıyı ört dedi. Atladım hemen, tak örttüm. Annem dışarıda erketede tabii. Gece öyle geçti. Sabahleyin gene geleceğini biliyordum. Gece adamakıllı mest oldu. Anneme **akoz ettim**, gelince sen **voltanı al** diye.’”

(S. s. 95-96).

“Aşk maşk ama, yürümez böyle dedim. Fasulye piyazına yat, aşk sayıkla. Anlamam. Mektep çocuğu değilim ben. **Kerizlikten dikizlerim cavlamıyor**. Dedim, mangır bul bana! ‘Nasıl?’ dedi. ‘Nasılından anlamam, bul!’ (İhsan Efendi’nin çanta meselesini kurcalamadı.).” (S. s. 96).

“‘Düşünme, at kafandan öyle şeyleri. Kocan senden şüphelenmiş, öfkesini duy bunun, arkasından boyuna at, tut! Nene lazım Cevdet? Polisler vızır vızır arıyor. Yarın **piyastos edilir**, tamam. İşin mi yok da düşünüyorsun? Canı

cehenneme itoğlu itin!...’’ (S. s. 168).

“Heyecanla anlatıyordu. Cevdet daha çok ‘sustalı’, ‘zula’, ‘fora’ gibi yeni, yepyeni kelimelere bayılıyordu. ‘Zula’, esrar veya bıçağın saklı olduğu yere deniyordu. Bıçağın çekilmesiye ‘fora’ydı. Bıçak fora edildikten sonra hasma saplanırdı. Seviyordu bunları. Bir kavga görmek için can atıyordu. Gerçi Böcek, küçük bir model mi göstermişti ama böylesini değil, erkekçesini...’’ (S. s. 188).

“Kafamın içi karman çorman, çekti gitti. Gitti ya, kırk sekiz küsurla ne devlete, ne millete dua, ne de hatta ‘Ulu Allah’a şükredebilirdi. Sonra, onlarda yatıp kalkmak, onların tenceresinden çöplenmek...

Dalmıştım.

Sütbeyaz saçlı yanıma gelmiş, soruverdi:

‘Neyin olur bu gavat?’

Şaşırmıştım. Gerçi böyle şakalaşmaktan zevkleniyorlardı ama, yüz yüze hadi neyse, arkasından?’’ (AI. s. 53).

*“Onlar Kasımpaşa yolunu tutarlarken kendisi de gişenin anahtarını alıyor. Kırmızı mendil, Nagant cebe. Kapıyı dışarıdan kilitleyip, **pami!**”⁸⁷ (SÇ. s. 141).*

*“Oğlan az daha sokuldu. Gene aldırmadı. Az daha. Çakıyordu, **bozardı mostrasını** isterse ya, kıyamıyordu.” (SÇ. s. 158).*

“‘Hem sana bir şey söyleyim mi? Biz sırt sırta verip bu öküz oğlu öküz mandallayıp...’

Cevdet gülüverdi. Ne tuhaf lakırdıları vardı şu Beton’un!

‘Mandallayıp ha?’

*‘Yaşa, mandallayıp alacağız koğuşu elimize. **Deyyus**, Karun gibi zengin*

⁸⁷ **Pami:** Kaçmak anlamında, tüymek.

oldu be!” (SÇ. s. 207).

“‘Ulan **tereslik etme**. Mahallede çevirdiğin fırıldaklara göz yumuyoruz. Sen de bizim nazımızı çekiver. Vallaha Arap Kadri’yi musallat ederim başına ha!’” (ÖN. s. 62).

“‘**Sepetlenmek**’ pek ağırına gidiyordu. Koskoca Avukat Mazhar Bey’in, beyefendinin annesi Hacer Hanımefendi’ydi.” (ELK. s. 276).

“Neriman zarif bir kadeh, konyak ve çikolatayla kocasının yanına geldi. Konyağı verdi, çikolatayı jelatininden soyarken, ‘Bir **punduna getirip** şu terbiyesiz kadına yol vereceğim mazhar,’ dedi.” (ELK. s. 289).

“‘Amma da yaptın be Nihat? Maşallahın var. İçimizde en çok kazanan sensin. Evin mülk, işlerin **keka**...’” (ELK. s. 349).

“‘Dünya kara kesmişti be, yiyecek **zırnık** bir şey kalmamıştı. Ordu bozulmuş, açlıktan geberiyorduk. Ne yapalım? Hayvanların gerisinde sıçmalarını beklerdik. Sıçtılar mı? kapıştırdık, pança pança!’” (ELK. s. 355).

“‘Benim sağlığımda benim sözüm yürür. Ben **cartayı çektikten** sonra bıyıklarınızı kazıtıp oğlan gibi gezin isterseniz!’ diyordu.” (EVO. s. 9).

“Dedi rakı pahalı içemiyoruz, şarap ona keza. Boyalı ispirto bile Hasanpaşalı. Ben de döktüm işi **nefes**’e.”⁸⁸ (EVO. s. 49).

“‘Haydi bire **kodoş hayvan**, deeeh!’

Bu ‘kodoş’ sözü, bıyık altından gülen **dubaracı**⁸⁹ hemşerilerineydi. Hemşerilerine kodoş demişti, ama annesi, kardeşi, tencere, tava, hatta hurt hurtla tangır tungur uzaklaşmakta lan arabanın ardındaki hemşerileri de bir yandan gülüyor, bir yandan da konuşuyorlardı:

⁸⁸ Nefes: Esrar.

⁸⁹ Dubaracı: Hilekâr.

*“Tıpkı dayısı **kakavan** Hasan!” (M. s. 15).*

*“Kabzımal Kâtibi makaraları koyuvermemek için zor tutuyordu kendini. Koyuverse de gülmeye başlasa, zırrıkının kızacağını, belki de yanından hırsla savuşacağını biliyor, ‘**ekmeklik**’i⁹⁰ kaçırmak istemiyordu.” (M. s. 97-98).*

*“‘Bana muavin diye almış güya Kâmuran. Hani, yoruluyorum, amelelerle başa çıkamıyorum dediydim bir iki... Lakin adamımdaki gönül değil, Erciyes Dağı. Zaptiye nazırı gibi **zort veriyor**.’⁹¹” (M. s. 150).*

*“‘Beri bak,’ dedi. ‘Gevezeliği bırak da beni şu **kösnüğün maiyetinden**’⁹² kurtar gayri.’” (M. s. 299).*

4.5. Dualar Beddualar (Alkışlar-Kargışlar)

Türk edebiyatında en güzel örneklerini ‘Dede Korkut Kitabı’nda gördüğümüz dua ve beddualar , Türk sözlü edebiyatının en yaygın örneklerini teşkil etmektedir.

Dualar ve beddualar Pertev Naili Boratav tarafından şöyle açıklanmaktadır:

“Bir bölümde sadece konuşmayı renklendiren kısa kalıplar şeklinde alkış ve kargış (hayır dua-bed dua) sözleri vardır. Bu biçimdekileri bir Halk edebiyatı türü olarak tanımlamak yersiz olur; konuşmayı süsleyişi, duyguları belirtici, anlatımı güçlendirici dil öğeleridir bunlar; kısalıkları, yoğunlukları son kertede bulunmakla ikinci bölümlüklerden ayrılırlar: Allah muradını versin!, tuttuğun altın olsun!, alkışlara, inim inim inleyesin, Allah belanı versin!, Muradına ermeyesin! Kargışlara örnek olarak gösterilebilecek beylik söz kalıplarındır. İkinci bölümü, koygunluğunu anlatımdaki özenilmişlikten, imge, düşünce ve

⁹⁰ **Ekmeklik:** Enayi, kolay yutulur.

⁹¹ **Zort vermek:** Çalım yapmak, kabadayılık.

⁹² **Kösnüğün maiyeti:** Erkek arayan azgın dişinin çevresindekiler.

çağrışım buluşlarındaki başarıdan olanlardır. Küçük sanat yapıtları diyebileceğimiz bu bölüm alkışlara ve kargışlara birkaç örnek verelim:

Alkışlar (Hayır dualar)

Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksın!

Yat başucunda bul, kalk ayakucunda bul!

Kargışlar (Bed dualar)

Allah sana uyuz versin de tırnak vermesin!

Ekmeğini it yakarı bit yesin!

Yelli günde evin yansın!”⁹³

Dualar ve beddualar kullanım yerleri ve söyleniş amaçlarına bağlı olarak atasözleri ve deyimler gibi genel bir yaygınlık taşımazlar. Her zaman karşılanabilecek genel toplumsal durumları değil, duygulara bağlı olarak özel dilekleri yansıtır. Bu bakımdan kullanım alanları belli bir sınırlılık taşır. Buna rağmen bu söz kalıpları Orhan Kemal’in eserlerinde en az atasözleri ve deyimler kadar karşımıza çıkmaktadır.

“Kocalarının Nuran üzerine konuşmalarından deliye dönen orta yaşlı kadınlar:

‘Gözü çıksın,’ diyorlardı, ‘kör olsun inşallah!’

Balıkçı İlyas, bakkal, manav, kasap, imam, meyzin... çeşitli memuriyetlerden emeklilerse:

‘Padişah gözlü yavrum!’ diye iç geçiriyorlardı.

‘Kraliçe gözlü... Allah kem nazardan saklasın!’” (SBK. s. 128).

“‘Böylelerine Allah kel virsin de tırnak virmesin ağa... Çingeneye beylik vermişler, peşin babasını asmış.’” (C. s. 41).

⁹³ Boratav, *a.g.e.*, s. 126.

“‘Allah razı olsun, Allah her tuttuğunu altın, seni iki cihanda aziz etsin!’” (C. s. 72).

“‘Allah gözyaşı döktürmesin, Allah kötü gün göstermesin!’” (C. s. 82).

“‘Allah geçinden versin bacım. Ağzını hayra aç.’” (C. s. 72).

“‘Diyorlar ki, ağamız gibi ağa yok. **Allah her tuttuğunu altın etsin, kesesine Halil İbrahim bereketi versin** ya, mangaldaki kömürlerin sıcaklığı camsız pencerelerden uçup gidiyor diyorlar senin anlayacağın...’

Anlamıştı anlayacağını. Anlamıştı ya, zaten aklındaydı onun da. Pencereleri camlatsa, çerçeveletse... günün birinde nasıl olsa Sölezli’yle ötekiler iflahını keseceklerdi.

‘Yarın hatırlat!’ dedi.

İkisi iki yandan başladılar:

‘Sağ ol ağa, var ol ağa...’

‘Allah taş deyî tuttuğunu...’

‘Altın etsin, kötü gün göstermesin!’” (YİK. s. 69).

“O, bir Abdülfettah var, Gülistan’ın kocası, hatırladın mı? Tütün dizmeye gelirdi hani, gümüş soyka... Onun kocası işte. Görme şimdi, lord olmuşlar. Dün adam yerine koyup karşına almadıkların, bugün birer yedi başlı dev kesilmişler... N’apacan? Köyünü geçene kadar ayıya dayı diyecen. Sakalına göre tarak vurdum **kahrolasıcının**.” (AY. s. 49).

“‘Ah deli kafa,’ dedi. ‘ah deli kafa... Bin türlü erkeğin arasında yetişmiş bir kız. Başını taştan taş vuracaksın, ama...’

Ona neler anlatmadım.

‘Yok yok yok,’ dedi, ‘ben böyle şeylere ön ayak olamam, **Allah yazdıysa bozsun**. Ne üstümün gereği...’” (AY. s. 119).

“O gece annemi boşadı ve sabahleyin erkenden dayımın evine yolladı. Hemen o akşam da babaannemle küçük halam çiftliğe geldiler, ikisi iki yandan,

evin içini şöyle bir kolaçan ettiler. Sonra babaannem eteklerini beline soktu, hizmetçilere emirler vererek evi baştan aşağı yıkattı. (...)

- Aman ne pislik, Yarabbi! **Düşman başına böyle kadın!**" (BE. s. 24).

"Annem, babamı çoktan affetmişti:

- Dövsün, demişti, erkektir... Kabahat onda değil, öteki **boynu kopasıcılarda**... Anlayıp dinledikten sonra dövse, ne yapayım, o zaman ben cezama razıyım..." (BE. s. 25).

"Eve döndük. Babam hâlâ yatağında, annem yanı başında, konuşuyorlar, annemin gözleri yaşlı. Babam: N'oldu? diye sormadı. Fakat herhalde bakışımızla her şeyi anlatmıştıki, ikisinin de gözleri birdenbire sönükleştiler. Annem:

- **Gözleri kör olsun ... dedi.**" (BE. s. 45).

"Babam bir söyler, beş söyler... Nihayet bıkar, **cehennem olup gitsin** bu baş belası, der." (BE. s. 67).

"Bana döndü:

- Sen de ötekilere asıl e mi? Rezil olacağım... Tuh be... Şu garson da işin farkında galiba... Bak, yanındakine beni gösterdi. Gülüyorlar... **Yemez olsaydım, zehir zıkkım olaydı**..." (BE. s. 95).

"‘Asıl senin annen terbiyesiz. Benim annem senin annen gibi ona buna mektup taşıyor ya!’

‘Benim annem mektup taşıyorsa, senin annen de yabancı erkeklerle banyolara gidiyor!’

Ayşe kudurdu:

‘**Allah canını alsın e mi?**’

‘Allah senin canını alsın asıl... Ben senin gibi kendimi beğenmiş değilim... İyi ki bir kırmızı manton var. Ona güveniyorsun. Görmemiş!’" (ÇKK. s. 82-83).

“Kör Nasrullah ani bir kararla ayağa kalkınca, aynı kaldırımında yan yana dilendikleri Şeyh İmadettin:

‘Nereye?’ diye sordu.

Nasrullah

‘Gidiyorum...’ dedi.

‘Allah akıllar versin...’

‘Niye?’

‘Niyesi var mı? Koskoca posta müdürü be... İki buçuk lira için... Hem sen kaç paralık adamsın ki...’” (ÇKK. s. 94).

“Annesiyle komşu Naciye’nin kapıdan onu gözetlediklerini gördü:

‘Saime Abla da başladı kıskanmaya!’ dedi. ‘Artist olup da ne yapacaktım... Evde, kismetimi beklemeliymişim!’

Hacer:

‘Gözü çıkasınca.’ dedi ‘ona ne oluyormuş? Sen ne karışyorsun demedin mi?’” (ÇKK. s. 105).

“‘Bütün gün salıncak salla, çişli bez yıka...’

‘Allah yazdıysa bozsun. Hiç kimseye bahsetmeyeceğim bundan sonra. Hele bir Kara Zeynep’ler var, Allah kimseyi ağızlarına düşürmesin! Demek stüdyoda beni görünce...’” (ÇKK. s. 109).

“Ben de kendi karnımı hatırlamıştım. Cebimdeki son çeyrekle gittim bir simit alıp geldim. Kadının simide bakışları adeta korkunçlaştı. Böldüm, yarısını uzattım, kaptı. Kuvvetli dişleriyle bir solukta yedi yuttu.

‘Sağ ol!’ dedi. ‘Allah gönlüne göre versin!’” (ÇKK. s. 113).

“‘İnsan karı için kendi kendini vurur mu? Böyle böyleyse boşa gitsin...’

‘Mesele bildiğin gibi değil.’

Kısaca anlattı. Beriki:

'Allah kimsenin başına vermesin.' dedi. *'Zor dava bir polis çağır en iyisi...'*

'Vukuat olmadan polis gelmez ki.'

'Öyleyse bekleyelim.'” (ÇKK. s. 118).

"Babasının olup olmadığını sordum.

Kız cevapladı:

'Var. Edirne'de. Bir orospuyla kaçıp gitti.'

Kadın:

'Gözü çıksın.' dedi. *'Hayırsız, uğursuz. Bunlar benim Pembe'nin yadigârları asıl.'*” (ÇKK. s. 131-132).

"‘Sen de yem mi satıyorsun ninenle birlikte?’

'Bazı bazı...'

Ninesi:

'Canı isterse öyle satar ki, cin gibi!' dedi.

'Subay, memur, bayan... Bir asıldım mı, elimden kurtulamazlar. Allah gençliğini bağışlasın, sevdiğin çift olsun filan dedim mi kocakarılarla, hemen toslarlar mangırı!'” (ÇKK. s. 133).

"Ağabey kıs kıs gülüyor, atıştırıyordu. Baba akşam haberlerini dinlemek için radyoya kalkarken içini çekti:

'Bilmiyorsunuz,' dedi, 'sefalet nedir bilmiyorsunuz hanım... (Kendi kendine) Allah encamımızı hayırlara tebdil eylesin!'” (EK. s. 32).

"‘Furmuş, ineğinin kıcını kırmışlar... Allah'tan revayı hak mı? Ağzı dili yok hayvandan ne istersiniz? Tarlanız var, takımınız var, çiftiniz, çubuğunuz var, Con Dere'ler, Hanomak'lar... Var oğlu var... Gözlerini toprak doyurasıcalar... Derya deniz malın üstüne oturmuş, köyü zapt etmişsiniz! Benim bir ineğim mi gözüünüze battı? Fukaraya bir ineği de mi çok gördünüz? Bu ne adaletsizliktir

canım?’’ (EK. s. 49-50).

“Adam, elindeki çıkını çözdü. Somunu böldü. İçinden bir parça koparıp çiğnedi, çiğnedi, kadının yumruk gibi şiş, mosmor gözüne koydu, kirli çevresini yırtarak sargı bezleri yaptı, gözünü sıkı sıkı sardı.

Kadın, ‘Sağ ol,’ dedi, ‘**ellerin dert görmesin!**’ (EK. s. 57).

“‘Sen de kardaşım sayılırsın...’

‘Tabii bacı tabii. Sayılmasam girebilir miyim buraya?’

‘Bilmiyor muyum? Yüz, insanın aynasıdır...’

‘Doğru.’

‘Yüzünü bir gördüm, dedim bu adamdan hiçbir zarar gelmez bana!’

‘Sağ ol. **Allah gölüne göre versin!**’

‘Senin de.’ (K. s. 48).

“Gene attı:

‘Gidince size adresimi bildiririm. Ama hiç sanmıyorum dönüp geleceğini. Bunca yıl iki satırla aramayan bir adam. Meğerki ölmüş olsun!’

‘La gaybu illallah Ne deyim? **Allah yolunu açık etsin** kızım. Benden bu kadar...’

La gaybu illallah: Gaibi, yitiği Allah bilir.” (K. s. 216).

“Oğlu kahveden içeri girmişti:

‘Geldim oğlum, geliyorum... Bastonumu da verin...’

Oğlunun önüne düştü, kahveden çıktılar. Arkalarından kahkahalar patladı.

‘Adamakıllı tozutmuş fukara!’

‘Böyledir bu meretin sonu. **Allah geçinden versin** ama yakındır. Neden dersen, bizim Beytullah’ın babası da tıpkı böyleydi. Yiyecek vermiyorlar, bir muayene. Demiş bırakın, istediğini yesin...’

‘Yemiş mi?’

‘Dünyayı yemiş be!’

‘Sonra?’

‘Sonra, çekti cartayı! Yemese de çekecekmiş ya...’” (KP. s. 74).

“‘O zaman beni unutursun kız?’

‘Unutmam Hediye Nine, vallahi unutmam!’

‘Ya unutursan?’

‘İki gözüm kör olsun ki unutmam ha!’

‘Aman yavrum, o nasıl laf? **Düşmanların gözü kör olsun.** Unutsan bile, değil mi ki bu kadar düşünüyorsun, bu da yeter bana’

‘Dışarıda sulusepken mahalleye saldırıyordu gene.’” (KP. s. 5).

“‘Hoş geldin yavrum!’

‘Ne düşünüyorsun?’

‘Bilmem.’

‘Bak sana mercimek çorbası, ekmek bir de ne getirdim, bil bakalım!’

Bilirdi, bilirdi:

‘Soğan mı?’

‘Al. İyi ettim mi?’

‘Sağ ol yavrum. **Allah iki cihanda aziz etsin!**’” (KP. s. 6).

“Gözlerimin içine bakmış, bakmış:

‘Sen o hergeleye layık değilsin!’

‘Kime?’

‘Kocana işte...’

Sonra da coşmuştu mısır püskülü saçları, mavi mavi gözleriyle:

‘Ölsün o be abla, gebersin, kara yere girsin!’” (KP. s. 41-42).

“Gözü yeniden dikiz aynasındaki şoförün ‘it’ yüzüne ilişti:

‘Allah belanı versin!’ diye geçirdi. *‘Hayvanoğlu hayvan. Suratından belli ne bok olduğun. Haram zıkkım olsun, yiyeme inşallah. İlaç parası yap. Hem de varsa en sevdiğin çocuğuna!’” (KP. s. 95).*

“‘Avrat, **Allah razı olsun senden, Allah seni iki cihanda aziz etsin. Beni bu perişan halimde bırakmadın. Taş deydi tuttuğunu altın etsin Allah...**’” (S. s. 38).

“Bitirim Leyla’nın kafasında az önceki vurup, vurulmalar... Kim kimi vurmuştu acaba? Elinde pırıl pırıl Brovning’iyle Müteahhit Ayşe’nin bitirim Leman’ı mihlaması gerekirdi. Şayet böyle bir şey olduysa, Leman vurulup deriyi tuzladıysa **canı cehennemeydi**. Yok Ayşe’yi temizlediyse, en azından bir on beş yulla ‘Aslan yatağı’nı boylardı ki, her iki halde de Leyla’ya göre hava hoştu.” (TD. s. 32).

“Babası Palabıyık Hasan açıkladı:

- *Başımdan defolsun hayta da, **cehennemin dibine gitsin isterse**. Şu fena Necdetler var ya, onların oğullarıyla aklını bozmuş.*

- *Deme Allah aşkına? Sonra?*

- *Sonrası bilmem. **Allah encamımızı hayırlara tebdil etsin**. Bu kızın elinden ben de annesi de, el’aman diyoruz. Hep aklıma senin karın gelir. **Allah sonunu ona benzetmesin**. Dur size bir şeyler hazırlayayım...*” (TD. s. 49).

“Karşılara baktı. Yüzü dehşet ifade ederek ayağa fırladı:

- *Polis geliyor!*

Tabanları kaldırdı. Ördek sürüsü gerilerde kalmıştı. Bir köşe, bir köşe daha, toz oluvermişti adeta. Sonra ağırlaştı paraları saydı: Dört yüz altmış küsur. Paralarını yüzüne gözüne sürdü:

- ***Allah bin bereket versin**. Taş atıpta kolum mu yoruldu?” (TD. s. 119).*

“Nasıl dilin varıyor da söylüyorsun?”

‘Neden söylemeyecekmişim? Az canlar mı yaktı?’

‘Yaksın, **helal olsun ona her şey. Tu tu tu... Kırk bir kere maşallah!**’

Ve kahkahalar.” (VV. s. 9).

“Meryem olduğu yere çömelmiş, ağlıyordu:

‘Ah Güllü, **iki gözün birden kör ola Güllü. Ben şimdi kimin boklarını yiyeceğim?**’” (VV. s. 239).

“Birden aklı başına gelerek telaşlandı:

‘Nerde? O nerde?’

‘Kim?’

‘Benimki?’

‘Cemşir mi? Gitti. Korkma kızım, korkma yavrum...’

‘Nereye gitti?’

Bir kocakarı hırslı, ‘Cehennem dibine,’ dedi.

‘**Gittiği olsun da gelmesi olmasın!**’” (VV. s. 240).

“Meryem köpürdü:

‘**Allah belasını versin** şehrin de, şehirlinin de, kızlarının da! Bütün bunlar hep onların yüzünden değil mi? Bu saatlere kadar niye kolaydı benim evladım? Sürtükler! Ben yavrularımı onlar için mi doğurdum? Bu boylara onlar için mi getirdim? **Boyunları altlarında kalasıcılar. Lanet olsun.** Benim kız gibi oğlumu baştan çıkardılar da. Aaaah ne deyim o babasına... başına bir iş gelirse yavrumun, deli olur dağlara düşerim gayri. Yavrum benim, canım, ciğerim, Kemal'im!’” (VV. s. 383-384).

“Neden sonra geyirerek doğruldu:

‘Ooooh,’ dedi. ‘**Allah senden razı olsun yavrum.** Biraz kendime geldim. İnşallah ağladığımnan kalırım...’” (VV. s. 384).

“‘O ne içten pazarlıklıdır o!’

‘Kan kusar, sordun mu da kızılılık şerbeti içtim, der!’

‘Kurban olayım Allah’a...’

‘İstediği kadar saklasın bizden. Allah bizimle. Bak, polis gönderip nasıl haberi ulaştırdı?’

‘Allah ona kel v ersin de tırnak vermesin!’

‘Amüün...’” (VV. s. 390).

“‘Adi adam, ruhsuz adam, aşağılık adam!’

‘Bana bak, ben...’

‘Yerin dibine gir, boynun kopsun!’

‘Bana öyle hitap edemezsin, ben...’

‘Geber, alçak!’” (YYB. s. 10).

“‘Allah kılıcını daha da keskin etsin. Hemşerimiz gibi var mı?’” (BTÜ. s.8).

“‘Benim huyum bu. Ben sinirli bir kadını. Ya bu deveyi güdeceksiniz, ya bu evden, bu diyardan gideceksiniz. Gitmek mi istiyorsunuz? **Cehenneme kadar yolunuz var...**’” (EB. s.79).

“‘Anlaşıldı, anlaşıldı. Ben o türlü kocalardan değilim. Benim annem babamın karşısında lahavle diyemezdi be!’

‘Annen başucuna otursun!’

‘Ağzından çıksın koynuna girsin, lanet karı. Senin annen başucuna otursun!’

‘Evet. Otursun da meydan sana kalsın!’

‘Kalır tabii...’

‘Kalır, gözle. Sen benim ölmemi bekliyorsun ama ölmeyeceğim. **Seni önüme katmadan Allah göstermesin!**’” (G. s. 152).

“Güllü’nün anası, **‘Kalkamazsın inşallah!’** diye geçirdi. Reşit alev alev gözlerini kırpıştırarak, **‘Sen hiç merak etme’**, dedi. **‘İşi bana bırak. Yol yoluyunan, orman baltaynan. Sen hiç keder etme.’** (HÇ. s. 58).

“‘Niye olacak, öyle babanın **Allah iki gözünü kör etsinde sürüm sürüm süründürsün!’**” (HÇ. s. 94).

“‘O Allah’ın belalarıyla olacak iş yerinde kalsın. **Şeytan görsün yüzlerini!’**” (HÇ. s. 104).

“‘Git, **cehennemin dibine kadar yolun var!’**” (HÇ. s. 105).

“Reşit, **‘Sok cebine!’** diye öğütledi. **‘Beye teşekkür et. Bir yerine bin versin Allah, de!’**

Cemşir nerde, böyle laflar nerde... İmdada Reşit yetişti gene:

‘Allah daha ziyade etsin beyim. Bir yerine bin versin. Kesene Halil İbrahim bereketi versin...’” (HÇ. s. 228).

“‘Allah razı olsun beyim, Allah her tuttuğunuzu altın etsin, Allah ömrü muazzezlerini müzdat eylesin!...’” (HÇ. s. 289).

“Evet ama, Güllü’nün hiçbir zaman çocuğu olmayacaktı!

İçini çekti.

‘Allah utandırmasın bacım...’

‘Âmin.’” (DE. s. 44).

“‘Fazla konuşma!’

‘Allah size kel versin de turnak vermesin...’” (DE. s. 56).

“‘Ne yaptım? Ben sana hiçbir şey yapmadım ki!’

En küçük oğlunun ağzından memesini çekip çocuğu sedirin üzerine adeta fırlattı:

‘Yapmadın ha? Hiçbir şey yapmadın ha? Emdiğin süt olsun haram, dursun gözüne dizına!’

'Koskoca babani koymadin adam yerine, girdin yatağına!'" (DK. s. 128).

"Kadın lafın gene nereye geleceğini biliyordu:

'Hadi hadi,' dedi. 'Bizi kınayanın başına versin. Allah, onları bizden beş beter etsin.'" (BFV. s. 39).

*"- Vallaha ben o biçim sütsüzlerden değilim, beyefendi. Sen şurda tut, halime acı benim, bana bir iyilik yap, meyhanemi kapatmaktan vazgeç, ben gidip... gözüme dizime durur şerefsizim. Yılan bile su vereni sokmazmış. Nerde öyle iyiliğe kötülükle karşılık veren var **Cenâb-ı Allah kahhar ismiyle kahretsin!**" (MM. s. 13).*

"'Anlıyorum yavrum, anlıyorum elmasım. Allah insanı zengin yapacağına, dengine düşürsün. Dengine düşmemişsin. Yazık. Bak benim o cihetten şikâyetim olmadı rahmetliden. Allah gani gani rahmet eylesin, yattığı yer nur içinde olsun ...'" (KT. s. 24).

"'Demek, doğru? Demek, beni kocamdan bunun için boşattınız? Utanmaz arlanmazlar, edepsizler. Allah iki cihanda yüzünüzü kara etsin inşallah! Allah hepinizi sürüm sürüm süründürsün!'" (KT. s. 330).

"'Haksızlar, adaletsizler, fakir fulara düşmanları!!! Allah haksızlığınızın cezasını verecek, sizi bu dünyada da, öte dünyada da sürüm sürüm süründürecek! Allah'ım, Allah'ım, ver şunların cezasını, başlarına taşlar yağdır güzel Allah'ım!!!'" (KT. s. 331).

"'Ertesi gün konağın yeni badanalı duvarlarını çınlatan babaannemin azgın sesiyle uyandım:

'Kız Elmas, gözlerinin ışığı sönesice, ne cehennemdesin?'

Koştum. Babaannem öfkeden tir tir titriyordu. Tükürür gibi, bana:

'Git bak şu türemeyesiceye!'

Tavan arasının merdivenini bir solukta çıktım.” (KKBK. s. 7).

“Üç defa saydım, babaannemlerde de saymıştım. On liraydı, şimdi yedi buçuk lira var. İki buçuk liram kayıp, çalmışlar. Kim çaldıysa Allah ateş etsin, ciğerine bassın!’” (KKBK. s. 190-191).

“Annesinin elini öptü:

‘Hakkını helal et. Kim bilir, belki de hasret kıyamete kalır!’

‘Allah muinin olsun oğlum. Allah zorluk göstermesin. O pise uğrama sakın!’” (S. s. 234).

“Geçmiş olsun bey!’

‘Bey geçmiş olsun!’

‘Haksızlıklarını suratlarına çarpmışsın hı?’

‘Allah atını eşkin, dilini keskin eylesin!’” (ÜK. s. 188-189).

“Hacer Hanım’sa gittikçe artan beddualarıyla gerçekten uluyordu:

‘Allah iki gözünü kâr etsin, sürüm sürüm süründürsün. Allah belanı versin! Cami kapılarına avuç aç. Emeklerim gözlerine dizlerine dursun. Allah kahhar ismiyle kahretsin!...’” (ELK. s. 76).

“Yook, Allah gani gani rahmet eylesin, ben başgöz olurken kaynatan kaydıra kaydıra sarı liralara saydıydı. Mekânı cennet olsun, nur içinde yatsın, kendi yok Allah’ı var. Hani az buçuk bilmez değilsiniz. Kaçkaç’ta yanan konaklarında bir hafta geceli gündüzlü davul dövüldüydü!’” (EVO. s. 68).

“Git evimden diye bağırdı, cehennem ol, ölü haberin gelir inşallah, dedi.” (EVO. s. 77).

4.6. Yeminler

Yemin Türkçe sözlükte şöyle tanımlanmaktadır:

*“Tanrıyı veya kutsal bilinen bir kişiyi bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama ya da kendi kendine söz verme.”*⁹⁴

Orhan Kemal’in eserlerinde yeminler çokça yer almaktadır. Bunlar ant içme, Kuran’a el basma, anne-baba-kardeş-çocuk üzerine, Allah üzerine yeminler şeklinde karşımıza çıkar:

4.6.1. Anne-Baba-Kardeş-Çocuk Üzerine Yapılan Yeminler

“Çıksa bile dönüp bakmam. Ben yalnız seni seviyorum ve sonuna kadar da seni sevmekte devam edeceğim!”

‘Yemin eder misin?’

‘Neyin üstüne istersen.’

‘Annenin, babanın, kardeşlerinin...’

‘Ederim. Annemin, babamın, kardeşlerimin başları üzerine yemin ederim ki, seni dünyalara değişmeyeceğim!’” (YK. s.79).

“Böyle olması lazım ama, yayılmış haber, Sen kime söylemiştin tecridin temizlenip hazırlamasını?”

‘Tatar Recep’e!’

‘Çağır bana şunu...’

Tatar Recep zaten kapı önündeydi, geldi.

‘Sen mi ağzından kaçırdın Kudret Bey meselesini?’

Makineli tüfek gibi başladı:

⁹⁴ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: s. 2429.

‘Töbe müdür bey, vallaha billaha töbe. İki çocuğum var, eğer ağzımdan kaçırdıysam Allah ikisini de elimden alsın!’” (ÜK. s. 294).

“‘Sana bir şey söyleyeceğim ama aramızda kalacak!’

Ellerine sarıldı.

‘Biliyor musun? Ne olursun söyle. Benden sır çıkar mı?’

‘Yemin et!’

‘İki gözlerim kör olsun ki...’

‘Çocuğunun başı için mi?’

‘Çocuğunun, Haldunumun başı için. Eğer kimseye bir şey söylersem, Haldunumu teneşirde kendi elimle yıkayayım!’” (ELK. s. 96).

4.6.2. Hz. Allah, Din, İman ve Nikâh Üzerine Yapılan Yeminler

“Tövbe Zeynel Ağa. Dinim, Allah’ım hakkı için tövbe. Eğer senin gıyabında bir kimseye bir şey dedimse avradım boş düşsün. İki çocuğum var, ikisini bir teneşirde yıkayayım!” (BTÜ. s. 258).

“Meryem korktuğuna uğramıştı. Reşit’in eline ayağına sarıldı:

‘Kurban olayım ağa, elini ayağını öpeyim, beni dövdürme. Allahını seversen dövdürme beni. Vallaha, billaha, tallaha suçum yok benim. Allah bin belamı versin ki yok. Yediğin ekmek hakkı için yok!’” (VV. s. 237).

“Güllü’nün kafasından Aliş geçti. Yoksa Aliş mi bir gevezelik etmişti?

‘Eğer ben kocana iyiden kötüden bir şey dedimse, Allah şu iki gözümü su gibi akıtsın!’” (DE. s. 96).

“Çok geçmeden mahalleli kadınlar, erkekler toplandı. Yakalanan çocuklar yırtılan üst başlarını unutmuş, ağlayarak yalvarıyorlardı:

‘Bir daha girmeyiz amca, vallahi billahi girmeyiz!’

‘İki gözümüz kör olsun girersek...’

‘Vallahi girmeyiz ha...’

‘Girmeyiz amca. Allah çarpsın girersek!’

‘Kuran çarpsın...’” (DK. s. 86).

4.6.3. Kur’an-ı Kerim Üzerine ve Kur’ana El Basarak Yemin Etme

Yeminler çoğu defa örf ve adetlere göre şekillenir ve ona göre yemin edilir. Özellikle ülkemizde bölgeden bölgeye değişen pek çok yemin çeşidi vardır. Kur’an-ı Kerim üzerine yapılan yeminler de adet haline gelmiş olan yeminlerden birisidir. Mesela, ‘Kur’an üzerine yemin ederim ki, Kur’an hakkı için şu işi mutlaka yapacağım veya yapmayacağım’ şeklinde yemin etmek gibi. Hatta bu yemin halk arasında diğer yeminlerden daha büyük ve daha ağır bir yemin çeşidi olarak bilinir.

*“Elini salada ellisinin koşup geleceği çeşitli kadın dururken, yakın arkadaşının karısına asılmış olacağına imkân yok inanmazdı. ‘Çocuk musun Cevdet? Beni bilmez misin? İnanmazsan getir Kuran’ı el basayım yahu! Fakat, neyse canını sıkmak istemem, derim. Şüphelenir. Şüphelerini iyice artıracak şekilde uzatırım. Sonra kadına sakın gidip çatma derim, söz alırım, **kitaba el bastırırım. Ve...**”* (SBK. s. 286).

“- Cevap ver; Sema’ya neden evlenme teklif ettin? Kadına verilmek üzere emaneten aldığın öteki altınlar nerede?

Yemin üstüne yemin ediyor. Kutsal kitabı getirsinler, abdest alıp üzerine el basacağına söylüyor ki, annesinin bir işareti üzerine Alev koşup gitmiş, Semâ’yı alıp getirmişti.” (MM. s. 224).

‘Kitap getirin, abdest alıp el basayım!’

‘Ben abdest almadan da el basarım. Hele Nedim Ağa, el değil ayağını bile basar!’” (KT. s. 105).

4.6.4. Namus-Şeref Üzerine Yapılan Yeminler

*“Filiz, hep o rüzgâra kapılmış yaprak heyecanıyla her şeyi baştan anlattı: **Vallahi, billahi, şerefsizim ki yalan değil.**” (BFV. s. 198).*

“İş teklif edecekti galiba.

‘İsterdim elbette,’ dedi.

*‘O halde. Sana şimdi yapacağım teklife kulak var, gözünü aç, sözlerimi sır olarak sakla. **Söz mü?**’*

‘Söz.’

‘Namus, şeref, mukaddesat, babanın şerefi üzerine mi?’

Korkmaya başlamıştı. Etrafına bakındı, kekeledi:

‘Evet, namusum, şerefim mukaddesatım ve babamın şerefi üzerine söz veriyorum ki, konuştuklarımız aramızda kalacak!’” (DE. s. 146).

Bunların dışında kalan yemin şekillerine baktığımız zaman gözler, ölüm ve ekmek üzerine yapılan yeminler dikkatimizi çeker:

“Tabağın kenarındaki pide parçasını aldı:

‘Şu ekmek gözüme dizine dursun ki...’

‘Bırak şimdi bunu...’

‘Niye?’

‘Yemez Nedim Ağa!’

‘Yani ne?’

‘Çalmadığına inanmaz. Çünkü o, Nedim Ağa oluncaya kadar ekmek öpmekten çok daha fiyakalıları yaptı. Onun için yemez, yani inanmaz...’ (KT. s. 105).

*“‘Böyle bile olsa, çalıştığım yerde, yahut bugüne kadar, senden başka biriyle konuşup, kol kola gezdiysem, şuraya buraya gidip geldiysem **Allah iki***

gözümü kör etsin, beni kör baktırsın dünyaya!’’ (EB. s. 103).

“‘O zaman beni unutursun kız?’

‘Unutmam Hediye Nine, vallahi unutmam!’

‘Ya unutursan?’

‘İki gözüm kör olsun ki unutmam ha!’

‘Aman yavrum, o nasıl laf? Düşmanların gözü kör olsun. Unutsan bile, değil mi ki bu kadar düşünüyorsun, bu da yeter bana’

‘Dışarıda sulusepken mahalleye saldırıyordu gene.’’ (ÖE. s. 5).

“Hamalbaşı buz gibiydi:

‘Nasıl olur lan?’

‘Yalansam şu iki gözüm avuçlarıma aksın ağa...’

‘Tonunu iki buçuk liradan pazarlık ettik. Yarın sabah erken işbaşı yapacağız. Yadırgı hambalı nasıl işe sokar?’’ (KP. s. 9).

“‘Ona şüphe mi var? Neler düşünüyordum onun için hâlbuki... Her zaman söylerim ya? Kendi kızım, öz kızımdan ayırt ediyorsam **Allah şu gözlerimi duvar etsin!’**’ (BFV. s. 208).

“ Kız asıldı:

‘Etmeyeceksin değil mi? Söz veriyorsun, kavga etmeyeceksin Hasan Ağabey’le değil mi?’

‘.....’

‘Niçin susuyorsun?’

‘.....’

‘Yoksa, yoksa Erol... **Kavga edersen ölü yüzümü öp.** Söz veriyorsun değil mi?’

Kıza bakmıyordu. Dirseklerine kadar sıvalı montgomerisi, kabarık sarı saçlarıyla kocaman bir horozu hatırlatıyordu. Sonunda:

‘Etmem.’ dedi, ‘merak etme.’” (ÇKK. s. 19).

“‘Artık hatır, gönül yok. Demek böyle ha?’ ‘Baba dostu’:

‘Şuradan sağ çıkmayayım ki,’ dedi.” (DE. s. 153).

“‘Ben de benimkini sepetledim. Sepetledim ama hâlâ beni dilimden düşürmüyormuş. Öl desin ölmezsem nah şu ekmek çarpsın diyormuş!’” (KKBK. s. 139).

“Komiser:

‘Buraya kadar doğru, bundan sonrası olmadı.’

‘Abiciğim, Komiser Bey ağabeyciğim... yalansam nah şu ekmek gözüme dizime dursun, herifi şerefsizim ki kaybettim. Hatta belki döner gelir diye bu zamana kadar istasyonda bekledim.’” (M. s. 42).

Orhan Kemal’in eserlerindeki atasözü, deyim, dualar ve beddualara baktığımız zaman inançlardan, insan ilişkilerinin biçimlenişine, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarına, insan yaşamının çeşitli yönlerine ilişkin pek çok ipucu buluruz.

Orhan Kemal, yaygın olarak kullanılan atasözü ve deyimlerin dışında özellikle bunların yöresel biçimlerini de kullanarak hem bir anlatım zenginliği sağlamış hem de söz konusu ettiği kültürü daha somut bir biçimde tanımamızı sağlamıştır.

5. DAYANIŞMA-YARDIMLAŞMA VE KOMŞULUK-MİSAFİRPERVERLİK

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde yer alan zekât ve hayır işleri, komşuluk ve misafirperverlik değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5.1. Zekât-Hayır İşleri

Hayır işleri, sadece gönülden geldiği için, hiç bir karşılık gözetmeden yapılan işlerdir. Bu akla gelebilen her türlü yardım olabilir. Okula gidemeyen bir çocuğu okutmak, borcu olan bir insana yardım etmek, aç bir insanı doyurmak vb. gibi saymakla bitmeyecek hayır işleri vardır.

‘Önce Ekmek’ adlı eserde anneleri ölen ve babaları askerde olan çocukları mahalleli paylaşır.

“Sonra? Ertesi, daha ertesi gün, tabii yavaş yavaş Zehra unutuldu. Alacaklılar küfretmekten uslandılar. Üç dört gün içinde mahalle sanki hiçbir şey olmamış, böyle bir ölüm vakası bu mahallede geçmemiş gibi her zamanki hâlini aldı. Mal sahibi hemen ertesi gün Zehra'nın odasına yeni kiracı koydu. Evdeki ufak tefek birkaç sahan, yastık, yorgan filan yeni kiracıya kaldı... Çocuklarsa, onları mahalleli paylaştı: Büyük kızı Fitnet aldı, ortancayı bizim Dokumacı Haydar, en küçüğü de Yardacı Bulgaryalı Memet... Zehra'nın askerdeki kocasına gelince, yüzde yüz eminim, o, bu işe sevinecek. Zaten daha askere gitmeden aralarında hır eksik olmazdı.” (EK. s. 36-37).

Yaşlı ve kimsesiz Hediye nineye komşuları kol kanat germektedir:

“Bir de komşuları varisli Hediye Nine. Yıkıldım yıkılacak bir ahırda terk edilmiş, yetmişlik bir kadındı. Komşular elbirliğiyle yiyecek, arada eski teneke mangalına kömür ateşi, sırtına geçirecek üst baş vermeseler, yapayalnız çıldırmasa bile, acı rüzgârların kendini yerden yere vurduğu gecelerden birinde, belki de sabaha sağ çıkmazdı.” (ÖE. s. 5).

‘İstanbul’ dan Çizgiler’ adlı eserde Öğretmen Ali tam bir yardımseverdir. Öğretmenlik görevi dışında köylünün hemen hemen her işine yardım etmektedir.

“Öğretmen Ali’ye saygıları büyüktü:

Sordum:

‘Köylüye nasıl yardım eder bu öğretmen Ali?’

Sarı benizli:

‘Mektup yazar, gurbetten gelen okuntuları okur.’

Pehlivan:

‘Beleş beleşine iğne vurur, kinin verir.’

Kara kuru, ‘Lakin,’ dedi, ‘köy yerinde onu da çekemeyen var!’

‘Kim!’

‘Mıhtar, imam, köyleri dolaşan sağlık mamürü.’

‘Sağlık memuru niye çekemiyor?’

Sarı benizli:

‘Öğretmen Ali iğneyi beleş vurur. Öğretmen Ali olmasan, sağlık mamürü paraynan furacak. Tabii, kızma mı?’

Öğretmen Ali’nin kendini köylü adına görevlendirdiği işler bunlardan ibaret değilmiş. Dertlilerle dertleşir, kanunsuzluklarla savaşı, dilekçeler yazar, hatta dilekçesine pul alamayacak kadar fakir olanların pulunu bile denkleştirmiş.” (İÇ. s. 53-54).

5.2. Komşuluk-Misafirperverlik

Ailemizden sonra en yakın sosyal çevremizi komşularımız meydana getirir. İyi veya kötü günlerimizde şartlar en yakın çevre ile temas halinde bulunmayı gerektirir. Bu yüzden komşuluk ve komşuluk ilişkileri çok önemlidir.

Orhan Kemal'in eserlerinde komşuluk ile ilgili güzel örnekler karşımıza çıkmaktadır. 'Cemile' adlı eserde komşular el birliğiyle Cemile'nin çamaşır yıkamasına yardımcı olurlar:

"Bu sırada Güllü koşarak geldi:

'Çamaşıra oturdun da bana niye haber etmedin kız?'

Cemile omuz silkti.

Güllü, 'Benim bir işim oldu mu sen yardım etmiyor musun bacım?' dedi.

'Yalnız başına bu kadar çamaşırı akşama kadar sen türbe bitiremezsin!'

İhtiyar Malik'ten boşalan kütüğü altına çekip oturdu, kollarını çemirledi, işe girdi. İki genç yarışı gibi yıkamaya başladılar. Bu arada Cemile'nin kelep arkadaşı Halime'yle dokumacı Musa'nın yeğeni Semra'da gelmişlerdi.

'Kolay gelsin... Biz de yardım edek mi?'

Güllü, 'İstemez, istemez, yardımıyla çok yaşayın!' dedi.

Cemile ilave etti: 'Siz de seversiniz!'

Altlarına birer iskemle uyduran iki kız, çamaşır leğeninin etrafında sıralandılar. Cemile'yle Güllü, berikileri imrendiren bir iştahla yıkıyorlardı.

Halime kollarını çemirledi. 'Ben de yıkayacağım bacım, niyeymiş?' dedi.

İşe girdi." (C. s. 83).

'Baba Evi' adlı eserde misafirlerin nasıl ağırlandığına dair bir örnek karşımıza çıkmaktadır:

"Ben bu çiftliklerde neler hatırlamam!

Bazı günler şehirli misafirler gelirdi... Çiftlik avlusundaki ulu dutların

altına masalar kurulur, bol bol tereyağı, süt, taze yumurta ikram edilirdi. Sonra annem, misafir hanımlara çifiliği gezdirir, ikindiüstü de al, yeşil, mor, sarı, beyaz bostanlara dağılırlardı.

Biz de misafir çocuklarıyla yarı karı-kocalık oynar, ya dağılırdık tarlalara... Kızlar eteklerini tuta tuta, kirpi saçlı, haşarı oğlanlar da iskarpinlerinin uçlarına basa basa ve bin bir sual, bin bir ukalalıkla önden giderlerken, güneşin altında hazla akan sarı bir yılanını görünce çığlığı basarak, annelerinin yanına kaçarlar, kendilerine su içirilir, sonra yılanı yılanın çatal dilinden, onlara nasıl kovaladığından, yılanın nasıl ıslık çaldığından, gözlerinden fışkıran alevden bahsederler, Niyazi'yle beni de buna inandırdıklarını sanarak, kahramanlık satarlardı.” (BE. s. 20).

6. HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI İLE İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER

Sedat Veyis Örnek, ‘Anadolu Folklorunda Ölüm’ adlı çalışmasının girişinde şunları söylemektedir:

“İnsan hayatının üç önemli ‘geçiş’i vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Bu üç ‘geçiş’in çevresinde bir sürü adet, tören, dinsel ve büyüsel işlem kümelenmekte, söz konusu ‘geçiş’leri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda onu, ‘geçiş’ sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden korumaktır.”⁹⁵

Bu bölümde Orhan Kemal’in eserlerinde; insan hayatının dönüm noktaları ile ilgili örf, adet, gelenek ve görenekler değerlendirilmiştir.

6.1. Doğum

Orhan Kemal’in eserlerinde bir geçiş dönemi olarak ‘doğum’ hemen hemen hiç yer tutmaz.

‘Dünya Evi’ adlı eserde Güllü hamiledir ve bebeğinin doğduğu günü şöyle hayal etmektedir:

“Gözleri parladı.

‘... perdeler iyi. Doğumdan önce güzelce yıkarım. Biraz pamuk alırım yatağa. Kim bilir, belki de bir karyola uydururum?’

Sarı demirleri pırıl pırıl, güzel bir karyola geçti kafasından. Tertemiz örtüler, mavi ipek kurdeleyle bağlamış. Yanında sarı saçlı, mavi gözlü kızının kundağı. Bir kenarda kaynar şerbeti kaynamakta. Misafirler... Güllü, misafirlere cevizli kaynar ikram ediyor. Mis gibi tarçın kokusu odayı kaplamış.” (DE. s. 37).

Metinde gördüğümüz gibi doğum öncesi hazırlıklar ve doğum sonrası

⁹⁵ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, DTCF Yayınları, Ankara, 1979: s. 11.

kaynar şerbeti ikramı dikkat çekmektedir. Kaynar şerbeti Adana yöresine özgü bir gelenektir. Lohusa şerbeti de denmektedir ve yeni doğum yapmış kadına sütü bol olsun diye içirilir; ayrıca metinde de gördüğümüz gibi bebeği görmeye gelen misafirlere de ikram edilmektedir.

Yine ‘Dünya Evi’ adlı eserde o dönemde kadınların nerde ve nasıl doğum yaptıklarını görüyoruz:

“Doğumevinde doğurmadığına iyi etmişsin,” dedi.

‘Tabii, doğurur muyum hiç? Sana benden tavsiye: Sen sen ol, ne yap yap, çocuğunu evinde doğur!’

Genç kadının içinden hafif bir sıkıntı geçti! Kabil olursa.

‘Neden dersen, bir yatakta iki lohusayı yatırıyorlarmış!’

‘O gene haydi neyse. Hastabakıcılar azarlayı azarlayıveriyormuş! Ben hiç azara gelemem. Beni birisi hele azarlasın?’

‘Azarlamadan geçtim, yeni doğan çocuklar da birbirine karıştıyormuş. Bizim bir bildik var anlatıyor, yeni doğan çocukları kaldırıp kaldırıp atıyorlarmış. Benim çocuğum sana, seninki bana.’

Genç kadının gözleri daldı: Ya kendi kızı, sarı saçları kıvr kıvr, gözleri mavi mavi kızı da başkasına giderse?

‘Evimde doğuracağım! Diye imanla söylendi.’

‘Evde doğurmak tabii masraflı olur.’” (DE. s. 83-84).

‘Cemile’ adlı eserde Cemile, ebe başka bir doğuma gittiği için komşusunun doğumunu kendisi yaptırmıştır. Bu doğum komşularca onun artık ebe olduğunun ispatıdır.

“Cemilelerin avlusundan içeri girdiği zaman genç kız Musaların merdiveni başında, kanlı elleriyle avlu halkına müjde veriyordu:

‘Gözümüz aydın!’

Avlu halkı hemen hep bir ağızdan sordu:

‘Nesi oldu?’

‘Oğlu, oğlu!’

Merdiveni koşarak indi. Avlunun bir kenarındaki paslı tulumbaya giderken Karakız’la karşılaştı. Kaşları hemen çatıldı.

Karakız, ‘Ellerin niye kanlı, Cemile?’ diye sordu.

Cemile cevap vermedi.

Güllü, ‘Cemile doğurttu. Ebe oldu artık o!’ dedi.

‘Essahtan mı?’

‘Hiçbirimiz cesaret edemedik bacım.’

‘Ebe yok muydu?’

‘Vardı ama, doğuma gitmişti.’” (C. s. 147).

6.2. Çocukluk Dönemi

Orhan Kemal’in eserlerinde çocuklar, ya zorla evlendirilmiş; ya da çalışmak zorunda bırakılmış, çocukluğunu yaşayamayan adeta birer yetişkin olarak karşımıza çıkmaktadır:

‘Kırmızı Küpeler Babil Kulesi’ adlı eserde on beşinde evlenip on altısında dul kalan bir kız çocuğu zikredilmektedir:

“Kadının aklındansa, o her zamanki büyük tehlike geçmişti: Komşunun on beşinde evlenip, on altısında dul kalmış kızı Nurten! Kendisinin yirmi yıl önceki hâlini hatırlatan bu alabildiğine canlı, bu alabildiğine sağlık, neşe, gençlik fişkırان genç dul aylardan beri kafasını kemiren, zaman zaman da ölümü hatırlatan, müthiş bir korkunun sonucu olarak, tenhalarda usul usul ağlatan bir kurttu içinde. Ya kocası onunla anlaşırırse?” (KKBK. s. 132).

‘Arkadaş Islıkları’ adlı eserde sekiz yaşında pamukta çalışmış, on yaşında

ise fabrikada çalışmayı düşünen bir çocuk karşımıza çıkmaktadır:

“Bütün bunları bir büyük, bir yetişkin, bir olgun insanmışçasına anlatırken gözleri çakmak çakmak.

‘Ablam vardı, kocaya kaçtı. İki yıl sonra bende çalışmaya başlayacağım ama, iki yıl çok. Yirmi dört ay. Her ay otuz gün...’

Öylesine minnacıktı ki.

‘Kaç yaşındasın şimdi?’

‘Sekiz.’

‘İki yıl sonra on yaşında olacaksın. On yaşındaki çocuğa iş verirler mi fabrikada?’

‘Ohoo... Öte bile geçerler. Benden küçükleri çalışıyor fabrikada. Annemin elini makine kapmadan önce ben de çalışıyordum, pamukta. Ama kaçak!... ’’ (AI. s. 206).

‘El Kızı’ adlı eserde on dördündeki Hacer’in evlilik düşünceleriyle karşılaşırız:

“Hacer’sse bol bol dayak yediği, tırnaklarına kan oturduğu halde, içindeki yaşama gücü sönmeyen, sönmek şöyle dursun, dayakla gelişen bir kızdı. Arsız mıydı? Değildi belki. Sadece yaşamak, yükselmek istiyordu. Yaşı on dördü bulduğu sıralar, ne istediğini öğrenmişti artık. Onun da kendine göre bir evi, bir kocası, çocuğu olacaktı. Hatta bir değil, birkaç çocuğu. Onları büyütecek, oğullarını okutacaktı.” (ELK. s. 19).

‘Önemli Not’ adlı eserde on beş yaşında kocaya kaçmış bir kız çocuğu karşımıza çıkmaktadır:

“En küçük kızı kocaya kaçmış on beşinde, babasının defterinden silinmişti en büyük gibi.

Küçük oğlu ikinci Hasan'sa, bakkaldan çeyrek ekmek çaldığı için gerçi hapse atılmamıştı ama, ilkokulun üçünden okumayı bırakış, çırçırlarda pamukçu olarak çalışıyordu.” (ÖN. s. 15).

6.3. Sünnet

Orhan Kemal'in eserlerinde sünnet sadece bir yerde karşımıza çıkar; o da Orhan Kemal'in kendi çocuklarının sünnetidir. Orhan Kemal maddi olarak sıkışık ve sıkışık zamanında çocuklarının sünneti külfet olmuştur.

“Kambur kambur üstüne. Bir de çocukların sünneti bindi. Nuriye, ‘Haydar Sineması’nda sünnet yapılacak. Çocuk başına on beş lira!’ demişti.

Dün İhsan Ada’dan yüz lira borç almıştım. Elli lirasını çocukların sünnet masrafı olarak Nuriye’ye verdim. Bu sünnet işi de, şu dar zamanda tuz biber ekti.

Nuriye’de bir faaliyet, bir fazilet. Komşulardan yorgan, yastık işlerini almış. Yıkamış, ütilediler. Yıldız ütiledi. Sünnet, düğün, bayramlar, insanları, pek öyle fazla gayeleri olmayan, sadece şöyle bir yaşayan ‘küçük insanlar’, iyice oyalıyor. Düğün, bayramlar yahut yaşayan ‘küçük insanlar’, iyice oyalıyor. Düğün, bayramlar yahut sünnet hazırlıları hayatlarına renk, heyecan katan vesileler oluyor.” (YDGŞ. s. 46).

6.4. Evlenme

Evlenme, bir kadınla erkeğin aile kurmak üzere bir araya gelerek bir ömür boyu hayatı paylaşmalarıdır. Her kültürün kendine özgü evlenme adetleri vardır.

“Türk toplumunda evlenme; evlenmeye manisi olmayan erkeğin kendine uygun bir eş aramasıyla başlar. Bu işi düüncüler yapar. Bunlar genellikle aile büyükleridir. Bu işe ‘kız görme’ adı verilir. Bazı bölgelerde evlenecek kız için ‘başlık parası’ istenir. Başlık kızın ailesine kız için verilen paradır. Taraflar evlilik birliğine karar verirse düğün hazırlıkları başlar. Taraflar bütçelerine

uygun düğün yaparlar. Düğün evlilik birliğini çevreye duyurmak için düzenlenen şenliktir. Düğünde yeni evlenen çiftlerin ihtiyaçlarını gidermek onlara yardım etmek amacıyla para ziynet ve hediyeler verilir. Buna kırkım denir. Nihayetinde düğün biter. Gelinle güvey baş başa kalırlar. Baş başa kalınan bu ilk geceye ‘gerdek gecesi’ denir.”⁹⁶

Orhan Kemal’in eserlerinde evlenme ile ilgili karşımıza çıkan uygulamalar şu şekildedir:

6.4.1. Kız Görme (Dünürçülük)

Dünürçülük evlenecek erkek için kız görmeye veya istemeye gidilmesidir. Bunu yapan kişilere ise dünürcü adı verilir.

Pertev Naili Boratav ‘kız görme’yi yani dünürçülüğü şu şekilde değerlendirmiştir:

“Görücülük görevini, bu geleneğin sürdürüldüğü yerlerde kadınlar üzerine alırlar; bunlar, oğlanın anası ile yakın akrabalarından yaşlıca kadınlardır. Görücülerin işi oğlana uygun düşebilecek kızları bir yoklama ve daha sonraki değerlendirmeler sonunda cayma olanağını açık bırakmak şartıyla ilk bir seçmedir.”⁹⁷

‘Cemile’ adlı eserde Cemile’yi görmeye gelen dünürcülerin izlenimleri şu şekilde verilmiştir:

“Kadınlar Cemile’yi göz hapsine alıverdiler. Kız rafa uzanınca, yukarı kalkan eteği altındaki bacaklarına baktılar, biraz ince buldular. Topukları da beğenmediler. Ya ayak parmakları?

Tertemiz, ama biraz kaba ve büyük ayaklar önlerinden geçip merdivenden kayboluncaya kadar baktılar.

⁹⁶ Atlı, *a.g.e.*, s. 143.

⁹⁷ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Folkloru*, İstanbul, 1994: s. 173.

Merhum yüzbaşının hanımı, 'Yüzü fena değil.' dedi.

Öteki, 'Yeterli mi? Yüz güzelliği yeterli mi?' diye sordu.

'Değil ama... Gençlik, cahillik işte...' (C. s. 129).

6.4.2. Başlık Parası

Anadolu'nun kimi yörelerinde gelenek olarak, evlenecek erkeğin kız tarafına verdiği para, mal, ziynet vb. şeylere 'başlık' adı verilir.

Geleneksel kesimde evlilik anlaşması sırasında kız tarafı erkek tarafına bir miktar bildirerek başlık parası talep eder. Geleneksel kültürümüzdeki önemli yeri hemen herkes tarafından bilinen gelenek Orhan Kemal'in eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. 'Cemile' adlı eserde başlık parasının miktarı dikkatimizi çekmektedir.

"Tabii bitirsin, ama beş yüz lira almadan kızını vermeyeceğini de biliyor musun?" (C. s. 117).

'Vukuat Var' adlı eserde Cemşir kızını vererek alacağı başlık parasına kâr gözüyle bakmaktadır; kızını sattığını bile dile getirmekten çekinmez.

"Cemşir kadehini neşeyle kaldırmıştı. O da Reşit'in 'Ne adam olduğunu' düşünüyordu. Gerçekten de, amma siyasiydi deyyus oğlu deyyus! Şu kızın satışından gelecek binliğin üç yüzüne balta olmasaydı, onu daha çok sevecekti." (VV. s. 182).

"'Kızım' dedi, 'yavrum,' dedi. 'Evladım,' dedi. 'Bu kadar asilik yakışmaz kız kısmına. Keskin sirkenin zararı küpünedir. Bir halттır oldu, burnumuzdan getirme. Böyle olacağını ne bileydim? Ben tuttum pazarlığı babanla yaptım... Güllü hayretle, 'Ne pazarlığı?' dedi.

'Ne pazarlığı mı? Senin üstüne pazarlık!'

'Ben hayvan mıyım?'

'Hâşâ kızım, hâşâ yavrum... Âdet, usul böyle diye, biz de herkesin geçtiği

köprüden geçelim dedik.'

'Kaça pazarlık ettiniz?'

'Bin liraya yavrum, bin banknota yallah deyince!'

Haberi olmadan, hayvan gibi satılmıştı demek? Üvey bacıları gibi?..."

(HÇ. s. 32-33).

'Bereketli Topraklar Üzerinde' adlı eserde de yine bir başlık parası uygulaması dikkatimizi çekmektedir:

"'Ne yapayım Zeynel? Benim elimde ne var? Ere verdim, doğru durmadı!'

'Verdim deme, dedesi yaşındaki adama sattım, de...'

'Tabii birkaç kuruş aldıydık... Durmadı. Ondan ona, ondan ona...'"

(BTÜ. s. 291).

6.4.3. Kırkım (Gelinle Damada Verilen Hediyeler).

*"Çukurova yöresinde kırkım ya da atkın adı verilen tören, nişanda ve kına gecesinde kız evinde, gelinin oğlan evine geldiği gün de oğlan evinde yapılmaktadır. Kız ile oğlan masanın başına getirilir. Koluna bir yazma veya havlu bağlanmış bir erkek 'atkın'ın ya da 'kırkım'ın başladığını ilan eder. Oğlan tarafının en yakınıyla atkın başlar. Sonra, kız tarafına sıra gelir. Parayı atan veya hediye veren kişinin adı yüksek sesle oradaki topluluğa duyurulur. Nişanda ve kınadaki kırkımda, daha ziyade mutfak eşyaları ve para verilmekte, toplanan para ile kızın çeyizinin eksikleri tamamlanmaktadır. Oğlan evinde yapılan kırkımda ise, daha çok para armağanı yapılmaktadır."*⁹⁸

'Avare Yıllar' adlı eserde kırkım uygulaması görmektediriz:

"Hep beraber kalktık, beni eve getirip bıraktılar.

Benim ki allar, teller, pullar içinde beni karşıladı. Başım dönüyordu.

⁹⁸www.turkoloji.cu.edu.tr: (21.02.2011)

Çalgılar çalınıyor, kadınlar, çocuklar... Başımın içi uğulduyordu...

O günün şerefine hazırlanan odaya sokuyorlar beni. Koltuklar, kanepeler, karyola, bu öteberi bu halılar, kilimler, duvarlarda sıra sıra; şık şık, renk renk entariler... Bu oda, bu öteberi, bu halılar, kilimler, bu renk renk, çeşit çeşit entariler... Fabrikadan zorla alabildiğim elli liracık avansla olacak şeyler değil ama...

Kendimi bir koltuğa bırakıyorum. Benim ki:

'Şimdi kırgın atılacak kulak ver de bak. Bak bütün bu halılar, kilimler, entariler hep bizim!'

'Ha?'

Benimkini çağırıyorlar, gidiyor.

Bütün bunların nasıl olup da bizim olabileceğini aklım almıyor.

Az sonra dışarıda ihtiyar kadının sesi, kuvvetle duyuluyor:

'Âlâ bir altın burma... Oğlanın babasındaaan... Hayırlı olsun!'

'Annesinden... Bir pendentif... Darısı evlatlarına!'

'Bir çift ince bilezik...'

'Elmas taşlı âlâ bir çift küpee!'

'Çift kanat bir halı!'" (AY. s. 124-125).

Çukurova yöresinde düğünlerde kıza takılan takıların türünü burada görmekteyiz. Çukurova yöresinde altın burma çok değerlidir ve düğünlerde mutlaka takılması istenir. Bu adet günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

6.4.4. Gelin Alma

Geleneksel kültürdeki kız isteme âdetini burada da aynen görüyoruz. Romanın zamanında insanların kız çocuklarına bakış açısı da burada kendini göstermektedir. Kızlar evlendirilirken kendi fikirlerinden çok babalarının fikirleri

önemlidir anlayışı zamanın anlayışıyla örtüşmektedir:

“‘Gece düşümde, gündüz hayalimde vallaha... Her an aklımda... Allah’ın emri, peygamberin kavli üzere, kendime aile yapacağım...’

‘Kızın gönlü yok!’

‘Sen babasının gönlünü ettikten sonra kızın esamisi mi okunur bre usta’”

(C. s. 10).

‘Cemile’ adlı eserde yine evlilik âdetini görüyoruz. Kültürümüzde evlenme Allah katında onay bulması gereken bir olgu olarak karşılanmaktadır.

“‘Ben onu Allah’ın emriyken kendime aile yapacam, kapatma değil ya.’”

(C. s. 11).

‘Önce Ekmek’ adlı eser de gelin alma şekli şöyle anlatılmaktadır:

“‘Bu söz, yani, ‘Göster adaletini öyleyse!’ sözü kocasının. Yani babasının evinden pek çok genç kız gibi allar, teller, pullar içinde, donatılmış art arda arabalarla gelin gittiği celep kocasının. Uzun boylu, geniş omuzlu, sıırım gibi biriydi. Kara saçları kıvrır kıvrır. Hani on sekizinde, ağzı süt kokan bir kız için bile ‘sapına kadar erkek!’” (ÖE. s. 39).

“‘Meseleyi anasına açmalıydı artık. Kıza evde kim bilir nasıl eziyet ediyorlardı ki, zavallı acı acı yakınıyor, kaçmaktan söz ediyordu. Sinemaya gittikleri gün yoktu bu tür yakınmaları. Kemal gelecek yıl askere gidecekti. Askerden dönünceye dek kız bekleyecek, ondan sonra evleneceklerdi. Evlenmelerinde de usul, erkândan çıkmayacaklar, Kemal anasını gönderip kızı istetecekti. Verirlerse ne âlâ, vermediler mi, günah onlardan gidecekti. İkisi de on sekizlerini bitirmiş olacaklarından, kanunun tanıdığı haktan faydalanarak, nikâh dairesine gidecek, göbeklerini elleriyle keseceklerdi.’” (VV. s. 139).

6.4.5. Gerdek Gecesi

Gerdek, “1. Düğün gecesi gelinle g veyin yalnız kaldıkları oda. 2. Düğün gecesi gelin ve g veyin bir araya gelmesi.”⁹⁹ olarak tanımlanmaktadır.

‘ nce Ekmek’ adlı eserde karşımıza  kmaktadır:

“Per emi sol başına düşen onaltılık  ırağından başka, gözleri dünyayı görmeyen kasap, umursamamıştı bile.  det yerini bulsun diye, anasıyla ablasının ısrarlarına dayanamadığı için dünya evine giriyordu işte. Karı kancıkla, çoluk çocukla pek ilgisi yoktu. O kadar yoktu ki, gerdeğe getirenler arasında per emi sol başına düşmüş çırağa, çırağın g l hatırı olmasa evden içeri adımı bile atmazdı. Atmıştı da ne? Yatsılar okunmuştu gerdeğe girdiği sıra. Dut gibi sarhoştu. Tazecik gelin, teli, pulu, alıyla emir bekleyedursun, o kendini sedire atmış, başlamıştı kustumuk kustumuk bir horultuya. Kızcağız, ‘Adet bu herhalde...’ diye sabahı sabah etmişti ama, akranlarından, akranlarından da çok, taze gelin ya da sesleri  atallanmış, erkek bakışlı ana  karılarından işittiğine göre, güvey akşam namazından sonra körkütük değil, pek pek  akırkeyf gelir, gelinin üstüne a  kurt gibi atılır. Başını bozarken her yanı hırslı hırslı titrer. Sabırsızdır. Ters mers iş görür gelini soyarken, hatta gelinliği falan parçalar...

Adam ertesi gün öğleye kadar horlamış, sonra uyanmış, kıpkırmızı gözleriyle, esnemış gelinin henüz bozulmamış başı, uyku dolu gözlerine bakarak, sırtını d n vermişti sonra da. İkinci darbe olmuştu gelin için bu. Henüz el değmemiş tomurcuktu. Kapı önünde bekleyen kadınlara ne diyecekti?

Kapıya ilk fiske vurulmuştu o sıra. Adama bakmıştı, dönük sırtıyla horluyordu. İkinci fiske. Adamı uyandırmanın da faydası yoktu. Yapılacak iş... Gözüne makas ilişmişti. Aklı başına gelmiş, kafasından akranları, sesleri çatlak çatlak ana  karılar geçmişti. Makası batırıvermişti baldırına. Kanlı bezleri tutuşturmuştu kapı aralığından!” ( E. s. 40).

⁹⁹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 918.

6.4.6. Çok Eşli Evlilik

Bilindiği gibi Türkiye’de özellikle kırsal kesimde evlilikle ilgili en önemli uygulamalardan bir başkasını da ‘erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi’ oluşturur.

‘Vukuat Var’ adlı eserde Cemşir’in dört tane karısı vardır:

“Böyle olduğu halde, hâlâ dört karısı, dört karıdan sayısını kendinin de bilmediği, yirmi kadar irili ufaklı çocuğu vardı. Karılarından en büyüğü Kürt, ikinci Arnavut, üçüncü Arabuşağı, en küçüğü de Boşnak’tı.

Karılarının dördü de ardından sürüklenmiş, Cemşir’in yoluna saçlarını süpürge etmişlerdi. Oysa, dördü de çevrelerinin en güzelleriydiler; artlarında sürü sürü hayranları vardı. Vardı ama, değil hayran, âşık, sevdalı sırasına göre analarını, babalarını, hatta çocuklarıyla kocalarını tepip gelmişlerdi. Gelmişler, Cemşir’in koynuna girip çıkmışlar, gebe kalmış, doğurmuşlardı. Zaten hep böyle olurdu bu. Kadınlar gebe kalır, kendi kendilerine doğurur, çocuklar yaşar, yaşamaz, yaşayanlar da adeta Cemşir’in dışında, kendi kendilerine büyürlerdi. ‘Aaaaaamaaaan’, derdi. ‘yaşayan yaşar, ölen ölür. Cenab-ı Allah değilim ya!’”

(VV. s. 7-8).

‘Müfettişler Müfettişi’ adlı eserde kocası karısının üzerine kuma getirmiştir:

“Kırka yakın, pelte pelte, kocaman elli ayaklı bir kadındı. Kocasının neredense bulup üstüne ‘kuma’ getirdiği bıcır bıcır, şeytan karı, gene adamı üzüm üzüm üzüyordu.” (MM. s. 79).

“Gene bir domuzluğu olmalıydı ki, adama sert sert, aksi aksi karşılıklar veriyor, kendini dirhem dirhem satmağa çalışıyordu. Terzininkinin dediği gibi, kapatmalar gerçekten de tilki gibi kurnaz oluyorlardı.” (MM. s. 80).

‘Önemli Not’ adlı eserde çok eşli evliliğin İslamiyet’e uygun düştüğü üzerine bir görüş karşımıza çıkmaktadır:

“Karısının ne ölmesini isterdi, ne de yeniden evlenmeyi.

Biliyordu, ölüm hak, ölenin yerine yenisini getirmek de helal. Gerekirse kadının ölmesini bile beklemeden ikinci, olmadı mı üçüncü, o da olmadı mı dördüncüyü bile nikâhlamasına Kitap'ın hükümleri uygundu ama, istemiyordu. Atışmıştı bu kadının hırçın sonbahar fırtınasına.” (ÖN. s. 125).

6.4.7. Kaçarak Evlenme

‘Vukuat var’ adlı eserde kaçan kıza toplumun nasıl baktığını görüyoruz:

“Dakur, ‘Kendi ayağıyla kaçıp gelen bir kızdan hayır çıkmaz.’ Dedi.

Meryem başını salladı.

‘Kaçmaya alışkın ayaklar, yarın oğlumu bırakıp başkasına da kaçarlار!’

‘Çok doğru. Şehir kızı, şehir insanının oyununa oyun mu yeter?’

‘Yetmez.’” (VV. s. 251).

6.4.8. Beşik Kertmesi

Birbirlerine yakın, iyi anlaşılan, birbirlerini seven iki aile bu sevginin ve dostluğun ilerde de sürmesi için karşıt cinsten çocukları olduğunda onları daha beşikteyken ileride evlendirmeye söz verirler. İki komşunun kız ve erkek çocuğu aynı günde doğmuşsa, yine iki aile, çocuklarını ileride evlendirmeye söz verirler. Böylece iki ailenin dostluğu veya komşuluğu ileride akraba olmak suretiyle daha da pekiştirilmiş olur.

“Anadolu’da özellikle geleneksel yaşam sürdüren kesimlerde yaygın bir gelenek olan beşik kertme, iki aile arasındaki bağların ve dostluğun pekiştirilmesini amaçlar. Çocukların, özellikle de kızların iki yaşını geçmemiş olmasına dikkat edilir. Aileler, aralarında anlaşır beşik kertmeye karar verdiklerinde, bir tören düzenlenir. Kimi yörelerde imamın da katıldığı törenlerde dualar edilir, iyi dileklerde bulunulur, şerbetler içilir. Özel günlerde karşılıklı olarak çocuklara armağanlar verilir, ilişkilerin pekiştirilmesine

çalışılır. Koşullar olumsuz yönde gelişirse beşik kertme bozulabilir. Bu durum kimi zaman olağan sayılır, aileler arasındaki ilişkiyi etkilemez; kimi zamanda düşmanlığa varan sürtüşmelere neden olabilir.”¹⁰⁰

Orhan Kemal’in bir eserinde beşik kertmesi geleneği karşımıza çıkmaktadır:

“Rıfat Efendi’nin küçük kızı fısıltıyla sordu:

‘Kamayı İhsan’a mı atıyor sandındı?’

‘İsmi İhsan mı onun?’

‘İhsan, amcamın oğludur.’

‘Sahii?’

‘Ablamın da beşik kertmesi...’

‘Ne demek o?’

‘Doğuştan nişanlı yani.’” (OKGK. s. 14).

6.4.9. Şerbet İkramı

Anadolu’da yüzyıllardır devam eden âdetlerden biri de, birbirinden güzel nefis şerbetlerin misafirlere ikram edilmesidir. Kız istemelerde söz kesildiği veya nişanın yapıldığı gün evliliğin tatlı, geçimin iyi olmasını temenni için ağız tatlılığına önem verilmiştir. Bunun için ikram edilen lokumlardan sonra şerbetler dağıtılmış. Ayrıca evde yapılan nikâhlardan sonra da şerbet ikram edilmiştir. Orhan Kemal’in bir eserinde şerbet içme karşımıza çıkmaktadır:

“‘Kızını Necib’e sattıydı, şerbeti içildi.’” (BTÜ. s. 151.).

Bir geçiş dönemi olarak evlilik olgusu çevresinde uygulanan gelenekler Orhan Kemal’in eserlerinde yukarıdaki şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Elbette ki anlatılanlar toplumumuzun bütün ‘evlenme’ örf ve adetleri değildir.

¹⁰⁰ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.3, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1572-1573.

6.5. Ölüm

Ölüm, ruhun bedenden ayrılması, hayatın sona ermesidir. Toplamların ölümle ilgili kendilerine özgü inanışları, gelenek ve görenekleri vardır.

Pertev Naili Boratav toplumumuzda ölen kişinin ardından yapılan uygulamaları şu şekilde dile getirmektedir:

“Ölünün gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, yatağı değiştirilir, karnına bıçak konur; bulunduğu odanın pencereleri açılır, gece ise oda aydınlık tutulur; başucunda Kuran okunur, yalnız bırakılmaz. Ölü elden geldiğince çabuk gömülmelidir; ancak ikindiden sonra ölenler ertesi güne bekletilebilir.

Gömülme Hazırlıkları: yıkanma, kefene sarılma, musalla taşında cenaze namazının kılınması, genel olarak tabutun üstünde cinsiyetini kimi hallerde mesleğini, belirtilen bir eşyası konur. Genç yaşta ölenin tabutu süslenir, gelin teli, duvak vs gibi.”¹⁰¹

Orhan Kemal’in eserlerinde ölümle ilgili uygulamalara sadece bir yerde rastlıyoruz:

“Şişli Camii’nin ölüleri yıkadıkları odalardan birinin kapısı önünde toplanmış kadınların ağızlarını bıçaklar açmıyordu. Yıkanan ölülerin sahipleri oldukları ruhsuz durduklarından, eski üst başlarından belli. Felaket gününde boyanılmaz, iyi giyinilmez, gülünüp söylenmez. (...)

Bir münakaşadır başlamıştı ki, ölü taşıyan siyah cenaze arabası üçüncü sefer caminin önüne geldi. Erkekler koşuştular. Cenazeyi yıkama odasına taşıyacakları ama nedense birden bir çözülme oldu. Kimse cenazeye elini sürmek istemiyordu. Sebebini sordum. Eceliyle değil, intihar yoluyla ölmüş. Bundan ötürü, Rabbilâlemie asilik etmiş. Böyle asi bir ölüye yardım etmekle zülcelâle karşı ‘Günah-ı kebair’ işleyemezlermiş...

Ölü arabada kalmıştı.” (YYB. s. 70-71).

¹⁰¹ Ath, *a.g.e.*, s. 153.

6.6. Günlük Hayatla İlgili Gelenek Görenekler

Sedat Veyis Örnek, gelenekleri şöyle tanımlamaktadır:

“Gelenekler geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi, daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür. (Ancak belirli kültür öğelerini ayrı tutmak gerekir; çünkü bunlar ya manevi kültür öğeleriyle bağlantılıdır, ya da onlarla simgelenmiştir). Dar anlamda ise, kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal ya da politik işlevi gibi önemli konularındaki görüşleridir.”¹⁰²

Sedat Veyis Örnek, aynı eserde göreneklerle ilgili görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Göreneğin örfe, âdete, geleneğe bakarak yaptırım gücü daha zayıftır. Örfteki yapılma zorunluluğu, adet ve görenekteki yapılmalı özelliği görenekte yapılabilmesi niteliğindedir. (...) Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alışverişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.”¹⁰³

Sedat Veyis Örnek töreleri ise şöyle değerlendirmektedir:

“Bir toplulukta, bir grupta, bir yöre halkında bireylerin uymakla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının tümünü içine alan töreler özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliğiyle dikkati çeker. Öyle ki töreleri zedeleyen ya da törelere aykırı davranışlar çoğu kez bağışlanmaz bir tutumla yasaları yargılamasına da zaman bırakmadan, bu tür durumlar için toplumca belirlenmiş olan cezalara çarptırılır.”¹⁰⁴

Bu bilgilerin ardından Orhan Kemal ’in eserlerinde geçen günlük hayatla ilgili gelenek görenekleri aktaralım.

¹⁰² Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995: s. 126.

¹⁰³ Örnek, *a.g.e.*, s. 127-128.

¹⁰⁴ Örnek, *a.g.y.*

6.6.1. Erkeğin Üstün Tutulması Geleneği

Orhan Kemal'in eserlerinde kadının küçük görüldüğü, erkeğin üstün tutulduğu örnekler çok fazladır. Eserlerde kadın için düşünülenler şöyledir:

Kadın tarafından kocasından dayak yemek bile yeri gelince normal sayılır:

“Annem, babamı çoktan affetmişti:

- Dövsün, demişti, erkektir... Kabahat onda değil, öteki boynu kopasıcılarda... Anlayıp dinledikten sonra dövse, ne yapayım, o zaman ben cezama razıyım...” (BE. s. 25).

Kadının yapamayacağına inanılan işler eksik etek işi olarak adlandırılır:

“Su getirmeye giderken, genç adamın asla kötülük beslemediğini açıklayan dost bakışı kadını izledi. Kadın dışarı çıkınca, adamın yumuşak bakışları oda içinde gezindi. Sağda, Hüseyin'in uyumakta olduğu yatağın ayakucunda tavana çıkılan bir merdiven dayalıydı. Demek odanın tavan arası vardı? Vardı ya, tavan tahtaları kalkmıştı. Kirli duvarlar, kalkmış tavan tahtaları, çakılıp onarılmak için erkeğini bekliyordu. Kadın işi, eksik etek işi değildi bunlar.” (K. s. 47).

Kadın parasına el atmak erkek için küçük düşürücü bir olaydır:

“Habip odanın ortasına bağdaş kurmuş, bacaklarını yanlarına açmıştı. Hacer'in uzattığı para tomarına şöyle bir baktı:

‘Ne bu?’

‘Evi sattık ya? Paralar...’

‘Niye bana veriyorsun?’

‘Sende dursun!’

Habip para tomarını elinin tersiyle itti:

‘Biz de kadın parasına el atmak âdet değildir!’ pantolon cebinden çıkardığı ellilik, yüzlük bir miktar parayı kadına uzattı. Kadın hayretle baktı:

‘Hayrola?’

‘Benim paralar!’

‘N’olacak?’

‘Sende dursun... bunlar da dursun sende!’

Kadın anlamıştı adamı. O da tıpkı onun gibi, elinin tersiyle itti:

‘Bizde de nikâhı altında olmadığımız adamın parasını almak yoktur. Seninki sende kalsın şimdilik, benimki bende oldu mu?’

‘Tamaaaaam!’” (K. s. 217).

Bazı erkekler için erkeklik kadını ezmektir:

“‘O sıra işlerim nasıl, ekspres. Avantam dersiniz, yerinde. Ben yirmi beşindeyim, karı yirmisinde... Lakin kimin gözü karı görüyor? Görmüyorum şerefsizim. Görmüyorum ama, benim karı da Osmanlı ha! Sapına kadar. Düşünün yahu, yirmi günlük evlisiniz, evinize nasıl sokarsınız çiftte orospuyu? Sektunuz diyelim, orospuları nasıl soyarsınız nikâhlı karınızın önünde anadan doğma? Soydunuz diyelim, birini bir yanınıza, birini öbür yanınıza nasıl yatırırınız? Yatırdınız diyelim, nikâhlı karınıza: Rakı ver bize, nasıl dersiniz? Derdim. Neden? Çünkü erkekliğin şartı bu. Karıyı ezeceksin, kızacaksın gözünün kirişini. Babasının evinde ejderha olsun isterse. Senin evinde köpek olacak köpek!’” (KP. s. 78).

Bazı işler kadına göre değildir ve kadın yapmamalıdır:

“‘Karşiki küçük esnaf kahvesine, hep o erkeği hatırlatarak gitti. Herkes ona bakıyordu. Az önce onun üzerine konuşulmuş, gülünmüş, hatta kahkahalar atılarak yarenlikler edilmişti:

‘Yahu kadından arabacı olur mu?’

‘Erkekten kadın oluyor da, kadından arabacı niye olmasın?’

‘Kim o erkekten kadın?’

‘Sen!’

‘Oşt!’

‘Ulan kayarto, evde yemeği kim pişiriyor? Çocuğun bezlerini kim yıkıyor? Ortalığı kim süpürüyor?’

‘O başka oğlum. Ben köroğluya yardım için...’ (ÖE. s. 38).

“Esnaf kahvesindekilere göre, kadın kadındı, erkek de erkek. Kadından arabacı olmamalıydı. Çalışmamalıydı kadın. Elinin hamuruyla ne diye burnunu sokuyordu erkek işine? Bu yüzden değil miydi erkeklerin yerini kadınların almaları, aile babalarının işsiz kalmaları?” (ÖE. s. 38).

Kadın için kocası her şeydir:

“Kocası ölünce anlamıştı ki, artık yeryüzünde yapayalnız kalıvermiştir. Kocası yanı başında dolaşan, evini sigarasının dumanıyla dolduran erkek, kadını için dünyanın en sağlam direğidir. Erkeği çevresinde dolaşan kadına çoğu zaman Allah bile vız gelir. Ama kocası öldü mü, içini dimdik tutan direk yıkılır, tavan çöker. Artık ne yapılsa, ne edilse boştur. Zaten hemen hemen hiçbir şey yapılamaz. Kadın hızla elden ayaktan düşer ve bunun sonucu başlar kırılmaya.” (VV. s. 30-31).

“Kadın yaşlı gözlerini kızına kaldırdı:

‘Erkek, karısının küçük tanrısıdır yavrum!’

Tepesi attı:

‘Nee? Küçük tanrısı mı?’

‘Evet. Küçük tanrısı!’

‘Babamla Hamza Ağam senin küçük tanrıların mı demek?’

‘Baban. Hamza değil.’” (VV. s. 199).

“Kadehini doldurup önüne itti.

‘İç bakalım!’

Genç kadının akli gitti! O mu içecekti? Daha neler...

‘Haydi, ne duruyorsun?’

‘Ben mi? Sahi mi söylüyorsunuz?’

‘Sen, sahi söylüyorum!’

‘Daha neler... Kabil mi?’

‘Kabil tabii. Ben istiyorum. Kocan zehir ikram etse hayır dememelisin!’”

(ELK. s. 59).

Kadının güzelliğinin bile erkek için olduğu düşünülür:

“Kız dediğin de neydi? Erkek kısmının zevk aracı! Kadınların güzellikleri erkekleri içindi. Sonra, erkeğin güzeli, çirkini, yakışıklısı, yakışiksızı da olmazdı. Erkek erkekti kadın da kadın. Oğlan gerçekten kıza abayı yakar da iş kıvamına girerse, Cemşir bir iki demez, kızını bu ufak tefek ama soylu delikanlıya verirdi. Vermeliydi de... Kız birden boy atıp gelişmiş, gemide azıyı almıştı. Bir kız boy atıp gemi de azıya aldı mı, onu ne yapıp yapıp eloğluna vermeli, evde daha fazla tutmamalıydı. Zaten harıl harıl çalışıp para kazansa bile hayrı yoktu. Babasına on para olsun vermediğini Cemşir kaç kez söylemiş, kızdan yakınmıştı. ‘İt oğlu itin kızı. Kazanıyor kazanmasına ya, koklatmıyor. Eskiden böyle değildi. Şimdi asi oldu. İbiği mi kızardı ne? Münasibini bulsam, kuyruğuna çalıyı kıştırıp dehleyeceğim!’” (VV. s. 51).

“Kızın babasıyla o günden sonra çok konuşmuşlardı bu meseleyi. İsterlerse nikâhla, istemezlerse parayla da satabilirlerdi. Alt tarafı kızdı bu, nerden baksan bir kız. Onun kadar değilse de gene de çeşitli avradından en az yedi, sekiz kızı vardı Cemşir’in. Satardı. Hele birde şeriat nikâhı kıydılar mı, bitti gitti. Bir süre Ramazan’la yaşar, ondan sonra ya Ramazan atardı tekmeyi, ya da kız çiftlikle karayağız bir tutmayla işi pişirir, keyfine bakarken, bir gün yakalanır, delik deşik edilirdi. Öyle ya da böyle. Önemli olan kızın Muzaffer Bey çiftliğine yerleşmesiydi ki, karşılığında para gelecekti para!” (VV. s. 123).

Yemeğe ilk önce erkek başlar:

“Sofra hazırды. Yemeğe başlayabilirlerdi. Genç kadın kocasının sofraya gelmesini, ilkin onun başlamasını bekliyordu. Annesinden böyle görmüştü. Ninesi de böyleydi, ninesinin ninesi de ihtimal. Yemeğe erkek başlardı ilkin. Erkek, kadının küçük tanrısı!” (DE. s.18).

Kadının düşüncelerine ehemmiyet verilmez, erkeğe göre kadının saçları uzun aklı kısadır:

“‘Her zaman söylerim,’ dedi, ‘bakmayacaksın saçları uzunların sözüne. Kulak asmayacaksın. Neden? Çünkü aklı kısadır onlar!’

Çayını yudumladı, burnunu elinin tersiyle siliverdi.

‘Ermez hiçbir şeye akılları, söylenirler. Bozuldu dünya, kalmadı eski kadınlar. Nerde analarımız? Nerde teyzelerimiz, halalarımız, ablalarımız yahu? Göstersene! Yok. Vardı bir annem benim, bilirsin, yıkardı her akşam leğende ayaklarını babamın!’

Beriki de şahlandı:

‘Haklısın, yerden göğeye kadar haklısın hem de. Hiç unutmam, babam vurmuş çıkarmıştı gözünü annemin da, değil etmek şikâyet zaptiyeye, bağırmamış, ağlamamıştı babamın önünde!’” (DK. s. 29).

Erkeğin görevi evine, karısına, çocuklarına bakmaktır:

“‘Müfettişler müfettişi’ tam karşısında durdu:

-Dinle beni! Dedi. Meşhur meseldir: Erkeğin elinin kınası, kadının yüzünün karası! Bir erkek evine, barkına, karısı çoluk çocuğuna bakar, onları aç susuz bırakmaz, giyiminde kuşamında kusur etmezse, üst yanı helâldir, anladın mı?” (MM. s. 105).

Kadın erkeğin hizmetini görmek için yaratılmıştır:

“‘Tamam.’ Dedi adam. ‘Çalışıp da ne olacak?’

‘Hiç canım. İş yerleri ahlaksızlık yuvası tekmil! ...’

‘Bir kadın, bir kız çalıştı mı, elini yıka. Erkeğe karşı sen sensin, ben ben. Allah kadını erkeğin hizmetlerini görsün diye yarattı. Öyle değil mi?’

Babaya göre hava hoştu:

‘Ona ne şüphe? Kahvemi açtıktan sonra ben de karıyı terziden alacağım. Kadın demek, evinin esiri demektir!’” (BFV. s. 292).

Kadın erkeğin hiçbir işine karışmamalıdır:

“Yaylada bütün yaz bunu düşünmüştü, bol bol. Hatta karısı zaman zaman sormuştu da, kadını azarlayıvermişti. Kadınlar erkeklerinin girdili çıktı işlerine karışmamalıydılar. Kadınlar bol bol namaz kılacak, oruç tutacak, tahta silip çamaşır yıkayacak, çocuk doğurup, doğan çocukların büyümesiyle meşgul olacaklardı. Buydu kadınların vazifesi. Onun için, karısının, ‘Yahu nedir? Kafanı karıştıran ne?’ sorusunu, ‘Elinin hamuruyla erkek işine karışma demiyor muyum ben sana?’ diye tersleyivermişti.” (KT. s. 27).

Hazreti Adem’in cennetten kovulmasına sebep kadındır:

“Topal’ın ellerine yaşlı gözleriyle kapandı. Çocuk gibi ağlıyor, hıçkırıyordu. Topal, ceza ve tevkifevi müdürüne baktı. o da sarsılmıştı koskocaman bir erkeğin hıçkırarak ağlaması karşısında. Topal başını salladı, sonra da, ‘Kadın,’ dedi, ‘aah Müdür Bey, kadını, kadının nasıl bir melun olduğunu elbette bilirsiniz. Cennet-i âlâdan Adem babamızın kovulmasına sebep o değil mi?’ Sonra kalktı, kantarcıya söz verdi.” (KT. s. 183).

“‘Bunda tabii yalnız namazın, orucun değil, benim de rolüm var. Avrat kısmının gözünü yıldıracaksın, senden korkacak. Bir kadın erkeğinden korkmadı mı, bırak. İp takar oynatır. Benim ki, sıkı mı? Vurdum mu gözünü patlatırım!’” (KT. s. 260).

“Demek, kadınlara yüz vermemek prensibi çok doğrudu. Karı kancık takımına yüz vermeyeceksin. Dövmeyeceksin de ama, gölgen üstlerinde adamakıllı ağır olacak!” (KT. s. 281).

6.6.2. Kan Davası (Kan Gütme)

“İki aile arasında geçmişte, aralarında cinayetten, kan akmış olmaktan veya başka bir nedenden oluşmuş düşmanlık.”¹⁰⁵ olarak tanımlanmaktadır.

Kan davasında sürekli bir öç alma durumu vardır. İlk katil kim olursa olsun, katile karşı sürekli katil çıkar. Bu durum yıllarca, onyıllarca sürer. Kan davası, hukuk kuralları içinde cezalandırmayı kabul etmeyip, cezalandırmayı kendi elleriyle yapan kişilerin davasıdır. Kan davası kapsamında genellikle tek tek cinayetler işlense de, bazı bölgelerde kadın ve çocukların da içinde bulunduğu toplu kan davası cinayetleri görülmektedir.

Günümüzde büyük ölçüde aktifliğini kaybeden ve kendi adaletini kendisi uygulayanların kanunu olan kan gütme geleneği Orhan Kemal’in eserlerinde birçok yerde karşımıza çıkmaktadır:

“Kan gütmekten gelmiş o. Yıllarca önce babasını liman kahvesinden çıkarken vuranların amcaoğullarını vurmuş, yüzünü olsun tanımadığı babasının öcünü almıştı. Onu hiç kimse ‘İki paralık hırsızlarla bir tutamazdı!’” (YİK. s. 5).

“Kaptan hâlâ ıslak kirpikleri gerisindeki anasını düşünüyordu: Yıllar önce, babasını kan gütme yüzünden liman kahvesinde vurdukları günün gecesi. Kara haber tez ulaşmış, evi ciğerinden yakmıştı. Anası o zaman kırış kırış değildi. Gergin yüzü, iri kara gözleri vardı. Bu gözler günler, haftalar, aylar, yıllar geçtikçe sönükleşmiş, gergin yüz oluk oluk kırışmıştı. Kırışmıştı ama, bir günden bir güne, ‘Babanı öldürenleri unut, onları Allah’a havale et. Baban gibi seni de kaybetmek istemem. Beni bu yeryüzünde sahipsiz bırakma! Dememiş, tam tersi, ‘Babanın kanını yerde korsan sütüm haram olsun. Öte dünyada iki elim yakanda!’ diye kışkırtmıştı.” (YİK. s. 13-14).

“Müdür bir kahkaha attı:

‘Ne ömür şey bu böyle yahu: Nerelisin sen be?’

¹⁰⁵ [http://tdkterim.gov.tr/bts: \(28.01.2011\)](http://tdkterim.gov.tr/bts: (28.01.2011))

Yakın köylerden birinin adını söyleyen çocuk, ellerini gocuğunun ceplerine soktu:

‘Asıl maciriz biz... Gelmiş bubamlar Urumeliden, ben te bukağmışım...’

‘Hapse neden düştün? Suçun ne?’

‘Kıtallik!’

‘Kimi vurdun?’

‘Hiç be beyim... İstemezdim ama oldu bir cayillik, doldurmazdı incir çekirdeyini...’

‘Anlat bakalım, nasıl oldu?’

‘Oldu bir cayillik, taksirat... Beklerdim harman yerinde, geceydi, vardı ay... Komşu harmanda da uyurdu Üsüyn. Vardı Üsüyn’ün bir finosu, beslerdi şekerle, hem de fındık fıstıkla. Başladı ulumağa aya karşı meret hayvan... Dikildi tüylerim, korktum çok, var Allah, sülemem yalan... Dedim oşt bire uğursuz hayvan... Susmaz. A be oşt! Nafile, susmaz. Naz kavraram çomağımı, atlarım üzerine, başlar çenilemeğe pis hayvan. Uyanır Üsüyn, der ne döversin be finomu? Derim ulur aya karşı be Üsüyn Abi! Kavrır yakamı, atar iki tokat, iki tekme, yanar canım, kararır gözlerim... Başlarım süvmeye, hem de kamçıya harmanlara, kovalar. Sonra kapar bir taş, savurur arkamdan, yarılır kafam, yuvarlanırım tozlara tepe aşağı, koşar gelir piner sırtıma, başlar vurmıya arkacağıma. Haykırırım ‘Bubaa, buba!’ Duymaz bubam, diyirmende, çeker iki saat. Hay Allah... Yanar canım, kalırım naçar, çıkarırım cepceğimizden sustalımı, savururum karanlıklara, görmez gözüm bubamı bilem... Der ‘Yandım Allah!’ yıkılır tepe üstü Üsüyn... Hepsi bu beyim... Saklanırım ondan sonra koruluğa, gelir candarmalar, olduk mapis...’” (ÇKK. s. 87-88).

“İstemez canım dönmek köye...”

‘Niye be Recep?’

‘Var bir Gâvur Ali, öldürdüğüm Üsüyn’ün olur amca çocuğu... Korkarım. Yaşatmam, demiş onu... Gezdirmem köyde deyip salmış haber

dirmencinin Asan'la... Gidemem köye... Peki abi, istesem kalamam mı ben bu şehirde” (ÇKK. s. 92).

“‘Demek kan gütme yüzünden cinayet işledin?’

İç geçirdi:

‘Elimde değil bacı. Ok yaydan çıktı. Elimi kana bulamaktan başka çarem yoktu. Onun için, ardını getirmeliyim. Zamanında onlar benim babamı, kardaşlarımı vurmuşlar, ben küçüktüm. Sıra bende şimdi. Ocaklarını temelli söndürmeden olmaz!’” (ÇKK. s. 38).

“Sonra bir ihtiyar tanıdım, göğsünde Sultan Reşat nişanıyla, bir kabuk kadar kuru ve hafif, aksakallı makasla kırpılmış, Balkan Harbi'nin ‘Rumeli muhaciri’ kıyafetinde, yetmişlik bir ihtiyar ki, bir ‘ırz meselesi yüzünden’ damadını öldürüp gelmişti. ‘Bulgar ve Moskof kini’ni yüreğinde taşıyarak, birinci kısmın alacakaranlık dehlizinde yalnız dolaşır, yirmi metre uzunluğundaki beton zeminde ağır ağır gider gelir, gelir giderdi.” (NHÜBY. s. 74-75).

7. HALK BİLGİSİ

Bu bölümde Kemal'in eserlerinde geçen halk hekimliği, çeşitli hastalıklar ve tedavileri, halk meteorolojisi ve takvimi, halk taşımacılığı ve taşıma teknikleri incelenmiştir.

7.1. Halk Hekimliği

Tıbbın gelişmediği çağlarda, insanların kendi özel çabalarıyla hastalıkları tedavi etme yöntemi, halk hekimliği olarak kabul edilmektedir. Halk, hastalıkları tedavi etmek için çeşitli pratiklere başlangıçtan beri sürekli başvurmuştur. Bunlar, bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazmak veya bir ocaklıya görünmek şeklinde karşımıza çıkar. Halk hekimliği bu uygulamaların tamamını içine almaktadır.

M. Öcal Oğuz halk hekimliğini şöyle anlatır:

“Halk arasında kocakarı diye bilinen ve kendine göre tedavi uygulamaları bulunan kişiler, aslında birer halk hekimidirler.Yaptıkları ilaçlar kocakarı ilacı diye tanınan bu kişilerin bazılarının uygulamalarının veya hazırladıkları ilaçların hastalıkların tedavisiyle ilgili doğrudan ilgisi olmazken bazılarının uygulama ve ilaçlarının da olumlu sonuçlar verebildikleri görülmektedir.”¹⁰⁶

Pertev Naili Boratav ise halk hekimliğini şöyle açıklar:

“Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne ‘halk hekimliği’ diyoruz.”¹⁰⁷

Halk hekimliği uygulamalarını Türk edebî metinlerinde de görmekteyiz. Dede Korkut Kitabı'nda Dirse Han'ın oğlu Boğaç'ın vurulmasından sonra, Boğaç'ın annesinin yanına hızır gelir ve çocuğun yarasını sıvazlar, ‘dağ çiçeği ile

¹⁰⁶ M. Öcal Oğuz, *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008: s. 167.

¹⁰⁷ Boratav, *a.g.e.*, s. 122.

ananın sütü yaranın merhemidir' der ve ayrılır. Yine Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Hikâye'de, Karacuk çoban kâfirlerle savaşırken yaralanır ve kâfirlerin leşinden ateş yakarak keçasinden isli kül yapıp yarasına basarak tedavi olur. Görüldüğü gibi halk kendi çaba ve yöntemleriyle hastalıkları tedavi etmeye çalışmıştır. Günümüzde de tıbbın gelişmesine rağmen hâlâ eski alışkanlıklarını sürdüren, hastalıkları kendi çaba ve yöntemleriyle tedavi eden veya başkasına tedavi ettiren kesim çok fazladır.

Orhan Kemal'in eserlerinde dikkati çeken halk hekimliği uygulamaları şu şekildedir:

7.1.1. Basurun Tedavisi

Basurun iyileşmesi için halk arasında kullanılan yöntem şöyle ifade edilmektedir:

“Sıranın çekmecesini çekti, yaprakları lime lime küçük bir cep defteri çıkardı. Güzel bir sülüsle ince ince yazılmış satırları alçak sesle okumaya başladı:

‘Basur için, tecrübeli, mükemmel bir tertip. Beş tane kırmızı biberi mangal kenarında yakmadan iyice kurut, içinin çekirdeğini at. Biberi gayet ince döv. Yüz dirhem çiğ bala karıştır. Akşam sabah birer kahve kaşığı ye.’” (S. s. 39).

7.1.2. Bayılmanın Tedavisi

Bayılmaya karşı kullanılan yöntemler şöyle ifade edilmektedir:

“Annem bomboş elleriyle döndü nihayet. Dehşetli halsiz görünüyordu. Merdivenleri zorla çıktı. Odaya tam girecekti, kapının kenarına tutundu:

‘Su,’ dedi, ‘aman biraz su...’

Fakat annem suyu içmeye kalkmadı, eşiğin oraya yığılıverdi.

N'oluyordu?

Kızlar ev sahibi kadına koşuştular. Ev sahibi kadın beyaz başörtüsü ve dudaklarında pıtır pıtır bir duayla geldi. Annemin bileğini eline aldı.

'Kolonya!' dedi, yoktu.

'Çiçeksuyu, sirke?'

'Sirkeniz de mi yok?'' (AY. s. 51-52).

"Sonra da kadın histerik bir nöbetle oracığa kıvrılarak köpükler saçmaya başladı.

İki oğlanla kız, babasıyla haminnelerine ters ters bakarak, annelerinin başına üşüştiler. Kolonya, kekik suyu, nane ruhu... Biri nabzını ovuyor, öteki alnına kolonya döküyordu." (MM. s. 223).

"Şahinde Hanım'ın siniri iyice tuttu, geçirmeleri arttı, nerdeyse şakkadak düşüp bayılacaktı ki, benimki yakaladı. Osman Bey kekik suyu şişemsi, ben kolonyayı koşturduk. Bilekleri, alnı ovuldu, kolonya koklatıldı da göç hâlde kendine gelebildi." (AI. s. 71).

7.1.3. Bel Ağrısı ve Balgamin Tedavisi

Bel ağrısına birebir olduğu bilinen, aynı zamanda balgama da iyi geldiği düşünülen uygulama şu şekildedir:

"İhsan Efendi davrandı. İç cebinden çıkardığı bir tomar kâğıt arasından boş bir yere bunları dikkatle, ağır ağır yazdı. Abdüssamet Efendi coşmuştu:

'Bak mirim, nelerim var daha enlerim... Bel ağrısına macun. Yirmi dirhem çörek otu, yirmi dirhem sinameki, elli dirhem üzerlik tohumu, yirmi adet badem içi. Ayrı ayrı döv, ele; yüz yirmi dirhem köpüksüz asel, yani bal ile macun yap, akşam sabah aç karnına iki dirhem ye, ne bel ağrısı bırakır ne bir şey. Balgama da iyi gelir!'' (S. s. 39).

7.1.4. Böbreklerin İyi Çalışması İçin

“‘Rakıyı diyorum, sodayla için!’

‘Faydası?..’

‘Bir defa, böbreklerin daha iyi çalışmasına yardım eder. Sonra...’” (G. s.137).

7.1.5. Cinsel Kuvveti Artırmak İçin

“Kafa kafaya verip daldılar. Midenin büyüüyüp sarkmasına, mesaneden taş çıkarmaya, mide ve bağırsakların sinirlerini kuvvetlendirmeye iştahsızlıktan şikâyet edenlere, saç bitirmeye ve bilhassa cima kuvvetini artırmaya yarayan çeşit çeşit tertipler sıralanmıştı. İhsan Efendi, cinsel kuvveti arttırmaya mahsus tertibin üzerine parmak bastı:

‘Aman mirim, zul can olacak yere geldin, dur!’

Defteri çekti, aldı, gözlüğünün üstünden heyecanla, mırıl mırıl başladı:

‘Cima kuvvetini artırıcı. Pazi, turunç kabuğu, turp tohumu, ceviz-i bevâ bal ile macun edilip yense, yahut hindistancevizi, yahut iki dirhem dar-i fülful¹⁰⁸, beş dirhem bal ile macun yapılırsa emsalsizdir! Aman mirim, aman üstadım. Ne diyorsun? Hemen, hemen yapalım, ne duruyoruz? Böyle marifetin vardı da...” (S. s. 39-40).

7.1.6. Çocuk Doğurma

Çocuğunu kendi kendine doğuracak olan kadının doğumda kullanacağı eşyalar çok dikkat çekicidir:

“Kara donunun cebindekileri boşalttı ilk önce. Doğumunun yakın olduğunu bildiği için kaç vakittir derlediği öteberileri toprağa yaydı: Bir karton

¹⁰⁸ Karabibere benzer uzun taneli baharat.

parçasına sarılmış iki sap iplik, demiri paslı jilet, renk renk bez parçaları, bir takım paçavralar, tuz, kurumuş limon... Bunları tarlasında çapa çapaladıkları çiftliğin çöplüğünde bulmuştu. Tuzla doğacak çocuğu tuzlayacak, limonu da gözlerine sıkacaktı.” (G. s. 209).

7.1.7. Çocuk Düşürme

Çocuk düşürmek için halk arasında kullanılan yöntem şöyle ifade edilmektedir:

“‘Olmuş şükür. Ne yapmış yapmış, işi uydurmuş. ‘Canım karıcığımın hayatını tehlikeye düşürür müyüm hiç!’ diyor.’

Bakkalınkinin kaşları çatıldı. Herkesin kocası karısına neler diyordu bak. Kendisinin ki? Daha bir günden bir güne ‘karıcığım’ bile dememişti. Allah’tan otlarla, çöplerle idare ettirmişti işi.” (G. s. 150).

7.1.8. Gelincik Şurubu

Gelincik şurubunun kan yaptığı şöyle ifade edilmektedir:

“Ziyet’e de öyle gelir ki, babası asıl kendisini sever de, mahsustan, ablası çirkin, içlenmesin diye... Çünkü abla daha soluktur, daha da kansız. Haminnesinin ulu Balkanlar ardındaki çiftliğinde kırmızı gelincik şurubu kanlanıp canlansın diye içirirler. Bal yedirirler, kaymak yedirirler...” (ÖN. s. 104).

7.1.9. Halsizliğin Tedavisi

Şifa bulmak için insanların medet umduğu uygulamalar dikkat çekicidir:

“Kadın, ne yapacağını şaşırmıştı.

Komşu, ‘Gel sen beni dinle.’ dedi. ‘Gözü açılmadık it manığı bul bi dene,

boğazla, yüz derisini yağda kızart yedir. Evvelallah birebirdir.'

Kadın, 'Neler yedirmedim biçareye,' dedi, 'şeftali yaprağını kaynat, sabahleyin aç karnına içir dediler, içirdim; itin pisliğini yedir dediler, yedirdim; yüz bir dene nünüğü suda kaynat, sarımsaklı yoğurt dök ver dediler, ettim; tosbağayı boğazla, kanını sıcak sıcak içir dediler, içirdim.'" (S. s. 35).

"Hediye'nin kiracısının alt evine usulcacık giren kadın, besili eniklerden birini koynuna soktu, eve geldi. Eniği boğazladı, kanını akıttı, yüzdü, temizledi, yağda iyice kızarttı, butlarını filan parçaladı. Günah umurunda değildi. Herkes 'Alt tarafı bir hamal parçası...' diyordu ama, herkes halt etmiş.

Kızarmış köpek yavrusu eti bulunan sahanıyla odaya girdi.

'Uyuyor musun ne?' dedi. 'Bak ne getirdim sana... Kalk, kalk da ye sıcak sıcak.'" (S. s. 38).

7.1.10. Havuç Mucizesi

Havucun cinsel gücü artırıcı özelliği olduğu eserde şöyle ifade edilmektedir:

"Havucu çok severdi. Ya da hayır, sevmezdi de havucun erkekliği artırdığını iştmişti. Havuç rendelenecek, petekli balla karıştırılacak, sabahları aç karnına bir tatlı kaşığı..." (G. s. 111).

7.1.11. İshalin Tedavisi

İshalin tedavisi için şap yutulması gerektiği şöyle anlatılmaktadır:

"'Şu karnım da,' dedi, 'öyle sancılanıyor ki!'

İhtiyar kadın yattığı yerden sordu:

'Ne oldu?'

'Bilmem. Üşümüşüm galiba. Boyuna helâya koşuyorum!'

‘Karnın bozulmuş olacak. Bir parça şap yut!’

‘Nerde?’

‘Mutfakta, rafta. Mercimek kadar yutsan yeter!’” (OKGK. s. 47).

7.1.12. Kanın Durması İçin

Kanın durması için tütün ve sigara külü uygulaması şöyle ifade edilir:

“Zaloğlu, çiftliğin yüz metre ilerisindeki hendeğin içinde, küçük el aynasıyla yüzünü inceliyordu. Yer yer yarılmıştı. Bir su birikintisinde güzelce yıkamıştı ama, gene de kan sızıyordu. Önce tütün, sonra da sigara külü koyduğu hâlde, kanı durduramamıştı.” (HÇ. s. 169).

7.1.13. Loğusa Kadının Güçlenmesi İçin Pekmez ve Yağ

Yeni doğmuş kadının güçlenmesi için yağla pekmez içirilmesi şöyle ifade edilmektedir:

“Herkes kazmasına dayanmış, koşarak gelmekte olan Ferho’ya bakıyordu. Soluk soluğa gelen Ferho, ‘oğlum!’ diye bağırdı, ‘oğlum oldu!’

Mosmor oğlunu kanlı paçavralarıyla bağrına basmıştı.

‘Aman deyim.’ Dedi elçi. ‘Aman deyim ha. Sıkma, öldürür möldürürsün de... Get çütlüğe, evdeciye selam et benden, yağla pekmez versin de baciya içirek!’” (G. s. 211).

7.1.14. Mide Sancısının Tedavisi

Mide sancısına iyi gelen uygulamalar şu şekilde ifade edilmiştir:

“Öbür tarafa geçtikten az sonra, midesinde müthiş sancılar başlamıştı. Konsoloshanemizin doktoru bazı ilaçlar tavsiye etmişti ama eczaneler avuç dolusu para istiyorlardı. Babam da eski tıp ve nebatat kitaplarından bir ilaç

bulmuş, yerli bazı ot ve aktar tozlarını karıştırarak bir çeşit manyezi elde etmişti ki, babam hayatını bu ilaca borçlu olduğunu söyler.” (BE. s. 41).

“Bir ara Ferdane Hanım:

‘Bey,’ dedi, bey... ‘Geceyi unutuyorsunuz galiba?’

Aldırmadı:

‘Atın ölümü arpadan olsun be hanım...’

‘Ya gene sancılanırsanız?’

‘Alka yahut bir avuç karbonatın canı sağ olsun.’” (DK. s. 74-75).

7.1.15. Sakalların Gürleşmesi İçin

Sakalların gürleşmesi için fındık uygulaması şu şekilde anlatılmaktadır:

“İstemez olur muyum bay odacı? Fakat bıyıklarınız... Onları besliyorsunuzdur herhalde?’

‘Besliyorum tabii.’

‘Nasıl?’

‘Nasılından sana ne? Bıyığın yok ki senin!’

‘Zarar yok bay odacı. Hem belki olmaz, günün birinde belki ben de bırakırım.’

‘Bıraksan da benimki gibi olmazsa, neyse... İyi kulak ver; Fındık.’

‘Bildiğimiz fındık değil mi?’

‘Ulan eşek! Fındık fındıktır. Bildiğimiz bilmediğimiz olur mu? Fındık dedin mi olur orda! Ha... O bildiğimiz fındığın kabuğunu kır!’

‘Kırdım.’

‘İçini çıkar. Çıkardın mı?’

‘Çıkardım bay odacı...’

‘Bir fırketeye tak. Taktın mı?’

‘Taktım bay odacı.’

‘Ateşe tut, kömür oluncaya kadar yak. Yaktın mı?’

‘Yaktım.’

‘Amma kömür olana kadar. Oldu mu?’

‘Oldu.’

‘Bıyığına iyice sür. Öfele öfele... İyice yedir.’

Ufak tefek adam pat diye başka bir şey sordu:

‘Basura da bir ilaç biliyor musunuz bay odacı?’

Odacı onu da biliyordu, tam kapıdan, ısınmış tuğla diye başlayacaktı ki kapı açıldı. İriyarı umum müdürü göründü.” (S. s. 75-76).

7.1.16. Satlıcanın Tedavisi

Satlıcan akciğer zarı yangısı olarak bilinen, zatürreye benzer bir hastalıktır.

Satlıcanın tedavisi için uygulanan yöntem şöyledir:

“Kocakarı, hastanın elini yokladı:

‘Nereni beğenmiyorsun yavrum?’

‘Bilmem ki, göğsüm, sırtım, böğürlerim ağrıyor. Nefes aldıkça iğne gibi batıyor!’

Şöyle bir düşündü, ‘Satlıcan!’ dedi.

‘Ben de öyle sanıyorum. Çok fena, çok!’

‘Fena ama geçer.’

‘Hiç zannetmiyorum nine. Ölüverip buralarda kalacağım gibime geliyor.’

‘Allah göstermesin, yavrum. O nasıl laf? Genç, tazesin daha dur bakalım. Her hastalanan ölür mü?’

İsterse jandarmaların aradığı bunlar olsundu.

‘Senin bu hastalığının bir tek ilacı var yavrum!...’

‘Nedir o teyze?’

‘Hinzır var ya hınzır?’

Adem, ‘Yani domuz.’ Dedi.

‘Adı batsın. Ondan vuracaksınız bir tane. Derisini yüzeceksiniz. Sen de anadan doğma soyunacaksın, hınzırın derisine sarınacaksın. Bunun ilacı budur yavrum. İçindeki tek mil soğuklamayı, illeti çeker alır, bir şeyciğin kalmaz. Esatımda senin gibi saplıcan olduydu da babası böyle yapıyordu. Maşallahı var şimdi, büsbüyük adam oldu. Çoluğa çocuğa karıştı. Nerdeyse torun sahibi olacak.’” (S. s. 264-265).

7.1.17. Soğuk Algınlığının Tedavisi

Soğuk algınlığının tedavisi için şu ifadeler geçmektedir:

“Kasım yüzü asmış. ‘Yüz elli, yüz elli’ ama geçen yıl yüz seksenden çok sonra belli olmuştu yaz. ‘Adaam sen de...’ dedi, ‘güneş var ya. Hava kuru ya, sıcak ya...’

Attı paltoyu, attı yün kazağı, attı boyun bağını.

‘Üşütürsün herif, soğuk alırsın...’

İnadına iplik fanılayı da attı.

Kadın homurdandı:

‘Kudurmuş bu adam kudurmuş. Akşam şişe çek, tentürdiyot sür dersen...’

‘Demem.’” (YYB. s. 269).

“Sevinçten vagona sığamıyorum.

‘Elbette, elbette... Yalnız üniversite değil, Avrupa imtihanlarına da gireceğim.’

‘Aferin, Hedefin bu olmalı. Çünkü mensup olduğun aile...’

Evde annem kuru çamaşır verdi, ıhlamur kaynattı, arkama şişe çekti.

Sonra:

‘Eee,’ dedi, ‘bir şeyler koparabildin mi bari?’ Gördün mü Abdülfettah’ı?’” (AY. s. 73).

“Fattum utanarak, ‘Allah vere de soğuk iliklerine işlememiş olsa!’ dedi.

Meryem kaygıyla baktı:

‘Sağlama saplıcan olur değil mi?’

‘İnşallah olmaz. Aklına köyü şeyler getirme...’

‘Olursa ya?’

‘Olmaz!’

‘Olursa ne yaparım ben? Sebzelere mi bakayım, ona mı?’

Fattum utanç dolu bir sevinçle, ‘Olsa bile,’ dedi, ‘ona ben bakarım!’

‘Allah razı olsun senden, benim iyi huylu kızım Allah gönlüne göre versin...’

‘Yanından hiç ayrılmam. Tülbendi sirkede ıslatır ıslatır alnına korum. Babam hastalandığında öyle yaptıydım. Hastanın dilinden anlarım ben. İnşallah olmaz ama, olursa ben bakarım, meraklanma!’” (VV. s. 381).

“O yıllarda kaç yaşındaydım? Niyazi kaç yaşındaydı? Hatırlamıyorum. Beyaz gecelik entarilerimizle bütün gün oradan oraya koşar, terler, terli terli su içer, zaman zaman hastalanırdık. Hastalandığımız zamanlar annem, benim iyi annem, başucumda, gözlerimizin içine bakarak, fakat ağlamadan, bütün gece

beklerdi. Koltuk altlarımıza sık sık derece koyar, şakaklarımızı kolonya ve sirkeyle ovar, arkamıza kuru bez yatırır, acı ilaçlar içmiyoruz diye dövmez, kızmaz, diller dökerek, güzellikle içirirdi.” (BE. s. 16-17).

7.1.18. Şişlik ve Morluğun Tedavisi

Ekmek içinin şişliğe ve morluğa iyi geldiği şöyle anlatılır:

“Adam, elindeki çıkını çözdü. Somunu böldü. İçinden bir parça koparıp çiğnedi, çiğnedi, kadının yumruk gibi şiş, mosmor gözüne koydu, kirli çevresini yırtarak sargı bezleri yaptı, gözünü sıkı sıkı sardı.

Kadın, ‘Sağ ol,’ dedi, ‘ellerin dert görmesin!’” (EK. s. 57).

7.1.19. Yaraların Tedavisi

Yaralara birebir olduğu düşünülen uygulama şu şekilde geçmektedir:

“Neden sonra kalktı, odanın karşı köşesinde, boynundan çiviye kınnapla asılı şişeyi aldı geldi. Adam sordu:

‘Nedir o?’

‘Bu mu? Buna kantoron derler. Annemin baş ilacıydı rahmetlinin. Yaralara birebirdir. Bilir misin?’

Habip güldü:

‘Bizim Çukurova’da herkes bilir bunu.’

Hacer temizlediği yaraya şişedeki kantoron ilacından bolca sürdü, yaydı. Bezleri usulünce yırttı, yarayı sıkı sıkı bağladı.” (K. s. 52).

7.2. Halk Takvimi -Halk Meteorolojisi

Halk takvimi, yaşamın tamamen doğal etkenlere bağlı olduğu, teknolojik açıdan yetersizliğin olduğu toplumlarca, yüzyıllara dayalı yerel deneyim, atmosfer olaylarına ilişkin bilgi birikimi ve tabiattaki bazı olaylar baz alınarak oluşturulmuş bir takvimdir. Bilinen yaygınlık kazanmış takvimlerden daha farklı olarak yılı bölümler; ayları ve günleri başka bir biçimde adlandırır. Zaman birimlerine ve doğal olaylara iyi ya da kötü özellikler yükler.

Halk takvimleri oluştukları doğal ve kültürel ortamın ürünüdürler. Kırsal kesim insanı için yaşamsal bir önem taşıyan hava tahmininde, insanlar, hayvanlar ve bitkilerin gözlenmesi etkili olmaktadır. Örneğin, kavak ağaçlarının yapraklarını tepeden dökmeye başlaması kışın sert geçeceği anlamına gelir. Hayvanların davranışları da havanın nasıl olacağı konusunda ipuçları vermektedir. Örneğin, koyunlar yüzünü kibleye karşı dönerek yatarsa bu kısa süre içinde yağmurun yağacağı anlamına gelir.

Halk meteorolojisi ise halkın semaya bakarak havanın nasıl olacağını kestirmeye çalışmasıdır.

‘Cemile’ adlı eserde Cemile havaya bakarak yağmurun yağacağını tahmin eder:

“Cemile havaya baktı. Kirli, parça parça bulutlar birbirini kovalıyorlardı. Yağmur var galiba! diye aklından geçirdi.” (C. s. 74).

“Gene yağmur yağacağa benziyordu. Kirli bulutlar gittikçe büyüyor, şişiyorlardı.” (C. s. 90).

“‘Tek tük atıyor!’ dedi.

‘Hızlı gelecek rahmet. Ben toplayım çamaşırları.’” (C. s. 91).

‘Baba Evi’ adlı eserde halkın bazı olayları baz alarak oluşturdıkları takvimi görüyoruz. Halk zeytinlerin toplandığı zamanı zeytin mevsimi olarak adlandırmıştır:

“Pazardı. Hava kapalı ve soğuktı. Zeytin mevsimi olduğu için, uzun

sopaları, örme kamış sepetleriyle yerliler zeytin çırpmağa gidiyorlardı. Kamışım omzumda, ellerim pantolon ceplerimde, ıslak rüzgâra karşı yürürken, iliklerimden titriyordum.” (BE. s. 35).

‘Çamaşırcının Kızı-Küçücük’ adlı eserde bazı işaretlerden yola çıkarak hava tahmini yapılmaktadır:

“Hava hızla poyraza dönüyordu. Ateşteki ızgaradan yükselen balık kokusu yüklü dumanlar suratında parçalanıp çevreye dağılıyordu. Sinirli denizin hırçın yüzündeki beyaz köpüklerin hızla çoğalışı, uzaklardan, ta uzaklardan gelen balıkçı kayıkları, havada şaşkıncasına dolaşan kül renkli bulutlar belki de yağmura işaretti. Kül rengi, duman renkli bulutlar kaynaşıyorlardı sanki yukarda; alçaldıkça alçalıyorlardı.” (ÇKK. s. 35).

“‘Kış bu sene kötü geleceğe benziyor. O zemherileri biliyor musun sen? Vuuu... diye başlayınca...’

‘Bilmem mi?’ dedi, ‘Bu benim Gümüş zemherilerde doğdu... O yıl hani telefon telleri koptu dedilerdi, toprak çatladıydı... Amma ahır da sıcaktı hani... Neden? Ben fişkiyi kürümem, kalsın! Ahır sıcak tutar.’ (ÇKK. s. 127).

Halkın havanın durumuna göre yaptığı isimlendirmeye dair bir örneği ‘Çamaşırcının Kızı-Küçücük’ adlı eserde görüyoruz:

“Kuşluk sıcaklığı basmıştı.

Upuzun boyuyla bir kargayı hatırlatan Afaracı Hacı Ali, urup çuval buğdayının altında iki kat, Selamoğulları’nın çoktan hasat edilip kaldırılmış buğday tarlasına girdi. Arkasındaki çuvala mor yollu eski çulu yere bıraktı, doğruldu. Sol gözü siyah bir meşin parçasıyla sıkıca bağlıydı. Parmağını meşinin altına soktu. Terli göz kapağını uzun uzun ovuşturdu. Sonra sağlam gözüyle köye doğru baktı.” (ÇKK. s. 45-46).

Yağmurun yağacağına dair bir tahmin bereketli topraklar üzerinde adlı eserde şöyle ifade edilir:

“‘Aya bak!’ dedi biri.

Öteki aya baktı:

‘Ne var ayda?’

‘Yağmur var mutlaka...’

‘Ne bildin?’

‘Ay iyice harmanlanmış!’” (BTÜ. s. 284).

Halkın havanın durumuna göre yaptığı isimlendirmeğe dair bir diğer örneği ‘İstanbul’dan Çizgiler’ adlı eserde görüyoruz:

“Günlerden Pazar.

Hava martın soğuk, gri, eski deyimle sümbülî havası. Eski mart girmedi henüz. Eski mart girdikten sonra böyle, hatta bundan da beter günler göreceğiz: ‘Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır’, ‘kocakarıyı kazana koyan berd-i acûz.¹⁰⁹ ...’” (İÇ. s. 160)

‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserde halkın hava olaylarını baz alarak oluşturdukları takvimi görüyoruz. Halk yağmurların yaklaşmasıyla kütlü toplama mevsiminin yaklaştığını anlamaktadır:

“Günler geçer. Atılmış pamuk yığınlarını hatırlatan süt beyaz bulutlar esmerleşmeye hatta morarmaya başlar. Uzak, çok uzaklarda şimşekler çakar, gök gürültüleri... Şimşekler ve gök gürültüleri yaklaştıkça, kütlü toplama mevsimi de yaklaşıyor demektir. Yaklaşan kütlü toplama mevsimiyle birlikte yağmur yüklü bulutların morartısı artar. Güneş mor bulutların ardında sık sık yanar söner. Şimşekler yakınlarda çakar, ardından da haşılı patiskanın cayırtyla yırtılması gibi, gök tam tepede gürler, yakın bir yerlere yıldırım düşer, sonra da yağmur!” (EVO. s. 169)

¹⁰⁹ Kocakarı soğuğu.

7.3. Halk Taşımacılığı Ve Taşıma Teknikleri

Orhan Kemal'in eserlerinde yer alan taşımacılık ve taşıma teknikleri şunlardır:

7.3.1. At arabası (Brik)

Önde çok yüksek bir oturma yeri, arkada da boylamasına yerleştirilmiş oturacak yerleri bulunan dört tekerlekli, yaylı at arabasına 'brik' adı verilmektedir. Diğer at arabalarından farkı sadece insan taşıma amaçlı kullanılmasıdır. Orhan Kemal'in eserlerinde çok sık karşımıza çıkmıştır:

“‘Şehrin dışında, epeyce dışında oturmalıyız. Küçük, küçücük bir spor araba ya da tek atlı bir brikimiz olmalı. Gerektiği zaman şehre seninle birlikte inip işimizi gördükten sonra tekrardan dönmeliyiz.’” (KY. s. 169).

“Avukat Nafiz Bey her ikindiüstü uşağı Ali'nin sürdüğü kırmızı brikle eve geldikçe kızı Nilüfer'i kapıda kendisini bekler bulurdu.” (SM. s. 8).

7.3.2. Binek arabası

Yaylı at arabasına benzer bir taşıt olan binek arabası da halkın taşımacılıkta kullandığı bir taşıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Arka caddede lastik tekerlekli landoları çeken beygirlerin geçip giden nal sesleri...”

Dört tekerlekli, içinde dingillere paralel olarak düzenlenmiş karşılıklı iki oturma sırası bulunan binek arabası.” (HÇ. s. 300).

7.3.3. Deniz Taşımacılığı

Deniz taşımacılığı deniz yoluyla yük ve yolcu taşınmasıdır. Deniz ulaşımında vapur ve şilep karşımıza çıkmaktadır. Şilep yük gemisidir.

“Vapur, Köprü’ye yanaşmıştı. Kalabalıkla birlikte inmişlerdi. İnsan kaynaşıyordu Köprü’de. Taşıtlar. Sonradan adlarının tramvay olduğunu öğrendiği küçük trenlerden birine binmişlerdi. Burası da kalabalıktı. Kocaman kocaman yapıların aralarına sıkışmışçasına daracık yollardan kıvrılarak gitmişlerdi.” (SBK. s. 66).

“Liman dışındaki Baba’nın küçük şaraphanesine gitti.

Ufacık ama şipşirin bir meyhaneydi. Sahibi Yahya Kaptan, eski, kurt denizcilerden. Kocaman burnuyla gece gündüz sarhoş, nekre bir adamdı ki, çeşitli şilep ya da vapurlarla hemen hemen dünyayı dolaşmıştı.” (SBK. s. 256).

“Üsküdar üzerinden araba vapuruna indikleri zaman şaşkınlığı daha da artmıştı. Araba vapuru, Dolmabahçe, Sirkeci! Sirkeci’ye geçtikleri zaman ortalık kararmış, ara sıra elektrikler yenmişti.” (YK. s. 50).

7.3.4. Kağrı

Kağrı da Anadolu’da halkın taşımacılıkta kullandığı bir taşıt olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kağrı: *“İki tekerlekli, tekerlekleri tek parça, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabası.”¹¹⁰ dır.*

“Şimdi bu satırları Çerikli’nin kahvesinde yazıyorum. Bugün bu havalinin pazarı. Pazar yeri bir panayıra benziyor. Kağrı gıcırıltıları, bezirgânlar, yüklü eşekler, atlar, koyun ve keçi sürüleri.” (YDGŞ. s. 30).

“Mahmut Kıratlı’ya mektup yazdım.

Saliha Batman’dan uçakla gelecek!

Ara Güler’den fotoğraflarımı alacağım.” (YDGŞ. s. 66).

¹¹⁰ [http://tdkterim.gov.tr/bts: \(21.01.2011\)](http://tdkterim.gov.tr/bts: (21.01.2011))

7.3.5. Kaptıkaçtı/Trolleybüs

Orhan Kemal'in eserlerinde geçen motorlu taşıtlar genellikle, kişilerin değil kurumların motorlu taşıtlarıdır. Bunların halkın hizmetine sunulduğu görülmektedir:

“Yalım karşılık vermeden, karşı kaldırma beş, altı adımla geçti. Vızır vızır geçen taksi, dolmuş, otobüs, kaptıkaçtı, trolleybüslerin arasından çevik zikzaklarla sıyrılmıştı.” (MM. s. 192).

“Lokanta kapısına çıkmışlardı. Önlerinden taksiler, dolmuş, otobüs, tramvaylar gelip gelip geçiyordu. Pırıl pırıl, kocaman bir taksiye annesi seslendi.” (SBK. s. 113).

7.3.6. Kerusa (Fayton)

Fayton *“Genellikle çifte atla çekilen, dört tekerlekli, kimileri körüklü, bir çeşit binek arabası.”*¹¹¹ olarak tanımlanmaktadır.

Orhan Kemal'in eserlerinde atlı binek arabalarının değişik adlandırmalarıyla karşılaşırız. Kerusa Çukurova yöresine ait bir kullanımdır ve taşımacılıkta önemli yeri vardır.

“Reşit hatırlattı:

‘Geçende avans istediym ya!’

Unutmuştu bile. Hatırlayınca bayağı sevindi.

‘Sahi ha... Akıl akıl değil ki, tuz kabağı!’

Dükkân kapısına gitti, durdu, dışarıları gözden geçirmeye başladı. Muşambalarını çekmiş, lastik tekerlekli, ‘kerusa’ denilen faytonların gelip geçtiği parke döşeli caddeye sicim gibi yağmur iniyor, insanlar kaçışıyorlardı. Gökyüzüye kalın, kapkara bulutlarla sıkı sıkıya kaplıydı.” (VV. s. 12).

¹¹¹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 828.

“Berber Reşit, cezaevinin önünde kerusadan indi. Arabaya ‘kont’ gibi kurulmuştu.” (HÇ. s. 245).

“Temin ettiler. Değil kardeşi, komşuların bile haberi olmayacaktı. Oturak günü genç kızı alacaklar, bir faytonla bağa götürecek, ertesi gün de gene faytonla, hiç kimseye göstermeden getirecek, annesine teslim edeceklerdi.” (OKGK. s. 5).

7.3.7. Lando

Lando: *“Dört tekerli, içinde dingilleri paralel olarak düzenlenmiş, karşılıklı iki oturma sırası bulunan üstü açılıp kapanabilen çift körüklü bir binek arabası.”¹¹²* şeklinde tanımlanmaktadır. Orhan Kemal’in eserlerinde halkın taşımacılıkta kullandığı bir taşıt olarak karşımıza çıkar:

“Köşkler, yalılar, çeşmi bülbüller, landolar, erganun, grup, yağmur, hayır rahmet...” (KKBK. s. 209).

7.3.8. Tramvay

Orhan Kemal’in eserlerinde tramvay da karşımıza çıkmaktadır, bu da eserlerin oluşturulduğu tarihte tramvayın taşımacılıkta kullanıldığını göstermektedir.

“İstanbul gene her zamanki gibi kocaman, ama çok çok çok kocaman bir arı kovanı. Uğul uğul. İnsanlar kaldırımlarda, taşıtlar, taşıtlar, taşıtlar. ‘Atla Çemberlitaş Sineması’na, ver şu kartı.’ Atlar atlamasına, kartı verir vermesine ama. Beyoğlu neresi Çemberlitaş nere! Cepte metelik nanay. ‘Atla Çemberlitaş Sineması’na ver şu kartı, hesaba karşılık para vereceklerdi. Al çabuk gel. Ulan ben de bilirim atlayıp, alıp, çabuk gelmesini. Hırt. Sorsana mangırın var mı diye? Sormazsın! Karıların yanında fiyakan bozulur. Sorsan bile yok mu

¹¹² <http://tdkterim.gov.tr/bts:> (21.01.2011)

diyeceğim onların önünde?

Tingiri yoktu şu sıra. Ama çabucak kartı götürüp, Çemberlitaş Sineması'ndan paraları alıp gelmesi de gerekli. Eskiden ne iyi, tramvaylar vardı. Ne diye kaldırmışlardı sanki tramvayları? Mangır nanay mı? Tırıl mısın?..." (ÖE. s. 34).

7.3.9. Tren

Orhan Kemal'in eserlerinde tren de bir ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır:

"On sekiz kırk beş treni mahalleyi temellerinden sarsarak kurşun hızı ile geçtiği sıra anne, sokak kapısına omzuyla dayanmış. 'Küçük Karakartallar'ın çift kale oynadıkları arsaya görmeden bakıyordu. Trenin geçişini de duymamıştı. Sirkeci ile Soğuksu arasında her gün işleyen bu trenlerin çeyrek saatte bir çığlıklarla gelip geçişine öyle alışkındı ki..." (DK. s. 51).

8. BAYRAMLAR TÖRENLER KUTLAMALAR

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde karşımıza çıkan bayramlar tespit edilip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

8.1. Dini Bayramlar

Orhan Kemal'in eserlerinde bayramlara hemen hemen hiç değinilmemiştir. Bir iki yerde bayram sabahı karşımıza çıkmaktadır; onda da yazarın teferruat vermediği dikkatimizi çeker.

“Sokakta telâşlı ayak sesleri... Müminler bayram namazına koşuyorlardı... Bir ara babam:

- Karı be, dedi, bir parça kahve yok muydu?

Annem başını kırpıntı bohçasına indirmişti.

Babam mırıldandı:

- Canım öyle çekti ki...

Karşı sarraflara el öpmez gidecektik... Bunu bize ne babam, ne de annem söylemişti ama el öpüp harçlık almak ihtimali hepimizin aklından geçmişti muhakkak.

Evvelâ babamla annemin ellerini öpmek lazımdı. Eskiden olduğu gibi, yaş sırasıyla dizildik. En önde ben, arkamda Niyazi, sonra kızlar... Evvelâ babamın, sonra annemin ellerini öptük. Onlar da bizi öptüler ve ‘Allahın daim bu günlere erdirmesini’ dilediler.” (BE. s. 44).

“Muhakkak ki hapishanenin en eğlenceli zamanları bayramlar ve görüşme günleriydi. Hele bayramlar... Tıpkı dışarıdaki gibi, herkes üstüne başına, ayağına yeni bir şeyler uydurmaya çalışır, en az paralılar bile arife günü tıraş olduktan sonra berberin çırağına mutlaka bahşış verir ve zorla tuttukları sevincin ağırlığıyla usul usul çıkar giderlerdi.

O gün düşmanlar bile barışırdı okluk... kumar, esrar, afyon ve öteki ‘yasak’ şeylerin ticaretinden ‘ekmek’ çıkarabilmek için on bir ay ve on bir ayın hemen bütün günü birbirlerini bir kaşık suda boğmaya uğraşanlar,  bayram gününde, ‘kardeş’ sevgisi içindedirler. Sigara paketleri ortaya atılır, ziyaretler yapılır, çaylar demlenilir veya demlettirilir... Adembabalar tıka basa yiyip bol sigara içerlerdi...” (NHBY. s. 35-36).

9. İNANIŞLAR

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde geçen inanışlar; ahiret, Allah, cin, kıyamet inancı, muska-büyü-fal-remil-tılsım, namaz, rüya ve canlı cansız varlıklara dair halk inanışları tespit edilip değerlendirilmiştir.

9.1. Ahiret İnancı (Cennet-Cehennem İnancı)

Türk halk inançlarında ahiret inancı, büyük ölçüde İslam dininin öğretileriyle biçimlenir. İslam inançlarına göre insanların öldükten sonra gittikleri yer, öbür dünya ahiret olarak adlandırılmaktadır.

Orhan Kemal'in eserlerinde de bu inancın sözünü ettiğimiz gibi İslami çizgilerle verildiğini görürüz.

“Bu taşarcasına kaynaşan, durmamacasına akan kocaman insan seli içinde kız kardeşine rastlamak!

Ama zorunluydu. Bulacaktı, bulması gerekti.

Anacığının vasiyeti vardı. Bu vasiyet her halde yerine getirilmeliydi, getirilecekti. Ne pahasına olursa olsun getirilecek, anasının mezarında rahat yatması sağlanacaktı. Şayet kız kardeşini bulup kanadının altına almazsa, anası rahat yatamazdı mezarında. Öyle geliyordu ona.” (KY. s. 154).

“Bize dolu para verecek daha. Ne çıkar be evladım? Ben senin kadarken, ohooo... sonra da evlendimdi rahmetli dedenle. Sen de benim gibi yap. Bu dünyada yaptığınla kalırsın. Yok bu dünyanın sonu. Sonu teneşir, ölüm, mezar. Nasıl olsa toprak olacak be yavrum...” (SÇ. s. 43).

“‘Var idi tarlalarım, çiftliğim, konaklarım...’ mı diyecekti? Yakışık alır mıydı? Çevresinde dolaşıp durduğuna inandığı dayısının ruhu ne derdi bu yalancılığa? Gün gelip de İsrail'in sûru üflenip, ölümler dirildiği zaman yakasına yapışarak:

‘Yazıklar olsun sana yiğenim’ demiyecek miydi? ‘Kız halaya, oğlan dayıya çekerdi hani?...’” (M. s. 17).

“İnsan olan bir insan harama uçkur çözmemeliydi. Boyalısakal Hoca, ‘Nikâhlı avrada dolanan, uçkur çözen, yarın rûz-u mahşerde kızgın sacda namaz kılacak, sonra da kıllı topuzla zebâniler vur ha vur!’” (GK. s. 8).

9.1.1. Cennet İnancı

Bu inanç İslam inancının çizgileriyle karşımıza çıkar. İslam’a göre cennette yaratılan insanoğlu Hz. Adem’in yasak meyveyi yemesi sonucu Allah tarafından imtihan edilmek için dünyaya gönderilmiştir. Bunun sonunda kıyamet kopacak, mizan kurulacak, herkes ilahi adalet önünde hesap verecektir... Görülen hesap sonunda mükâfat cennet ve cehennem olacaktır.

Ölen çocuğun cennet kapısında anne-babayı bekleyeceğine dair bir inanış şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“Kabristandan elleri boş, harap dönüşünü mimleyen anası oğlunu gene teselli etti: ‘Sen sağ ol oğlum, Allah viridi, Allah aldı. Çocuk dediğin senden olur. O yarın cennet gapısında iki elinde iki fincan su, seni bekleyecek!’” (EK. s. 103).

9.2. Allah İnancı

Orhan Kemal eserlerinde birçok yerde kahramanlarına Tanrı’yı, insanın yaratılışını sorgulatmaktadır.

“Çoğu sefer, çimenlerin üzerine sırtüstü uzanır, mavi gökte kayan hafif, beyaz bulutları seyrede seyrede, Allah’ı ve onun meselelerini düşünürdüm.

Kara karanlıkta, kara taşın üstündeki kara karıncanın bile attığı her adımı gören ve bunu ezelde tayin eden o... kaderimizin hâkimi, evrenin sahibi, iyiyi de, kötüyü de, şeytanı da yaratan. Bizden, bizim aileden ne istemişti? Babam niçin siyasetle uğraşmış, öbür tarafa niçin geçmiş, niçin yokluğa düşmüşüz, delik

pabuçları, paçaları tiftiklenmiş pantolonla gezmeye mecbur olup, etrafımdakilerin iğneli bakışlarına niçin hedef olmuştum?

Kesinlikle, bütün bunları, o, kaderimizin hâkimi, evrenin sahibi olan, kara karanlıkta, kara taşın üstündeki kara karıncanın attığı adımları gören Allah, ezelde alınlarımıza yazmış da onun için. Bu muhakkak ki böyledir. Peki ama, niçin? Biz ona ne yaptık da alınlarımıza bu kötü kaderi yazdı? Etrafımdakilerin iğneli bakışları neden? Bu kaderi kendi alnıma kendim mi yazdım ki? Yoksa Allah da onlardan taraf mı? Eğer o da onlardan tarafsız... Bu müthiş, çok müthiş bir şey olurdu.

Bir gün bütün bunların sebebini sormak için başımı göklere kaldırdım, onun mavi göklerine:

‘Bütün bunların manası ne?’ dedim. ‘Söyle, neden? Niçin? Adalet neresinde bunun? Yakışır mı sana? Bizden ne istiyorsun? Gülüyorsun, değil mi? Onlar gibi gülüyorsun!’

Bu ilk isyanımı Allah’ın duyup duymadığını, sözlerime gülüp gülmediğini öğrenmek mümkün olmadı. Fakat görüyorum ki, ben, ateş çemberinin içine düşmüş bir akrebe benziyorum.” (AY. s. 56-57).

“Çocukluğumda odun keserken yanlış bir balta darbesiyle kopan başparmağının yokluğu yüzünden topallıyor, bu yüzden bütün topallamayanlara içerliyordu. Allah’ın takdiri miydi bu? Başta cinci, öyle diyorlar, hâline şükretmesini öğütüyorlardı ama, geceleri yatağında en ağza alınmaz küfürleri savurmaktan çekinmiyordu Lemyezel’e. Çekinmiyor, karşılığında da çarpılmadığını görüyordu hayretle. O zaman işi daha ileri götürmeyi denedi. Bir gece, ne de olsa içinde gene de korku, tuvalete bir parça ekmekle gitti, işedi. Hiçbir şey olmayınca, ekmeği kubura attı. Gene bir şey olmamıştı. Hani, neredeydi çarpılmak? Ağzının eğilmesi? Gözlerinin kör olması?

Yoksaaa... Evet, yoksa Allah yok muydu?” (KT. s. 12).

9.3. Cin İnancı

“‘Türk Halk Kültürü’nde cinler iki gruba ayrılır. Bir kısmının İslamiyet’i kabul ettiğine ve bunların Müslümanlara karşı iyi davranışlarda bulundukları kabul edilir. İslamiyet’i kabul etmeyenler ise şeytan olarak adlandırılır ve bunların insanlara onları yoldan çıkarmak, korkutmak ve cezalandırmak için çeşitli oyunlar oynadıklarına ve faaliyetlerde bulunduklarına inanılır.’”¹¹³

Cinlerin bazı insanlara musallat olduğu, onları normal olmayan davranışlara sevk ettiği ‘Önce Ekmek’ adlı eserde şöyle geçmektedir:

“Bu arada tuhaf bir şey oldu: Yuları alınıp azat edilmiş ihtiyar bir eşek ılık sütununun içinde beliriverdi. Tavşan tüymüştü. Tavşanın eşek kılığına girdiğini sana Tenekeci Sezai’nin aklına derhal iyi saatte olsunlar geldi. Aklına iyi saatte olsunlar gelince de karşısındaki eşek büyüdü, büyüdü, büyüdü.

Ayağa fırlayan Tenekeci Sezai, can havliyle:

‘Kiş, kiş, kiş!!!’ diye üç defa bağırdıktan sonra, ‘Aman silah atmayın!’ dedi. ‘Ecinni tayfasına çaktık! Bismillahirrahmanirrahim! Büyüyor, büyüyor!!!’

Tüyleri diken diken olmuştu.

‘Kasemtü aleyke ve bihakkı esmâ ve bihakkı Kur’an! Sarf ve isrâfına!!!’

Dili dolaştı.” (ÖE. s. 68).

9.4. Kıyamet Günü İnancı

9.4.1. Kıyamet Alametleri

Kıyamet İslam inancına göre sonun başlangıcıdır. Kıyametin tüm alametleri Orhan Kemal’in eserlerinde uzun uzun tasvir edilmektedir:

“Günlerce ölçtüler, biçtiler. Köylü arasında ‘Hanımın Çiftliği’nin, Allah vermeye kerhaneye döndüğünü yaydılar. Kutsal kitaplardan meseller getirip, bu çiftlik yüzünden, bu çiftliğin ihtisamlı zinası yüzünden köyle birlikte köylünün de

¹¹³ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara, 2003: s. 183.

helak olacağına köylüyü inandırdılar. Şu halde? Helak okunmaktan nasıl kurtulunmalıydı? Gayet basit Çiftliği basmak, hanımı, yeni doğmuş çocuğunu, yani Muzaffer'in varislerini temizlemek, yeryüzünden bu ailenin kökünü kazımak!

O gece bir köpeğin sabaha dek uluması, üç ayaklı bir civcivin doğması, hafif deprem, 'Cenabı Allah'ın köyü helak edeceğine işaret' sayılarak, köylü inandırılıp hazırlandı. Aslında köylü aptal değildi, inanmamıştı. İnanmamıştı ya, sahipsiz topraklar da onların da çıkarları vardı. Yıllar yılı süregeldiğince sahipsiz topraklar da onların da çıkarları vardı. Yıllar yılı süregeldiğince sahipsiz topraklar hiç kimsenin malı olmamalı, köylü dilediği gibi sürüp ekmeli, ürününi kaldırmalıydı.” (K. s. 88).

“Yasin Ağa hâlâ ufacık, kapıda dikildi kaldı. Bunca yıldır hacılardan hocalardan işitip duruyordu. Ahir zamanda Mehdi-i Resul Huruç edecek, bozulan dünyayı düzene sokacaktı. Bu düzenle dünya kırk yıl doğru dürüst gidecek, kurt kuzuyla yaşayacak, ortalık güllük gülistanlık olacak... Ondan sonra gene bozulacak, insanlar azdıkça azacak, bu bozuk düzen kıyamete dek gidecekti.” (VV. s. 89).

“İki gözü iki çeşme hatunların bakışlarından uçuşan korkular. Demek sonları gelmişti? Kim bilir belki de 'Nefhi sür' üflenir, yerler hallaç pamuğu gibi atılır, analar evlatlarını bırakır kaçışır, Deccal çıkar, ardından kıyamet!” (YYB. s. 230).

“Analar, bir deri bir kemik analar, kucaklarında açlıktan ölen yavrularına kana kana gözyaşı bile dökemezler. Peygamberler mi, hacılar hocalar mı, öyle demiş: Allah verdi, Allah aldı. Kul ne ki Allah'ın iradesi karşısında? Ondan daha mı iyi bilecekler? Hikmetinden sual edilir mi? Yarın onlar ellerinde bakraç bakraç Cennet-i âlâ suları, analarını cennet kapılarında bekleyecekler. Analar kucaklarında ölü ölüveren yavrularına ağlamamalı, sevinmemelidirler. Bu yalan dünyada yaşayıp da günahların çeşitleriyle kirleneceklerine, henüz günah çağına varmadan ölecek cennete uçmuşlardır kuş gibi. Allah'ın sevgili kullarıdır onlar!” (BTÜ. s. 163).

“O günlerde köyde üç ayaklı bir civciv doğdu. Ertesi gece bir köpek sabaha kadar uludu. Hafifçe deprem oldu.

Bütün bunlar, bütün bunların arka arkaya gelmesi zaten sinirleri gerili insanları çileden çıkarmaya yetti. Hele kara kuru imamın hiç lüzum yokken, ‘Âd Suresi’ni okuması, okumakla yetinmeyip, Âd kavminin ne için helâk olduğunu heyecanlı heyecanlı anlatması, köyü büsbütün çileden çıkardı.

Vakit gece yarısını geçiyordu.

Kahve tıklım tıklımdı. Habip hâlâ çılgınca çalıp çağıran ‘hanımın çiftliği’ni işaret ederek, ‘İşte,’ dedi. ‘Âd kavmi de bu yüzden batmış. Alametler de belirdi. Onların yüzünden taş taş üstünde kalmayacak köyümüzde.’

Bütün başlar ‘hanımın çiftliği’ne hırsla döndü.

Madem öyleydi daha ne bekliyorlardı?” (HÇ. s. 351).

“‘... devirler değişti, rızıklar bölündü, kârlar, kispler yolunu şaşırdı. Ahir zaman mı geldi? Bana sorarsan geldi evlat. Ahir zamanda kimse kimseyi tanımayacak, baba evladına, evlat babasına çemkirecek, büyük küçük bilinmeyecek der kitap. Yalan mı? Biliniyor mu? Üstüne titrediğimiz yavrularımızdan nefret etmiyor muyuz? Hatır, gönül, eşlik, dostluk, ahbablık kaldı mı?’” (EVO. s. 48).

“Yarın mizan kurulup da ölümler neşrolunduğu zaman, göreceksiniz ananızın bilmem nesini. Katran kazanları ulan, katran kazanları! Eeeey karı kancıklarının vebal mi ellerine teslim ettiğim erkekler diyecek Rabbilâlemin. Onları neden çorapsız gezdirdiniz? Namahremden niçin gizli tutmadınız? Dinleri, imanları, ibadetleriyle ne için meşgul olmadınız? Ne cevap vereceğiz?” (YD. s. 16).

9.5. Muska-Büyü-Fal-Remil-Tılsım

Pertev Naili Boratav büyüünün tanımını şöyle yapar:

“İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden ‘büyü’ diyoruz.”¹¹⁴

Pertev Naili Boratav ‘muska’ sözcüğünün karşıladığı anlamı şöyle verir:

“...hastalıkları sağaltma, ya da düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar v.b. gibi herhangi bir zararı önleme amacı ile üstte taşınan yazılı kâğıtlara denir.”¹¹⁵

‘Türkçe Sözlük’ te ‘tılsım’ sözcüğü için verilen ilk anlam şöyledir:

“Tılsım: Doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç.”¹¹⁶

Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek, bu doğaüstü güç inancının kaynağına değinirken ilkel toplumlarda kimi toplum üyelerinin, örneğin şeflerin, yaşlıların, Şamanların, büyücülerin, savaşçıların, avcılarının, çeşitli yetenekleriyle toplum içinde sivrilmelerinin onlarda ‘olağanüstü’ kimi güçler bulunduğu görüş ve tasarımını doğurduğunu belirterek şunları söyler:

“Canlı varlıklara özgü olduğu sanılan bir çeşit nitelik, etki ve kuvvetler, giderek doğayı ve doğayı dolduran öğeleri de içine almıştır. Böylece doğal kuvvetlerden doğaüstü kuvvetlere geçilmiştir...”

Bir kuvvet tasarımına her yerde rastlamak mümkündür. Eğer bir insan, bir hayvan, bir bitki ya da başka bir doğa ögesi yetenek, nitelik, biçim vb. ile

¹¹⁴ Boratav, *a.g.e.*, s. 106.

¹¹⁵ Boratav, *a.g.e.*, s. 119.

¹¹⁶ Türkçe Sözlük, C.2. TDK Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1981.

alışılmışın dışında kalıyorsa, bu ancak onun dinamik ve mistik bir kuvvete sahip olmasından ileri gelmektedir. ...”¹¹⁷

*“Fal, geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el oyası gibi şeylere bakarak anlam çıkarma. Fala bakmak: Bakla, su, iskambil vb.ne bakarak gelecekte olacak şeyleri anlamaya çalışmak.”*¹¹⁸

*“Remil, kumda bir takım çizgiler çizerek fala bakma, bu biçimde bakılan fal.”*¹¹⁹

Orhan Kemal’in eserlerinde karşımıza çıkan uygulamalar şu şekildedir:

“Saz durmuştu. Memet Usta’nın sazı bir kenara bıraktığını, bir Çingene kızının yanına yaklaştığını, Memet Usta’nın kıza bir şeyler söylediğini, kızın İhsan’a yaklaşıp elini aldığını gördü. Öfkeden ifrit olduysa da kendini tuttu. Kızın neler söylediğini duymuyordu. Duysa, falcı kızın şunları söylediğini işitirdi:

‘Aslanım, var başında büyük gayeler! Bir gün mü desem, bir hafta mı desem, bir saat sonra mı desem... Sıkma tatlı canını, bozma keyfini. Olsun gözleri kör düşmanların. Görünür sana çok acele, uzun bir yolculuk. Var bir sevgilin kara kaşlı, kara gözlü, yanar senin için. İstersiniz birbirinizi, lakin düşünürsün sen çok!’

İhsan başını kaldırıp Memet Usta’ya baktı. O da ona bakıyordu, başlarını anlayışlı anlayışlı salladılar.

Falcı kız sözlerinin ardını getirdi:

‘... Ama yarıda kalacak sevginiz. Seni bekler başka kız uzaklarda. Hiç ummadığın zaman konacak başına devlet kuşu. Haydi, aslan beyim, dilim döner

¹¹⁷ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 2. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1998: s. 29.

¹¹⁸ Örnek, *a.g.e.*, s. 758.

¹¹⁹ Örnek, *a.g.e.*, s. 1853.

bu kadar!’

Başkalarının falına bakmak üzere uzaklaştı.” (KY. s. 120-121).

“Elinde baklalar. Bir dut ağacının altına çömelmişlerdi Vahan’la. Vahan’da Serkis kadar. Kız oturuvermişti mor şalvarı, kara, kuru, çamura batıp çıkmışçasına pis ayaklarıyla. Saçmıştı baklalarını. Fallarına bakmıştı.”

(SBK. s. 119).

“Hâli vakti yerinde, geçkin ama gözü hâlâ çöplükte kocaların karılarıysa herkesten çok endişe içindeydiler. Suya, kahve telvesine baktıranlar, kocalarını izleyen, izletenler, büyücü büyücü gezip dolaşanlar...” (SBK. s. 130).

“Postahannenin karşısındaki doktor evinin kapısından, sonraları remil atmayı öğrendi, iskambil ve kahve telvesiyle ‘keşfi istikbal’e başladı. Derken işi büyüttü, meyhanelerden birinde tanıştığı bir eski medrese kaçkınından bir rakı parasına düşürdüğü Arap harfli bir kitaba bel bağladı. Medrese kaçkını, kitabın müthiş sırlar sakladığına inandırmıştı. Buna öyle inanmıştı ki, bu kitap artık onun dayandığı en güçlü destek, müstantik babasından sonra övüneceği ikinci meziyet oldu.

‘Bu kitap mı? Bu kitabın adı Şemsül Maarif-i Kübra Kenzullah’tır. Bunun manasını sök, kâğıttan sarı lira yap. Bizim rahmetli pederden kalmadır. Malum ya, müstantikti kendisi.’

Yavaş yavaş işi büyüttü. Baş, diş, nazar, sıtma, muhabbet, hatta iktidarsızlığa, bel gevşekliğine, erken inzale, kasık ağrılarına, sidik kokusuna, ayakkabı vurmasın, nasıra muskalar yazmaya başladı. Eski harfleri bir hayli bildiği için Şemsül Maarif-i Kübra’dan rastgele bir yeri açıyor, kâğıdı kitabın üzerine koyuyor, siyah çini mürekkebiyle yazıların kopyasını alıyor, bu işi yaparken de şöyle mırıldanıyordu:

‘Yemlih, yemliha, mislina, mernüş, debernuş, sâznuş, kefeştatayyuş, kıtmir, kıtmir, kıtmir...’” (EK. s. 114-115).

“Babası izah etti:

‘... Elif Hoca, çok keskin hocadır, âlim ulema. Bizim kasabada millet doktora gitmez çokluk. Neren ağrırsa ağrısın. Elif hoca bir okur, bir üfler... Tamam!’” (ÖE. s. 28).

“Tenekeci Sezai, muska yazar, şeytan kovalar, remil atar, avuç içindeki çizgilerden keşfi istikbalde bulunur. (...)

Bununla beraber, Tenekeci Sezai’nin ciddi bir kek gayesi vardır: Bilmem hangi Roma imparatorunun kızı Jorget’in mezarını bulmak!

Rivayete göre, bu kız yılandan çok korkarmış. Vasiyetinde demiş ki: ‘Ben ölürsem,’ demiş, ‘benim cesedimi altından bir tabuta koyduktan sonra gömsünler!’

Öyle yapılmış. İmparator kızının cesedi, altın bir tabuta konulup gömülmüş...

Tenekeci Sezai, bu mezarın Misis toprağında olduğunu duymuştur. Bunu yalnız Tenekeci Sezai değil, İngiliz Ali’ler, Ziyamatlı Kadir’ler, Sıçramazın Hasan’lar ve daha nice niceleri duymuştur...” (ÖE. s. 62-63).

“Esmer yüzü kırıksıklar içindeydi, terlemişti. Sır verircesine fısıldadı:

‘Kıyamet alametleri. Kıyamet yaklaşınca, insanların basiretlerini bağlayacak Cenab-ı Allah diye ayet-i kerime var!’” (VV. s. 169).

“Evet, çocukluğundan beri işitmişti hacılar, hocalar ve de büyüklerinden ki, ahir zamanda bir Mehdi-i Resul gelecekti. Gelecek, dünyayı düzene sokacak. Düzenli dünya kırk yıl barış içinde sürecek, hatta bu süre içinde kurtlar bile kuzularla kardeş kardeş yaşayacaklardı.” (VV. s. 171-172).

“Bir oturuşta sıcak dört somunla iyi kızarmış küçük bir kuzuyu temizleyip kalkabilir diye düşündüren, dev yapılı biriydi Kabak Hafız. Kocaman bir sakız kabağını hatırlattığı için köylü, Kabak Hafız derdi. Vaazlarında dehşet kesilmesine, Allah, öte dünya, azâb-ı elim, azâb-ı şedit konularında şakası olmamasına karşın, su gibi yumuşaktı. Girdiği kabın biçimini alıverir, mescit dışında güler, söyler, köylüyle şakalaşırdı. Hatta vaazlardan hemen sonra, ağzı

sıkı Müslüman kardeşleriyle şarap testisinin başına oturmaktan da çekinmezdi. Köyün azgın dullarından zengin Naciye'ye uçkur çözdüğü de ileri sürülürdü.

'Olmaz' sözcüğünü hemen hemen hiç kullanmazdı. Aptessiz namaz kılındığı gibi, üç öğün tıkindıktan sonra da oruç pekâlâ olabilirdi. Her şey selavat kuvvetine, kişinin düşüncesine bağlıydı. 'Âlemi mümkünât'tı bunun burası. Mademki 'Âlemi mümkünât'tı o hâlde? O hâlde her şey olur, olabilirdi. Şayet olmaz, olamazsa, 'Âlemi mümkünât' yerine, 'Âlemi gayri mümkünât' demek gerekirdi ki, günahı böyle düşünmek, küfürdü!

Köylü arasında hır çıktı mı, çözümleme de son derece pratik bir yol tutmuştu: Hır güre düşenlerden hangisi ötekinden zenginse, elbette o haklıydı. Çünkü şeriatın kestiği parmak acımazdı. Yetinilmiyorsa, mahkemelerin yolu kapalı değildi ya!

Eşek dili yazar, kurşun döker, çarpıntı keser, 'fili cimâin en efdali'ni, İbrahim Hakkı Efendi Marifetnamesi'ne göre salık verir, muhabbet tılsımları yapar, geçim muskaları yazar ama kendisi hiç mi hiçbirine inanmazdı." (VV. s. 65-66).

"Zekâi, genç kadının elini kuvvetli avuçları arasına almış, çaktırmadan okşayarak, çizgilerden anlarmış gibi, atıyordu:

'... Yolunuzda hiçbir engel yok. Hayatınızda daimi bir çıkış var. Çıkış, çıkış, çıkış... Bakın, şu çizgi var ya? Bu çizgi...' (HÇ. s. 303).

"Tabii canım, o onun dengi miydi?'

'Olur mu? Olabilir mi?'

'Büyükçe kurulan bir yuva...'

'Kadın buz gibiymiş. Kocasından kaçıyormuş. Zavallı Ahmet, kıskandırmak için yanında başka kadınları öpüyormuş da, beriki keleş keleş gülüyormuş...' (SM. s. 131).

"Aaah ahı o sürtüğü buralardan defedip bir daha geri dönmiyeceği yollara gönderebilecek miydi acaba? Bu uğurda hacılara hocalara avuç dolusu

paralar verip büyüler mi yaptırmamış? Kurbanlar mı adamamış? Kocasına okunmuş tılsımlı sular mı içirmemişti?” (MM. s. 105).

“Bir iş için teşebbüse giriştim. Sabahleyin trende birdenbire sağ kulağım çınlamıştı. Dün de Nuriye kısa boylu birisinden büyük bir yardım göreceğimi ve evimize aydın haberler olduğunu, büyük bir kısmet görüldüğünü ‘fal’da söylemişti. Bakalım iş hususunda ne gibi sürprizlerle karşılaşacağım?” (YDGŞ. s. 30-31).

“Topal, ‘Sen define aramakta değil miydin? diye sordu.

Bıyık altından kıs kıs gülen Haydar, ‘Yavaş söyle, Derviş duymasın!’ dedi.

‘Sahi, nerdeydin?’

‘Nerde olacağım, define aramakta canım. Lakin olmuyor efendim. Bizim kuyumcu arkadaş, bu işlerin Allah’ı ama bir şeyi eksik mi ediyor ne... Beneksiz beyaz tavukta yanıldık galiba. Tavuğun kıcına yakın yerinde hafif bir benek olduğunu şimdi anlıyorum. Tılsım bozuldu tabii. Çok nazik işler birader. Sende de ne var ne yok bakalım?’” (KT. s. 256).

“Köylü, bu elinde kocaman vekâlet ve tarlaların gerçek sahiplerinin tapu senetleri bulunan adamı yadırgadırlarsa da, o yadırganacak insan değildi. Her şeyden önce, ağzında dili ustaca dönüyor, konuşurken ağzından yağ bal akıyordu. Sonra çeşitli marifetleri vardı: Remil artıyor, suya bakıyor, güzel sesiyle bedava mevlit okuyor. Ziraat Bankası’ndan köylü adına krediler koparıyor, geceleri altına işeyen çocukları Piramidon’la tedavi edip, yazdığı muskaya kerameti yüklüyor, bel ağrılarına, fıtığa, mide yellerine, çeşitli sancılara çareler buluyor, dilekçeler yazıp para almıyordu. Bu kadar mı? Hayır. Havanda geceleri sabahlara kadar dövdüğü çeşitli aktar ilaçlarıyla çeşitli otlardan hazırladığı tertiplerle iktidarsızlara iktidar, çocuk doğuramayan kadınlara çocuk veriyordu. Köylü kısa zamanda çok sevmişti onu.” (KT. s. 292).

“Tavuğu bacağından baraka kapısına astı. Üç kulhüvallahı bir Elham okuyup tavuğa üfledi. Öylece duracaktı orada. Ay ışığı öte dünyalardaki altınların yalazıydı. Tavuk bu yalazı eme eme altın kesilecek, gündüz peyledikleri yere götürülüp toprağa gömülünce define kendiliğinden meydana çıkacaktı.

Boğazlanmış tavuğu ay ışığında bırakıp içeri girdi.” (KT. s. 317).

“Kadın baklalarını saçtı. Sonra açık ela gözlerini ufacık adamın gözlerine dikerek başladı:

‘Yatar yüreğinde aslanlar, lakin gelmez elceğizinden bir şey, yanar tutuşursun. Var bir esmer, yaşatır yüreciğinde seni. Lakin girer araya münaфіklar. İstemezler kavuşmanızı, çıksın gözleri! Şimdi aslan beyim yapacağım bir güzel efsun, çıkacak gözleri münaфіkların, açılacak bahtın!’

Şalvarının cebinden ağaç kabuğuna benzer bir şeyler çıkardı. küçük bir parçayı adama uzattı:

‘Al bunu aslan beyim, koy dilinin altına, çıksın gözleri münaфіkların... Haydi, şimdi at gönlünden kopanı...’

Adam bir yirmi beşlik çıkarıp attı.” (KKBK. s. 339).

“Bir gün Hacer Hanım, ‘Aklıma kaç vakittir bir şey takılıyor!’ dedi.

Malmüdürünün annesi merakla sordu:

‘Ne?’

‘Senden laf çıkmaz. Aklıma ne geliyor biliyor musun? Mazhar’la aralarına soğukluk düşüneyim diyorum!’

‘Nasıl? Muska mı yapmak niyetindesin yani?’

‘Naciye’nin bir tanıdığı var. Çok keskin bir hoca...’

‘Hiç durma!’

Hacer Hanım ‘soğukluk muskası’nı Naciye’ye hemen açmadı.’ (ELK. s. 232).

“Çingeneler şehrin dışında, hayli dışında, kırlardaki kıl çadırlarında yaşar, ızgara, maşa satmaya, bakla falına bakmaya şehre inerlerdi.” (ELK. s. 368).

“‘Oğlunuza büyü yaptırmasın?’

Hacer Hanım ’ın yüzü kırıştı.

‘Sahi ha Naciye. Aklınla bin yaşa kız bak ben bunu akıl edememiştim.’

‘Bir Ebe Hüsne vardı, bilmem hangi hoca elli kuruşa eşek dili yazıyor dediydi. Kim bilir teyze? Her şey olabilir. Beni dinlersen, Ebe Hüsne’yi bulalım, eline birkaç lira sıkıştıralım, gelininin büyüsunü bozdursun o hocaya!’” (ELK. s. 51).

“‘Eşek dilini yazdırdığını kimden duydun?’

‘And verdim, kimden duyduğumu söylemem. Aç gözünü, üstünü başını, elbisenin gizli kıvrımlarını filan yokla, bul. Eşek dili yazdırmanın ne olduğunu ben de bilmem. Büyü çeşit çeşittir. Yalnız muska şeklinde olmaz ki. Tütsü olur, tırnak olur, şeytan sidiği, akrep boynuzu... Ne bileyim ben? Yediği yemeğe karıştırırsa, içtiğin suda ezse nerden haberin olur?’” (ELK. s. 80).

“Nazan merakla sordu:

‘Nedir o eşek dili Allah aşkına?’

‘Biliyor musun?’

‘Yoo...’

‘Büyü. Kime yazdırılırsa eşek gibi olur, çekilen tarafa gider! Sonra, pek de tesirli şeymiş. Kullananlar söylüyor, erkeği bağlamak için birebirmiş. Ben kullanmadım, bilmem. Benimkinin anası, kız kardeşi yok. Onun için lüzum

görmedim ama sana şart. Ne yap yap, ya eşek dili yazdır ya da hiç olmazsa bir muhabbet muskası!’” (ELK. s. 88).

“Köyün bu nekre, elinden iş gelen demircisini işe boğuyor, paraya boğuyorlardı. Allah yürü ya kulum demişti galiba. Karısı da öte yanda ebelik, kocakarı ilaçları, üfürükçülük derken sırt sırta verip ilkin başlarını sokacakları bir kerpiç huğ yaptılar. Arkasından bir inek, kümes dolusu tavuklar geldi. İkinci oğlunun küçüğü Zeliha, o yıllarda yumuk yumuk elleriyle kırmızı halka şekeri emen kara kaş, kara gözlü bir kızdı. Geceleri, altına işiyor diye anası bir köylü kefeninden kestiği bez parçasını meşine sarıp boynuna muska diye asmıştı.” (EVO. s. 23).

“‘Sus,’ dedi. ‘Ağlama. Dökeceğim bir kurşun, kalmayacak bir şeyciği... var mı sen de kurşun?’

‘Yok.’

‘Var ben de... ama sus, ağlama. Yok, bir şeyciği şüktür.’

Tülbendi suya batırıp batırıp kızın yanan alnına koyuyordu.” (M. s. 240).

9.6. Namaz İnancı

Namaz kılınan yerde resim olmaması gerektiğine dair bir inanış karşımıza çıkmaktadır:

“Misafir odasının sedir örtüsü, perdeler yeşil, pembe, mor ipliklerle, bir örnek işlemeliydiler. Duvarlarda fotoğraf yoktu. Kalın çerçeveler içinde Arap harfleriyle iri iri yazılar.

Necip:

‘Bu odaya annem fotoğraf sokturmaz, burada namaz kılar da...’” (AY. s.43).

9.7. Rüya İnanı

Eski çağlardan beri insanoğlu için kavranması ve açıklanması güç olaylardan biri olan ‘rüya’, pek çok inancın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rüyalara çok önem verilmiştir. Rüyaların korkulan tanrılar tarafından verilen armağan veya ceza olabileceğine inanılmıştır. Daha sonra kâhinler rüyaları açıklamaya, yorumlamaya başlamışlardır. İlk rüya yorumcularının ne zaman ortaya çıktıkları da belli değildir.

Rüya hakkında hemen herkes bir şeyler söylemiş, araştırmacılar, rüya tabircileri, filozoflara varıncaya kadar herkes rüya üzerine değişik yorumlar yapmışlardır.

Umay Günay’ın rüya hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Bugün ferdi şuuraltı veya kolektif şuuraltı kavramlarıyla açıklanmaya çalışan ve manidar veya kehanetli rüyalar diye tavsif edilen rüyalar eski devirlerde ve dinlerin içinde Tanrının buyruğu veya Tanrı’dan gelen işareti temsil eden gelenekten haber veren rüyalar şeklinde değerlendirmişlerdir. (...) Dinler içinde özellikle İslamiyet içinde insanların biyolojik ihtiyaçlarını aksettiren rüyalar küçümsenmiş zaman zaman bunlardan korkulmuştur. Çok kere içgüdülerin tesiriyle ortaya çıkan bu rüyalar şeytanların oyunu diye kabul edilmiş ve bunlardan korunabilmek için çeşitli pratiklere başvurulmuştur. Yalnız Yunanlılar ve Hintliler bu rüyaların bedeni hastalıkların işareti olabileceğini kabul ederek bu konuda araştırma yapmışlardır. (...) İnsanlık tarihi boyunca bütün dünyada pek çok bilinmeyenin anahtarı, insanın ve geleceğinin habercisi olarak zaman zaman korkulan, zaman zaman hayranlık duyulan rüyalar edebi eserlerin pek çoğuna konu olmuş bu eserlerde farklı akisler yaratmıştır.”¹²⁰

Orhan Kemal’in eserlerinde halkın rüyaların yol göstericiliğine inandığını açık bir şekilde görürüz.

¹²⁰ Günay, *a.g.e.*, s. 88.

‘Kötü Yol’ adlı eserde rüyaların yol göstericiliğine dair bir görüş şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“Geceydi. Kalkmış, yerinde mi diye kızına bakmıştı. Yerindeydi şükür. Kalbi hızlı hızlı çarpıyordu. Yerindeydi ama bu düş neyin işaretiydi? Düşler boş değildi, düşlerin boş olmadığını biliyordu. Düşler boş değilse az önce gördüğü bu düşün de boş olmaması gerekirdi. Demek kızının başında bir şeyler dolanıyordu.” (KY. s. 18).

Görülen rüyanın her zaman hayra yorulması önemlidir.

“Dışarıya bakan pencerelerde tül perdeler inik olduğundan, oda hafifçe loşluğa bürünmüştü. Genç kız karyolasına yüzükoyun uzandı:

‘Hayırdır inşallah de...’

Kadın, kızının yanına gitti, karyolanın kenarına oturdu, kızının saçlarını okşarken, ‘Hayırdır inşallah!’ dedi.

‘Öyle güzel bir rüya gördüm ki!’” (KY. s. 201).

Rüyaların gelecekte haber verdiğine dair bir inancı da ‘Vukuat Var’ adlı eserde görüyoruz. Burada dikkatimizi çeken bir diğer şey, halkın rüyada görülen olaylara bir anlam yüklemesidir.

“Kara haber soluk soluğa çocukların hemen hepsi tarafından aynı zamanda verildi. Bu hiç beklenmeyen bir şeydi. Demek bunun için Kemal gece gelmemişti?

Haber lahzada şimşek hızıyla, dal budak salarak büyüyüp şişiyor, alabildiğine genişliyordu. Demek çekip vurmuşlardı? Bilip duruyorlardı zaten. Dememişler miydi? El mi yaman, bey mi yamandı! Canım aslına bakılırsa, düşlerde görülüp duruluyordu... Allah onlara malum etmişti. Düş, düşler yaşan söylemezdi. Kara Zeynep de bir gece düşünde oğlanı görmüştü. Kızın sırtına binmiş gidiyordu da kız beyaz at oluvermiş, nedense ürküp oğlanı uçuruma atmıştı. Kız, kızgın haberdi. Demek ki oğlan, kız yüzünden vurulacaktı!

Düşerin boş olmadığını hep biliyorlardı doğrucası.” (VV. s. 389-390).

Halk rüyaların gelecekte haber verdiğine okadar çok inanmaktadır ki; bir kişinin ölümü bile önceden rüyada görülebilmektedir.

“Sana bir şey söyleyeyim mi? Bu çocuğun öleceğini ben rüyamda görmüştüm. Sonra eltilerime gittiğimizde fal kapattımdı, elim dedi ki, sizin evden bir cenaze görünüyor. Allah vermesin dedi de içim bir kötülendi, bir kötülendi ki... hani ettim diye değil, lakin kitap gibi okur. Zaten fal bakmasından başka bir meziyeti de yok ya...” (YYB. s. 47).

Halk rüyalarda görülenlere bir anlam yüklemektedir:

“Nurcan, Ayten’in rüyasını yoruyordu:

‘Deniz çok iyidir der haminnem. Kız da kızgın haber. At murat. Demek ki birisini seveceksin, o birisi de, her kimse, yakında seninle konuşacak ve sana evlenme teklif edecek!’” (KKBK. s. 159).

“Bir gece rüyasında Nazan’ı gördü. Boynunu bükmüş, yaşlı gözlerle bakıyordu. Üstü başı paramparçaydı. Yanına gitti. Tam konuşacakken, nereden belirdiğini kestiremediği birtakım külhanbeyler genç kadını kucaklayıp bağırta bağırta kaçırdılar.

Arkalarından koştu koştu... Nafile.

Kan ter içinde uyandı. Kalbi çarpıyordu. Gördüğü rüyanın tesirinden uzun zaman kurtulamadı.

Bu rüya neye delalet ediyordu? Nazarcığın başı dertte miydi?

Sabah sabah malmüdürünün annesine koştu. Gördüğü rüyayı heyecanla anlattı. Dikkatle dinleyen ihtiyar kadın, başını bilgiç bilgiç salladı:

‘Sıkıntıda olmalı... Allah yardım etsin fukaraya!’” (ELK. s. 243).

‘Gurbet Kuşları’ adlı eserde rüyalara inanılması gerektiği şu şekilde ifade edilmektedir:

“‘Hayırdır inşallah, üryamda Gafur’u gördüm. Emmim dirdi ki, üryalar essahın övey kardaşı. Üryalarda çok iş var dirdi. Bana malum oldu. Ağan bu avradın yüzünden derde girecek. Neden dersen, Gafur bir pala sıyırdı, desturun, bir arşından ziyade. Hem de ucu bir sivriydi ki! Bunu dedi, oğlun için satın aldım. Benim yerime geçti madem, ben de Gafur’sam acımı alırım dirdi. Üryaya inanmak ilazım kızım. Üryalar essahın övey kardaşı.” (GK. s. 288).

9.8. Canlı - Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar

9.8.1. Çakır Gözün İyi Sayılmaması İnancı

‘Gurbet Kuşları’ adlı eserde halkın çakır gözlü kişileri iyi saymadığına dair bir inanışla karşılaşırız:

“Onun yüzü de belli değildi, belli olmasa da görüyordu. Hatta çakır gözlerini de. Çakır gözleri iyi değildi, köy yerinde iyi saymazlardı çakır gözü. Cin, şeytan böyle gözlerden çıkarmış. Kuru kadının gözleri de çakırdı da, büyücü derlerdi köyde. Büyücü, afsuncu. Geceleri herkes yattıktan sonra köyün mezarlığına gidermiş. Mezarlardan çıkan ölülerle... Mezarlardan çıkan ölülerin tümü de ecinni değil tabii, sağlıklarında cinlik, şeytanlık yapmış olanlar, harama uçkur çözenler, faize para verenler, dul, yetim hakkı yiyenler. En çok da orospuluk eden avratlar. Onun için orospuluk pek kötüydü. Hem eden, hem ettiren. Öte dünyada, cehennem. Cehennem zebaniler, kızgın sac. Kızgın sacda namaz kılacaklardı günahkârlar!” (GK. s. 81).

9.8.2. Domuz Etine Dair İnanış

‘Gurbet Kuşları’ adlı eserde domuz etinin kıskançlık duygusunu bitirdiğine dair bir inanış karşımıza çıkmaktadır:

“Hatça ablasının dediği gibi, Anadolulu olsun isterse, gâvurca patırdatan, masada çatal bıçakla yemek yiyen, kravat takanların tümü de boynuzlu oluyordu. Domuz eti yemiş gibi, avratlarını bile kıskanmıyorlardı!”
(GK. s. 162).

9.8.3. Dualara Dair İnanış

İnsanlara göre duasız yapılan iş, duaların azaldığı bir dünya hayırdan uzak bir dünyadır:

“Ne olursa olsun mutluydu o yıllar Hüseyin. Şimdi yitirmişti dünyası bütün bunları. Mutsuzluk ondandı, ekmeksizlik ondan. Dua üstüne duruyordu yerler, gökler. Dualar silindikçe yerlerin göklerin rahmeti kaçıyor. Babası bir arzuhalciydi ama çarşı içindeki ufacık yazıhanesinde, rahleciliğin başında boyuna ‘Allah, cellecelalehu!’ derdi. Köylüler gelirdi. ‘Efendi amuca’ diye. ‘Hocafendi’de diyenler olurdu. Birinde bir muhacir: ‘Hafız Ağa’ demişti. Elllerinde ufacık ufacık sepetler, küçük yağ çömlekleri. Bet bereket vardı canım. Aptesler, namazlar, oruçlar kaçmamıştı dünyadan da onun için. Cenabıallah kızgın değildi şimdiki gibi kullarına. Köylüler, elleri sepetli, yağ çömlekli köylüler. Üstleri başları paramparça ama elleri sepetli, çömlekliydi ya!”
(BFV. s. 37).

9.8.4. Ekmeğin Kutsallığı

Ekmek ilk çağlardan beri insanların temel yiyeceklerinden biri olmuş ve hemen hemen bütün toplumların gözünde simgesel bir değer kazanmıştır. Türk kültüründe ekmek çok önemlidir. Emeğin simgesi olarak görülür ve saygı

duyulur. Dilimizde ekmeğin insan yaşamındaki önemini ve ekmeğe duyulan saygıyı belirten pek çok deyim ya da atasözü vardır.

‘Yalancı Dünya’ adlı eserde yere düşen ekmeği öpüp başına koymayan Neriman’ı babası ağır şekilde eleştirmektedir:

“Hışımla sordu:

‘Nerden geliyorsun?’

Elindeki ekmekleri gösterdi:

‘Fırından.’

‘Fırından ha? Peki. Yürü eve!’

Omzundan hırsla itip önüne katmak isteyince, ekmeklerden biri yere düştü. Neriman korkuyla ekmeği yerden aldı, tozunu üfledi ama, öpüp başına koymadı. Bu, yüksek tansiyonlu babayı dinsel, belki de sinirli bir öfkeyle küplere bindirirdi:

‘Eşek, eşşoğlu eşşek... Yere düşen ekmek öpülüp başa konmaz mı? dinsiz, imansız!’

Ekmeği kızının elinden hınçla çekip aldı. Üç sefer öpüp başına koyduktan sonra geri vermedi.” (YD. s. 13).

9.8.5. Gözün Seyirmesine Dair İnanış

Halk arasında göz seyirmesine karşı batıl bir inanış söz konusudur. Sol göz seyirirse kötülük, sağ göz seyirirse iyilik geleceği düşünülür. Orhan Kemal’in eserlerinde göz seyirmesi ve yüklendiği anlam çokça karşımıza çıkmaktadır.

“Neden sonra geyirerek doğruldu:

‘Ooooh,’ dedi. ‘Allah senden razı olsun yavrum. Biraz kendime geldim.

İnşallah ağladığımnan kalırım...'

'İnşallah dezze.'

'Bak, sol gözümden seyirmeye başladı.'

'Hayırdır inşallah...'

'Kör şeytan insanın aklına kötü kötü şeyler getiriyor.'

'Getirir dezze. Bir şey olmamıştır inşallah...'' (VV. s. 384).

"Bunun böyle olacağı belliydi zaten... Kaç vakittir sol gözümden... Kör olasıca... Pır pır pır..." (G. s. 54).

"Gözleri seyiriyor, kulakları vınlıyordu. Ne seyiren göz, ne vınlayan kulak, hatta ne de bir kıydan babalarına bakan çocukları..." (G. s. 96).

"Sol gözü de seyirmeye başlamıştı. Denemişti kaç sefer, iyi gelmezdi sol gözünün seyirmesi. Aldırmıyordu. Şehirden yana bakıyor, gözlerini ayırmamacasına bakıyordu." (HÇ. s. 2).

"Otelcinin nikâhlısı, adamdan medet umarak bakıyor, sağ gözü seyirip duruyordu. Sağ gözünün seyirmesiye çok iyi geliyordu. İnşallah bu gece bu işi burada hallolur da yarına rahat çıkardı." (MM. s. 86).

9.8.6. Her Şeye Duayla Başlama İnancı

İslam inancına göre besmelesiz, duasız başlayan iş hayır getirmez.

"Sabahleyin erkenden dükkâna gelir, kepengi besmeleyle kaldırır, dükkâna sağ ayağıyla, besmeleyle girer, akşam maltıza vurup öylece kaynar bıraktığı ayaklarla işkembe tenceresinin kapağını besmeleyle kaldırır." (DK. s. 34).

"Tunç, Aznavur'dan bir şarkının melodilerini ıslıkla çalarak apartman merdivenlerini hızla inerken, babaanne torununun ardından üç Kulhüvallahı bir Elham okuyup üflemiş, sonra da kapıyı usulcacık kapamıştı. Gelinin bile ardından okur, üflerdi o." (MM. s. 196).

"Kalbi alabildiğine çarpıyordu, bayılacaktı neredeyse. Kapının topuzunu

besmeleyle çevirip itti. Adımını besmeleyle attı, kapıyı besmeleyle örttü. Kulakları vınlıyordu. Masaya yaklaştı. Elleri iki yanlarında, durdu. Gözlerini korka korka kaldırdı. Nedim ağa öyle bir hınçla bakıyordu ki!” (KT. s. 55-56).

“Dışarı adımını besmeleyle attı. Babasından öğütliydü. Sabahleyin uyandı mı, her şeyden önce besmele çekmeliydi. Solunda yatıyorsa, sağına dönmeli, sağından kalkmalıydı. Giyinirken, ilkin sağ çorabını, ceketinin sağ kolunu, yemeği yerken de kaşığı mutlaka sağ eliyle tutmalıydı. Bütün bunları yalnız babasından değil, Boyalısakal imamdan, anasından, komşulardan, arkadaşlarından duya duya bellemiş, düşünmeden gereğince yapıyordu.” (GK. s. 8).

9.8.7. Heykelin Günah Sayılması İnancı

Bu inanış İslâmiyet'in heykeli putperestliğin devamı sayarak hoş karşılamamasından kaynaklanmaktadır. Orhan Kemal'in 'İstanbul'dan Çizgiler' adlı eserinde bu inanış şöyle yer almaktadır:

“Ben değil, hemşerimin gözüne çarpmış.

‘O ne?’ diye durakladı.

‘Ne var?’

‘Kelleyi görmüyor musun?’

Gerçekten de ense, ensenin üstünde kavuk, kavuğa sanlı sarığıyla mezarından kalkmış, bu ‘âlem-i fena’ya öfkeyle bakmakta olan birini hatırlatıyor. İslâm’da heykel yoktur, ama bu baş, bu başın sarığı, bu ense sahibinin heybeti hakkında fikir veriyor insana.” (İÇ. s. 28).

9.8.8. Kahkahayla Gülmenin Yanlış Olduğuna Dair İnanış

‘Önemli Not’ adlı eserde halkın kahkahayla gülen erkeği iyi saymadığına dair bir örnekle karşılaşıyoruz:

“Derken bankanın temizliğine bakan Hacer Kadın geldi. Her zamanki gece bekçisini yadırgamıştı. Ağırbaşlı, çoluk çocuk sahibi bu adam, aşırı kahkaha atanlara kızar, onlara iyi gözle bakmazdı. ‘Erkek dediğin avrat gibi katıla katıla gülmez. Hele kahkaha atmaz. Attı mı iyi saymazlar öyle erkeği bizim orada!’ demişti birinde.” (ÖN. s. 76).

9.8.9. Kapı Eşiğine Basılmaması Gerektiğine Dair İnanış

Eşiğin kutsal olduğu, kapıdan içeri girilirken eşiğe basılmaması inancı şamanlıktan kalma bir semboldür. Bu gelenek bugün de yaşamaktadır. Kapıdan içeri girilirken evlerin eşikleri çiğnenmez ve oturulmaz.

‘Baba Evi’ adlı eserde besmeleyle kapı eşiğinin atlandığını görüyoruz:

“Trahomlu gözlerini yumruklarıyla ovalıya ovalıya ve besmeleyle, kapının eşiğini atlardı. Parlak siyah bezden kara donu, yumurta ökçe sarı yemenileri, omzunda lacivert ceket ve iri taneli kehribar tesbihiyle, ağır ağır, salına salına doğru Melekgirmez sokağındaki köylü kahvesine.” (BE. s. 89).

9.8.10. Kulağın Çınlamasına Dair İnanış

‘El Kızı’ adlı eserde sağ kulağın çınlamasının uğur getirdiğine dair bir inanış karşımıza çıkmaktadır:

“Genç kız güldü.

‘Kulağım çınladı, hem de sağ kulağım. Bana çok iyi gelir...’

Haldun, 'Haminne,' dedi.

'Evet, haminne. Çok itikatsızsın. Sağ kulağımın çınlaması bana iyi gelir işte. Mutlaka iyi bir haber alırım!'" (ELK. s. 357).

9.8.11. Kurban ve Adak İnancı

Adak, "*Kutsal bir güce, bir dileği yerine getirmesi için, belli bir inanç çerçevesinde yapılan vaat, adanılan şey; nezir.*"¹²¹ olarak tanımlanmaktadır.

Anadolu'da adağın çeşitli uygulamaları vardır. Kurban kesme, yiyecek adama, ermiş sayılan birinin mezarından taş, toprak vb. şeyler alıp, dilek gerçekleştiğinde yerine koyma gibi. Anadolu'da en yaygın uygulama adak kurbanıdır. Adak kurbanı kurban edilmek üzere adanılan hayvandır.

İnsanların dilekleri gerçekleştiğinde adaklarını mutlaka yerine getirmeleri gerekir. Yerine getirilmeze adayanın başına bir felaket geleceği düşünülür.

'Cemile' adlı eserde Cemile'nin komşusu hamile kaldığı takdirde fukaralara sadaka ve köpeklere ekmek vereceğini adamaktadır.

"Hiçbirine değil, ille şu çocuğunun olmamasına içerliyordu. Ne diye herkes gibi gebe kalmıyordu? Hani bir gebe kalsa, değil fukaralara sadaka, köpeklere bile ekmek adamıştı." (DE. s. 138).

'Yalancı Dünya' adlı eserde kurban kesme adağı karşımıza çıkmaktadır:

"Demek Fatma, acınıp durduğu Fatma'sı da ev, bark, mükemmel bir iş sahibi olacak, zamanla çevrelerini kızları, oğulları süsleyecekti? İnşallah, inşallah, bu yaz İstanbul'a gidince Eyüp sultan Hazretleri'nde mevlit, sonra da çifte kurban kestirerek etini fakir fukaraya dağıtacaktır." (YD. s. 107).

¹²¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.1, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 80.

‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserde değişik bir adak şekli karşımıza çıkmaktadır. Doğan erkek çocuğun saçları hiç kesilmemiş, on yaşına geldiği zaman da Ashab-ı Kehf’te kesilmiş ve ağırlığınca altın fakir fukaraya dağıtılmıştır.

“Olmazdı böyle Allahlık, böyle Allahlık olmazdı. Tut, güm güm gümüleyen, altın babası büyük çiftçi Resul Ağa’nın çiftliğinde dünyaya getirt, on yaşına kadar gak dedikçe et, guk dedikçe su, on yaşından sonra saçların Ashab-ı Kehf’te kesilip ağırlığınca altın dağılsın fakir fukaraya, nenelerin, baban, anan, emmin, dayın, teyzen üstüne titresinler, ele avuca sığama, palazlanınca sırtında sırma işlemeli tozkoparan cepken, bacağında laciverdin hasından şalvar, pırıl pırıl rugan çizmeler, altında bakla kırı halis Arap kan kısırak.” (EVO. s. 12).

“On yaşına kadar saçlarının kız saçı gibi uzatıldığı, on yaşından sonra Tarsus’ta Ashab-ı Kehf’te kesildiği, kesilen saçlarının ağırlığınca fakir fukaraya altın sadaka edildiği de doğrudur.” (EVO. s. 15).

9.8.12. Nazar-Nazarlık İnancı

Halk inançları içinde en yaygın olanlarından biri de bilindiği gibi ‘nazar değmesi’ olarak adlandırılan inançtır.

“Nazar belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala mülke, hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güçtür.”¹²²

“Kimi insanların bakışlarındaki zararlı güce ‘nazar’ denilmektedir. Bu niteliklere sahip bir kişinin bir insana, hayvana veya nesneye bakmasıyla bunlar üzerinde, canlıysa hastalanma sakatlanma, ölüm; cansızsa sakatlanma ve kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesine ‘nazar değmesi’ denir. Türk Halk Kültüründe mavi, açık renkli gözleri olan insanlarda nazar gücünün çok kuvvetli olduğuna inanılır. Kıskançlık duygusunun nazara yol açacağı inancı da son

¹²² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: s. 1635.

derece yaygındır. Nazara uğramaya en uygun kimseler çocuklarla, güzellikleri hünerleri herkesin hayranlığını kazanmış kimselerdir.”¹²³

Orhan Kemal’in eserlerinde nazar değmesine karşı alınacak önlemler dikkatimizi çekmektedir. Halkın nazar değmesine karşı değişik uygulamaları vardır. ‘Vukuat Var’ adlı eserde yedi delikli nazar boncuğu asılı bir mekân tasviri yapılmaktadır:

“Yasin Ağa belirli bir saygıyla, ‘Buyur,’ dedi.

Köyün tek kahvesi, köyün öteki yapıları gibi. Üstü saf örtülü, büyükçe bir huğdu. Birkaç masa, bolca hasır iskemle, duvarlarda dinsel menkıbeleri canlandırmaya çalışan taş basma resimler ve kıyıda da boynunda yedi delikli nazar boncuğu ile eski tip bir Philips radyo.” (VV. s. 115-116).

Halkın nazarı uzak tuttuğunu düşündüğü bir diğer inanış ise şöyledir:

“Cemşir keyifli keyifli gülüyordu. Reşit kıcını kaşıyarak kalktı.

‘Nazarınız degecek, fallikler! Hadi gidiyorum ben...’” (HÇ. s. 60).

9.8.13. Sigara Külünün Göze Kaçtığı Zaman Uğursuzluk Getireceğine Dair İnanış

“Cıgarasının külünü arabanın açık penceresinden dışarı silkeyim derken, küller suratına, gözlerine geri tepti. Hay Allah belâsını versindi. Ulan amma da pis gitmeğe başlamıştı işleri be! Hiç de hayra alâmet değildi şu küllerin gözüne kaçması. İşaret kötüydü. Olabilirdi ki ‘Sivil’ bir punduna getirip başşehir’de Tevfik ettirmek emrini almıştı!” (MM. s. 198).

9.8.14. Tenasüh İnancı

Tenasüh veya Reenkarnasyon; ruh göçümü, ruhun bir bedenden başka bedene, bazende insandan hayvana ve hayvandan insana geçmesi inancıdır. Bu

¹²³ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s. 197.

inanç çeşitli dinler, mezhepler ve tarikat ehli kimseler arasında pek çok tartışmaya sebep olmuştur ve olmaktadır. Orhan Kemal'in 'Önemli Not adlı eserinde tenasüh inancı karşımıza çıkmaktadır:

“Bir zamanlar kahvelerden birinde işittiği sözleri hatırlayarak, heyecanlandı:

‘Her kim ki ölür, ruhu o gece geçer başkasına!’

‘Yoksa sen de benim bedenimde mi yaşarsın dayı?’

Karakalem dayı sanki başını salladı:

‘Olmasın şüpheli zinhar!’

Elindeki aynayı sedire attı:

‘Kahvede o kıranta demek söylemiş idi doğru?’

‘Helbet. Çünkü konuşur hacılar, hocalar gerçeği!’

Kendini sedire bıraktı: Demek dayısının ruhu Murtaza’da canlanmıştı? Demek Murtaza’yı ‘Disiplinci’ yapan, amirlerden aldığı sıkı terbiyeyle gördüğü kurslar değil, Murtaza’nın bedenine giren dayısının ruhuydu?” (ÖN. s. 18).

“Bir gün ‘Tenasüh’ üzerine Giritli Cumali’nin kahvesinde konuşurken, ‘Herhangi bir cenazenin ruhu, hemen o gece bir başkasının bedenine girer!’ gibi bir şeyler söylemişti. Bu ve bunun gibi çeşitli şeylere gerçekten inanır mıydı? Yoksa bilgiçlik taslamak için mi şurda burada, yerli yersiz konuşur dururdu? Burası pek belli değilse de, adı Rıza olan bu adamı çeşitli kahvelerde ‘Baba’ diye bilinip tanınırdı. Şakacı, yalanı gerçek gibi kıvıran, eline düşürdüğünü hiç gülmeden işletip, çevresini katıla katıla güldüren, sanat mizaçlısı bir adamdı.” (ÖN. s. 23-24).

10. HALK TİYATROSU

Karagöz, meddah, ortaoyunu, köy seyirlik oyunları şeklinde sayabileceğimiz halk tiyatrosundan sadece ‘Karagöz’ü Orhan Kemal’in eserlerinde görmekteyiz.

10.1. Gölge Oyunu (Karagöz)

Karagöz, cansız aktörlerle oynanan bir gölge oyunudur.

“Gölge oyunu, ‘bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak, bu perdenin önünde ya da gerisinde, iki boyutlu saydam ya da saydam olmayan kuklaların oynatılması’ anlamına gelmektedir. Kesin yapısına 17. Yüz yılda kavuşmuş olan gölge oyunu, Türkçede ‘Karagöz’ olarak adlandırılı gelmiştir.”¹²⁴

Orhan Kemal’in sadece iki eserinde karagöz karşımıza çıkmaktadır.

“Şarapçının hiç ama hiç şakası yok:

‘Kees!’

Şarkı, şıp, kesildi: Kesildi ama, ardından:

‘Oooof Allah of!’

Herkes ona baktı. Şarapçı iyice içerlemişti:

‘Çüş,’ dedi. ‘Ayı oğlu ayı!’

Kartopundan oyulup çıkarılmış Karagöz modelleri gibi ince belli, ince, uzun kollu biri yerden temennalarla tezgâha yaklaştı.” (ÖE. s. 88).

“Hiç unutmam, Bebe Ruhi yahut da Hacivat’ı hatırlatarak yanıma sokulmuş, ömrüm oldukça unutamayacağım şöyle bir konuşmaya başlamıştık.” (KKBK. s. 277-278).

¹²⁴ Oğuz vd., *a.g.e.*, s. 158.

11. OYUN EĞLENCE SPOR

“Türk dünyasında ‘oyun’ kavramını ifade etmek için eskiden olduğu gibi bugün de ‘oyun’ kelimesi kullanılmaktadır. (...) Türkçede oyun kelimesi ‘çocuk oyunu; dans; kâğıt, zar ve şans oyunları; spor faaliyetler; tiyatro metni veya gösterisi; aşk oyunu’ gibi pek çok anlamda kullanılmaktadır. (...) Oyun genel anlamıyla sonucu düşünülmeden, herhangi bir amaca ulaşmaktan çok zevk almak amacıyla girilen, görünürde pratik bir sonucu olmayan bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Daha dar anlamıyla, önceden belirlenen kurallara göre yürütülen ve yarışmacıların gücüne, becerisine veya şansına bağlı olarak bir sonuca ulaşan etkinlik anlamına gelmektedir. (...) Türk Halkbilimi alanında çalışan pek çok araştırmacı ve derleyici de oyun ve çocuk oyunu kavramını değişik açılardan tanımlamıştır. Bu tanımlar da pedagog ve psikologların tanımlarından çok farklı değildir. Oyunun, çocuğun fiziksel, bedensel, ruhsal ve ahlaki gelişmesini sağlayan bir araç olduğunun belirtilmesi dışında farklı bir açıdan kavram analiz edilip tanımlanamamıştır. Batıda Antropolojinin bir alt dalı olarak gelişen ‘oyun antropolojisi’nin ülkemizde gereken ilgiyi görmemesi, oyunun kültürel açıdan tanımlarının Türk halkbilimcileri tarafından yapılmasını engellemiş olabilir.”¹²⁵

11.1. Çocuk Oyunları

Orhan Kemal’in eserlerinde karşımıza çıkan çocuk oyunları şunlardır:

11.1.1. Akrep Dövüşü

‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserde akrep dövüştüren çocuklar dikkatimizi çekmektedir.

“Bugün çalışmadıkları için çocuklar kendi aralarında toplanmış oynuyorlardı. Cavit yanlarına sokulunca hiç yadırgamadan baktılar, sonra

¹²⁵ Atlı, *a.g.e.*, s. 230-231.

işlerine koyuldular. Elllerinde deve otları, akrep yuvalarına sokup sokup çekiyorlardı. Cavit az daha sokuldu.

‘Ne yapıyorsunuz?’

Başı kemreği bağlamış Kel Ahmet, ‘Akrep çıkarıyoruz.’ Dedi.

‘Akrep mi? Ne Akrebi?’

Kara kuru bir oğlan, ‘Ananın akrebi,’ dedi.

Çocuklar gülüştüler. Bir başkası yuvaya deve otu çöpünü sokup çekerken kışkırttı:

‘Aha... Ananın akrebi diyor!’

Cavit üzerinde durmadı.

(...)

Tam bu sırada Kel Ahmet deve otunu deliğe sokup çektiği sapını hırsıyla çevirince, kocaman, kapkara bir akrep dışarı çıkıverdi. Otu kısıkaçlarıyla öyle bir ısırmıştı ki... Çocuklar heyecanlandılar.

Kel, cebinden çıkardığı kibrit kutusuyla ayağa fırlamıştı:

‘Hadi getirin dövüştürek!’

‘Hadi...’

Çocuklar, birbirini aynı anda sokup zehirleyen akreplerin dövüşünden heyecanlanmış el çırpıyorlardı:

‘Ulan amma da kapıştılar ha!’

‘Benimki seninkinden daha kuvvetli.’

‘Hadi be sen de... ’’ (EVO. s. 201).

11.1.2. Arap Kızı

“‘Çamaşırlarımızı kim yıkar? Tahtaboşa kim serer? Benim boyum kısa, yetişemem. Yağmur da yağarsa... Yağmurda Ferdi Konak’ın altında ‘Arap Kızı’nu söyledikti.’

Yağmur yağıyor

Seller akıyor,

Arap Kızı camdan bakıyooor!” (SÇ. s. 6).

11.1.3. Beş Taş Oyunu-Ene Mene Dosi

Beş taş oyunu Faruk Çolak’ın ‘Geleneksel Kayseri Çocuk oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi’ adlı eserinde şöyle anlatılmaktadır:

“Bu oyun kızlar tarafından oynanır. Oyunu en az iki veya üç kız oynar. Oyunu başlatanı seçmek için her oyuncu beş taşı havaya atıp ellerinin tersi ile tutarlar. Bu deneme de en çok taşı tutan oyuncu oyuna birinci olarak başlar. (...)”¹²⁶

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi’nde ise şu şekilde anlatılmaktadır: “En az iki kişi ve beş küçük taşla oynanan bir çocuk oyunudur. Oyuncu, taşları yere attıktan sonra bir tanesini havaya fırlatıp o düşmeden yerdeki taşlardan birini ya da birkaçını toplamak ve tekrar taşı tutmak zorundadır. Havaya atılan taş yere düşerse oyun sırası öteki oyuncuya geçer. Taşlar önce birer birer, sonra ikiye, üçe ve dörde gruplar halinde toplanır. Bundan sonra yere baş parmak ve işaret parmağıyla köprü yapıp öteki oyuncunun seçtiği taşla değirmeden tüm taşlar bu köprüden geçirilir. Son aşamada taşların tümü havaya atılıp elin tersiyle tutulur. Bunlarda fırlatılıp bu

¹²⁶ Faruk Çolak, ‘Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi’, Kömen Yayınevi, Konya, 2009: s. 279.

kez avuçla yakalanır. Avuçta ne kadar taş varsa okadar sayı kazanılır.”¹²⁷

Beş Taş Oyunu Orhan Kemal’in ‘Murtaza’ adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi burda da oyun iki kız tarafından oynanmaktadır; ancak metinden farklı olarak eserde kızlar birinciye ‘Ene mene dosi’ adını verdikleri sayışma şekliyle seçmektedirler:

“Yere tüküren Cemile:

‘Haydi,’ dedi.

Kapının içine vuran ışık parçasına çömeldi, beş taşını saçtı.

Firdevs:

‘Yoo...’ dedi, ‘sen niye baş oluyorsun?’

‘Öyleyse ene mene dosi yapalım...’

‘Yap haydi!’

Şahadet parmağını ağzına götüreren Cemile:

‘Ooo... yaptı, ene mene doosi, dosi saklan boosi, saklanbos saklanbos, Fransız dos, incili badem fos. Ben çıktım kardeş, baş benim.’

Beş taşını topladı, yeniden saçtı. Birleri, ikileri, üçleri, sonra dörtleri yaptı. Köprüye gelmişti ki, mağazanın dip köşesinde kısık bir öksürük.” (M. s. 231).

11.1.4. Çelik Çomak Oyunu

Çelik çomak, “Çelik adı verilen kısa kesilmiş ve çomak adı verilen daha kalın ve uzun bir değnekle oynanan çocuk oyunudur.”¹²⁸

¹²⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.3, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1576.

¹²⁸ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 551.

‘Cemile’ adlı eserde elik omak oynayan çocuklar karşımıza çıkmaktadır:

“Sürekli bir hareket hali olan avluda Musa’nın sarı saçlı oğluyla mahalle çocukları elik omak oynuyorlardı.” (C. s. 74).

11.1.5. izgi Oyunu

“Küçük halam kapı önünde, kırmızı kurdeleli örgülerini hoplata hoplata çizgi oynayadursun, büyük halam usulcacık gelir, beni hapisaneden alır, st kata, kendi odasına kaırırđı. Onun odası ne güzeldi! Tl perdeli, yan yana iki pencereden vuran güneş, kaba tüylü halının yeşil, mor, sarı renklerinde kamaşırken, ben sıcacık tüylerin üstünde yatar, yuvarlanır, debelenirdim.” (BE. s. 8).

11.1.6. Doktorculuk

Çocukların aralarından bir arkadaşlarını doktor seçip kalanların ise hasta rolünü üstlendiği bir oyundur.

“Hatta komşu çocuklarıyla mahallenin tozlu sokağında oynarlarken, Fatma doktor oluyor, çocuklar sözde hastayı ona getiriyorlardı.” (YK. s. 16).

11.1.7. Futbol

Futbol, hemen hemen tüm ülkelerde sevilen ve geniş bir izleyici kitlesi toplayan bir spordur.

“‘Ayak topu’ anlamına gelen futbolun geçmişi çok eskilere dayanır. Dünyanın birçok yerinde futbolu andıran oyunların daha ilk çağlarda oynandığı bilinmektedir. (...)

Türkiye’de bugünkü biçimiyle futbol ilk kez İzmir’e yerleşmiş olan

İngilizlerce 1890'da oynandı.”¹²⁹

Orhan Kemal'in eserlerinde çok sık karşımıza çıkan bir spordur.

“On sekiz kırk beş treni mahalleyi temellerinden sarsarak kurşun hızı ile geçtiği sıra anne, sokak kapısına omzuyla dayanmış. ‘Küçük Karakartallar’ın çift kale oynadıkları arsaya görmeden bakıyordu. Trenin geçişini de duymamıştı. Sirkeci ile Soğuksu arasında her gün işleyen bu trenlerin çeyrek saatte bir çığlıklarla gelip geçişine öyle alışkındı ki...” (DK. s. 51).

“Bu sırada, gaz ocağı tamircisinin yanında çalışan Zemberek Erol merdiven başında göründü. Elinde mahalle ‘Küçük Karakartalları’nın bez topu ... İnecek, gidecekti. Sabuş Ağabey, Kayıkkafa, Osbirik Osman filan aradan ıslıkla sinyal verip duruyorlardı. Pazar günü aşağı mahalle ‘Sarı Kanaryaları’yla yapacakları maç için antrenör Sabuş Ağabey oyuncu seçecekti.

(...)

Eğildi, merdiven başının alacakaranlığından aşağıya baktı:

Babası da ordaydı, annesi de. Annesi ağlıyor, babası sinirli sinirli dikiliyordu.

‘Fiyu, fiyuuuu!!!’

Sabuş Ağabey’in ıslığı. Hemen gitmeliydi, çok geç kalmıştı.

Gitmez de Sabuş Ağabey’i kızdırırsa ... Bir basamak indi.

Küçük Karakartallar bez topu kovalamaya başlamışlardı bile. Bir ara Osbirik topu kaptı, Kayıkkafa’yı, Yoğurtçu’nun Recep’i, Katır Kemal’i filan çalımlayıp on beş metreden topu bombaladı. Kaleci Suat uçu ama ...” (DK. s.

25

¹²⁹ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.7, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 54/58.

11.1.8. Gelin-Kadın Oyunu

“Gelin-Kadın Oyunu (Evcikler/ Komşucuk) Nebi Özdemir’in eserinde, *‘Kız ve erkek çocuklar birlikte oynarlar. Büyük çocuklar anne, baba olurlar. Evcikler yan yana veya karşı karşıya yapılır ve içleri çuval, post, halı, kilim parçaları ve yastıklarla donatılır. Dövülmüş kiremit tozları biber olarak kullanılır, aileler birbirine gezmeye giderler.’*¹³⁰ şeklinde tarif edilir.

Orhan Kemal’in iki eserinde karşımıza çıkmaktadır. İki yerde de oyun ‘karı-kocalık’ şeklinde adlandırılmıştır:

“Erol Filiz’inkiydi. Erdal Nur’unki. Onlarında babalarıyla anneleri gece gezmesine, ya da sinemaya gitmiş olurlardı. Ya onlar onlara, ya da oğlanlar Filiz’lere gelirlerdi komşulara çaktırmadan. Lamba zaten sönük. Pencereden ay vursa bile tüller indirildi mi kim kime.

Karı kocalık oynarlardı ama, akılları ermemecesine. Kızlar hemencecik anne oluverirdi, oğlanlar da baba. Babalar işten terli, yorgun dönerlerdi, anneler de leğenlerde su koştururlardı sözde. Kocaların ayakları yıkanırđı öğürölmeden, kurulanırđı. Herkes kendi kocasını sedire oturtur, başını göğsüne dayar adamın, sorardı:

‘Nasılsın kocacığım?’

‘İyiyim canımın içi. Sen?’

‘Ben de ama, bu çocuklar, ah bu çocuklar!’

‘Ben de ama, bu çocuklar, ah bu çocuklar!’

‘Demek seni gene üzdüler?’

‘Sorma. Yiyip bitirdiler vallahi!’” (BFV. s. 16).

“Ben bu çiftliklerde neler hatırlamam!

Bazı günler şehirli misafirler gelirdi... Çiftlik avlusundaki ulu dutların altına masalar kurulur, bol bol tereyağı, süt, taze yumurta ikram edilirdi. Sonra

¹³⁰Oğuzhan Atlı, *a.g.e.*, s.236.

annem, misafir hanımlara çiftliği gezdirir, ikindiüstü de al, yeşil, mor, sarı, beyaz bostanlara dağılırlardı.

Biz de misafir çocuklarıyla yarı karı-kocalık oynar, ya dağılırdık tarlalara... Kızlar eteklerini tuta tuta, kirpi saçlı, haşarı oğlanlar da iskarpinlerinin uçlarına basa basa ve bin bir sual, bin bir ukalalıkla önden giderlerken, güneşin altında hazla akan sarı bir yılanını görünce çığlığı basarak, annelerinin yanına kaçarlar, kendilerine su içirilir, sonra yılanı yılanın çatal dilinden, onlara nasıl kovaladığından, yılanın nasıl ısıklık çaldığından, gözlerinden fışkıran alevden bahsederler, Niyazi'yle beni de buna inandırdıklarını sanarak, kahramanlık satarlardı.” (BE. s. 20).

11.1.9. Seksek-Saklambaç-Kaydırak-Kovboyculuk

‘Önce Ekmek’ adlı eserde kızların ve erkeklerin oynadıkları oyunlar şöyle verilir:

“Böylesine kocaman, kambur, biçimsiz bir burnu olanın ayna karşısına geçip saçlarını sıkı sıkı taramaya hakkı var mı?’ gibilerinden sorar kendi kendine. Yok gibi gelir. Sonra hatırlar ki, evde karısı, ‘Güzelim benim!’ der çokluk, sevişirken, çocuklardan çalınmış, çocuksuz anlarında, evinin. Pazarları örneğin... Kızları mahalleli kızlarla seksek, saklambaç, enemene duası, kaydırak: oğlanları çift kale, kovboyculuk, yazı mı, tura mı oynarlarken bakkalın pırıl pırıl vitrini önündeki betonda.” (ÖE. s. 31).

11.1.10. Tahta Tahta Çamaşır Oyunu

‘Dünya Evi’ adlı eserde Adana yöresine ait olan tahta tahta çamaşır oyunu karşımıza çıkmaktadır. Oyun eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Yorulduklar mı işi bırakıp ya bir hendeğin içine ya da varsa, bir ağacın gölgesine seriliveriyorlar yahut da alacak denilen küçük çadırların altına çekiliyor, başlıyorlardı beş taş oynamaya.

Yerlilerin çocuklarından ‘Tahta tahta çamaşır’ diye bir oyun bellemişti. Nasıldı? Güldü. Ene mene dosi, dosi saklanbosi... gibi. Şöyleydi galiba: ‘Tahta tahta çamaşır - Anan baban kumaşır - Kumaşırın atları - Kişir kişir kişiyor - Neyin için kişiyor - Arpa için kişiyor - Arpayı nerden bulmalı - Arpacıdan almalı.’ Gerisini hatırlayamadı.” (DE. s. 201).

11.2. Geleneksel Sporlar

11.2.1. Cirit

Cirit, “*At binmiş ve iki takıma ayrılmış oyuncuların belirli kurallara göre birbirlerine cirit adı verilen değnek atarak oynadıkları oyun.*”¹³¹

Orhan Kemal’in ‘Kanlı Topraklar’ adlı eserinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Uzun boyu, geniş omuzları, bıyığı, bakışı tıpkı tıpkısına Şerif Ağa’ya benzeyen Yaşar, Şerif Ağa’nın kardeşinin çocuğuydu ki, dayısına çekmişti. Şerif Ağa’da paşazadelerin topraklarına yerleşip, ‘Ağa’ olmadan çok önceleri, Yaşar gibi güreş tutmuş, cirit oynamıştı. Şimdi Yaşar da öyle. Güreş tutuyor, cirit oynuyor, kız serip, rakı, şarap içiyor, zaman zaman da şehirdeki Arap Niyazi, yahut Şefik’in barına gidip sabahlara kadar eğleniyordu.” (KT. s. 302).

11.2.2. Güreş

Güreş dünyanın en eski sporlarından. İki kişiyle yapılan bu spor yalnızca beden gücüne, beceri ve tekniğe dayanır. Galip gelmek için rakibin iki omzunu yere değdirmek gerekir. Buna ‘sırtını yere getirmek’ de denir. Güreş yapanlara güreşçi ya da pehlivan adı verilir.

Güreşi ulusal bir spor olarak benimseyen ulusların başında Türkler gelir.

¹³¹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 510.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde güreş tutan yiğitlerden sık sık söz edilmekte, kadınların da aralarında güreş tuttuğu bilinmektedir.

“Bazı araştırmacılar güreşin ilk kez Türkler tarafından yapıldığını ve Orta Asya'dan dünyaya yayıldığını savunur.

Selçuklular döneminde ‘Güreşçiler Tekkesi’ bile kurulmuş, güreş Anadolu'nun en yaygın sporu olmuştur. Düğünlerde, bayramlarda, şenliklerde ve bazı cenaze törenlerinde bile büyük güreş karşılaşmaları düzenlenirdi.”¹³²

Güreş Orhan Kemal'in eserlerinde birkaç yerde karşımıza çıkmıştır.

“Derken Kemali:

‘Baba, gel!’

‘Ne Var?’

‘Güreşelim!’

‘Yazı yazıyorum oğlum.’

‘Sıkıysa gelsene! Korktun, değil mi? Nasıl? Nasıl korkuttum!’

Kalktım. Tuş yapıp geldim.

Aferin bana!

Karnım zil çalıyor. Kahvaltıya ineceğim.” (YDGŞ. s. 45).

“‘Mazharımı görmüyor musun? Aslanlar gibi, değil mi? Rahmetli annem anlatırdı, dayılarımın üçü de pehlivanmış. Karaorman'da sırtlarını hiç kimse yere getirmezmiş!’” (ELK. s. 16).

“Bakkal:

‘Bak hele bak!’ dedi. ‘Herifin yapısı pehlivan yapısı, nasıl yakışmaz?’

¹³² Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.7, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 302-303.

‘Pehlivan mı? Bu da nerden çıktı?’

‘Memlekette güreş tutarmış.’

‘Kendi mi anlatıyor?’

‘Kendi anlatıyor.’” (M. s. 220).

“Kılık kıyafetleri kendisine benzeyen adamlar çoktu burada. Sırtlarında sandıklar, küfelerle karşıdan karşıya geçiyor, bir kenarda güreşiyorlardı.” (GK. s. 18).

11.3. Büyüklerin Oyunları Eğlenceleri

11.3.1. Şans Oyunları

Oyun ve eğlence olarak Orhan Kemal’in eserlerinde şans oyunlarını görmekteyiz. Bul karayı al parayı, poker, tavla, domino oyunları eserlerde karşımıza çıkan şans oyunlarıdır.

11.3.1.1. Altı Kollu İskambil-Pişpirik

İskambil, *“1. Bir yüzünde sayılar veya resimler bulunan ve çeşitli oyunlar oynamaya yarayan oyun kâğıdı, destesi; iskambil kâğıdı. 2. Bu desteyi oluşturan elli iki kâğıttan her biri. 3. Bu kâğıt destesiyle oynanan bir oyun.”*¹³³

Pişpirik, bir iskambil oyunudur.

“Ali bahçede çiçeklerle uğraşır Nafiz Bey’i kırmızı brikiyle adliyeye götürüp getirir, hayvanı tımar eder, akşam yemeğinden sonra da Konçına, Altı Kollu iskambil oynamak için mahalle kahvesine çıkardı.” (SM. s. 43-44).

“Kavga şıp, kesildi. Komiserin gözü koridordaki mahalleliye kaymıştı. Kahveci Pehlivan Ali, bakkal, manav, bisikletçiden başka, o sıra kahvede nargile

¹³³ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1168.

tokurdatan, blum, pişpirik ya da altı kollu iskambil oynayanlar...” (EB. s. 254).

“Asıl eczacı, bel ağırlı, kambur bir adam, ya evinde bütün gün uyur ya da mahalle kahvesinde pişpirik oynamakla vakit öldürürdü.” (G. s. 100).

“Kahveye ıslak bir ispinoz gibi düştüm.

Bizimkiler pişpirik oynuyorlardı. Beni görünce kâğıtları bırakıp fırladılar.” (AI. s. 23).

11.3.1.2. Barbut

Barbut zarla oynanan bir tür oyundur. Barbut atmak bu oyunu oynamak anlamında kullanılır. ‘Devlet Kuşu’ adlı eserde işçiler barbut atmaktadır.

“Birinde usulcacık sokulup bir budak deliğinden içeri baktı. Kestirdiği gibi, işçiler barbut atıyor, boyacı Bayram da mano alıyordu!” (DK. s. 91).

11.3.1.3. Bom-Blum-Tavla-Domino

Bom, bir iskambil oyunudur.

Blum, *“En az iki, en çok dört kişiyle ve tek deste kâğıtla oynanan bir iskambil oyunudur.”*¹³⁴

Domino, *“İki ya da daha çok kişi arasında ‘pul’, ‘kart’, ‘domino’ gibi adlarda verilen yirmi sekiz tane dikdörtgen, yassı taşla oynanan bir salon oyunudur.”*¹³⁵

“Sabahleyin pek pek birkaç saat dolanıveriyor, gazeteleri veriyor, sonra iniyordu Bâbiâli’ye, daha sonra da Sultanahmet’teki kahvelerde gelsin bom, blum, pişpirik gitsin tavla, domino.” (YK. s. 56).

¹³⁴ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.4, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1739.

¹³⁵ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.5, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 294.

“Babası, Hülya, Ayten, Nurten odanın ortasına, yere oturmuş blum oynuyorlardı. Mustafa içeri girince kâğıttan başlar kalktı.” (DK. s. 156).

“Bu serseri hayatın ne zamana kadar böyle sürüp gideceğini, ne zaman bir baltaya sap olacağını bilmiyordu. Sabahleyin gün ağarır, komşu Aynur henüz uyurken, erkenci işçilerle sokaklara düşüyor, arkadaşı Sülo, çoğu seferde asker arkadaşı Çingene Murat’la Taşkasaplı’nın sur dışındaki kahvesinde tavla, blum, pişpirik oynuyor yahut Çingene yardım ederse Balat, Yenikapı, Kumkapı meyhanelerinde arkadaşlarıyla kafayı çekiyordu.” (DK. s. 30).

“Herkes tavlasında, kâğıdında, dominosunda... Hıdıroğullarının Habip arkadaşlarıyla hararetli bir altmış altıya tutuşmuştu. Kahkahalar, naralar çın çın öttürüyordu kahveyi.” (HÇ. s. 121).

11.3.1.4. Bul Karayı Al Parayı

Eserlerde bul karayı al parayı oyunuyla para kazanan insanlar dikkatimizi çeker.

“Balat’taki harap duvarların önünde Çingene üçkâğıt atmış, onlar dümencilik yapmışlar, elbirliğiyle enayi söğüşlemişlerdi. Lakin Çingene’nin attığı üçkâğıt... Üstüne yoktu köpoğlunun!

Güldü.

‘Bul karayı al parayı!’

Otuz mu, kırk mı, yarım saat içinde Allah ne verdiyse...” (DK. s. 15).

“Bitirim Leyla, her işte olduğu gibi, bu işte de kurt, dehşetli bir el çabukluğu içindeydi:

- Bul karayı al parayı. Karayı bulan kazanıyor. Hile yok, hurda yok. Bakın, bu değil, bu da değil, bu. Bunu bulan kazanıyor. Beş bas on al, on bas yirmi al. Elli bas yüz al...” (TD. s. 17).

11.3.1.5. Poker-Bezik-Briç

Bezik, “İki ,üç ve dört, en fazla beş kişiyle oynanabilen bir iskambil oyunu. As. Papaz, kız, vale, onlu ve dokuzludan oluşan dört deste (doksan altı kâğıt) ve üç bin sayı üzerinden oynanır. (...)”¹³⁶

Briç, “İkişer kişilik takımlarla dört kişi arasında, elli iki kâğıtlık iskambil destesiyle oynanan oyun.”¹³⁷

Poker bir iskambil oyunudur.

“Biri, yanındakilere fısıldadı:

- Vali sabah sabah makamına gitti!

- Deme?

- Şerefsizim ki ha!

- Yarası olan gocunur!

- Gocunur ki gocunur...

Akşam poker, bezik partisinde gene avuç dolusu kaybederken. «Herifin geldiği haberi» üzerine daha fazla kaybetmekten kurtulan fabrikalardan biri, Vali'yi hiç sevmeyen, her zaman el altından aleyhinde atıp tutan partili bir müteahhide:

- Laf aramızda, haber Vali üzerinde yıldırım tesiri yaptı! dedi. Neye uğradığını bilemedi. Eli ayağı çözüldü.” (MM. s. 127-128).

“Vay efendim, Emniyet Müdürüyle Vali birleşmişler, şehrin para babası tüccar, fabrikatör, ya da hazır yeyicilerini poker, briç paketlerine düşürüp, dayanıyorlar içkiyi, ondan sonra da söğüşle Allah söğüşle! Niçin? Kerli ferli fabrikatörler, tüccar, iş adamları çocuk muydular ki, Emniyet Müdürü, Vali onları kandırsın.” (MM. s. 50-51).

¹³⁶ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.3, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1603.

¹³⁷ a.g.e., s. 1929.

11.3.1.6. Remi

‘Hanımın Çiftliği’ adlı eserde Habip arkadaşlarıyla remi oynamaktadır.

“Bir kenarda arkadaşlarıyla remi oynayan Habip, Zaloğlu’nun uyandığını görünce oyunu bırakıp yanına geldi.” (HÇ. s. 174).

11.3.1.7. Tombala

‘Kırmızı Küpeler Babil Kulesi’ adlı eserde tombala oynayan bir aile karşımıza çıkar.

“Saat dokuz, on, on bir. Eve uğradım. Bizimkiler toplanmış tombala oynuyorlar. Komşuları sordum, her günden farklı değilmiş.” (KKBK. s. 41).

11.3.2. Kamış Vuruşmak

‘Yağmur Yüklü Bulutlar’ adlı eserde ‘kamuş vuruşmak’ adlı bir oyun karşımıza çıkmaktadır. Oyun eserde uzun uzadıya anlatılmıştır:

“‘Kamuş vuruşmak,’ boyları bir buçuk, hatta iki metre uzunluğundaki kamuşları keskin bıçakla kesmektedir. Kamuş vuruşacaklar deste deste kamuşlar arasından vuruşacakları, yani bıçakla kesecekleri kamuşları seçerler.

‘Kaç dene vuruyon?’

Karşıdaki,

‘Beş.’ dedi örneğın.

Öteki bunu az buluyorsa,

‘Ben altı.’ der.

Pazarlık kızıdır.

‘Ben bir dönüp altı!’

‘Ben bir dönüp yedi!’

‘Ben sekiz.’

‘Ben on.’

Velhasıl çekişme uzayıp gider. Kimde kalırsa, kamışı yere diker. Elinde bıçak. Bıçakla kamışı ayarlar. Uygun bulduğu an yerinde bir döner, sonra keskin bıçakla ve makine hızıyla, kamışı, yere düşünceye kadar kesip doğramaya başlar. Bir dönüş sekiz mi demişti? Sözünü yerine getirmek zorundadır. Bir döner, sekiz parçaya keser kamışı. Keserse, bahsi kazanır. Kesemezse kaybeder, karşısındaki kazanır.” (YYB. s. 34-35).

12. HALK DANSLARI

Günümüz danslarının pek çoğu eski halk danslarından türetilmiştir. İlkel toplumların dansları uzun bir süre özgünlüklerini korumuş, bazıları ya zamanla unutulmuş ya da birtakım değişikliklere uğramıştır.

“Halk dansları iki ayrı grupta toplanabilir. Dinsel ya da törensel amaçlı danslar ile eğlenmek amacıyla yapılan danslar.

Halk dansları çoğu zaman geleneksel giysilerle yapılır.

Türkçede ‘halk dansları’ yerine çoğu kez ‘halk oyunları’ denir. Yörelere göre farklılıklar taşıyan halk oyunları değişik adlarla, değişik müzik, giysi ve hareketlerle oynanır. Halk oyunlarının bayram, şenlik, düğün, askere gidenleri uğurlama, karşılama gibi her türlü toplu eğlenti ve gösteride yeri vardır. (...)”¹³⁸

Orhan Kemal’in eserlerinde halk danslarından yalnızca Harmandalı ve Horon karşımıza çıkmaktadır.

12.1. Harmandalı

Harmandalı, *“Ege Bölgesi’nde erkekler tarafından genellikle tek başına, figürleri yiğitçe ve efece bir havayla oynanan türkölü zeybek türü halk oyunudur.”¹³⁹* Harmandalı davul zurna ya da yöresel çalgılardan biri eşliğinde oynanır. Fakat ‘Arkadaş Işıkları’ adlı eserde Harmandalının caz eşliğinde oynandığını görüyoruz.

“‘Gaffar Bey! Bizim deli Atıf’ın yakından tanışı. Bir gece Atıf Bey’le buraya gelmiştik. Bunlar da geldi. Bunlar hemen her gece düşerler. Bak, caz harmandalı çalmaya başladı!’

Gerçekten de caz harmandalı çalmaya başlamıştı. Fabrikatör olduğunu

¹³⁸ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.8, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 9-12.

¹³⁹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1025.

öğrendiğim kırantayla gözlüklü arkadaşı cazın önünde harmandalı oynuyorlardı sözde. İkisi de fitil gibi sarhoş. Kıranta, bir ara yere yuvarlandı. O yuvarlanınca gözlüklü arkadaşı da yuvarlandı.” (AI. s. 178-179).

12.2. Horon

Horon, Temel Kültür ve Eğitim Ansiklopedisi’nde: “*Karadeniz’in doğusunda başta Rize Trabzon ve Ordu illeri ile Sinop, Samsun, Giresun, Artvin illerini de yer yer kapsar. Topluca ve dizi halinde oynanır. Dizi oluşturulurken oyuncular birbirlerinin omuzlarından tutmazlar, ama sıkışık düzen içinde el ele tutuşabilirler. Genellikle kemençe eşliğinde oynanan horonlara bazı yörelerde davul zurna ve tulum denen bir çeşit üflemeli çalgı da eşlik eder.*”¹⁴⁰ şeklinde açıklanmaktadır.

Laz oyunu diye bilinen horon ‘Yalancı Dünya’ adlı eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Aynı gün, gece kantinde Lazlar horon oynuyor. Ortada biri kaval çalıyor. Ötekiler el ele tutuşmuşlar, kaval çalan ortada, monoton bir havaya ayak uyduruyorlar.

‘Lay, lay, lay, lala-lay, lay, lay, lala, hop, hop, hop, hop...’

Yerlerinde tepinip duruyorlar.

(Lay, lay,lay,lala-Lay, lay, lay, lala- Lay, lay, lay, lala...).

Bu böyle sürüp gidiyor.” (YDGŞ. s. 28-29).

¹⁴⁰ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, *a.g.y.*

13. GİYİM KUŞAM

13.1. Erkek Giyim

13.1.1. Çarliston Pantolon

Çarliston: “*İnce,uzun.*”¹⁴¹ manasına gelmektedir. ‘Baba Evi’ adlı eserde Memet’in kıyafetleri şöyle tarif edilir:

“*Yirmi altılık Memet -takım kaptanımızdı- kısacık boyu, dirseklerine kadar sıvalı kolları, çarliston pantolonu ve leş gibi hasır şapkasıyla hepimizden önce gelmiştir, sağa sola emirler verir.*” (BE. s. 97).

13.1.2. Fes

Fes: “*Şapka yerine giyilen, kırmızı, kırmızı çuhadan yapılmış, kesik koni biçiminde, tepesi püsküllü bir tür başlık.*”¹⁴² şeklinde tanımlanmaktadır.

‘Cemile’ adlı eserde başında fesi ile Çukurova’ya ırgatlık için gelen bir adam karşımıza çıkar.

“*Çukurova’ya yarım pabuçları, kulaklarına geçmiş yağlı fesi ile ırgatlık için geldiğini...*” (C. s. 15).

13.1.3. Geti

Geti, bacağın alt bölümünü ve ayakkabının üstünü örten kumaş veya köseleden yapılmış bir tür tozluktur. Eserde karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

“*Herkesin tuhafına giden de buydu zaten: Purosu!*”

“*Çünkü hiç uygun düşmüyordu kılık kıyafetine: Puro, hâli vakti yerinde insanların lüksüydü. Buysa. Harbi-i Umumi modası getileri, külot pantolon*”

¹⁴¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts>: (22.01.2011)

¹⁴² Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 838.

eskisiyle hâli vakti yerinde olmadığını belirttiğine göre, otuzluk dururken niçin puro kullanıyordu?” (KKBK. s. 306).

13.1.4. İskarpın

İskarpın: “Ökçeli, konçsuz ayakkabı.”¹⁴³

“Lacivert kostümü, yumurta ökçe sarı iskarpi, gök mavisi ipek gömleği, kan kırmızısı kravatı, millete koydukça koyuyordu. Güngörmüş, ömür sürmüş yaşlılarsa bıyık altından gülüyorlardı. ‘Karınca kanatlanmayınca zeval bulmaz!’” (YYB. s. 133).

13.1.5. Kalpak

Kalpak: “Kesik koni biçiminde deri, kürk veya kumaştan bir çeşit başlıktır.”¹⁴⁴

“Günlerden bir gün, öğleden sonra, kuyumcu dükkânının vitrininin önüne şık bir adam geldi, durdu. Geniş omuzlu, kanlı canlı biriydi. Başında kuzu derisinden zarif bir kalpak. Dolgun bıyıklarının uçlarını yukarılara kıvrırmıştı.” (ELK. s. 7).

13.1.6. Kuşak Bağlama

“Vukuat Var” adlı eserde Zaloğlu Trablus kuşaklı kıyafetleri ile şöyle anlatılır:

“Asıl adı Ramazan olan kırk sekiz kiloluk bu sıska gence Zaloğlu adının takılması, herkesi yadırgatan palabıyığı, belindeki puşu denilen Trablus kuşağı, külot pantolonu, çizmeleri, hiçbir işine yaramadığı halde belinden eksik etmediği

¹⁴³ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1168.

¹⁴⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

toplu tabancasından ötüriydü. ” (VV. s. 40).

“Gene kahkahalar yükseldi. Zaloğlu öfkeden titriyordu.

Halkçılardan biri, ‘Lakin,’ dedi, ‘çok yakışıyordu!’

Bir başkası:

‘Koroğlu’ya benziyordu şerefsizim... ’

‘Halis koç bıyık. İnsanın eli varır da keser mi o güzel bıyığı?’

‘Canım yiğitlik kılla olsa, tabakhaneye nur yağırdı!’

‘Şalvarı, Trablus kuşağı duruyor.’

‘Bes çizmeleri yeter!’

‘Doğru. Yiğit adamın yiğitliğine bes çizme yeter!’ ” (VV. s. 119).

13.1.7. Külöt Pantolon

Türkçe Sözlük’te “*Daha çok binicilerin giydikleri, paçası dar üst bölümü geniş pantolon.*”¹⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır.

‘Sarhoşlar’ adlı eserde tasvir edilen kahraman külrengi külöt pantolonuyla karşımıza çıkar:

“Başında geniş kenarlı hasır şapkası, bacağında bacak araları sarı meşin , külrengi gabardin külöt pantolonu, sırtında meşin montgomerisi, ayağında kahverengi çizmeleri ve ince bıyığıyla her sabah kendisini Holivut hava kuvvetlerinin yenilmez Coni’si yahut Yukarı Paranalı bir kovboy sanarak, kırmızı John Deere’inin direksiyonunda, kız lisesinin önündeki parke caddeden geçer.” (S. s. 61).

¹⁴⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: 1436.

13.1.8. Lapçın

Lapçın: “Bir çeşit lastikli ayakkabı, takunya, tabanı meşinden olan mest.”¹⁴⁶ anlamına gelmektedir.

“‘Keriz,’ her hâlimden taşralılık akan biri. Kısa boylu, kalın, kırmızı yanaklı, geniş omuzlu. Bacağında poturu, ayağında lapçınlar, yeleğinin bir cebinden öbür cebine gümüş zinciri, kösteği.” (İÇ. s. 173).

13.1.9. Maşlah-Agel-Kefiye

Agel: “Arap erkek giyiminde, kefiyenin kaymaması için başa geçirilen ayarlı çember.”¹⁴⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bu çember genelde yünden örülmüş kalın bir çemberdir.

Kefiye: “Arapların kullandığı ve omuzları da örten püsküllü erkek başörtüsü, maşlah ise bazı varlıklı Arapların giydiği ipekten pelerindir.”¹⁴⁸

Orhan Kemal’in ‘Kırmızı Küpeler - Babil Kulesi’ adlı eserinde maşlahlı, agelli, kefiyeli Araplar dikkatimizi çekmektedir:

“Tramvaylara kaçamak bindi, yakalanacağını anlayınca atladı, tekerlendi, dizleri kan içinde kalktı yerden. İngiliz polislerini şaşırtmak için zikzaklar yaptı maşlahlı, agelli, kefiyeli Arapların aralarında. Çelme taktılar, yeniden tekerlendi, yeniden kalkıp kaçtı.” (KKBK. s. 25).

¹⁴⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁴⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.1, Interpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 159.

¹⁴⁸ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

13.1.10. Mintan

Mintan: “1. Yakasız, uzun kollu erkek gömleği. 2. Gömlek üzerine giyilen kollu yelek.”¹⁴⁹

“Ben de yanı başlarındaydım. İhtiyar Balkanlı uyuyordu sanki... Temizi kırıksıklıklarla dolu yüzünde çatık kaşlarıyla hâlâ ‘kazak’ı ve aynı zamanda ‘kin’ini mezara götürüyor gibiydi. Madalyası, yumuk gözleri, kırıksık yüzü, belindeki kuşağı, kırmızı yollu, yıpranmış mintanı, mintanının ensiz yakasındaki beyaz, taş düğmeleri, her şey, her şey yaşıyordu. Sade ayakları... Onlar sarı, sapsarıydılar, yalnız onlar ölmüşlerdi.” (NHÜBY. s. 77).

13.1.11. Pardösü

Pardösü: “Serin havalarda öbür giysilerin üzerine giyilen, paltodan ince üstlük.”¹⁵⁰

“Rölöve şapkası, âlâ cinsten mavi kaşkolü, ona yakışan lacivert, tiftik pardösüsü, altta daha koyu lacivertten - belki de kupon kumaş kostümü, altları dört parmak kalınlığıyla siyah iskarpinleriyle. ‘Ben sizin gibi küçük önemsiz insan değilim!’ dercesine kurulmuştu dolmuşa.” (YYB. s. 194).

13.1.12. Potin

Potin: “Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabı.”¹⁵¹

“‘Şehvar mı? Ayyy... evlere şenlik... o ne yenmez yutulmaz şey öyle ayol! Allah sabırlar versin Kudret beye. Doğrusu hâzâ erkek. Yere çak çakılır. Öyle beyefendinin küffümü o pastal?’

¹⁴⁹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁵⁰ a.g.y.

¹⁵¹ a.g.y.

Aaaah ah, nasıl hatırlamazdı o köşkü? Paşa kayınbabasından kalma, saçakları dantelâlar gibi işli, çingir çingirdi. Kudret'in babası, paşa babasının lândo'suyla gelirdi eve. Başında hasırlı, vişne çürüğü fes, ayaklarında kaloş potin... ya bıyıkları? 'Sülüs var' gibiydi." (MM. s. 217).

13.1.13. Puşu-Cepken

Cepken: *"Kolları uzun ve yırtmaçlı, gömlek üstüne giyilen yakasız, kısa giysi."*¹⁵² olarak tanımlanmaktadır. Puşu ise bele sarılan bir kuşak türüdür.

'Vukuat Var' adlı eserde Cemşir'in kıyafetleri şöyle tasvir edilmiştir:

"'Dördüncü Ordu' diye anılan doğuda, bundan tam otuz beş yıl önce... On yedisini sürmekteydi o zaman, oğlu Hamza kadardı. Belinde Trablus puşu, ayaklarında kanarya sarısı yumurta akçe yemeniler, bacağına cep ağızları sırma işlemeli, İngiliz laciverdinden şalvar, hatta sırtında tozkoparan cepken." (VV. s. 3).

13.1.14. Redingot

Redingot: *"Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmî erkek ceketi."*¹⁵³

"Kemerinde anacığının kınalı ellerinden sarı liralara, Sirkeci'deki Selaniklinin Oteli'ne inilir, soyunulur sarı kordonlu lacivert elbiseden, girilir Selaniklinin uydurduğu Mora Yenişehirli şalvara. Bugün Mora Yenişehirli şalvarı, bir daha Serezli elbiseler, daha başka seferinde de ütülü redingotuyla bir Babîâli kalem efendisi." (ÖN. s. 105).

¹⁵² Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 490.

¹⁵³ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

13.1.15. Sadakor Ceket

Sadakor: “*Düz dokunmuş, açık saman renginde bir tür ipek kumaş.*”¹⁵⁴
Eserde karşımıza şu şekilde çıkmaktadır:

“*Hava adamakıllı sıcaktı, terliyordu. Tiril tiril sadakor ceketini çıkarıp yanı başındaki iskemleye bıraktı.*” (G. s. 4).

13.1.16. Sako

Sako: “*Paltoya benzer bir tür üstlük.*”¹⁵⁵

“*Sakosunun cebinden çıkardığı küçük bir defterle sarı bir kopya kalemini büyük oğla uzattı.*” (EVO. s. 80).

13.1.17. Şalvar (Kara Don)

Şalvar Türkçe Sözlükte: “*Ağı çok bol olan bele bir uçkurla bağlanan geniş üst donu.*”¹⁵⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Kara Don ise Çukurova yöresine ait basmadan dikilen bir çeşit şalvardır. Orhan Kemal’in eserlerinin çoğu Çukurova yöresinde geçtiği için şalvar sıkça karşımıza çıkmıştır.

‘Cemile’ adlı eserde Deveci Çopur Halil kara donuyla karşımıza şöyle çıkmaktadır:

“*Deveci Çopur Halil, dokuz deveyi çekmekte olan eşiğinden yere atladı, kara donunun cebinden Serkdoryan sigara paketini çıkardı.*” (C. s. 7).

“*Kâtibe ters ters bakan Deveci Çopur Halil yere attığı siragasının dibini ayakkabısının ucuyla ezdi. Bunu bir yenilgi saymıştı. Şalvarının cebinden*

¹⁵⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁵⁵ a.g.y.

¹⁵⁶ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: 2071.

çıkardığı iri taneli, sarı kehribar tespihini şakırdatarak çekmeye başladı.” (C. s. 17).

Eserlerde erkeklerin şalvarlarının siyah ya da lacivert olduğunu görürüz. Haşim Ağa lacivert şalvarıyla karşımıza çıkmaktadır:

“Dürdane babasının şezlongunu getirip, buzdolabının yanına yerleştirmişti. Haşim Ağa, aklında başçavuş, lacivert şalvarının, yün çoraplarını, -Evet yün çoraplarını’ çıkarıp, bilekten düğmeli uzun beyaz donuyla kalmıştı.” (K. s. 121-122).

“Aklına bir şey gelmişçesine ani bir davranışla topraklı ellerini kara şalvarına silerek, kerpiç barakasının yolunu tuttu.” (YYB. s. 179).

‘Grev’ adlı eserde Kara Hacı’nın şalvarı ayrıntılarıyla birlikte tasvir edilir:

“Bu yanındaki Hasan, kara bıyığı, kara kaş, kara gözleriyle Kara Hacı’yı andırıyor. Hasan’ı yanından ayırmaması bundandır. Ama nerde Kara Hacı, nerde Hasan! Kara Hacı’nın cep ağızları sırma işlemeli lacivert şalvarını savura savura yürümesi, doru atının üstünde gümüş saplı kırbacını şaklatarak geçmesi otuz tane Hasan’a değer eski Klara’nın yanında.” (G. s. 183).

13.1.18. Şayak Pantolon

Şayak: *“Kaba dokunmuş yünlü ya da pamuklu kumaş.”*¹⁵⁷ anlamına gelmektedir. Orhan Kemal kıyafet tasviri yaparken kıyafetlerin kumaşlarının cinsini belirtmeyi ihmal etmemiştir.

“Sinirlenmiş, bol paça şayak pantolonlu, beli kırmızı yün kuşaklı, başı altı dilim kopuk kasketli oğlana dudak büküp yürüyüvermişti.” (KKBK. s. 174).

¹⁵⁷ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

13.1.19. Urba

Urba, giysi anlamına gelmektedir. Raşit Efendi'nin kıyafetleri tasvir edilirken karşımıza çıkmaktadır:

“‘Aaaah yavrum ah.’ derdi. ‘O dağlar geçilir miydi? Ama Moskof öyle bir gelip geçti ki... Peren peren olduk!’

Eski adıyla, Orhaniyeliymiş: Pestilcizadeler derlermiş onlara. Babası sarı sirmalar işli lacivert urbasıyla minnacık bir telgraf memuruymuş: Raşit Efendi.”

(YDGŞ. s. 61-62).

13.1.20. Yemeni

Yemeni, bir ayakkabı türüdür. Orhan Kemal'in eserlerinde yemeni yumurta ökçeli olarak tasvir edilir. Orhan Kemal kıyafetlerde olduğu gibi yemenide de renk belirtmeyi ihmal etmez.

“Ben, ekseri sabahlar onun evden çıkışına rastlardım:

Trahomlu gözlerini yumruklarıyla ovalıya ovalıya ve besmeleyle, kapının eşliğini atlardı. Parlak siyah bezden kara donu, yumurta ökçe sarı yemenileri, omzunda lacivert ceket ve iri taneli kehribar tesbihiyle, ağır ağır, salına salına doğru Melegirmez sokağındaki köylü kahvesine.” (BE. s. 89).

“Üstleri başları kir pas içinde, eli yüzü karalı insanlar gürlediler:

‘Sığmaz, Allah var!’

‘Ben şimdi gider tahkik ederim!’

Omzunda ceket, sarı yemenileriyle sinir sinirli uzaklaştı.” (KP. s. 10).

“Ama şimdi bütün bunlar dinmiş, esnaf kahvesi bir tek göz. İri, çok iri, tek göz gibi ona çevrilmişti: Yün pantolonu, yün ceket, kasketi, üzerleri çatlamış, kir içinde elleri, boynunda irice bağlı kırmızı mendili, yemenileri, ellerini hatırlatan içleri çatlak, kirli kirli, kocaman topukları...” (ÖE. s. 38).

13.2. Kadın Giyim

13.2.1. Çarşaf

Çarşaf, “Kadınların sokağa çıkarken örtünmek için giydikleri başı örten iki parçalı giysi.”¹⁵⁸ şeklinde tanımlanır.

İslam’a göre kadınların el, ayak ve yüz hariç vücudunu tamamen örtmesi, namahreme göstermemesi gerekir. Aksi halde günaha girildiğine inanılır. ‘El Kızı’ adlı eserde kadınların çarşaf giyerek sokağa çıktıklarına dair bir örnek karşımıza çıkmaktadır.

“O sıra annesi odasında, ayna karşısında, tam da oğlunun sinirlendiği biçimde, ‘hayasızca’ boyanmaktaydı. Yanı başında dört yaşındaki torunu, komşuya gitmeye hazırlanıyordu. Orta sınıf memur hanımlarının ‘Saten tilyon’ dedikleri, Liyon ipeğinden pırıl pırıl siyah çarşafı, sürmeli gözleri, rastıklı kaşları, buruşmaya başlamış aşırı pudralı yüzüne tekrar tekrar bakıp kendini beğendikten sonra torununa döndü.” (ELK. s. 11).

13.2.2. Dökar

Dökar, bir çeşit kadın ceketidir.

Gönül, Leyla ve Nuran havanın sıcak olmasına rağmen dökarlarıyla dışarı çıkmışlardır:

“Sofya Loren Gönül, BB. Leyla, CC. Nuran kulaklarında iri sarı halkalarla böcek kabuğu küpeleri, çok yakıştığına inandıkları saç biçimleri havanın çok çok sıcak olmasına rağmen giydikleri sarı, mavi, kırmızı dökarlarıyla yol kıyısına çıktılar.” (YYB. s. 29).

¹⁵⁸ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 550.

13.2.3. Emprime

Emprime: “Çeşitli boyar madde ve baskı yöntemleriyle desenlendirilmiş kumaş.”¹⁵⁹ ‘Kardeş Payı’ adlı eserde emprime elbise olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Nerde? Dönüp bakmıyorlardı bile. Yeni dikindiği emprimesine, ayakkabısına, boynundaki elmas taşlı madalyonuna rağmen bakmıyorlar, bakmıyorlardı işte! Peki ama, madalyonu bir saat önce avuç dolusu para vererek satın almıştı! Sırtındaki emprime elbiseyi en iyi terzilerden birisine yüksek ücretle, özene bezene diktirtmişti ya! Ya iskarpinleri? Memleketin en lüks mağazasından satın almıştı. Bütün bunlar bakılmaya, bir kere, bir kerecik olsun dönülüp bakılmaya, imrenilmeye değmez miydi?” (KP. s. 53-54).

13.2.4. Fötr Şapka

Fötr: “Şapka, çanta, çiçek gibi şeylerin yapımında kullanılan ince ve yumuşak bir keçeden yapılan şapka.”¹⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır.

‘Sarhoşlar’ adlı eserde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“‘Peçeli Kadın’ filmindeki uzun favorili jöne benzediği için avuç dolusu para vererek satın aldığı İspanyol tipi, geniş kenarlı fötr şapkasını, uzun favorili jön gibi, sol kaşına lüzumundan fazla eğdi. Beyaz kaşkolunu boynuna attı, çenesinin altından bağladı. Siyah paltosunu giydi, yakasını kaldırdı.” (S. s. 98).

13.2.5. İmperteks

İmperteks, bir çeşit pardösüdür. Sevgilisinin yanına giden Neriman üzerine lacivert imperteksini giymiştir.

¹⁵⁹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 767.

¹⁶⁰ a.g.e., C.3, s. 869.

“Olanlar olmuştu artık. Ne olursa olsun, Neriman memnundu. Bu işin bu kadar kolay oluvereceğine şaşmıştı. Koşarak merdiveni çıktı. Sırtına lacivert imperteksini geçirdi, ufak tefeğinin durduğu valizini kaptı, sevgilisinin yanına geldi.” (KT. s. 266).

13.2.6. Karyoka Pabuç

‘Bir Filiz Vardı’ adlı eserde çalışmaya başlayınca kendisine karyoka pabuç almayı planlayan bir kız karşımıza çıkar.

“‘Soracağım ama bunları...’

‘Çalışmaya başlayınca mı?’

‘Kloş, dar, dolu etekliğim, karyoka, çaça pabuçlarım, yüksek topuklum bile olacak!’” (BFV. s. 11).

13.2.7. Margizet Entari

Margizet, bir çeşit ince ve çoğu kez çiçekli, pamuklu kumaş türüdür.

Entari: *“Tek parçalı kadın giyeceği.”*¹⁶¹

Orhan Kemal kıyafet tasvirlerinde kumaş türünü ve kıyafetin rengini belirtmekten kaçınmaz. ‘Avare Yıllar’ adlı eserde Cemile’nin bal renkli margizet entarisi dikkatimizi çeker.

“Birden benimki... yeni yıkanmış ayaklarında nalın, bal renkli margizet entarisi, yanında iki arkadaşı, elinde de beş taşıyla görünür.

Dünyayı unutmuşumdur!

Onların avlu kapısından zeyif, uzun boylu, harap kıyafetli bir takım erkekler girer, beyaz başörtülü kadınlar çıkar, şüpheli, yahut hırslı bakışlarıyla delikanlılar geçer önünden. Fakat hiç kimse, ‘Gözünün üstünde kaşın var!’

¹⁶¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

demez.” (AY. s. 96).

‘Vukuat Var’ adlı eserde bal renkli margizet entarisiyle bu defa Gülizar karşımıza çıkmaktadır:

“Havaların bozuk, hayli de serin gitmesine karşın Gülizar, bal renkli, kısacık margizet entarisiyle bingil bingildi. Az sonra elinde anahtar, çorapsız kar gibi bacakları, yüklü göğsünün hemen hemen meydanda olduğu, sakız kabağı gümrahlığında ak pak kolları, bitiren cilvesiyle koşarak geldi.” (VV. s. 79-80).

13.2.8. Poplin Entari

Poplin: *“Pamuk, keten veya ipekten sık dokunmuş ince bir tür kumaş.”*¹⁶²

‘Kaçak’ adlı eserde kırmızı damalı beyaz poplin entarili bir kız şöyle tasvir edilir:

“On dört, on beş yaşlarında, saçları şehirli kızlar gibi kesilip kıvrılmış esmer, tombul bir genç kız, kırmızı damalı hafif beyaz poplin entarisinin göğsünü sıkı sıkı gererek odalardan birinden fırladı:

‘Buyur baba!’

‘Getir şu şezlongu!’

950 seçimlerinin değiştirdiği her şeye karşın bir türlü değişmeyen, başı mavi tülbente sıkı sıkı bağlı, uzun paçalı donlu yaşlıca bir kadın, Haşim Ağa’nın otuz yıllık nikâhlısı Hatça’nın ağır ağır geldi kocasının yanına.” (K. s. 121).

Orhan Kemal’in ‘El Kızı’ adlı eserinde entarinin basmadan da olabileceğini görüyoruz:

“Mangalına ateş alıp odasına döndü. Üstündeki soluk basma entariyi çıkardı, kaynanasının tavsiye ettiği mavi kadife elbisesini giydi. Bundan sonra hep böyle olacaktı.” (ELK. s. 157).

¹⁶² <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

13.2.9. Potin

Potin: “Ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı veya yan tarafı lastikli ayakkabı.”¹⁶³

“Uzun saçları vardı. Bu saçlar lüle lüle, çoğu zaman kirliydi. Omuzları çok geniş, etekleri çok uzun ceketi, -bu ceketi hâli vakti yerinde bir mahkûm vermişti- altları paramparça, hantal potinleri, dizi yamalı pantolonuna rağmen, hayatı ve insanları seviyordu.” (KP. s. 33).

13.2.10. Şalvar

Erkek giyim başlığı altında aktardığımız şalvar kadın giyiminde de karşımıza çıkmaktadır:

“Kara şalvarı, göğüslerini iri, sert iki yuvarlak hâlinde meydana çıkaran çiçekli mavi basmadan üstlüğü, yalnız iri, kapkara gözlerini açıkta bırakıp ağzının üstüne kadar sıkı sıkıya sarındığı beyaz başörtüsüyle ürkek bir ceylanı andırıyordu.” (KY. s. 76).

13.2.11. Tayyör

Türkçe sözlükte tayyör: “Ceket ve eteklikten oluşan kadın giysisi.”¹⁶⁴ şeklinde tanımlanır. Orhan Kemal eserlerinde beğendirmek istediği kadın kahramanına hoş renkte bir tayyör giydirmeyi ihmal etmez. Bu onun dikkatli bir gözlemci olduğunu bir kez daha gözler önüne serer; çünkü eserlerini kaleme aldığı dönemlerde tayyör kadınlar için tercih edilen, beğenilen, zarafet göstergesi sayılabilecek kıyafetler arasındadır.

“Sonra,yeni dikindiği pathıcan moru tayyörü içinde, kocasının kolundaki o prenses salınışı ya?” (KKBK. s. 97).

¹⁶³ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁶⁴ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998: 1436.

‘El Kızı’ adlı eserde Hacer Hanım zarif kurşuni tayyörlü genç kadına beğeniyle bakmaktadır:

“Hacer Hanım sesini kesmiş, içeriye zarif kurşuni tayyörüyle giren genç kadına bakıyordu. Beğenmişti.” (ELK. s. 106).

13.2.12. Yeldirme

Yeldirme: *“Kadınların çarşaf yerine kullandıkları, baş örtüsü ile birlikte giyilen hafif üstlük.”*¹⁶⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. ‘İstanbul’dan Çizgiler’ adlı eserde siyah yeldirmeli bir kadın tasviri dikkat çekmektedir.

“Bir ara kahveye ihtiyar bir kadınla yüzü albümin şişi, mosmor bir delikanlı girdi. Kadın ufacıktı, kırış kırış. Başörtüsü, siyah yeldirmesi, mavili yün çorabıyla filan bir zamanların muhacirini hatırlatıyordu.” (İÇ. s. 165-166).

¹⁶⁵ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

14. HALK SANATLARI VE ZANAATLARI

Türkçe Sözlükte sanat ve zanaat şöyle tanımlanmıştır:

“Sanat, bir duygunun, tasarının veya güzelliğin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bir anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık.”

“Zanaat, insanların maddeye dayanan, ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte tecrübe ve ustalık gerektiren iş, sınaat. Demircilik, marangozluk birer zanaattir.”¹⁶⁶

14.1. Meslekler

Orhan Kemal’in eserlerinde geleneksel yapının en önemli öğelerinden biri de mesleklerdir. Orhan Kemal’in eserlerinde karşımıza çıkan meslekler şunlardır:

14.1.1. Afaracılık

Afara: *“Ana ürün alındıktan sonra, harman yerinde taş, toprak ve öbür çöplerle kalan ürün kalıntısı.”¹⁶⁷* olarak tanımlanmaktadır. Afaracılar ürün alındıktan sonra kalan bu ürün kalıntısını toplayan kişilerdir. Geçimini topraktan sağlayan yörelerde afaracılık önemli bir geçim kaynağıdır.

‘Ekmek Kavgası’ adlı eserde Afaracı Ali buğday tarlasında karşımıza çıkmaktadır.

“Kuşluk sıcaklığı basmıştı.

Upuzun boyuyla bir kargayı hatırlatan Afaracı Hacı Ali, urup çuval buğdayının altında iki kat, Selamoğulları’nın çoktan hasat edilip kaldırılmış buğday tarlasına girdi. Arkasındaki çuvala mor yollu eski çulu yere bıraktı, doğruldu. Sol gözü siyah bir meşin parçasıyla sıkıca bağlıydı. Parmağını meşinin altına soktu. Terli göz kapağını uzun uzun ovuşturdu. Sonra sağlam gözüyle köye

¹⁶⁶ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1901 ve 2497.

¹⁶⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.1, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 118.

doğru baktı.

Beyaz minare, ulu dutlar, sıtma ağaçları, değirmen. Beri de Selamoğulları'nın tembel tembel yatan sarı boyalı patoz'ları. Bu yanda Ağzı büyükler'in John Deere'leri, Hano-mak'ları, Caterpillar'ları...

İçini çekti. Güneşe baktı. Karısını hatırlayarak, sesli sesli, 'Kısır o....u!' diye söylendi, 'sen de eller gibi bir iki, üç dene enik kunnayaydın, neme gerekti benim bu sarı sıcaklarda afaracılık?'' (EK. s. 45-46).

14.1.2. Arabacılık

Genellikle hayvanların çektiği arabaları, yani at arabalarını süren kişilere arabacı denmektedir.

'Kanlı Topraklar' adlı eserde müşterisinden memnun bir arabacı karşımıza çıkmaktadır.

“Nereye abla?’

‘Yağcamii'nin oraya.’

‘Deheeeey!...’

Arabacının şaklayan kamçıcı. Müşterisini pek beğenmiş, coşmuştu. Şehnaz bunu anladı, sevindi. Genç arabacı böylesine coşarsa, elinin üstünde Nedim Ağa kim bilir nasıl coşardı?” (KT. s. 159).

14.1.3. Avukatlık

Avukat: *“Hak ve yasa işlerinde isteyenlere yol göstermeyi, mahkemelerde, devlet dairelerinde başkalarının hakkını aramayı, korumayı meslek edinen ve bunun için yasanın gerektirdiği şartları taşıyan kimse.”¹⁶⁸*

¹⁶⁸ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

olarak tanımlanmaktadır. Avukatlık ise avukatın yaptığı iştir.

‘Serseri Milyoner’ adlı eserde Avukat Nafiz Bey karşımıza çıkmaktadır.

“Avukat Nafiz Bey her ikindi üstü uşağı Ali’nin sürdüğü kırmızı brikle eve geldikçe kızı Nilüfer’i kapıda kendisini bekler bulurdu.” (SM. s. 8).

14.1.4. Ayakkabı Tamirciliği

Ayakkabı tamirciliği Orhan Kemal’in eserlerinde sıkça karşımıza çıkan mesleklerdendir.

“Nesine gerekli kat, ev, bark, apartman, han, hamam? Bu kadının korkusundan alıp götürmüştü ayakkabı tamircisi dedesi kızı: ‘Korkuyorum!’ demişti mavi taşlı küpeleriyle.” (ÖE. s. 44).

“Şu minnacık ihtiyar belki de öyledir ama asıl Münevver Hanım teyzenin kocası ayakkabı tamircisi Kadri Amca... Ufacık, tatlı mı tatlı bir ihtiyardır Münevver Hanım teyzenin ‘Sarsak ihtiyar’ı. Hiç de sarsak değil. Asıl Münevver Hanım teyze sarsak. Kibritle sigarasını yakarken elleri nasıl titriyor?” (BFV. s. 139).

14.1.5. Bakkallık

“Gündelik tüketim maddelerini perakende olarak satan esnaf. Bu maddelerin satıldığı dükkân.”¹⁶⁹ olarak tanımlanan, Orhan Kemal eserlerini kaleme aldığı dönemlerde halkın hayatında büyük yeri ve önemi olan bakkal, günümüzde artık yerini büyük marketlere bırakmıştır.

‘Kötü Yol’ adlı eserde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Yalçın, keskin, sert kayaların arasında, şişşirin ama vahşi görünüşlü bir köydü burası. Geçimini süt, yoğurt, kömür ve ormancılıktan sağlıyordu. Ufacık

¹⁶⁹Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.3, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1234.

bir kahvehanesi, yanında da şeker, tuz, kara zeytin, boyalı halka şekeri, zarf-kâğıt gibi ufak tefek satan bir bakkaliyesi vardı.” (KY. s. 46).

14.1.6. Bekçilik

Bekçi, bir şeyi ya da bir yeri beklemek ve korumakla görevli kimseye denmektedir. Murtaza adlı romanın aynı zamanda baş kahramanı Murtaza bekçilik yapmaktadır.

“Nağrayı atan sarhoş herhalde bu mahalleli değildi. Bekçi Murtaza’yı da tanımıyor olmalıydı ki, fırlıdaklı düdüğün ‘Fırrrrrr’na karşılık verdi:

‘Oooooooooşt!’

Murtaza arka sokaklardan birindeydi: ‘Oooooşt!’u duydu: duymasıyla da gövdesindeki bütün tüyler kalın bekçi elbisesinden dışarı fırladı:

‘Neee? Oşt mu? Banaaa? Bekçi Murtaza’ya oooooşt ha?...’” (M. s. 7-8).

14.1.7. Berberlik

Berber: “1. Saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen kimse, erkek berberi, perukar. 2. Bu işin yapıldığı dükkân, erkek berberi, perukar.”¹⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır. Berberlik ise berberin yaptığı iştir.

“Bir doksan boy, yüz kilonun üstünde ağırlığıyla Cemşir, keyifli gözükiyordu. Uçları kulaklarına varan kapkara, pırıl pırıl bıyığıyla, ayna karşısına geçti. Kendini, daha çok da koç bıyığını uzun uzun gözden geçirdikten sonra, Berber Reşit’e döndü, biraz geç, sordu:

¹⁷⁰ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

“Keyfe te Hoşe?”

Kupkuru Reşit, “Hoşe” dedi. “Hoşe Kurban!”

“Hele ver şu zıknabutları.”

Berber Reşit çekmecedan el aynası, cımbız, bıyık yağı kutusunu aldı, getirip Cemşir’e verdi.” (VV. s. 2).

14.1.8. Bıçak Bileyiciliği

Bileyici, *“Uğraşı kesici araçların ağızlarını bilemek olan, genellikle gezici olarak çalışan kimse.”*¹⁷¹ olarak tanımlanmaktadır. Bilemek ise bir kesici aracın kesici ağzını keskin duruma getirmek, keskinleştirmektir. ‘Müfettişler Müfettişi’ adlı eserde bıçak bileyiciliği zikredilir.

“Bıçak bileyicisi komşunun karısı Hediye:

‘- Başını boş bırakma Dursun abla!’ demişti. ‘Neden dersen, benim emmim tamam yetmiş yaşındaydı, karısı çocuk doğurmuyor diye bir göçmen karısına kaptırdı kendini; ondan da bir çocuğu oldu mu sana? Tamam. İzinnamesiz eski avradı küplere bindi ya, neye yarar?’” (MM. s. 48).

14.1.9. Çarkçılık

Çarkçı: *“Kesici aletleri çarkla bileyen kimse, bileyici.”*¹⁷² olarak tanımlanmaktadır.

‘Kardeş Payı’ adlı eserde kartpostal satan bir çocuk çarkçı babasının ölümüne üzülmektedir.

“‘Kartpostallarım var, güzel İstanbul manzaraları!’

¹⁷¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.4, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 1633.

¹⁷² <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

Dönüp bakmıyordu bile.

Hepsini satabilse, sekiz lira. Pergel takımı için beşini harcayamazdı ki.

Babası, çarkçı babası ölmemeliydi. Ölmese alırdı. İsterse elli lira olsun, alırdı.” (KP. s. 39).

14.1.10. Çorap Dokumacılığı

‘Bir Filiz Vardı’ adlı eserde çorapçılığın bir zanaat olduğundan bahsedilmiş, aynı zamanda çorapçılık kitapçılıktan üstün tutulmuştur.

“Nur benim ilkokul üçten arkadaşım. Birinde size gelmiştik de saklambaç oynamıştık... O çalışıyor mu?’

‘Hayır. Siz nerden çalışıyordunuz?’

‘Ben mi? Çorapta.’

‘Nerde?’

‘Mahmutpaşa’da. Kitapçıdan daha iyidir çorapçı. Çorapçılık zanaat. Demek bugün başlayacaksınız?’” (BFV. s. 66).

14.1.11. Çuval Dikiciliği

Çuval, “Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba.”¹⁷³ olarak tanımlanmaktadır. ‘Çamaşırcının Kızı Küçücük’ adlı eserde Ayten’in teyzesi çuval dikiciliği yapmaktadır.

“Kendini Aytenlerin çürük tahta perdesi önünde buldu. Avlu kapısı açıktı, girdi. Ayten’in Tahmis’teki tuzculardan birinde çuval dikiciliği yapan, kalın bacakları parmak parmak varisli teyzesi maltız başına çömelmiş, cızırdayıp duran tencereyi karıştırıyordu.” (ÇKK. s. 11-12).

¹⁷³ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 588.

14.1.12. Definecilik-Antikacılık-Heykelcilik

Antikacı, *“Eski eşya, özellikle de mobilya, vazo, takı, oyma taş ya da tahta eşya vb. toplayan, alıp satan kimse; antika şeylerin satıldığı dükkân.”*¹⁷⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Define, *“Toprağın altında ya da gizli bir yerde saklanmış olarak bulunan ve sahibi olmayan altın, gümüş eşya ya da madeni paralara verilen addır.”*¹⁷⁵

Tarlasını süren bir köylü ya da temel kazan bir yapı işçisi tarafından, genellikle rastlantı sonucu bulunan defineler pek çok kimseyi heveslendirir. Düşlerindeki defineyi bulmak amacıyla insanlar ellerinde avuçlarında ne varsa bu işe harcayıp, yollara düşerler.

Türkiye’de define arayıcılarının sayısı oldukça yüksektir. Bu nedenle define arayıcılığı yasaya bağlanmıştır.

Heykel şu şekilde tanımlanmaktadır: *“Kilden, alçıdan, tahtadan, metalden, mermerden ya da taştan oyma, yontma, yoğurma, dövme gibi çeşitli yöntemlerle biçim verilerek yapılan yapılara denir.”*¹⁷⁶ Bu yapıtları icra eden kimselere ise heykeltci denmektedir.

Orhan Kemal’in ‘Kanlı Topraklar’ adlı eserinde Defineci Sırrı Usta bütün varlığını definecilik uğruna harcamıştır. Sırrı Usta aynı zamanda antikacı ve heykeltcidir.

“Defineci Sırrı Usta’nın dükkânı da buradaydı. Öteki kuyumcu dükkânları gibi vitrinleri çeşitli altın bilezikler, yüzükler, kolye, küpelerle dolu değildi. Dolu değildi, çünkü Sırrı Usta hemen hemen bütün altınlarını definecilik uğruna harcamıştı. Yoksa, eski ustaydı, iyi ustaydı. Tehcirden çok önceleri

¹⁷⁴ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.2, İnterpress Yayınları, İstanbul, 1992: s. 682.

¹⁷⁵ Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.5, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 102.

¹⁷⁶ *a.g.e.*, C.8, s. 139.

Ermeni kuyumcuların yanında gençlik yıllarını geçirmiş, onlardan kuyumculuğu bütün inceliğiyle bellemişti.

Topal'la Haydar dükkâna girdikleri sıra o, küçük bir mermer heykel üzerinde çalışıyordu. Antikacı ve heykeltciydi de Sırrı Usta. Gözünde beyaz çerçeveli oval gözlük, heykeltciğin üzerine kapanmıştı.” (KT. s. 261).

14.1.13. Dokumacılık

“Çeşitli iplik veya lif türlerinin belirli desenlerde birleştirilmesi yoluyla kumaş veya bez elde edilmesine ilişkin işlerin tümü.”¹⁷⁷ dokuma olarak tanımlanmaktadır.

Orhan Kemal'in eserlerinin çoğu Çukurova yöresinde geçmektedir. Pamuk Çukurova'da çok önemli bir tarım ürünüdür ve dokuma sektörünün birincil hammaddesidir. Halkın tarım dışında en önemli gelir kaynağı dokumacılıktır. Pamuğun dokumada kullanılmaya elverişli iplik halini almasına kadar ki tüm işlemlerinde insanlar görev alır ve Çırçır fabrikası adı verilen bu yerlerde binlerce insan çalışır.

“Kütlü denilen tohumlu pamuğun çırçırlandığı, yani tohumlu pamuğun tohumdan ayrılma işinin yapıldığı Çırçır Dairesi'ne...” (C. s. 16).

14.1.14. Dolmuşçuluk

Dolmuş: “Yolcu taşımaya yarayan kayak, motor, otomobil, minibüs vb. küçük taşıt.”¹⁷⁸

“Tek tek yolcu alıp dolduktan sonra belli bir kalkış saatine bağlı olmadan

¹⁷⁷ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.2, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 683.

¹⁷⁸ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

yola çıkan ve az sayıda yolcu alan kayak, deniz motoru, otomobil, minibüs gibi genellikle küçük taşıt”¹⁷⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Dolmuş kullanarak ya da işleterek geçimini sağlayan kişilere dolmuşçu denilmektedir. Orhan Kemal’in eserlerinde karşımıza çıkan mesleklerden biridir.

“Kahkahalarla gülünse de biliniyordu ki, bu iş, bu ufacık kasabada o kadar kolay oluvermeyecektir. Sokağa bakan pencereleri demir parmaklıklı, kalelerdeki gibi yüksek duvarlı evler, birbirini kesen daracık sokaklar, daracık sokaklardaki çeşitli kahveci, bakkal, manifaturacı dükkânları, sokakların bozuk parkeleri, evlere su taşıyan eşekli sucu, berber kalfaları, en kötüsü de kasabayı ile bağlayan yolda müşteri taşıyan kaptıkaçtıcılarla, dolmuşçuluk yapanlar.” (YYB. s. 28).

14.1.15. Eskicilik-İsmarîççılık

İsmarîççi, “Birinin ölçülerine göre ve seçtiği modele uygun olarak ayakkabı yapan kişi.”¹⁸⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Her türlü eski eşya alım satımıyla uğraşan kişiye ise eskici adı verilmektedir. ‘Eskici ve Oğulları’ adlı eserde eserin olayının ve konusunun etrafında döndüğü ailenin babasının ve oğullarının mesleği eskiciliktir. Fakat eskiciliğin para getirmediğini düşünerek ismarîççilik yapmaları gerektiğini düşünürler.

“Çalışırlar, kazanırlar, kazandıklarını biriktirir, işi ismarîççiliğe dökebilmek için, babasının gibi bir makine, ayakkabı kalıpları, deri alırlar, başlarıydı ismarîççiliğe. O zaman işleri daha yoluna girerdi. Az ama öz çalışırlardı. Eskicilikte çok, çeşitli çalışıp, az kazanılıyordu. İsmarîççi oldu mu insan, az öz çalışır, bol kazanırdı.” (EVO. s. 132-133).

¹⁷⁹Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.5, Ana Yayınları, İstanbul, 1992: s. 290.

¹⁸⁰Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1110.

14.1.16. Gaz Ocağı Tamirciliği

‘Devlet Kuşu’ adlı eserde Zemberek Erol gaz ocağı tamircisinin yanında çalışmaktadır.

“Bu sırada, gaz ocağı tamircisinin yanında çalışan Zemberek Erol merdiven başında görüldü. Elinde mahalle ‘Küçük Karakartalları’nın bez topu... İnecek, gidecekti. Sabuş Ağabey, Kayıkkafa, Osbirik Osman filan aradan ıslıkla sinyal verip duruyorlardı.” (DK. s. 25).

14.1.17. Hamurkârlık

Hamurkâr, *“Ekmek veya hamur işleri üreten bir iş yerinde, hamur yoğurmakla görevli işçi, hamurcu.”*¹⁸¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

“Hamurkâr Mihal fırında, yarım bir un çuvalına oturmuş, tombul yanakları avuçlarında, Evdoksiya’nın dedesine gözlerini dikmişti.” (OKGK. s. 96).

“‘İstanbul’unuzun günahını boşuna almıyorum,’ diye başladı. ‘O tarihlerde fırın işletiyoruz mahallede. Fırın yabancının değil, amcamın. Ben de hamurkârım. Mahalle fırını ne demek? Darphane gibi para kesiyoruz.” (KKBK. s. 86).

14.1.18. Hırdavatçılık

Hırdavat: *“1. Kilit, tel, çivi vb. metal eşya. 2. Önemsiz, ufak tefek eşya, gereksiz eşya.”*¹⁸² olarak tanımlanmaktadır.. Bu eşyaların satıldığı yere ve satan kişiye ise hırdavatçı adı verilmektedir.

¹⁸¹ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1017.

¹⁸² <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

‘Avare Yıllar’ adlı eserde karşımıza çıkan meslekler arasındadır.

“Şimdi hırdavatçılık yapıyormuş. Dükkâna davet olunuyorum. Sandalye ikram ediliyor, kahve söyleniyor... İnceden inceye gözden geçiriliyorum. Bir dost gözüyle tetkik ediliyorum ama, yıllardır ben böyle şeyi unutmuşum, bel bağlayamıyorum. Ellerimle yüzüm gece buz kesildi, burnumun kesinlikle kamburlaştığını daha çirkinleştiğini sanıyorum. Ya pantolonumun tiftiklenmiş paçaları gözüne ilişirse?” (AY. s. 61).

14.1.19. İrgatlık

Çukurova’ya yazları tarlalarda çalışabilmek için Anadolu’nun her yerinden ırgatlar gelmektedir. Eserlerinin çoğunda bu toprakları ve bu toprağın insanlarını anlatan Orhan Kemal’in ‘Cemile’ adlı eserinde Çukurova’ya ırgatlık için gelen bir adam şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Çukurova’ya yarım pabuçları, kulaklarına geçmiş yağlı fesi ile ırgatlık için geldiğini; Mahmut Paşa Hanı’nın kapısında, çapaklı gözleriyle bütün gün dikilip, dağ köylülerinin getireceği tabaklanmamış tavşan derisi beklediğini; derileri tabaklayıp sattığını;...” (C. s. 15).

14.1.20. İstidacılık

İstidacı: “Parayla dilekçe, arzuhal yazan kişi.”¹⁸³ anlamına gelmektedir.

‘Kardeş Payı’ adlı eserde istidacılıkla geçimini sağlayan bir adamdan bahsedilmektedir. Ayrıca istidacılığın çok para getirmeyen bir meslek olduğuna da vurgu yapılmıştır.

“Gelip geçerken görürdüm. Pek öyle müşterisi de yoktu. Ufacık yüzü, içleri daima gülen mavi gözleri, kırpık bıyığı, düşmüş omuzlarıyla sakın bir adamcağızdı. Kimdi? Neciydi? Hayatı hep istidacılıkla mı geçmişti? Yoksa bir

¹⁸³ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 1186.

yerlerde memurdu da emekliye mi ayrılmıştı? Çoluğu çocuğu var mıydı? Kaç para kazanıyordu? Nasıl geçiniyordu?” (KP. s. 103).

14.1.21. Kahvecilik

Kahve: “Kahve, çay, ıhlamur, bira, nargile içilen, hafif yiyecekler bulunduran, tavla, domino, bilardo, kâğıt vb. oynanan yer, kahvehane, kıraathane.”¹⁸⁴ olarak tanımlanmaktadır. Kahve işleten kimseye ise kahveci adı verilmektedir.

Günümüzde de varlığını sürdüren ve uzun yıllar sürdürmeye devam edeceği düşünülen kahvecilik, Orhan Kemal’in eserlerinde çokça karşımıza çıkmaktadır.

“Kavga şıp, kesildi. Komiserin gözü koridordaki mahalleliye kaymıştı. Kahveci Pehlivan Ali, bakkal, manav, bisikletçiden başka, o sıra kahvede nargile tokurdatan, blum, pişpirik ya da altı kollu iskambil oynayanlar...” (EB. s. 254).

“Bu kahve bize o yılların baba ocağından daha yakındı. Garsonunu, ocakçısını, sahibini, bir kıydan bize laf atan, attığımız laflara karşılık vermeye çalışan kundura boyacısı, kapısı önündeki simitçisine kadar dost olduğumuz bir kahveydi.” (ÖN. s. 305).

14.1.22. Kalıpcılık

Fes: “Şapka yerine giyilen, kırmızı, kırmızı çuhadan yapılmış, kesik koni biçiminde, tepesi püsküllü bir tür başlık.”¹⁸⁵ şeklinde tanımlanmaktadır.

‘Kanlı Topraklar’ adlı eserde Fes kalıpcılığı yapan bir Ermeni delikanlısı karşımıza çıkmaktadır.

“Yıllarca önceyi, yıllarca öncenin gençlik günlerini hatırladı. Tam

¹⁸⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁸⁵ Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994: s. 838.

önünde durdukları caminin sağında şimdi basımevi vardı. O basımevinin yerinde o zamanlar fes kalıpçısı Bagos mu, Artin mi, Stefan mı ne, bir Ermeni delikanlısı kalıpçılık yapıyordu.” (KT. s. 138).

14.1.23. Kantarcılık

Kantar: “1. Ağırlık sıfırken yatay duran bir kaldıraç koluna dik olarak tutturulmuş bir ibrenin sapmasıyla kütleleri tartan araç. 2. Tartılacak kütle alttaki çengele takıldığında sarmal bir yaya bağlı olan ve normal olarak sıfırı gösteren bir okun, yanlarda gösterilmiş ağırlık birimleri hizasına gelmesiyle kütle ağırlığını belirleyen bir tür tartı aleti, el kantarı. 3. Baskül. 4. 56,452 kilogram ağırlığında veya kırk dört okkalık bir ağırlık ve sığa birimi.”¹⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Kantarda tartım yapan kimseye ise kantarcı adı verilmektedir.

‘Kanlı Topraklar’ adlı eserde kantarcılığın on sekiz hamalla tartım yapılacak kadar büyük bir uğraş olduğu dikkatimizi çekmektedir.

“Kantarcı Mustafa’nın on sekiz hamalla iskarta pamuk balyalarını tarttığı 15 numaralı mağaza gibiydi.” (KT. s. 3).

14.1.24. Kundura Boyacılığı

“Bütün bunlar havanın kapalı oluşundandı. Yağmur yağdım yağacak. İnsan böyle bir havada pabuç boyatmanın lüzumsuzluğunu düşünebilir. Onunsa buna tahammülü yoktur. Küçük iki kızı, işsiz oğlundan başka, bilmem nerede askerliğini yapan büyük oğlunun karısıyla iki çocuğu ekmek bekliyorlar. Maşa, ızgara, falla ilgileri olmadığından, minnacık kundura boyacısının yolunu gözlüyorlar akşamları. (Bilmem yalan, bilmem doğru.).

‘Boya bakalım!’

¹⁸⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

İştahla fırladı. Boya sandığını kaptı, sevinçle geldi. Sanki dünyaları ona vermişim. Kenarları kırış kırış gözlerinin bebeği, ela ela gülüyor. Gömü bulmuş gibi.” (KKBK. s. 211-212).

14.1.25. Lağımcılık

Lağımcı: “*Pis su kanallarını açıp temizleyen işçi.*”¹⁸⁷ olarak tanımlanmaktadır.

‘İstanbul’dan Çizgiler’ adlı eserde iş bulma sevinciyle gözleri parlayan bir lağımcı karşımıza çıkmaktadır.

“Benim atölye sahibi ahbap, ‘Benim tıkanmış bir lağımım var,’ dedi. ‘Açar mısın?’

Kara kuru lağımcının gözleri umutla parladı. İş bulmanın, çoluk çocuğuna ekmek, kiracısına kira parası götürme, götürebilmenin, açlık barınaksızlıkla bir süre için olsun savaşılabilecek gücü kazanacak olmanın heyecanıyla, ‘Bak hele bak!’ dedi. ‘Açar mısın da söz mü?’” (İÇ. s. 162).

14.1.26. Marangozluk

Marangoz: “*Ağaç işleriyle uğraşan ve ağaçtan çeşitli eşya yapan usta.*”¹⁸⁸ olarak tanımlanmaktadır.

‘Kötü Yol’ adlı eserde marangozluktan övgüyle bahsedilmektedir.

“Elinde marangozluk gibi bir zanaatı vardı. Dağlarda, bayırlarda gezip dolaşacaklarına, tepeleri göklere yükselen mavi dağların diledikleri yamacına bir ev çıkarlar, yerleşirler, yörüklikten çıkar, duruk olurlardı.” (KY. s. 23).

¹⁸⁷ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

¹⁸⁸ *a.g.y.*

‘Nazım Hikmet’le 3,5 Yıl’ adlı eserde Nazım Hikmet marangozlara rica ederek tavşanına bir sandık yaptırır.

“*Haydi marangozhaneye... Marangozlara rica, minnet, uğrar, onları seferber eder, tavşana alelacek bir sandık yaptırır.*” (NHÜBY. s. 84).

14.1.27. Muhasebecilik

Muhasebe: “1. Hesaplaşma, karşılıklı hesap görme. 2. Hesap işleriyle uğraşma. 3. Hesapların bütünü. 4. Hesap işlerinin yürütüldüğü yer.”¹⁸⁹ olarak tanımlanmaktadır.

‘Önce Ekmek’ adlı eserde bir sinema muhasebecisi karşımıza çıkar:

“Çemberlitaş Sineması’nın muhasebecisi berbere traş oluyormuş.

‘Hangi berberde?’

‘Şu, lokantanın yanındaki!’

Birkaç zıplayışta berber. Yok adam.

‘Nerede?’

‘Az önce çıktı. Sanırsam terziye gitti.’

‘Terzi nerde?’” (ÖE. s. 35).

14.1.28. Odun Kesiciliği

“‘İş vaziyetiniz?’

‘Ne iş olsa yaparız. Hamallık, boyacılık, odun kesiciliği, fabrikalarda işçilik...’ Odun kesicisinin hâli duman:

‘On beş günde beş liracık kazandım beyim, az mı? Ye ye bitmez!’” (İÇ. s. 102-103).

¹⁸⁹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

14.1.29. Ressamlık

‘Bir Filiz Vardı’ adlı eserde karşımıza bir ressam çıkar.

“Ressam, masasının gözünden kocaman bir karton dosya çıkardı. İçinden Filiz’in işe ilk geldiği günden, yüksek topuklularla son günlerinde karakalem, pastel, guaş’la çizilmiş belki de kırk, elli deseni, resmi.

Romancı teker teker baktı, sonra:

‘Sen âşıksın bu kıza!’ dedi.

Ressam güldü:

‘Sen olmaz mısın?’

‘Ne söylüyorsun, ne hava o? Oldum gitti!’

Ressam pencere önündeki iskemleye oturdu. Birer sigara yaktılar. ‘Ona burada herkes âşık. Karşı yazıhanede bir ihtiyar var, minnacık. Cam üzerine yazılar yazar. Hani şu Allah, Ya Hafız, Bu da Geçer Yahu, Errızk Alallah falan levhaları var ya? Onlardan. Beş vakit namazında. Ama o biçim...’” (BFV. s. 195).

14.1.30. Sabunculuk

‘Kanlı Topraklar’ adlı eserde Topal Nuri sabuncunun yanında çıraklık yaptığı günleri yad etmektedir. Köylere sabun satmaya gittiklerinde sattıkları sabunların karşılığında bulgur, un alıp bakkallara satmaları, kendi sabunlarını satmalarına neden olduğu gibi köylünün de malını şehirliye ulaştırmasına vesile olmaktadır.

“Topal Nuri’nin de dertleri depreşmişti:

‘Hayatlarımız birbirine benziyor,’ dedi. Ben de memleketten çıktığımda şu kadardım. Geldim, bir sabuncunun yanına çırak girdim. Sabuncudan

sabunculuk belledim. Biz de köy köy dolaşır, sabun verir, yerine bulgur, un alırdık da, şehirde bakkallara satardık. Sonra?’’ (KT. s. 91).

14.1.31. Sakacılık

Orhan Kemal’in eserlerini kaleme aldığı yıllarda suyu olmayan bir çok ev mevcuttu. Bu evlerin su ihtiyaçlarını ‘Saka’ adı verilen eşeklerine yükledikleri su tenekeleriyle kapı kapı dolaşıp su veren insanlar karşılardı.

“Bizim mahalleye henüz terkös verilmediği için, evlerin sularını ‘Saka’lar taşıyor. Bu yıla gelinceye kadar mahallede bir ‘Saka derdi’ yoktu. Yahut hayır, vardı da ben farkında değildim belki. Ama hiç sanmam, yoktu böyle bir dert. Olsa niçin bana kadar gelmesin?

Her ne hâl ise, mahallede kadınlar, kahvede erkekler hep bu sakalardan şikâyetçi.

Bizim saka, ufak tefek bir delikanlı. Başında laciverdi solup mora çalmış bir lise kasketi, halim selim... Kimsenin etlisine sütlüsüne karışmaz, kimsenin keçisi koyunuyla ilgili değil, kendi hâlinde. Çocuklar pencereden seslendiler mi, peki makamında başını sallar, sonra da su tekneleri yüklü eşeğini önüne katıp gelir, kapıyı uslu uslu çalar, suları boşaltılacakları yerlere boşaltır.” (KKBK. s. 214-215).

14.1.32. Telgrafçılık

Telgraf: “1. İki merkez arasında, kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haberlerin veya belgelerin iletimini sağlayan bir telekomünikasyon düzeni. 2. Bu düzenle gönderilen haberin yazılı olduğu kâğıt.”¹⁹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Telgrafçı ise telgraf gönderen görevlidir.

¹⁹⁰ <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (22.02.2011)

‘El Kızı’ adlı eserde bir meslek olarak telgrafçılık karşımıza çıkar.

“Sarı saçlı, mavi gözlü telgrafçı komşu bahçeye bakan pencere gerisinde boşuna içmezdi.” (ELK. s. 17).

14.1.33. Yoğurtçuluk

‘Devlet Kuşu’ adlı eserde çocuklardan birinin babası yoğurtçuluk yapmaktadır; bu da çocuğun lakabı haline gelmiştir.

“Küçük Karakartallar bez topu kovalamaya başlamışlardı bile. Bir ara Osbirik topu kaptı, Kayıkafa’yı, Yoğurtçu’nun Recep’i, Katır Kemal’i filan çalımlayıp on beş metreden topu bombaladı. Kaleci Suat uçtu ama...” (DK. s. 26).

15. HALK MİMARİSİ

“Halk mimarlığı, ‘anonim mimarlık’ olarak da bilimi gelişmiş toplumlarda egemen sanat anlayışının ürünü olarak seçkin için yapılanların dışında kalan mimarlık ürünlerinin tümü. Halk mimarlığının en önemli özelliklerinden biri, bu kapsama giren yapılarda üretim sürecini oluşturan karar verme, tasarlama ve uygulama aşamalarının birbirinden ayrılmamış olmasıdır. Bir halk mimarlığı ürünü ister kullanıcının kendisini ister, bir usta ya da ustalar gurubu tarafından yapılıyor olsun, birbirinden farklı emek türleri gerektirmez. Yapıyı gerçekleştiren bir yandan yapacaklarını aklında oluştururken bir yandan da yapımı yürütür. Bu nedenle ‘halk mimarlık’ olarak da tanımlanır. Yapıyı yapan içinde bulunduğu kültür çevresinin gelenekselleşmiş şemalarından birini seçerek uygular. Kişisel katkısı daha çok ayrıntı düzeyindedir. Halk mimarlığının başlıca örnekleri konutlarla ortak kullanım için gerçekleştirilen basil, sivil ve dinsel yapılardır.”¹⁹¹

Halk mimarlığı teriminden ne anlaşılması gerektiğini gördüğümüz bu açıklamanın ardından halk mimarlığı ürünlerinin Orhan Kemal’in romanlarındaki örneklerini incelemeye geçebiliriz.

15.1. Yapı Teknikleri ve Yerleşik Konutlar

‘Cemile’ adlı eserde otuz kırk ailenin yaşadığı ‘Musaların Avlusu’ dönemin fabrika işçilerinin barınma tarzlarını ve yaşam şekillerini tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir.

“Üst kattaki yan yana iki odadan sağdakinde dokumacı Musa, karısı ve dört çocuğu; soldakinde de Musa’nın babası, analığı ve babasının doksan beşlik annesi Tetka Brelka oturmaktaydılar. İki odayı birbirinden ayıran duvar delik deşikti, damın paslanmış kiremitleri de kırık veya çatlak olduğundan, kuvvetli yağmurlar da tutan yer yer akar, hemen hemen hiç kaldırılmayan yataklar

¹⁹¹ Atlı, *a.g.e.*, s. 270-271.

sırılısıklam olurdu.

Alt kattaki odalardan birinde İzzet Usta, öbüründe de Cemileler aylığı ikişer buçuk liraya oturmaktaydılar.

Bundan başka, kocaman avluyu çevreleyen yan yana odalarda birer buçuk, ikişer liraya aylıkla fabrika işçilerine kiralanmıştı. Otuz kırk aileyi barındıran bütün bu avluyu kısaca ‘Musaların avlusu’ denirdi.” (C. s. 61).

“Uzaklarda harap evler, kerpiç, çürümüş tahta kalabalığı, yıkık duvarlar... Daha arkada yaz kış yosunlu suyu bir türlü kurumayan koca göl. Bu gölden her yaz mahalleye milyonlarca sivrisinek dağılırdı.” (C. s. 91).

‘Kaçak’ adlı eserde Hacer’in evi şöyle tasvir edilmektedir:

“Hacer, derme çatma bir çinko duvarla çevrili iki gözlü odadan ibaret evinin yere serili yatağında sıçrayarak uyandı. Terden sırılısıklamdı. Hâlâ itişe kakışa, boynuzlaşa geçmekte olan öküz, camız sürüsünün gürültüsüyle uyanmıştı tatlı uykusundan.” (K. s. 7).

‘İstanbul’dan Çizgiler’ adlı eserde bir semt yine tüm gerçekliğiyle şöyle tasvir edilir:

“Semt 978 evlik. Dökülen gecekondu. Harap, eğri büğrü kapılardan kadınlar, çocuklar taşıyor adeta. Evlerin derme çatma çatıları ya paslı tenekelerden ya da alelade kontrplak eskilerden. Rüzgâr alıp götürmesin diye üzerlerine ağırlık taşlar konmuş.” (İÇ. s. 101).

“İçimde gittikçe büyüyen biz sızı. Kafamda Cin Memet, Cin Memet’lerin cumbalı, pembe evleri, maçlar yaptığımız tozlu arsalar, keresa denen faytonlar, ‘Dereler, turplar, maydanozlar, soğanlar!!’ diye mahalleden geçen Arabuşâ satıcı... Sonra arkadaşların: Kürt Ado, Hocanın oğlu Kertiş Süreyya, Tekin...”

(BE. s. 28).

‘Vukuat Var’ adlı eserde yine bir işçi mahallesi ve harap evler kalabalığı karşımıza çıkmaktadır:

“İşçi mahallelerine sapan çamurlu, dar sokağa girdiler. Elektriksiz sokak,

köhne tahta perdelerle çevrili harap evler kalabalığının arasında uzuyordu. Karanlık pencereleriyle evler çoktan uykuya varmışlardı.

Bir ara cilaya gelen Hamza müthiş bir nara attı:

‘Oooooooooof Allaaaaaaaaah!’” (VV. s. 46).

‘Yağmur Yüklü Bulutlar’ da bir kasaba tasvirinde evlerin duvarlarının kalelerinki kadar yüksek olduğu belirtilmiştir.

“Kahkahalarla gülünse de biliniyordu ki, bu iş, bu ufacık kasabada o kadar kolay oluvermeyecektir. Sokağa bakan pencereleri demir parmaklıklı, kalelerdeki gibi yüksek duvarlı evler, birbirini kesen daracık sokaklar, daracık sokaklardaki çeşitli kahveci, bakkal, manifaturacı dükkânları, sokakların bozuk parkeleri, evlere su taşıyan eşekli sucu, berber kalfaları, en kötüsü de kasabayı ile bağlayan yolda müşteri taşıyan kaptıkaçtıcularla, dolmuşçuluk yapanlar.” (YYB. s. 28).

‘Suçlu’ adlı eserde eski İstanbul evleri şöyle anlatılmaktadır:

“Sokağı gör ağır ağır, dalgın dalgın geçiyordu. Sağda solda yıkıldım yıkılacak, tahtaları kararmış evler. Eski İstanbul’un saçakları oymalı, kırmızı kiremitli evleri. Saçaklarında kocaman nalların sallandığı, pencereleri saksılı, saksıları çiçekli, çiçeklerin bağlandığı tahta parçalarına yumurta kabukları geçirili evler.” (SÇ. s. 20).

15.1.1. Konak

Konak büyük, gösterişli evlere denmektedir. Orhan Kemal’in eserleri dar gelirli insanların yaşamını konu edindiği için konak sadece birkaç eserde karşımıza çıkmaktadır.

‘Müfettişler Müfettişi’ adlı eserde Emniyet müdürünün evi tasvir edilirken konak olduğu vurgulanır ve gösterişi şöyle anlatılır:

“Emniyet müdürünün evine aşağıdan yukarı baktı: Anadolu’nun ikinci derece illerinde çokluk ‘Konak’ denilen, eski biçim, kafesli, şahnişli evlerden

biriydi. İl'in en gösterişli yapılarından.” (MM. s. 50).

‘Kanlı Topraklar’ adlı eserde iki katlı ahşap bir Ermeni konağı dikkatimizi çekmektedir.

“Topal Nuri, eski Ermeni mahallerinden birinde iki katlı bir konak buldu. Kırmızı Marsilya kiremitli damıyla bu zarif ahşap konağı ilk sahibi, kocaya vereceği kızı için özene bezene yaptırmış, hediye etmeye vakit bulamadan, İttihat ve Terakki'nin göç ettirmesiyle Halep'e kapağı atmıştı.” (KT. s. 163).

15.1.2. Ot ve Sazdan Evler (Huğlar)

Huğ: *“Çubuk veya kamıştan yapılmış bağ ve bahçe kulübesi.”*¹⁹² anlamına gelmektedir. Farklı malzemeler kullanılarak yapılanları da vardır. Orhan Kemal'in eserlerinde genellikle damları saz örtülü duvarları kerpiçten huğlarla karşılaşırız.

“Çifliğin saz örtülü damları görünen kerpiç huğlarından yana seğirtti.”

(G. s. 211).

“Hâlâ pencerenin önündeyim. Gecenin donuk aydınlığında yarasalar kurşun gibi. Bir yerlerde bir ishak kuşu ötüyor ve saz örtülü kerpiç evler kalabalığı uyuklamaktalar.” (AY. s. 68).

“Hasan Hüseyingil, Hayvanpazarına çıkan aralıklardan birinde, belvermiş bir kerpiç huğ'un geniş bir odasında otururlardı. Huğ bel vermişti, sokağın havası yanmış tezek ve hayvan mayısı kokardı. (Memleketinin bu semti, birçok semtleri gibi, kerpiç huğları, ineği, öküzü, daracık eğri sokaklarında eşelenen tavukları ve makine sesinden uzaklığıyla, köyü hatırlatır. O kadar ki, akşamın inmesiyle beraber, hayat da ölür. Elektrik girmemiştir. Yaz günleri, terazisi başında uyuklayan çember sakallı bakkal, tuz, öküz başı çivit, boya, mih ve yalınayak çocuklara bayatlamış kırmızı şeker satar).

¹⁹² <http://tdkterim.gov.tr/bts/>: (26.02.2011)

Hasan Hüseyin, Hasan Hüseyin'in annesi, babası, babasının annesi, üç kızkardeşi, tam yedi kişi, bu bir tek odada yatar kalkarlar.” (BE. s. 88).

“Ev tek gözden ibaretti, damı saz örtülüydü, kerpiç duvarları da kambur kambur.” (EK. s. 41).

“Böyle bir oğlun anası oluşu kimsenin umurunda değildi.

İçini çekti.

‘Huğ’ denilen kerpiç evine girdi.” (VV. s. 32).

“Kaypak yolu zorla geçip köye girdi. Karanlık pencereleri, saz örtülü damlarıyla kerpiç huğlar çoktan uykuya geçmişlerdi. Bir köşe, bir köşe daha...” (VV. s. 67).

“Aklına bir şey gelmişçesine ani bir davranışla topraklı ellerini kara şalvarına silerek, kerpiç barakasının yolunu tuttu.” (YYB. s. 179).

“Rıfat Efendilerin bağı, kalın yüksek duvarlarla çevrili komşu bağların ortasında, içinde Meram Çayı'nın nazlı nazlı akıp geçtiği, elma, ceviz gibi çeşitli meyve ağaçlarıyla dolu, geniş, kocaman bir bağıdı. Ortasında kocaman kerpiç bir ev. Üstü Kandıra çeleni denilen bir çeşit kamışla örtülüydü. Kamışların üzeri de toprak.” (OKGK. s.7).

16. HALK MUTFAĞI

Bu bölümde Orhan Kemal'in eserlerinde geçen mutfak araç gereçlerini, yöresel yemekleri; batırık, hereni ve mırmırık çorbasını, sofrada adabını tespit edip incelemeye çalıştık.

16.1. Mutfak Araç ve Gereçleri

Orhan Kemal'in eserlerinde mutfak araç gereçlerinden pek fazla bahsedilmez. Sadece birkaç eserde karşımıza çıkmaktadır. 'Cemile' adlı eserde Cemile sofrayı hazırlarken karşımıza çıkan mutfak araç gereçleri şöyledir:

“Cemile, yamalı, fakat tertemiz sofraya bezini yere yaydı, yuvarlak hamur tahtasını üstüne koydu, büyük bir maşrapayla su getirdi. Ekmeği doğradı. Sonra aşağı indi. İslî, kocaman yemek tenceresini aldı geldi, kapağı açtı. Odanın içine sıcak bir soğan yahnisi kokusu yayıldı.” (C. s. 65).

Diğer eserlerde de benzer araç gereçlerle karşılaşırız:

“Bankacının karısı hayretler içindeydi. Hiç böyle beklemiyordu koskoca Nedim Ağa'nın evini. Şu içinde oturdukları oda en biri. Az önce kahvaltı yapıldığı belli yuvarlak hamur tahtası, üzerinde kirli çay bardakları, peynir ekmek kırıntıları, kocaman bir çinko tasta pastırma çöveni, doğranmış pastırmalar, yerlere saçılı ekmek ufakları...” (KT. s. 201).

“Eti tel dolaba koydu. Patlıcanlarla domatesleri büyük bir siniyle yere aldı. Küçük iskemleyi çekip oturdu.” (ELK. s. 91).

“Ağabeylerine ekmekle kara zeytin götürüp hemen dönen Cemile ile Firdevs de geldikten sonra Murtaza'nın karısı, çamaşırdan ağarmış, ıslak ellerini koltuk altlarında kurularak, delik deşik sofraya bezini yere yaydı, ekmeği doğradı, turşu çanağını raftan indirdi, büyükçe bir teneke maşrapayla su getirdi.

Mercimekli bulgur pilavına, en küçük Hasan'la en büyük Hasan dışında, bütün aile saldırdı.” (M. s. 139).

“Gitti, iki temiz bakır sahan alıp geldi. Önce fasulye tenceresinden kocasının yemeğini koydu, sürdürdü önüne. Sonra kendininkini. Atıştırmaya başladılar.” (YD. s. 68).

“Hacer onları bırakıp kalktı. Gazocağını yaktı, çaydanlığı oturttu. Yatağın önüne sofra bezini yaydı, üzerine masa gibi kullandıkları hamur tahtasını koydu, ekmeği dilimledi.

‘Dün ne güzel patlıcan, biber, domates, kıyma aldıldım. Size dolma yapacaktım. Ormanda boğuşurken ziyan oldu.’” (BE. s. 215).

“Cemile, yamalı, fakat tertemiz sofra bezini yere yaydı, yuvarlak hamur tahtasını üstüne koydu, büyük bir maşrapayla su getirdi. Ekmeği doğradı. Sonra aşağı indi. İslî, kocaman yemek tenceresini aldı geldi, kapağı açtı. Odanın içine sıcak bir soğan yahnisi kokusu yayıldı.” (C. s. 65).

16.2. Yöresel Yemekler

Orhan Kemal’in eserlerinde karşımıza çıkan yöresel yemekler şunlardır:

16.2.1. Batırık

‘Baba Evi’ adlı eserde batırığın neyle yapıldığı ve nasıl yendiği şöyle aktarılmıştır:

“Babam, yerde yemeğe, bulgurdan yapılan ve haşlanmış taze asma yaprağı ile yenilen batırıklara müthiş kızardı.

Yere çullar serilir, sofra bezleri yayılır, kehribar kadar sarı hıyar, acur, biber turşuları bol bol çıkarılır, kısırlar, batırıklar bol bol soğanlı bulgur pilavları hazırlanırdı.” (BE. s. 19).

16.2.2. Hereni

Hereni Çukurova yöresine özgü, bulgurla yapılan bir çeşit pilavdır. Tarla işçilerinin karavanası için giden hereni eserde şöyle geçmektedir:

“Hereni denilen pilav dolu üç küçük kazanla bakır karavanalar, tahta kaşık desteleri, adam başına birer tane kara, bayat somunlar öküz arabasına yüklendi. Araba tarlanın yolunu tuttu.” (BTÜ. s.179).

16.2.3. Mırmırık Çorbası

Irgatların karavanasında çıkan mırmırık çorbasının yapılışı eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Yorgun ırgatlar mırmırık çorbası dolu karavanalara bağdaş kurdular. Mırmırık çorbası, yarmadan yapılma bir çeşit çorbaydı. Tatlı kırmızı biberle kızartılmış, suyuna şöyle bir margarin yağ gezdirilivermişti.” (BTÜ. s. 246).

16.3. Sofra Gelenek ve Görenekleri

16.3.1. Yemek Yerken Konuşmanın Günah Olduğuna İnanılması

Orhan Kemal’in eserlerinde sadece üç yerde sofrada adabı ile karşılaşırız:

‘Vukuat Var’ adlı eserde yemek yerken konuşmanın günah olduğuna dair bir inanış karşımıza çıkmaktadır.

“Yemeğe başladılar. Konuşmadan yiyorlardı. Yemek yerken konuşmanın günah olduğuna inanan yanları vardı.” (VV. s. 95).

‘Kanlı Topraklar’ adlı eserde ağızda lokma olduğu zaman konuşmanın günah olduğunu hacılar ve hocaların söylediği dile getirilmektedir.

“‘ Bir gün seni bizim Kabak Hafız’la tanıştıracam. O zaman bütün bunların daha esaslısını ondan dinlersin. Hacılar, hocalar, ağızda lokma olduğu zaman konuşmanın günah olduğunu söylerler. Onların çıkarı, çomarları

uyutmakla. Sen şimdi bırak onu bunu, kulak ver bana: Nedim ağa senden şüpheleniyor!’’ (KT. s. 104).

‘Gurbet Kuşları’ adlı eserde yemek yerken konuşmanın günah olduğuna inanılmadığını, atadan kalma alışkanlıkla süregelen bir uygulama olduğunu görüyoruz.

“Sofraya o da ötekiler gibi bağdaş kurup oturdu. İki kadın güle oynaya bulgur pilavını, turşuyu, üzüm kabını, testiyle suyu getirdiler. Sofra başında, yemek yerken konuşmak günahtı. Buna gerçekten inandıklarından değil atadan kalma bir alışkanlıkla uymuşlar, konuşmuyorlardı.” (GK. s. 319).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Çalışmamızın asıl bölümünde Orhan Kemal'in eserlerindeki folklorik unsurları çeşitli yönleriyle incelemiştik. Yazarın geleneksel kültüre, sözlü anlatı geleneğine bakışı ve bu gelenekle etkileşiminin onun yazarlığındaki etkisi üzerine şunları söyleyebiliriz:

Orhan Kemal zihninin çektiği fotoğrafları, o güzelim diliyle, davranışlardaki olumsuzlukları hoş görüp yoksulluğun acısını vurgulayarak anlatmıştır. Geçimini en zor koşullarda kazanmak zorunda olan, ekmeği için hep bir kavganın içinde yer alan insanların yaşadıklarını, hayran olunası bir yetkinlikle dile getirirken Türkiye'nin yakın geçmişine ve onu takip eden şimdisine gerçekçi bir gözle bakabilmemizi sağlamıştır.

Halkı, halk kültürünü çok iyi gözlemleyen ve tanıyan Orhan Kemal'in eserlerinde karşımıza çıkan folklorik unsurları şu şekilde özetleyebiliriz.

Kelime Hazinesi başlığı altında verdiğimiz, eserlerde karşımıza çıkan yöresel kelimeler şunlardır: Alacık, alesta, arabuşâ, araklamak, bayaktan, bider, bir tevir, buğuz etmek, burunlamak, cascavlak, cayırtıyı vermek, cazı, cıgındırık, cırlak, cıncık, cırnak, öfelemek, cızlamı çekmek, cip, cülük, çağanoz, çaput, çemkirmek, çıfıt, çimmek, çipilleşmek, çir, çöğdürmek, çöven, dehlemek, deyha, dolak, duruk olmak, ellâham, esalet, essah, evdeci, eyleşmek, fak, fırlıdak, gicimik, gönenmek, göyünmek, hacana, pamukaki, happap, hereni, höykürmek, ırgalamak, iğva, istifil olmak, işkilli, kabzetmek, kamineto, karsanbaç, kavsara, kemlik, kenef, kertmek, kerte, kertiş, kesek, kıncıfir, kındırık, kıranta, kıtal, kotarmak, köten, kunnamak, kirmen, küncü, mahlûta, maltız, maraba, mavra, mitil, partial atmak, patayı çekmek, peren peren olmak, peşkir, saplıcan, saraka, sarat, sarsak, sırt, sırtarmak, sıyga, siftinmek, şif, şifan, şincik, şirnek, şirnemek, şirneten, tapıklamak, taraka, tavsamak, teliz, teps olmak, tiritlenmek, tutma, uğunmak, üllüz, ürya, bay vermek, ütüzmek, velense, yadırgı, yalap yalap,

yamışmak, yanlamak, yelli, yestehlemek, yeyinti, yumak, yüksünmek, zağlı, zahar, zambır, zındık, zırnık, zırrıkı.

Orhan Kemal kişileri alırken onların iç dünyalarına uzaktan bakmamış, çözümlemeye çalışmıştır. Bu yüzden halkın günlük hayatında kullandığı kelimeleri, yöresel sözcükleri eserlerinde çok sık ve ustalıkla kullandığını görürüz. Orhan Kemal'in belli bir kültürel yapıyı gerçekçi ve canlı bir biçimde çizmiş olması yöresel sözcüklerin kullanımını doğallaştırmaktadır.

Halkın kullandığı haberleşme yöntemlerinden mektuplaşma karşımıza çıkmıştır.

Edebiyata şiirle başlayan Orhan Kemal'in, halk şiirini, âşıklık geleneğini ve halk şiiri türlerini de eserlerinde işlediği; halkın nesilden nesile aktardığı türkü gibi halk edebiyatı ürünlerini eserlerinde kullanarak bunları kalıcı kıldığını görülmüştür.

Eserlerde adı geçen tek halk şairi Âşık İhsâni'dir.

Eserlerde karşımıza en çok çıkan halk edebiyatı ürünü ise türküdür. Orhan Kemal'in eserlerinde türkü gelenekte olduğu gibi, hem ortak acıları dile getirir, hem de bu türküleri söyleyen insanların acılarını yansıtır.

Halk edebiyatı geleneğinin önemli ürünlerinden olan anlatmalar (efsane, masal, evliya menkıbeleri vs.) Orhan Kemal'in eserlerinde yalnızca sözlü geleneğin ağızdan ağza aktarılan ürünleri olarak değil, insanın iç dünyasını onun çok iyi tanıdığı yapılarla anlatmayı amaçlayan bir işlevsellik içinde çıkarlar. Anlatmalar başlığı altında tespit ettiğimiz halk edebiyatı ürünleri şöyledir:

Evliya Menkıbeleri: Hz. Ali'nin Rüyası, Hz. Ömer'in Oğlu, Şihmus'un Ermişliği, ve Uğru Abbas.

Masal motifleri: Cadı motifi, dev motifi, hamam anası, hayvan motifi, olağanüstülükler motifi.

Masal Diyarları: Çini-Maçın, Kafdağı.

Halk hikâyeleri örnekleriyle karşılaşılmamıştır; yalnızca halk hikâyeleri kahramanları karşımıza çıkmıştır: Arap Üzengi, Tahir'le Zühre, Arzu'yla Kamber, Karacaoğlan'la Kara Kız, Köroğlu'yla Ayvaz.

Efsaneler: Babil Kulesi, Kızlar Kayası, Roma İmparatoru'nun Kızı Efsanesi, Tutankamon Efsanesi ve Ut Efsanesi.

Günlük hayatla iç içe olan atasözleri, deyimler, dua, beddualar, yeminler, argo ve küfürler Orhan Kemal'in eserlerinde öyküsünü anlattığı insanların birer parçasıdır. Kalıp sözler bir topluma ilişkin sayısız ipucu taşırlar. Bu sözlerde insanları inançlarından günlük yaşam biçimlerine kadar pek çok yönleriyle görebiliriz. Bu açıdan baktığımızda Orhan Kemal'in eserlerindeki atasözleri, deyimler, dualar ve bedduaların, bir topluma ilişkin çok önemli göstergeler oluşturduklarını ve anlatılan bütün kültürel dokuyu bütünlediklerini söylemek doğru olacaktır.

Karşımıza çıkan kalıplaşmış sözlerden bazıları şöyledir:

Atasözleri: Aç it fırın duvarını deler, Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar, armut dalının dibine düşer, ateş olmayan yerden duman çıkmaz, bana dokunmayan yılan bin yaşasın, canı yanan eşek attan yüğrük olur, çivi çiviye söker, dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur, el öpmekle ağız aşınmaz, her kuşun eti yenmez, iki el bir baş içindir, iyi olacak hastanın doktor ayağına gelir, horozu çok olan köyde sabah geç olur, iş bilen kılıç kuşananın, itle çuvala girilmez, kaz gelen yerden tavuk esirgenmez, kızını dövmeyen dizini döver, korkulu rüya görmektense uyanık durmak yeğdir, lafla peynir gemisi yürümez, mezar taşı ile övünülmez, ne şeytanı gör ne salâvatı getir, öfke baldan tatlıdır, öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser, rahvan at kendini yorar, ummadığın taş baş yarar, vakitsiz öten horozun başını keserler, yarası olan gocunur, yerin kulağı var, zararın neresinden dönülse kârdır vs.

Deyimler: Ağız yapmak, ağzının suyu akmak, arabanın tekerine taş koymak, başına çorap örmek, başını taştan taşa vurmak, beyninden vurulmuş

dönmek, biti kanlanmak, dağdan gelip bağdakini kovmak, dereyi görmeden paçaları sıvamak, dolap çevirmek, canını dişine takmak, dut yemiş bülbüle dönme, hoşafın yağı kesilmek, içine kurt düşmek, iki ayağını bir pabuca sokmak, kabak tadı vermek, kancayı takmak, kefeni yırtmak, kulağını bükme, nabzına göre şerbet vermek, pişmiş aşı su katmak, sakalına göre tarak vurmak, tabanları kaldırmak, yangına körükle gitmek, zılgıt yemek vs.

Küfürler ve Argo Sözcükleri: Zıknabut, meteliğe kurşun atmak, caka satmak, martaval, gamato, metelik, sota, mangır, gebeş, metazori, zamazingo, soyka, mastor, zaparta, mangiz, kayarto, tıngır, fiyaka, kaşalot, cartayı çekmek, yalakçı, kakavan, dubaracı, kodoş, sustalı, zula, falso, zındık vs.

Dualar Beddualar (Alkışlar-Kargışlar): Allah geçinden versin, Allah her tuttuğunu altın etsin, Allah yazdıysa bozsun, Allah gençliğini bağışlasın, gözlerini toprak doyurasıcalar, düşmanların gözü kör olsun, haram zıkkım olsun, cehennemin dibine gitsin, boyunları altlarında kalasıcalar vs.

Yeminler başlığı altında karşımıza çıkan yemin çeşitleri şöyledir: Anne-baba-kardeş-çocuk üzerine yapılan yeminler, Hz. Allah, Kur'an-ı Kerim, din, iman, nikâh üzerine yapılan yeminler, Kur'an'-ı Kerim üzerine ve Kur'an'a el basarak yemin etme, namus-şeref üzerine yapılan yeminler.

Komşuluk, hayır işleri vs. Orhan Kemal'in eserlerinde gelenekteki şekliyle verilmiştir.

Geçiş dönemlerinden doğum, evlenme, ölüm ve ayrıca günlük hayatla ilgili gelenek görenekler Orhan Kemal'in eserlerinde halk kültürünün yansıması gibidir. Yazarın eserlerinde geçen örnekleri ele aldığımızda, geleneğin kadına ve erkeğe biçtiği toplumsal yeri, törelerin kadın erkek ilişkileri üzerindeki yaptırımını ve bütün bunların insan yaşamlarını nasıl biçimlendirdiğini görebiliyoruz.

Gelenekler toplumsal yaşamı düzenleyen en güçlü araçlar içinde yer alırlar. Orhan Kemal'in eserlerinde gelenekler, anlatılan toplumsal yapının

belirleyici ve önemli bir parçasıdır. Toplumsal yapı ile gelenek arasındaki sıkı ilişki Orhan Kemal'in eserlerinde toplumsal yapıdaki değişikliklerin geleneğe yansımalarıyla görünürlük kazanır. Bu nedenle gelenekler Orhan Kemal için değişimi anlatmanın bir yolunu oluştururlar. Ayrıca yazarın geleneğin öğelerini eserlerine alması bizim insana ilişkin gözlemlerimizi güçlendirir.

Orhan Kemal'in halk biliminden işlediği konulardan biri de halk hekimliğidir. Halk kültürünün en önemli öğelerinden olan halk hekimliği uygulamaları bir kültürdeki çeşitli etkileşimleri, bu etkileşimleri belirleyen süreçleri ve ilkel olandan yeni olana geçişi açıklamamıza yarayacak pek çok bilgiyi içlerinde taşırlar. Bu bakımdan Orhan Kemal'in eserlerindeki halk hekimliği uygulamaları da, onları yaratan kültüre ilişkin bilgi edinmek istediğimizde önem kazanırlar.

Eselerde karşımıza çıkan halk hekimliği uygulamaları şöyledir: Basurun tedavisi, bayılmanın tedavisi, bel ağrısı ve balgamın tedavisi, böbreklerin iyi çalışması için, cinsel kuvveti artırmak için, çocuk doğurma, çocuk düşürme, gelincik şurubu, halsizliğin tedavisi, havuç mucizesi, ishalin tedavisi, kanın durması, loğusa kadının güçlenmesi için pekmez ve yağ, mide sancısının tedavisi, sakalların gürleşmesi için, satlıcanın tedavisi, soğuk algınlığının tedavisi, şişlik ve morluğun tedavisi, yaraların tedavisi.

Orhan Kemal'in eserlerinde halk meteorolojisi ve halk takvimi ile ilgili uygulamalarda dikkati çekmektedir.

Halk Taşımacılığında karşımıza çıkan taşıtlar şunlardır: At arabası (brik), binek arabası, vapur, kağı, kaptıkaçı, trolleybüs, kersa (fayton), lando, tramvay, tren.

Kutsal aylar, günler, dinî bayramlar Orhan Kemal'in eserlerinde fazla yer tutmamıştır. Bir iki yerde bayram sabahının anlatıldığını görürüz.

Halk kültürünün en önemli öğelerinden inançlar Orhan Kemal'in eserlerinde geniş yer tutar. Özellikle batıl inançlar, büyü, tılsım, muska, fal çok

sık başvurulanan yöntemlerdir. İnançların günlük yaşamda işlevi neyse yazarın eserlerinde de öyledir. Canlı cansız varlıklarla ilgili inanışlar, nazar-nazarlık, kurban-adak inanışları gelenekte anlatılan halkın yaşadığı, yaşattığı şekliyle yansıtılmıştır. Bu inançlar, İslâmiyet öncesi inançlarla, İslâm inançlarının Anadolu'da kazandıkları yeni yapıların da önemli göstergeleridir.

Karşımıza çıkan inanışlar şunlardır: Ahiret inancı (cennet-cehennem inancı), Allah inancı, cin inancı, kıyamet günü inancı, kıyamet alametleri, muska-büyü-fal-remil-tılsım, namaz inancı, rüya inancı, çakır gözün iyi sayılmaması inancı, domuz etine dair inanış, dualara dair inanış, ekmeğin kutsallığı, gözün seyirmesine dair inanış, her şeye duayla başlama inancı, heykelin günah sayılması inancı, kahkahayla gülmenin yanlış olduğuna dair inanış, kapı eşiğine basılmaması gerektiğine dair inanış, kulağın çınlamasına dair inanış, kurban ve adak inancı, nazar-nazarlık inancı, sigara külünün göze kaçtığı zaman uğursuzluk getireceğine dair inanış, tenasüh inancı.

Halk tiyatrosu başlığı altında yalnızca gölge oyunu (Karagöz) karşımıza çıkmıştır.

Oyun, eğlence, spor başlığı altında karşımıza çıkan oyunlar şunlardır:

Çocuk oyunları: Akrep dövüşü, Arap kızı, beş taş oyunu, ene mene dosi, çelik çomak oyunu, çizgi oyunu, doktorculuk, futbol, gelin-kadın oyunu, seksek, saklambaç, kaydırak, kovboyculuk, tahta tahta çamaşır oyunu.

Geleneksel Sporlar: Cirit ve güreş.

Büyüklerin Oyunları Eğlenceleri: Altı kollu iskambil, pişpirik, barbut, bom, blum, tavla, domino, bul karayı al parayı, poker, bezik, briç, remi, tombala, kamış vuruşmak.

Halk dansları adlı bölümde horon ve harmandalı oyunu karşımıza çıkmaktadır.

Kadın erkek giyimi dönemin ve yörenin özelliklerine göre değişim göstermektedir. Orhan Kemal ele aldığı roman nerede geçiyorsa oraya özgü

giyim şeklini göz ardı etmemiştir.

Erkek giyimde karşımıza çıkan örnekler şunlardır: Çarliston pantolon, fes, geti, iskarpin, kalpak, kuşak bağlama, külot pantolon, lapçın, maşlah, agel, kefiye, mintan, pardösü, potin, puşu, cepken, redingot, sadakor ceket, sako, şalvar (kara don), şayak pantolon, urba, yemeni vs.

Kadın giyimi: Çarşaf, dökar, emprime, fötr şapka, imperteks, karyoka pabuç, margizet entari, poplin entari, potin, şalvar, tayyör, yeldirme vs.

Eserlerde karşılaştığımız halk zanaatları ve meslekler anlatılan toplumsal yapıya belli bir işlevsellik kazandırmıştır. Eserlerde geçen mesleklerle Orhan Kemal, anlattığı bir yöreyi yapay, durağan bir görüntü olmaktan çıkarıp, yaşayan bir çevreye dönüştürmektedir.

Karşımıza çıkan meslekler şunlardır: Afaracılık, arabacılık, avukatlık, ayakkabı tamirciliği, bakkallık, bekçilik, berberlik, bıçak bileyiciliği, çarkçılık, çorap dokumacılığı, çuval dikiciliği, definecilik, antikacılık, heykelcilik, dokumacılık, dolmuşçuluk, eskicilik, ısmarışçılık, gaz ocağı tamirciliği, hamurkârlık, hırdavatçılık, ırgatlık, istidacılık, kahvecilik, kalıpcılık, kantarcılık, kundura boyacılığı, lağımıcılık, marangozluk, muhasebecilik, odun kesiciliği, ressamlık, sabunculuk, sakacılık, telgrafçılık, yoğurtçuluk vs.

Orhan Kemal'in eserlerinde halk mimarlığının birer uygulaması olarak gördüğümüz konak, huğ vs. gibi yaşam alanları da yazarın öyküsünü anlattığı insanların yaşam koşullarını iyice belirginleştiren ayrıntılardır.

Çalışmanın son kısmında Orhan Kemal'in eserlerinden bazı yöresel yemekler ve sofrada adabı aktarılmıştır.

Karşımıza çıkan yöresel yemekler şunlardır: Batırık, hereni ve mırmırık çorbası.

Sofra gelenek ve göreneklerinden yalnızca yemek yerken konuşmanın günah olduğuna inanılması ile ilgili inanışla karşılaşmıştır.

Bütün bunlara dayanarak Orhan Kemal'in yazarlığını besleyen en önemli kaynaklardan birinin geleneksel kültür olduğunu söylemek yanlış olmaz. Orhan Kemal geleneksek kültürden en iyi biçimde yararlanmayı bilmiş; kahramanlarının iç dünyalarına girerek hiçbir özelliği olmayan dış görünüşlerin ardında korkusuzluk, çalışma sevgisi, arkadaşlık duygusu ve doğuştan akıllılık gibi büyük yeteneklerin bulunduğunu göstermiş ve emekçi insanların toplumsal bakımdan bilinçlenmesine yardım eden ve ahlâksal nitelikleriyle insanı kendine çeken bir ideal yaratmıştır.

KAYNAKLAR

- AKALIN, L. Sami (1984), *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul.
- AKMAN, Eyüp (2007), “*Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu’daki Ocaklar*”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 393-400, C.15, No:1.
- AKSAN, Doğan (1990), *Her Yönüyle Dil*, TTK Yayınları, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım (1981), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara.
- AKYOL, H. (1997), *Kelime Öğrenimi*, Milli Eğitim.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1990), “*Ninni*”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1999), *Kirmanşah Hikâyesi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002), *Taşeli Platosu Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi (1998), C.2 ve C.10., Ankara.
- ARTUN, Erman (1996), *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani*, Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları 3, Adana.
- ARTUN, Erman (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara.
- ATLI, Oğuzhan (2011), *Kemal Tahir’in Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları*, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde.
- BAKIRCI, Nedim (2006), *Niğde Masalları*, Niğde Öğretim Vakfı Yayınları, Niğde.
- BANARLI, Nihat Sami (2001), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I, İstanbul.

- BEZİRCİ, Asım (1984), *Orhan Kemal*, Tekin Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (1992), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1994), *100 Soruda Türk Halk Folkloru*, İstanbul.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1992), C.1-C.2-C.3-C.4, İnterpress Yayınları, İstanbul.
- COŞKUN, Bekir (1996), “*Yaşar Kemal’in Romanları’ndaki Folklorik Öğeler*”, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, *Yüksek Lisans Tezi*, Adana.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara.
- ÇOLAK, Faruk, (2009), *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, Kömen Yayınevi, Konya.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Türk Argosu*, Aydın Kitabevi, 6. Baskı.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara.
- Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük (1994), C.1-C.2-C.3, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (2004), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları, Ankara.
- EKİZ, Osman Nuri (1984), *Ansiklopedik Edebiyat Bilgileri Sözlüğü, Efsane Maddesi*, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- FİLİZOK, Rıza (1991), *Ziya Gökalp’in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat - Haydar EDİSKUN - Baha DÜRDER - Enver Naci GÖKŞEN (1998), *Yazın Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

- GÖZAYDIN, Nevzat (1989), “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III*, Ankara.
- GÜLEÇ, Hamdi (2002), *Halk Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- GÜNAY, Umay (1992), “Masal”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C.3, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1993), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman (2004), *Dinî Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Hafız KEŞMERÎ (2002), *Rüya Yorumları*, ÜBL Yayınları, Ankara.
- İnönü Ansiklopedisi (t.y.), C.3.
- İslam Ansiklopedisi (1960), C.8, İstanbul.
- KANTEMİR, E. (1997), *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Engin Yayınları, Ankara.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal (1975), *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KEMAL, Orhan (1981), *Baba Evi*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (1992), *Müfettişler Müfettişi*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2000), *Murtaza*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2000), *Tersine Dünya*, Tekin Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2004), *Cemile*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2005), *Üç Kâğıtçı*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2005), *Avare Yıllar*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2005), *Çamaşırcının Kızı-Küçücük*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2006), *Dünya Evi*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2007), *Eskici ve Oğulları*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Kanlı Topraklar*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Gurbet Kuşları*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Sokakların Çocuğu*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Yalancı Dünya*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Kırmızı Küpeler-Babil Kulesi*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Önemli Not*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Serseri Milyoner*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Devlet Kuşu*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Yağmur Yüklü Bulutlar*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Nazım Hikmet'le 3,5 Yıl*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Sokaklardan Bir Kız*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Bir Filiz Vardı*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Yazmak Doludizgin-Günlükler ve Şiirler*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Ekmek Kavgası*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Kaçak*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Kardeş Payı*, Epsilon Yayınları.

KEMAL, Orhan (2007), *Önce Ekmek*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Sarhoşlar*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *72. Koğuş*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Grev*, Everest Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Evlerden Biri*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KEMAL, Orhan (2007), *Müfettişler Müfettişi*, Everest Yayınları, İstanbul.

- KEMAL, Orhan (2007), *Kötü Yol*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *Suçlu*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *El Kızı*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *İstanbul'dan Çizgiler*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *Arkadaş Islıkları*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *Oyuncu Kadın-Gâvurun Kızı*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *Vukuat Var*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2008), *Baba Evi*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2009), *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2009), *Hanımın Çiftliği*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2009), *Murtaza*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KEMAL, Orhan (2011), *Yüz Karası*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, C.I., Ankara.
- Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi, C.1.
- OĞUZ, M. Öcal (2008), *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal, Metin EKİCİ, Mehmet AKÇA vd. (2006), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1979), *Anadolu Folklorunda Ölüm*, DTCF Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1988), *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, 2. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür

Yayınları, Ankara.

ÖZBAY, Murat - Deniz MELANLIOĞLU (2008), “*Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi*”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Haziran.

ÖZDEMİR, Nebi (2006), *Türk Çocuk Oyunları*, II C., Akçağ Yayınları, Ankara.

ÖZKIRIMLI, Atilla (1987), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, 4. Baskı, C.2, Cem Yayınevi, İstanbul.

SAKAOĞLU, Saim (1973), *Gümüşhane Masalları / Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara; 2. Baskı, *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

SAKAOĞLU, Saim (1989), ‘*Türk Saz Şiirine Genel Bir Bakış*’, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı III, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (1992), *Efsane Araştırmaları*, Konya.

SAKAOĞLU, Saim (2007), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim - Ali Berat ALPTEKİN (2009), *Nasreddin Hoca*, Ankara.

SAMİ, Şemsettin (1317), *Kamus-i Türkî*, Efsane Maddesi.

SAMİ, Şemsettin (1996), *Kamus-i Türkî*, İstanbul.

SEYİDOĞLU, Bilge (1995), “*Masal*”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul.

ŞİMŞEK, Esmâ (2001), *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, II C., Ankara.

Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi (1992), C.5-C.6-C.7-C.8, Ana Yayınları, İstanbul.

Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, TDK, Ankara.

Türkçe Sözlük (1981), C.2. TDK Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), Türk Dil Kurumu, Ankara.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1978), *Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*,

Efsane Maddesi, C.3, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1981), *Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, Halk Hikâyesi Maddesi*, C.4, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (1979), Türk Dil Kurumu, C.11, Ankara.

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, TDK, Ankara.

UTURGAURİ, Svetlana, “*Türk Gerçekçiliği’nin Gelişmesinde Yeni Bir Aşama*”, *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri* (1980), Türkçesi: Tatyana Moran-Yurdanur Salman, Cem Yayınevi, İstanbul.

UYSAL, Muammer (1997), *Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, Konya.

YARDIMCI, Mehmet (1999), *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara.

Yeni Rehber Ansiklopedisi (1994), C.13, İstanbul.

Yeni Türk Ansiklopedisi (1985), İstanbul.

<http://ozanlar.biz/ihsani/biyografi.html> (11.01.2011).

www.orhankemal.org (11.01.2011).

www.tdkterim.gov.tr (20.01.2011).

www.turkoloji.cu.edu.tr (21.02.2011).

www.eskimisir.net (05.03.2011).